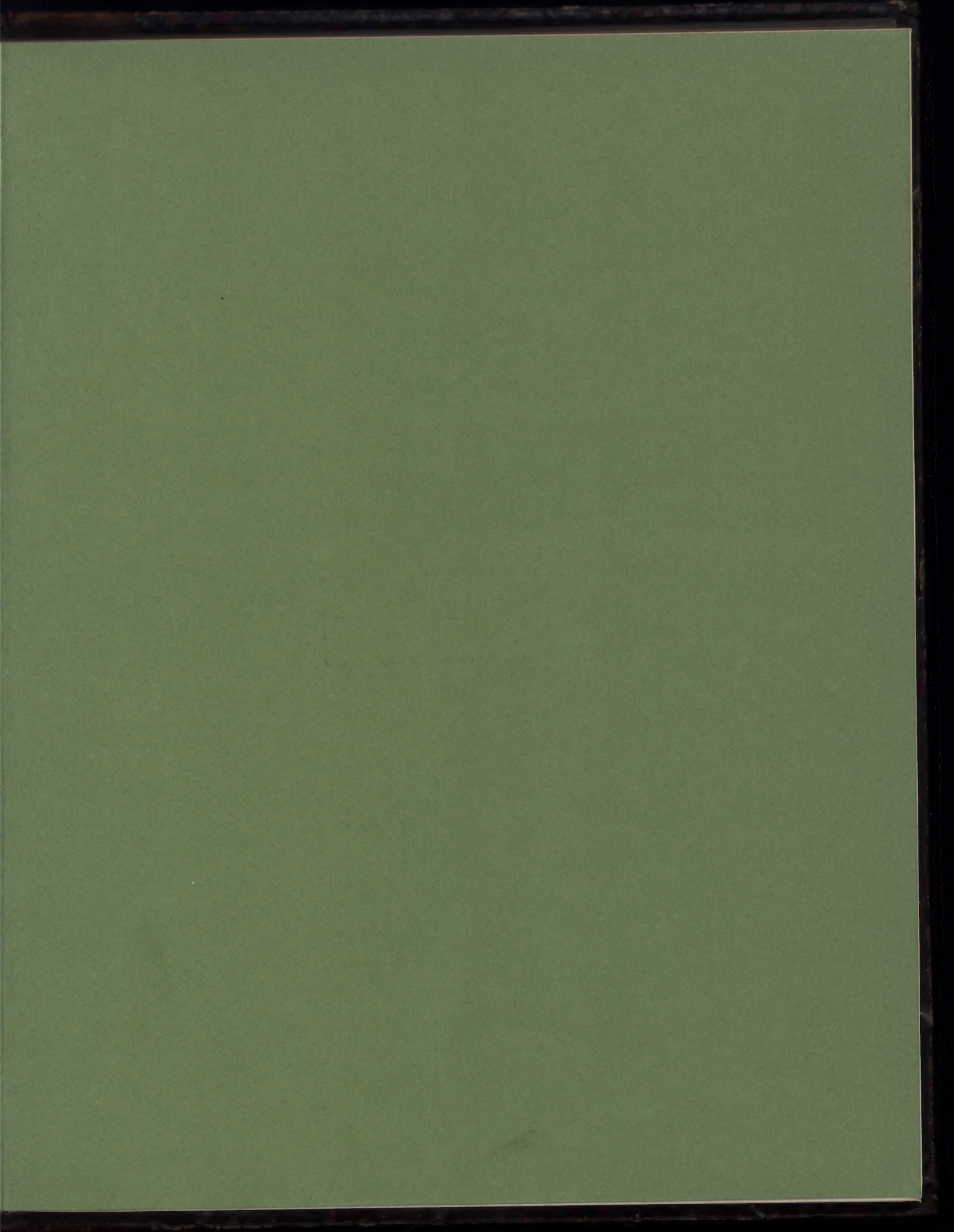
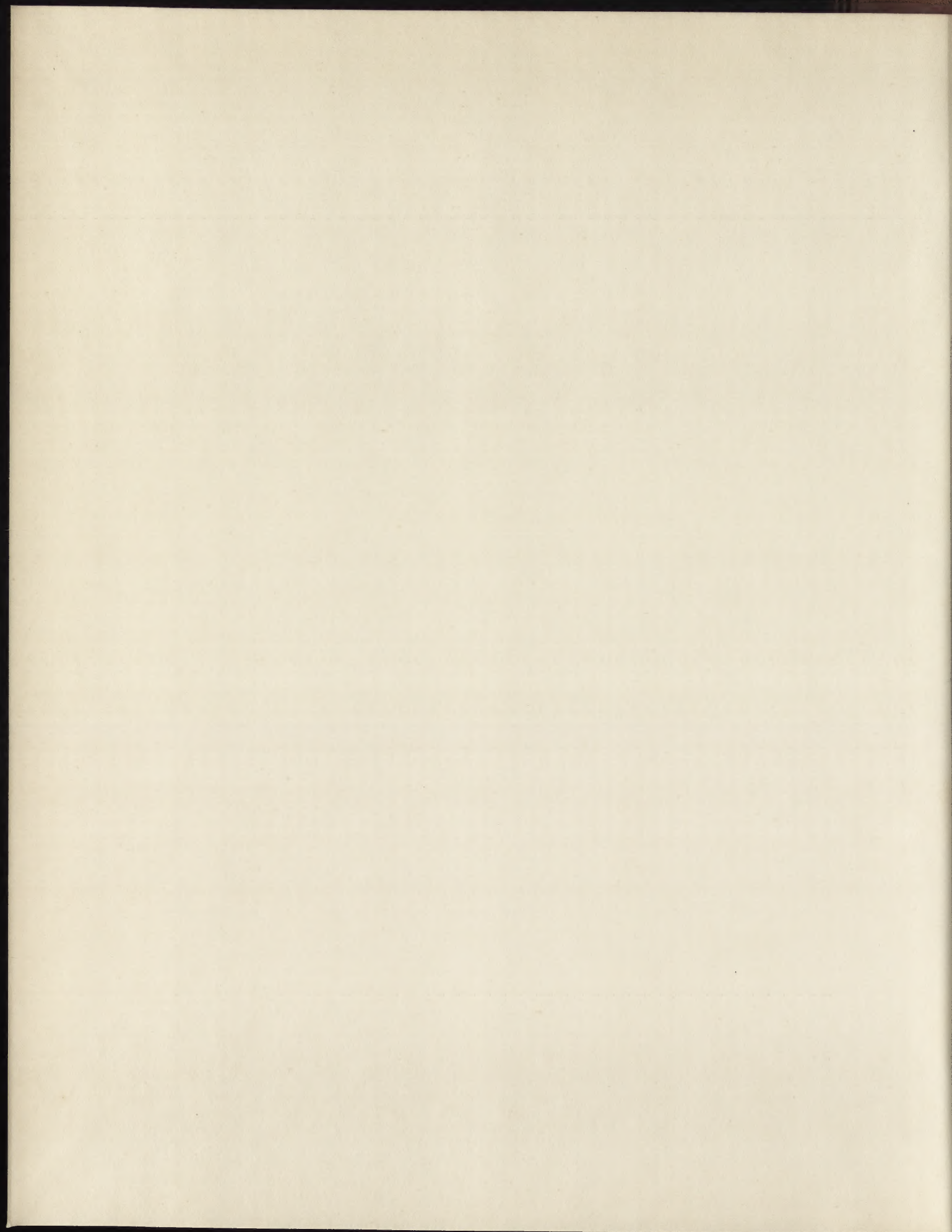
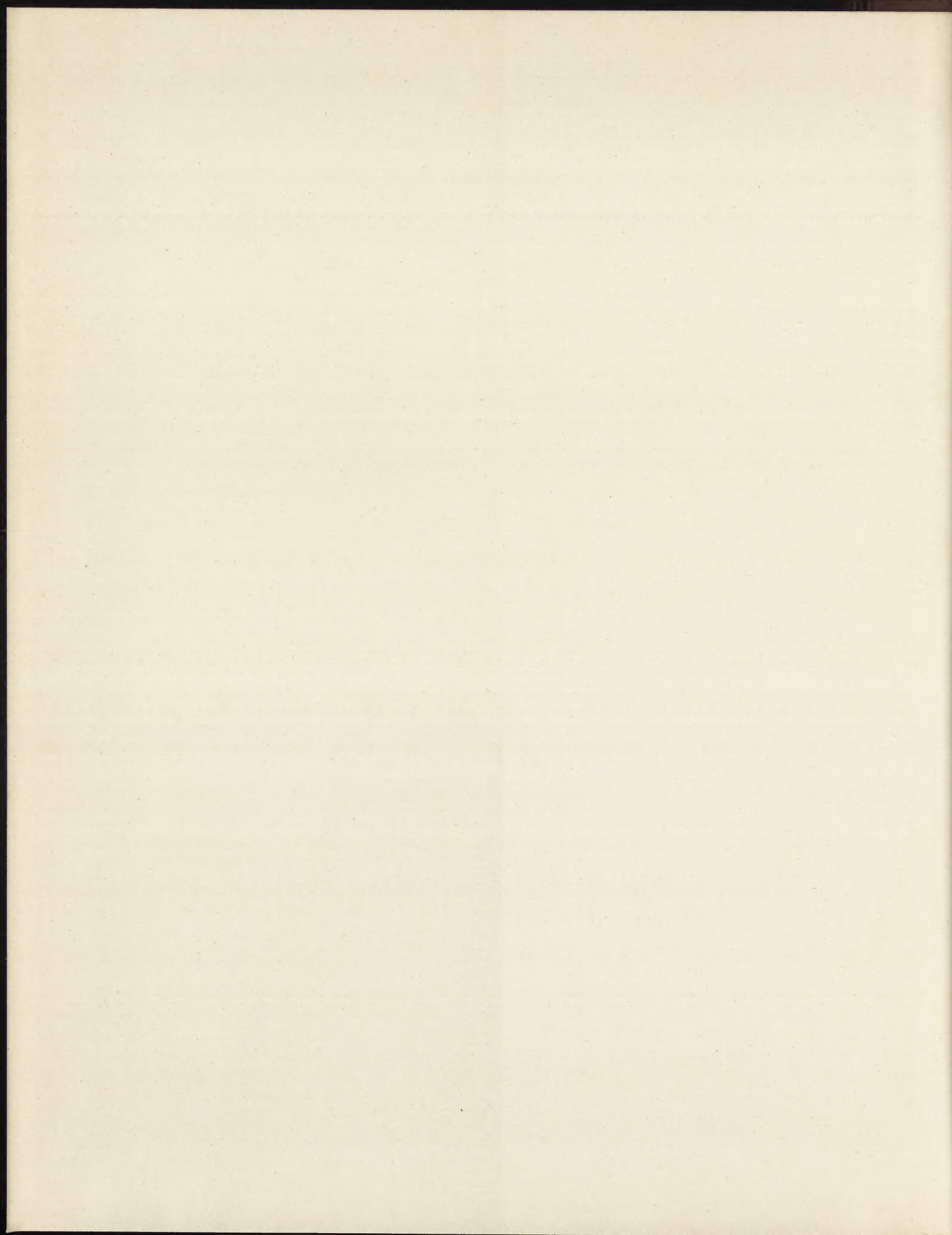

THE J. PAUL GETTY MUSEUM LIBRARY

1900.

THE END OF THE WORLD

OUD-HOLLAND

Nieuwe Bijdragen

VOOR DE

*Geschiedenis der Nederlandsche Kunst,
Letterkunde, Nijverheid, enz.*

ONDER REDACTIE VAN

DR. A. BREDIUS

Directeur van het Koninkl. Kabinet van Schilderijen te 's Gravenhage

EN

E. W. MOES

Onder-Directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam.

ACHTTIENDE JAARGANG 1900.

Gedrukt en uitgegeven door
de BOEK-, KUNST- EN HANDELSDRUKKERIJ
v/h GEBROEDERS BINGER,
Warmoesstraat 174. — AMSTERDAM 1900

OLD-HOLLAND

STUDIO 3000

INHOUD VAN DEN ACHTTIENDEN JAARGANG.

BLADZ.

HET PORTRET VAN GOZEN CENTEN OP HET RIJPENHOFFJE TE AMSTERDAM, door	
Dr. A. Bredius (<i>Met een prent</i>)	1
DE REIS VAN ISAAC VOSSIUS (1641—1645), door Dr. Y. H. Rogge 3	
WILLEM VAN DE VELDE DE OUDE TE ZEE EN TE LAND (1657—1666), door	
P. Haverkorn van Rijsewijk	21
NICOLAAS GEIJLKERCK, door M. E. van der Meulen (<i>Met fac-similes</i>) . . 45	
AERNOUT (AERT) VAN DER NEER, door Dr. A. Bredius (<i>Met prenten en fac-similes</i>) 69	
IETS OVER HET SNEEKER GOUD- EN ZILVERSMIDSGILD, door Mr. M. C. Nijland 83	
EEN BRIEF VAN MARNIX, door Dr. H. Brugmans 89	
MATTHYS VAN DE MERWEDE, HEER VAN CLOOTWIJCK, door J. L. van Dalen . 95	
DE SCHILDERIJENVERZAMELING VAN SIMON VLIEDTHOORN en Mr. JAN VAN	
GROENEVELD, medegedeeld door Th. Morren	112
EIN BESUCH IN HOLLAND 1687, aus den Reiseschilderungen des schwedischen	
Architekten Nicodemus Tessin, mitgetheilt von Dr. Gustaf Upmark	
(<i>Met fac-similes</i>)	117, 144, 199
DE PORTRETTE DER BERESTEIJN'S IN HET HOFJE VAN BERESTEIJN TE HAARLEM,	
door M. G. Wildeman	129
SIEBEN BRIEFE UND EINE QUITTUNG VON JAN VAN HUIJSUM, mitgetheilt von	
Prof. Dr. Fr. Schlie	137
DE ACADEMIE TE NIJMEGEN, door Dr. Y. H. Rogge 153	

SCHILDERIJ-PRIJZEN TE AMSTERDAM OMSTREEKS 1664, door Dr. A. Bredius (<i>Met fac-similes</i>)	181
EEN NOG ONBEKEND PORTRET VAN CONSTANTYN HUYGENS, door E. W. Moes (<i>Met een prent</i>)	185
EEN REMBRANDT TE ROME, door Jhr. Dr. J. Six	188
DE KUNSTENAARSFAMILIE DELFF, door P. Haverkorn van Rijsewijk. . .	190
OLIVIER VAN DEUREN, ROTTERDAMSCH SCHILDER, door Dr. C. Hofstede de Groot. (<i>Met een prent</i>).	193
CONSTANTIJN HUYGENS' VOORNAAM EN ZINSPREUK, door J. Roeseling (<i>Met een fac-simile en een prent</i>).	211
BRIEVEN VAN OUD-HOLLANDSCHE KUNSTENAARS: I. CORNELIS VROOM, medegedeeld door E. W. Moes (<i>Met fac-similes</i>)	217
IETS OVER DE HOLLANDSCHE SCHILDERS DE WET EN HUNNE ZUIDAFRIKAANSCH NAKOMELINGEN, door Mr. Peter van Meurs (<i>Met fac-similes</i>).	227
DE GROOTE KAART VAN DELFLAND VAN 1712, door M.G. Wildeman; met een Naschrift door E. W. Moes.	233

PRENTEN EN FAC-SIMILE'S.

	BLADZ.
Portret van Gozen Centen door Rembrandt	tegenover 1
Fac-simile der naamteekening van Nicolaes Geylkerck	47, 59
„ „ „ „ Petrus Feddes Harlingensis	48, 60
Maneschijn, naar de schilderij van Aert van der Neer	tegenover 69
Fac-simile der handteekening van Aert van der Neer	71
„ „ „ „ Johannes van der Neer	71
Fac-simile der naamteekening van Aert van der Neer	78, 79
Winterlandschap, naar de schilderij van Aert van der Neer	tegenover 80
Fac-simile der naamteekening van Johannes van der Neer	82
Plattegrond van het huis Honselersdijk	145
„ „ de oranjerie bij het huis Sorgvliet	148
Fac-simile der handteekening van Jan Blanck	182
„ „ „ „ de weduwe van Harmen Elshoff	182
„ „ „ „ Jan van der Heyde	182
„ „ „ „ Jacob van Ruisdael	182
„ „ „ „ Pieter Sermes	182
„ „ „ „ Daniel Schellinks	182

	BLADZ.
Fac-simile der handteekening van Adriaen van de Velde	182
" " " " Martyn Telier	182
" " " " Abraham de Coussenaer	182
" " " " Nicolaes Outhuys.	184
" " " " Alexander Rosewel	184
Zelfportret van Constantyn Huygens tegenover	186
Fac-simile der handteekening van Adriaen Cornelisz. Delff	191
" " " " Jacob Willemsz. Delff	191
De teekenaar, naar de schilderij van Olivier van Deuren tegenover	193
Fac-simile van een albumblaadje van Constantyn Huygens	213
" " " naamteekening op een vensterglas van Constantyn Huygens . .	214
" " de naamteekening van Cornelis Vroom	221
" " " handteekening van Cornelis Vroom	222
" " " " " Jacob de Wet den Jonge	229, 231

PORTRET VAN GOZEN CENTEN DOOR REMBRANDT.

HET PORTRET VAN GOZEN CENTEN OP HET RIJPENHOFJE TE AMSTERDAM

DOOR

DR. A. BREDIUS.

NOG steeds blijkt het, dat REMBRANDT's „Oeuvre” niet geheel compleet is; telkens weêr wordt de lijst zijner nog bestaande werken verrijkt en uitgebreid.

Dat ik, met voortdurend onderzoek in tot nog toe weinig bekende, soms afgelegene plaatsen, in Poolsche kasteelen, in een nog weinig onderzocht klein Museum te Moscou, of bij Engelsche kunsthandelaars wel eens vergeten Rembrandts zou terug vinden, was niet zoo heel onwaarschijnlijk. Maar dat ik in de stad mijner geboorte, in een kerkeradskamer een Rembrandt zou ontdekken, die nog niet lang geleden op een Hotje hing, slechts een paar minuten gelegen van het huis waar ik te Amsterdam woonde — zie, dat had ik nooit verwacht.

Maar mijn vriend VETH heeft het eens geschreven, dat ik steeds door een zeldzame „veine” vervolgd word.....!

Zoekende met Graaf MYCIELSKI, uit Krakau, naar schilderijen van CHRISTOFFEL LUBINIETZKI, die zich, volgens MOES' Iconographia Batava, op 't Rijpenhofje aan de Rozengracht, onder de portretten, door de stichters aan dat Hotje vermaakt, moesten bevinden, bleek het, dat het grootste deel der daar

vroeger aanwezige schilderijen verhuisd was naar de kerkeraadskamer der Doopsgezinde kerk aan den Singel. En onder die portretten hing ook het contereitsel van GOZEN CENTEN, dat hier den lezers van Oud-Holland wordt vertoond.

Het is de beeldtenis van een knap, circa twintigjarig jongman, geheel en face gezien, met een eerste begin van een blond kneveltje, een breedgeranden hoed op het hoofd, zonder handen. Hij kijkt ons helder aan uit zijn frissche (prachtig geschilderde) oogen, is in het zwart gekleed, dat er zeer vluchtig, vet en breed opgezet is, en draagt een platte witte kraag. De achtergrond, fijn grijs, is gedeeltelijk overschilderd, maar de fraaie kop, ook zeer geëmpateerd en met brio geschilderd, is puntgaaf.

Het is een van die vroege, lichtuitstralende portretten, die uit duizenden U tegemoet schitteren, van groote warmte en kracht van kleur, hier nog verhoogd door een bruin oud vernis.

Het stuk doet ons denken aan de portretten van NIC. RUTS (1631) en MAERTEN LOOTEN (1632) die op de Rembrandttentoonstelling te zien waren. Het is bepaald omtrent 1631—1632 geschilderd, dus toen REMBRANDT zich pas voor goed te Amsterdam gevestigd had, en een aantrekkelijk werk uit dien tijd. Het stuk is sedert eenigen tijd in het Mauritshuis te 's-Gravenhage tentoongesteld en zal daarna in bruikleen afgestaan worden aan het Rijksmuseum te Amsterdam.

DE REIS VAN ISAAC VOSSIUS

(1641 — 1645)

DOOR

DR. Y. H. ROGGE.

E eerste professor aan de Illustre School te Amsterdam, GERARD JOANNES VOSSIUS, was niet gelukkig met zijne kinderen. JOANNES, het eenige kind uit het eerste huwelijk met ELISABETH VAN DEN CORPUT, studeerde tot 1628 te Leiden, maar wist niet welk vak hij zou kiezen. Nu eens volgde hij de colleges van SNELLIUS over de wiskunde, dan weer vinden wij hem op de banken der juridische professoren.

Dit alles zonder eenig resultaat. Toen den vader uit Engeland het voorstel werd gedaan zijn zoon naar het college van Cambridge te sturen, gaf hij hieraan gehoor en liet JOANNES in 1628 vertrekken. Hoe bereidwillig de vrienden ook waren, JOANNES vorderde in Cambridge evenmin als in Leiden. Onder de redenen, die den vader bewogen in 1629 met twee zijner zonen naar Engeland over te steken en bezoeken af te leggen bij alle vrienden en kennissen, die hij zich door zijne werken gemaakt had, behoort zeker de onrust over de studiën van zijn oudsten zoon. Ook dit bezoek werkte niets uit en na vele moeilijkheden en het schrijven van brieven over en weer keerde JOANNES in 1632 terug. Vóór zijn vertrek naar Engeland had hij te Leiden een juridische disputatie gehouden en hierbij

blijken gegeven van een helder verstand. Dit is dan ook de reden geweest, waarom de regeering hem in 1634 als advocaat-fiscaal naar Indië liet vertrekken, waar hij twee jaren later stierf.

Uit het tweede huwelijk met ELISABETH JUNIUS sproten vijf zonen en twee dochters voort. De oudste dochter CORNELIA verloor op allertreurigste wijze in 1638 het leven. Met haar broeder MATTHAEUS, hare zuster JOANNA, den zoon van den Poolschen gezant en eenige andere kennissen maakte zij midden in den winter een tocht over het ijs naar Leiden. Men zat in een ijslee en geraakte door de onvoorzichtigheid van den voerman, die op zijde uitweek, omdat hij eenige sleeën voorbij wilde gaan, in een wak. Allen werden gered. CORNELIA was, dank zij de flinkheid van MATTHAEUS, het eerst uit het water gehaald, maar zij had een zwak lichaamsgestel en was doodelijk geschrokken; zij bleef bewusteloos en kwam niet weer bij. Het lijk werd naar Leiden vervoerd en de vader uit Amsterdam geroepen. Dat de droefheid van VOSSIUS groot was, bemerken wij uit de brieven, die hij in dien tijd schreef. Mogen wij alles gelooven, wat de dichters ter harer nagedachtenis in hunne gedichten zeiden, dan stond zij in kennis nauwelijks beneden MARIA SCHUURMAN. „CORNELIA was een meisje” — zoo schrijft J. G. DE CRANE in zijn biographie over de familie der VOSSII en JUNII — „aan hetwelk de natuur al hare gaven geschonken had; zij was vroom, kuisch, scherpzinnig, zacht van karakter en zorgzaam. Daarbij was zij zeer bedreven in het Latijn, sprak vlot Fransch, Italiaansch en Spaansch, deed veel aan muziek en schilderde niet onverdienstelijk.”

FRANCISCUS was het oudste kind uit dit tweede huwelijk. Hij had als student te Leiden goed gewerkt en vestigde zich na zijn promotie in 1630 te 's Gravenhage, ten einde daar door de juridische praktijk zijn brood te verdienen. Hij genoot de eer door de stad Amsterdam uitgenoodigd te worden als advocaat op te treden in de geschillen, die opgekomen waren naar aanleiding van het stichten eener Illustre School. Leiden, jaloersch op Amsterdam, trachtte dit te beletten. Wij zullen later zien, dat hij tegen den zin zijner ouders is getrouwd en een ongelukkig leven sleet. In December 1644 stierf hij aan een slepende ziekte in het ouderlijk huis.

Zonder in uitvoerige bijzonderheden te treden, willen wij vermelden, dat DIONYSIUS, een zoon waarvan men veel verwachtte, op twee-en-twintigjarigen leeftijd overleed, JOANNA, het jongste dochttertje, nog geen achttien jaar oud, door de pest aan de ouders werd ontrukkt en GERARDUS aan dezelfde ziekte bijna gelijktijdig met JOANNA bezweek.

Ook den dood van zijn zoon MATTHAEUS moest de zwaar beproefde vader beleven. Na de uitgave van zijne „Annales Hollandiae et Zeelandiae”, welk

werk hij had opgedragen aan de Staten van Holland en Zeeland, begiftigden hem de eerstgenoemde Staten met een som van 550 gulden, terwijl het ambt van historie-schrijver met een vast tractement in het vooruitzicht werd gesteld. Deze betrekking kreeg hij in 1641, toen hij het tweede deel van zijn werk voltooide. Nauwelijks was hij aan het vijfde begonnen, of hij werd zwaar ziek en overleed binnen vier dagen, 20 Maart 1646. MATTHAEUS was in 1642 getrouwd met JOHANNA DE VENO en liet bij zijn dood een zoon na, die denzelfden naam droeg als de grootvader.

De eenige zoon, welke den vader overleefde, was ISAAC. Ongetwijfeld was hij de meest begaafde der kinderen, maar in karakter verschilde hij zeer van den zachtaardigen vader. ISAAC was wispelturig, opvliegend en stond vijandig tegenover elke godsdienstige overtuiging. Nadat hij onder de leiding van zijn vader en zijn broeder DIONYSIUS zich bekwaamd had voor de academische studiën, begaf hij zich naar Leiden, waar hij de colleges van GOLIIUS in het Arabisch volgde. Spoedig kwam de lust bij hem op om een reis te maken door Frankrijk en Italië, zooals toen de gewoonte was. Het doel van deze reizen was meestal het bezoeken van andere universiteiten en het afschrijven van handschriften, die in de verschillende bibliotheken bewaard werden. Aangezien ISAAC door het uitgeven der werken van den geograaf SCYLAX en den historieschrijver JUSTINUS getoond had, dat hij een groote scherpzinnigheid bezat, waar het gold het uitgeven van Grieksche en Latijnsche schrijvers, begreep de vader, dat een dergelijke reis voor hem zeer nuttig zou zijn. De kosten waren wel-is-waar groot en VOSSIUS had eenige moeite om rond te komen, maar toch meende hij, dat dit geld moest afgezonderd worden. Zoo werd in het begin van 1641 tot de reis besloten.

De Amsterdamsche Universiteits-bibliotheek bezit onder de onuitgegeven brieven van VOSSIUS een aantal, die door ISAAC op reis aan zijne ouders geschreven zijn, en evenzoo de antwoorden van de familieleden te Amsterdam. Deze collectie is hoogst interessant. Eensdeels doet zij ons zien, wat men onder eene studiereis in de 17de eeuw verstond en welke moeilijkheden hieraan verbonden waren; anderdeels slaan wij een blik in den huislijken kring van VOSSIUS, leeren zijn intiem leven kennen en krijgen een begrip van een geleerde uit dien tijd. Met gebruikmaking van die brieven zal ik trachten een aaneengeschalk verhaal van deze reis te geven.

De eerste vraag, die zich opdeed, was deze, of ISAAC terstond naar Frankrijk zou gaan, of vooraf een bezoek zou brengen aan Engeland. Een geldquaestie gaf hierin den doorslag. Toen VOSSIUS in 1629 Engeland bezocht, werd hij overal geëerd en met hartelijkheid ontvangen. De universiteit van Oxford benoemde hem tot buitenlandsch lid en koning KAREL I gaf hem

het canonicat van Canterbury. Zelden was het voorgekomen, dat deze laatste waardigheid, waaraan een jaarlijksch inkomen van 100 pond St. verbonden was, werd gegeven aan iemand, die buiten Engeland woonde en derhalve geheel bevrijd was van alle lasten. Persoonlijk dankte VOSSIUS den koning voor dit eerbewijs. De inkomsten der landerijen, die toebehoorden aan het bisdom Canterbury, werden gebruikt om de tractementen der kanunniken te betalen. Geregeld kreeg men het geld om de drie maanden, zoolang KAREL I geen aanspraak hierop maakte. Toen echter de toestanden in Engeland dreigender werden en de koning veel geld noodig had om legers op den been te brengen en te onderhouden, kreeg VOSSIUS eerst twee jaar 20 pond St. minder en in het begin van 1641 staakte de betaling geheel. VOSSIUS, die zijne bibliotheek steeds uitbreidde en daarvoor veel geld uitgaf, kon de bijdrage uit Canterbury moeilijk missen en vond het daarom raadzaam, dat ISAAC zijn weg over Engeland nam. Misschien zou hij de achterstallige som kunnen loskrijgen. Een vriend van den huize, de raadsheer GEORGE RATALLER DOUBLET, schreef uit den Haag, dat ISAAC zich aan moest sluiten bij het gevolg van prins WILLEM, die op het punt stond naar Engeland over te steken, nu na vele onderhandelingen den 25^{en} Maart 1641 het huwelijkscontract tusschen de negenjarige dochter van KAREL I en prins WILLEM geteekend was en de Prins zich gereed maakte zijne bruid op te zoeken. Wel waren er bezwaren, vooral dat de Prins door een groot gevolg van aanzienlijke jongelieden vergezeld werd, die van tucht en zuinigheid weinig wisten, maar het betrof alleen de overvaart en daarom keurde men het voorstel van DOUBLET goed. In Den Briel bleef het gezelschap zes dagen, omdat de vloot tweemaal tevergeefs beproefde in zee te steken. Eindelijk kwam ISAAC te Londen. Na zijn intrek genomen te hebben in een herberg, waar ook de zoon van BARLAEUS weldra verscheen, zocht hij enkele personen op, die hem zouden inlichten en voorthelpen. Aan hartelijkheid van den kant der Engelsche vrienden ontbrak het niet, maar hun hulp kon niet groot zijn in deze zoo moeilijke dagen. In het parlement was eene beweging op het getouw gezet tegen de kerkelijke overheden. Men vond het overbodig, dat zij geraadpleegd werden in zaken, die de kerk niet raakten. De tegenpartij sprak over het afzetten der bisschoppen en het afschaffen van alle praebenden. In den brief van 16 Mei schrijft ISAAC aan zijn vader: „dag in dag uit wordt hier eene tragoedie afgespeeld. Niemand zou voldoende kunnen beschrijven, welk eene verwarring hier heerscht. Heden is STRAFFORT, de onderkoning van Ierland, ter dood gebracht en reeds tracht men den aartsbisschop van Canterbury aan te grijpen.” Noch FRANCISCUS JUNIUS, oom van ISAAC, noch MATTHAEUS WRENNUS, bisschop van Ely, zagen kans in dezen woeligen tijd het geld, dat VOSSIUS als kanunnik toekwam, te beuren, en

eerst door bemiddeling van MERICUS CASAUBONUS werden 25 pond St. uitbetaald; echter werd er bij gezegd, dat de betalingen voorloopig gestaakt zouden worden en er verder op niets te rekenen viel. Dit waren geen blijde tijdingen voor VOSSIUS, die van zijn kant evenmin opgewekte brieven kon schrijven, daar de vrede in de familie door FRANCISCUS verstoord was. De bedoeling van den vader was geweest voor dezen zoon het professoraat in de rechten aan de Illustre School van Amsterdam te krijgen, maar het plan mislukte, want de vroedschap benoemde JOANNES CABELJOUW tot professor. Zou er niet een weinig spijt gezocht moeten worden achter de woorden, die hij aan ISAAC schrijft: „CABELJOUW is naar men meent ijverig genoeg in het college geven; het getal zijner toehoorders echter overtreft nooit het getal der muzen en is slechts zelden grooter dan dat der gratiën. Soms kan hij meer oogen tellen aan zijn persoon, dan hij toehoorders ziet met deze oogen”.¹⁾ Deze teleurstelling evenwel was voor VOSSIUS niet zoo onaangenaam als het feit, dat FRANCISCUS beneden zijn stand wilde trouwen. De uitlatingen in de brieven bewijzen overtuigend, dat vader en moeder gebukt gingen onder dit verdriet. Nadat FRANCISCUS met het meisje uit Amsterdam over Rhenen naar Arnhem gevlucht was, gingen de moeder, MATTHAEUS en VONDEL, een huisvriend van VOSSIUS, naar Amersfoort²⁾. VONDEL zou vandaar naar Arnhem vertrekken en beproeven, of hij den zoon tot betere gedachten kon brengen. Intusschen kwamen brieven van FRANCISCUS met het verzoek, dat de vader zijne toestemming tot het huwelijk zou geven. VOSSIUS trachtte zich over zijn verdriet heen te zetten en schreef aan ISAAC, dat hij zich niet moest bekommeren over de ellende, die FRANCISCUS over zich en de zijnen had gebracht. Een verstandig man bemoeit zich alleen met zijne eigen zonden. Wij kennen gelukkig VOSSIUS te goed om niet te begrijpen, dat dit niet uit het hart kwam en dat hij beter zijn karakter liet zien, toen hij in een lateren brief zeide, dat ISAAC geregeld moest leven en ijverig studeeren, opdat de vader de smart zou vergeten, die hem dag en nacht pijnigde. En wat dacht de moeder over deze zaak? Laten hare eigen woorden het ons zeggen. In een brief van 2 September 1641 schrijft zij: „Voorder wat aangaet u broer FRANCISCUS, t'schijnt, dat hij t'hooft in de schoot leggen wilt ende verlaeten die booze sirene. Ofte het nu ernst is, ofte dat het bedroch is, sal den tijt leeren. Hoe t'is, sullen weder hem ergens moeten besteden, als oft hij noyt in practyck geweest waere, ende weten

1) CABELJAVIUS noster (nisi Asellionem malis vocare in honorem Sempronii Asellionis nobilis, ut scis, historici, qui sub Scipione Africano tribunus ad Numantiam fuit) sat in docendo industrius esse putatur; auditores autem subinde habet tot, ut Musarum nunquam, Charitum interdum numerum superet; aliquando etiam plures oculos numeret corporis sui, quam auditores his ipsis conspiciat.”

2) Een zwager van VOSSIUS, SAMUEL NAERANUS, was hier predikant. Een belangrijken brief aan dezen over dit huwelijk van FRANCISCUS vindt men hierachter afgedrukt.

noch niet waer, overmits hij sijn naem soo stinckende gemaect heeft, dat hij moeite sal hebben om sijn eer weder te repareren." Een volgend maal laat zij zich aldus uit: „De quellinge, die wij in FRANCISCUS hebben, connen ons geen gesontheit aenbrengen. De goede Godt wilt versien ende ons sterckte geven, dat wij t'connen verdragen, doet ons veel quellingen aen ende vreesse voor veel costen, alsoo hij maer schult maeckt." Noch HORNIUS, noch WTENBOGAERT, door VOSSIUS op zijn zoon afgezonden, hadden eenigen invloed. FRANCISCUS wilde niet terugkeeren, in de meening dat hij als advocaat bij het Hof van Gelderland genoeg kon verdienen om zich en zijn gezin te onderhouden.¹⁾

Deze berichten kreeg ISAAC deels te Londen, deels te Parijs. In Juli bezocht hij Cambridge en zou ook naar Oxford gegaan zijn, als er zich niet eene geschikte gelegenheid had aangeboden om naar Frankrijk over te steken. Van studeeren kon in Engeland niet veel komen, daar de politieke toestand ieders aandacht in beslag nam en men geen tijd had aan wetenschap te denken of ISAAC voort te helpen. Om deze reden besloot hij dan ook het bezoek aan Oxford achterwege te laten en zoo spoedig mogelijk te vertrekken. Hij ging mede met den Franschen gezant.

Een opgewekte toon spreekt uit den eersten brief, dien VOSSIUS uit Parijs ontving. Alles liep mee. De bibliotheken zoowel de openbare als de particuliere stonden voor hem open en hetzij hij boeken of handschriften vroeg, men gaf hem ze gaarne mee naar huis. Zelfs bij de gebroeders PUTEANI, de verwanten en erfgenamen van den bekenden historieschrijver DU THOU, vond hij groote voorkomenheid, niettegenstaande de vader in de voorrede vóór zijn „*Historia Pelagiana*” tegen DU THOU zijn schoonvader JUNIUS had verdedigd. Daar in de eerste brieven niets over DE GROOT stond, maakte de moeder zich bang, of misschien DE GROOT het kwalijk had genomen, dat ISAAC niet bij hem zijn intrek nam, maar het antwoord uit Parijs stelde haar gerust. HUGO DE GROOT had het te druk en ISAAC zag hem slechts zelden, de verhouding was echter uitstekend. Ook over PETRUS GASSENDI, die jaren geleden te Leiden bij VOSSIUS was geweest en van wien de vader wilde weten, of hij nog leefde, sprak hij met veel lof. Aan raadgevingen van huis ontbrak het niet. De praktische moeder, uit vrees dat haar zoon misschien te veel zijne eigenlijke studie liet varen, schrijft: „U. E. ondertusschen zoude wat meerder in de rechten connen begeben om met

1) Later kwam FRANCISCUS met zijne vrouw en dochter te Amsterdam wonen en leidde daar de juridische studiën van eenige aanzienlijke jongelieden. Dit blijkt uit een brief, door den vader in Augustus 1643 aan ISAAC geschreven. Hij zegt daarin: „*nudius tertius e calculo obiit consul Vlamingius, dominus ab Osthorn: in quo domus nostra multum amisit: imprimis Franciscus, qui liberos in juris scientia instituebat, ut et Bickerum consularis filium.*” Over den droevigen dood van dezen zoon, die door zijne vrouw mishandeld werd en ten slotte stervende in de vaderlijke woning terugkeerde, lezen wij een uitvoerig bericht in Epist. DIV van de collectie, door COLOMESIUS bijeenverzameld.

meerder eeren u gradus te nemen. Gij hebt U. E. daerin te beraeden met wijze luyden, die ghij daer genoeg vinden sult." En de vader, die in het wijze lessen geven niet wil onderdoen, voegt aan deze woorden toe, dat ISAAC zich vooral moet oefenen in het Fransch, daar het van groot gewicht is, wanneer men in deze taal met voorname lieden spreken kan. Ook den vader baart de juridische studie van zijn zoon eenige zorg, en als ISAAC met opwinding schrijft over de onuitgegeven schatten der verschillende bibliotheken en vertelt, dat hij zich bezig houdt met het collationeeren van handschriften, antwoordt VOSSIUS, dat hij wel zich over deze studiën verheugt, maar toch het liefst van alles zag, dat ISAAC op waardige wijze zijn doctorstitel behaalde ¹⁾. Te Parijs kwam ISAAC bij verscheidene aanzienlijke familiën aan huis, werd aan tafel genoodigd en ontving in zijn herberg de bezoeken van hooggeplaatste personen. Voor een deel schrijft de vader dit toe aan de betrekkingen, die zijne vrouw, eigenlijk DU JON geheeten en uit Frankrijk afkomstig, daar nog had, anderdeels aan den naam, dien zijn zoon reeds gemaakt had door zijne geschriften. Daarom liet hij de teugels los. In die reis zag hij de toekomst van zijn jongen, hoewel hij ook begreep dat de goede principes door het reizen en trekken bij een karakter als dat van ISAAC groot gevaar liepen. „De menschen brengen eerder hunne ondeugden dan deugden op anderen over. Alleen hoop ik, dat mijne gebeden, die ik voor ISAAC's welzijn tot God opzend, mogen helpen," zoo stort hij zijn hart uit aan JACOBUS VAN DEN CORPUT, raadsheer van Dordrecht. Geldelijk evenwel viel het verblijf te Parijs niet mee, te meer daar ISAAC het zeer slecht met zijn huisheer trof. Dit was een der redenen, waarom hij reeds in November naar SALMASIUS vertrok, die tijdelijk te Dijon woonde en den jongen VOSSIUS hartelijk ontving. Na een kort vertoef zette hij de reis voort naar Lyon, vanwaar hij 15 December met een oud vriend wilde afreizen om Avignon te bezoeken. Op den dag van vertrek was de vriend reeds verdwenen en ISAAC vernam iets later, dat deze voor zijne studiën naar Montpellier ²⁾ op weg was, niet alleen zijn vriend in den steek latende, maar ook vergetende de schulden af te doen, die hij bij zijn huisheer en ISAAC had.

Een oogenblik dreigde de reis een andere richting te nemen, doordat een huisvriend van de familie VOSSIUS, de Zweedsche baron BENEDICTUS SCYTTE, ISAAC te Lyon aantrof en hem het voorstel deed zijn metgezel te zijn op zijne reizen naar Constantinopel en Griekenland. Wie was deze SCYTTE? De rijksraad

¹⁾ Video te adhuc totum esse in iis, quae ad ἀνέκδοτα pertinent. Gaudeo, quod thesaurum tibi paras. Sed nihil de juris studio addis. Nolim te titulo doctoris ornari ἀνάξιον.

²⁾ De academie te Montpellier, in 1289 gesticht, was bekend geworden in den tijd, toen de leerlingen van AVICENNA en AVERROËS zich hier vooral op de geneeskunst toelegden.

JOHAN SCYTTE had drie zonen: JOHAN, BENGT en JACOB. Nadat zij in October 1624 zich als studenten te Upsala hadden laten inschrijven, begon de oudste met PETRUS DOBERUS als inspector reeds het volgend jaar een wetenschappelijke reis door Holland te maken, maar keerde spoedig terug. BENGT SCYTTE was in het gevolg van den ambassadeur JACOB SPENS in 1629 naar Engeland overgestoken en werd daar op vijftienjarigen leeftijd tot ridder geslagen, wegens de groote verdiensten van zijn vader. Van Engeland ging hij naar Holland en liet zich te Leiden in het album studiosorum met zijn leidsman PETRUS ANTONIUS inschrijven. Omdat de vader in 1618 tijdens zijn verblijf in ons land den Leidschen professor had leeren kennen, lag een bezoek bij VOSSIUS voor de hand. Er ontstond vriendschap tusschen BENGT en de zonen van VOSSIUS. Vooral MATTHAEUS en DIONYSIUS bemoeiden zich met de studiën van den jongen SCYTTE. Het gevolg was, dat de Zweed mede naar Amsterdam verhuisde, toen VOSSIUS uit Leiden opbrak, en zich weer onder de leiding van vader en zonen stelde. Evenzoo deden JOHAN en JACOB, die intusschen ook naar Holland kwamen. De vriendschap bleef na afloop van den studietijd. In Maart 1640 was BENGT te Amsterdam en vertelde aan VOSSIUS, hoe hij door ziekte zich genoodzaakt zag het koele klimaat van het Zuiden op te zoeken. Uit het gesprek maakte VOSSIUS op, dat het SCYTTE niet in alle opzichten was meegeloopen, en hij zich de wereldsche zaken te veel aantrok; daarom ried hij hem aan in een groote reis afleiding te vinden. Op weg naar Genève ontmoette SCYTTE den zoon van VOSSIUS te Lyon. Het aanbod om kosteloos zooveel van de wereld te zien was verleidelijk en de brieven uit het ouderlijk huis, waarin voortdurend over zuinigheid en geldelijke zorgen werd gesproken, brachten ISAAC in twijfel. Toch sloeg hij het voorstel af en gaf in den brief aan zijn vader, waarin hij dit meldde, zijn spijt te kennen, dat hij zijnen ouders zooveel geld kostte. Misschien had hij het goedkooper kunnen doen, maar steeds gaf hij de voorkeur aan betere en fatsoenlijkere herbergen „prae illis minoribus, quae a profligatissimis quibusque Germanis frequentabantur, ubi inter rixas et verbera habitandum ut plurimum fuisset.” Er zat ook achter, dat ISAAC naar Italië verlangde, vooral naar Florence. Van uit Amsterdam werd hij echter niet aangemoedigd, omdat de ouders opzagen tegen de kosten en de groote gevaren, aan een reis in Italië verbonden. Ware het niet, dat DE GROOT en andere geleerden in Frankrijk ISAAC aangeraden hadden Italië te bezoeken, misschien zou hij geluisterd hebben naar de raadgevingen van zijn vader. Nu echter kon niets hem meer van zijn plan afbrengen en in het begin van 1642 is hij te Marseille, wachtende op een gunstige gelegenheid om naar Genua te komen. De volgende brief is van 9 Februari en daarin vertelt hij, hoe hij zich heeft kunnen aansluiten bij den gezant van Genua, dien hij te

Marseille vond, en hoe hij geheel en al verbaasd heeft gestaan over de prachtige natuur.

In Genua was niet veel van ISAAC's gading, derhalve reisde hij spoedig verder en kwam 21 Maart te Florence aan. In deze stad gevoelde hij zich weldra thuis. De Laurentijnsche bibliotheek stond voor hem open en wat hij wilde mocht hij overschrijven ¹⁾. Reeds in den brief van 28 Maart deelt hij allerlei vondsten mee, waarop hij niet had durven hopen. Toen hij in Augustus van het vorige jaar uit Londen vertrok, liet hij bij USSERIUS ARMACHANUS achter om uit te geven een brief van BARNABAS, hem afgestaan door SALMASIUS. Deze zou verschijnen achter de brieven van IGNATIUS, waarmede USSERIUS bezig was. Thans te Florence kreeg hij een veel beter en vollediger handschrift onder de oogen ²⁾, en terstond schreef hij naar Londen om te trachten, of hij de uitgave nog beletten kon. Zoo niet, dan wilde hij een aanhangsel er bij voegen. Een handschrift van EURIPIDES bracht hem niet minder in verrukking. „EURIPIDES aliquot tragoedias meliores reddidi, quam vulgo habeantur.” De vreugde van den zoon ging over op den vader, die de reis in gedachte mede maakte en trotsch was op zijn jongen. Hij vertelt met ophef, dat ISAAC geheele dagen zich opsluit in de bibliotheek, en zich met niets anders inlaat dan met het overschrijven der teksten van onuitgegeven schrijvers. Volgens den vader wenschte ISAAC de honderdarmige reus Gyas te zijn, opdat hij met nog meer schatten naar huis mocht terugkeeren, terwijl hij thans weemoedig kijkt naar het vele dat hem misschien nooit weer onder de oogen zal komen. De nuchtere moeder, die voor de stoffige perkamenten niet veel voelde, wilde liever, dat haar zoon bleef, zooals zij hem gebaard had, als een gewoon mensch met twee armen. Toen in het begin van Mei de dag aanbrak, waarop hij naar Rome zou afreizen, schreef hij naar huis, dat het hem moeite kostte weg te gaan, omdat veel onafgewerkt bleef. Als verrassing kon hij zijn vader berichten, dat hij een uitstekend handschrift

1) ISAAC heeft geen woorden genoeg om FERDINAND II, hertog van Etrurië, voor zijne bereidvaardigheid te prijzen, welke hem des te meer opviel, daar zoovele vorsten en bibliothecarissen zich kleingeestig betoonden. „Utinam vero sic”, zoo schrijft hij, „alii quoque principes animati forent, nec plerique avaro adeo iis pretium statuerent, quasi aliquid suis de opibus detereretur, si libri potius utiles forent quam blattis et tineis absumentur relinquerentur.”

2) Er bestaat een brief op naam van BARNABAS, in het Grieksch geschreven en zeer vroeg reeds in het Latijn vertaald. CLEMENS van Alexandrië en ORIGENES meenen, dat deze brief is van de hand van den apostel BARNABAS, maar reeds in de oudheid schenen EUSEBIUS en HIERONYMUS aan de waarheid hiervan te twijfelen. Tegenwoordig is zoo goed als uitgemaakt, dat de apostel de schrijver niet is, maar dat deze brief moet toegekend worden aan een Hellenist uit Alexandrië op het einde der eerste eeuw n. Chr. De uitgave van USSERIUS ging geheel verloren door een brand, waarbij Oxford grootendeels in de asch werd gelegd. ISAAC zorgde toen voor een nieuwe editie, waarbij hij ook nog gebruik maakte van een manuscript uit de Vaticaanse bibliotheek en van een handschrift uit de bibliotheek der Theatini. Het boek kwam in 1646 uit als aanhangsel op de brieven van IGNATIUS.

van IGNATIUS had ingezien, waaruit hem bleek, dat alle uitgaven zonder waarde waren. Een bericht over deze vondst aan USSERIUS zou niet kwaad zijn ¹⁾, voegt ISAAC hieraan toe. Uit de brieven, te Napels en Rome geschreven, spreekt niet diezelfde opgewekte toon ²⁾. Men ontving hem niet met dezelfde hartelijkheid, de toegang tot de bibliotheken was moeilijk en het jaargetijde warm en droog. Waarschijnlijk onder den indruk van dezen tegenspoed vielen Bajae en Cumae hem tegen en schreef hij over Rome: „ik heb mij ten zeerste verbaasd, dat in zoo'n groote stad slechts weinige geleerden gevonden worden. Zij, die onder hen den naam van geleerden dragen, zijn grootendeels „anagrammatistae". Hij trof het ook ongelukkig. Gedurende den tijd, dat de Paus het Vaticaan voor het Quirinaal verliet, was de Vaticaanse bibliotheek gesloten, en juist in die maand kwam ISAAC te Rome. De bibliotheek van JANUS PARRHASIUS ³⁾, die bewaard werd in het klooster van den heiligen JOANNES CARBONARIUS te Napels en waarvan een groote roep uitging, beantwoordde niet aan de verwachting. Daarbij kwam ten slotte de groote hitte, die het reizen ondoenlijk maakte. Toch was hij zoo werkzaam mogelijk en vergrootte zijne verzameling afschriften o. a. met het „Leven van BASILIUS door CONST. PORPHYROGENNETA." Van huis ontving ISAAC een brief van zijne moeder met eene verzuchting over het gierige Holland, waar ijver en geleerdheid zoo slecht beloond worden. Zij schrijft: „U.E. broeder MATTHAEUS is in Zeeland om te sien, ofte hij daer het historischryverschap sal krijgen, heeft in Holland wel den tytel, maer is hem noch geen gagie toegelegd, noch heeft oock voor sijn werck niet een duit ontfangen. T'schijnt dat in dese landen sooveel profijt niet is te doen met schrijven, als wel in andere landen. MEURSI zoon is corts te Venetie geweest, heeft maer een cleen wercksen van sijn vader haer toegeeygent, heeft er 13 hondert gulden voor ontfangen, twelck meer lust en couragie geeft, daer men ter contrarie niet heeft als costen en schaede." Het bijschrift van den vader handelt over GASPAR SCIOPPIUS en diens vriend en erfgenaam JOH. MICHAEL PIERRUCIUS. Het is noodig dat wij eenigszins uitvoeriger over dit tweetal spreken.

1) Op naam van IGNATIUS, bisschop van Antiochië, staan verscheidene brieven, welke men deels voor echt deels voor onecht houdt. De editie van ISAAC VOSSIUS, in 1646 uitgekomen, heeft de verdienste, dat zij aan de critiek vasten grond onder de voeten geeft.

2) Van dezen tijd dateeren ook eenige brieven aan HEINSIUS, welke wij vinden in *Burmanni Sylloge* III. p. 566 en p. 576. Zij zijn wat losser van toon en laten zien, dat ISAAC niet den geheelen dag over zijne boeken gebukt zat, maar ook met de vrienden, die hij op reis maakte, wist feest te vieren. Voor den vader was de beschrijving dezer bacchanalen minder geschikt. VOSSIUS had ongetwijfeld gelijk, toen hij zeide, dat voor karakters als dat van ISAAC een reis door Italie niet onverdeeld goed was.

3) 4 November 1698 bezocht MONTFAUCON deze bibliotheek. Reeds had hij aan zijn secretaris eenige manuscripten ter overschrijving aangewezen, toen de bibliothecaris tusschenbeiden kwam en het verbood. Door den invloed van een hooggeplaatst persoon kreeg eindelijk MONTFAUCON de vergunning. Er waren in het geheim handschriften verkocht en daarom werd men voorzigtiger. Zie MONTFAUCON, *Diarium Italicum* p. 308: „olim numerosiore bibliothecam a Batavo quodam emtis codicibus mulctatam magna suppellectilis parte accepimus." Zou onze ISAAC misschien deze Hollander zijn?

De Duitsche geleerde GASPAR SCHOPPIUS — in Italië veranderde hij later zijn naam — had zich na een veel bewogen leven te Padua gevestigd, waar hij bij zich in huis nam PIERRUCIUS, leerling van GALILAEI. PIERRUCIUS werd professor in de rechten te Padua, maar voelde zich niet op zijne plaats, omdat hij de philosophie en mathesis verkoos boven de juridische studiën. Over hem schreef SCIOPPIUS 20 Februari 1642 aan VOSSIUS een brief vol loftuitingen. Volgens het oordeel van den schrijver is zijn jonge vriend een genie, zooals men slechts zelden aantreft, een man, die zijn eigen weg gaat, nieuwe paden bewandelt en ieder door zijne welsprekendheid en geleerdheid overtuigt. „Planissime mihi persuadeo, si Pythagoras, Plato et Aristoteles in terris nunc existerent, nihil eis prius futurum, quam ut ad veri istius Philosophi acroasin certatim convolarent.” Daarbij leest en bestudeert hij de Heilige Schrift. Nu is er eenigen tijd geleden onderhandeld met GALILAEI over eene zaak voor Holland van zeer veel gewicht. Die onderhandelingen zijn niet geslaagd, maar — zoo vraagt SCIOPPIUS — zou er geen kans zijn, dat men PIERRUCIUS, „studii, quod Galilaeus erga nomen Batavum singulare profitebatur, haeredem,” raadpleegde en met hem betrekkingen aanknoopte? Wat was dit voor eene zaak? De Hollandsche scheepvaarders wilden de lengte ter zee kennen, en aangezien dit eene zaak van algemeen belang was, hadden de Staten-Generaal zich er mede bemoeid ¹⁾. De Amsterdamsche hoogleeraar HORTENSIUS werd aangezocht naar GALILAEI te gaan, opdat hij met dezen over dit vraagstuk zou spreken, voor welke reis de Staten een som van 2000 gulden bestemden. Het blijkt, dat bekende mannen als REAEL en BLAUW te Amsterdam, het belang hiervan voor de scheepvaart inziende, de zaak steunden, opdat HORTENSIUS zoolang als noodig bleek bij GALILAEI kon vertoeven ²⁾. Men had zich echter vergist in den persoon van HORTENSIUS. Hij verbraste het geld of gebruikte het om oude schulden te delgen, en dacht niet aan zijn vertrek. Weldra stierf hij en na de mislukking van deze eerste poging was de groote belangstelling voor de zaak verdwenen, temeer daar ook de voorstanders REAEL en BLAUW spoedig niet meer tot de levenden behoorden. Door vriendschap voor SCIOPPIUS gedreven, besloot VOSSIUS de zaak met dezen en genen te bespreken, doch bemerkte weldra, dat hij vruchteloos werk deed. Hierover schrijft hij ISAAC en vraagt hem SCIOPPIUS te Padua op te zoeken, ten einde met hem en PIERUCCIUS kennis te maken. Hij wil voornamelijk weten, welken indruk ISAAC van dezen

1) Uitvoerig is dit onderwerp behandeld door den Heer E. W. MOES in zijne studie over MARTINUS HORTENSIUS (Oud-Holland 1885). De gegevens, die de heer MOES na het schrijven van zijn artikel nog verzamelde en waarvan hij mij toestond gebruik te maken, waren mij zeer van dienst.

2) Belangstelling toonde ook de Amsterdamsche burgemeester COENRAED BURCH, wiens zoon de reis met HORTENSIUS zou meemaken. In September 1643 schrijft VOSSIUS aan ISAAC „de Scioppii ac Pierrucii negotio despero, desperante CONRADO BURGIO consule.” Tot hem wendde zich VOSSIUS het eerst.

jeugdigen professor kreeg. Het voorloopig antwoord op dezen brief is gedateerd van 18 Augustus. Aan het verzoek van den vader zal voldaan worden. Verder vertelt ISAAC, wat hij te Parijs over HORTENSIVS van GASSENDI en anderen gehoord had, waardoor zijn oordeel over dezen man geheel veranderd was. In een brief aan GASSENDI had HORTENSIVS onder meer geschreven, dat de toren, aan welken twee jaar te voren de laatste hand was gelegd en welke onder alle, die Amsterdam bezat, het meest uitstak, alleen gebouwd was, opdat hij het firmament van dichter bij zou kunnen waarnemen. Wij zullen den tijd niet vooruitloopen en wachten met de voortzetting, totdat ISAAC te Padua kwam.

Op het laatst van September verliet hij Rome en begaf zich weer naar Florence. Nog meer dan te voren werd hem vrijheid gegeven in de Laurentijnsche bibliotheek, waar hij acht uur iederen dag ongestoord mocht werken, die hij doorbracht met snuffelen in oude handschriften, of hij soms een tot nog toe onbekend manuscript mocht vinden, opdat hij dit zou kunnen overschrijven of collationeeren. Tijdens dit verblijf heeft hij zich voornamelijk bezig gehouden met URBICIUS ¹⁾, een schrijver, waarop hem gewezen was door SALMASIVS. ISAAC schrijft zijn vader: „Er bestaat niets schooners. De schrijver van dit boekje is keizer TRAJANVS. Keizer ANASTASIVS echter, tijdens wiens leven het geschrift gevonden is, heeft het door URBICIUS in het Grieksch laten vertalen.” Eerst wanneer deze arbeid afgeloopen is, kan hij Florence verlaten, want het zou hem ten eeuwigen dage spijten, als dit voortreffelijk boek onafgewerkt bleef. Er waren verscheidene mannen, die hem om dit werk benijdden en ISAAC van zijn voorgenomen plan trachtten af te brengen, bewerende dat dit geschrift ondergeschoven was en van geen beteekenis. Een van deze afgunstige mannen had zelfs den titel veranderd door den naam van keizer TRAJANVS te herdoopen in dien van MAURICIUS. Gelukkig helderde een brief van SALMASIVS alles op. Door deze studiën was de beoefening der rechtsgeleerdheid geheel op den achtergrond geraakt en werd er niet gedacht aan het behalen van een graad. Daarover hoorde ISAAC veel in de brieven, en hij beloofde nadrukkelijk op zijne terugreis aan de een of andere universiteit den titel van doctor juris te verwerven. Aan de beurt was nu de geboorteplaats van LIVIVS, waaraan volgens belofte een bezoek zou worden

1) Men zou zeggen, dat ISAAC de grootste schatten over het hoofd zag en juist de werken van minder beteekenis ophaalde. Dit lag wellicht voor een deel in den geest des tijds. Er was oorlog in geheel Europa en de krijgskunde der Grieken en Romeinen maakte voor ieder veldheer een punt van studie uit. Daardoor komt het, dat ISAAC in verrukking is over deze vondst, welke voor ons geen belang meer heeft. Bij MONTFAUCON vind ik onder de handschriften der Laurentijnsche bibliotheek vermeld: *Urbicii Tactica strategica sive ordinationes militares XII sermonibus seu libris comprehensa*. Zoo ook nog andere werken over dit onderwerp, maar zonder naam van den schrijver. Te Milaan is ook een manuscript van dezen *Urbicius* of *Orbicius*. Verder geeft MONTFAUCON op, dat in de bibliotheca Ambrosiana te vinden is een handschrift getiteld: *Mauritii Tactica Item de acie instruenda*.

gebracht aan SCIOPPIUS en PIERUCCIUS. Toen hij hier omstreeks 20 Januari 1643 aankwam, begaf hij zich terstond naar de beide geleerden om voorloopig kennis met hen te maken. Herhaaldelijk werd ISAAC uitgenoodigd, en den indruk, dien hij kreeg, schreef hij weldra aan zijn vader, niet twijfelende, of VOSSIUS zou nieuwsgierig zijn om te weten, of deze PIERUCCIUS werkelijk zulk een wonder van geleerdheid was. De brief, die hierover handelt, laat ons voldoende zien, dat de oude SCIOPPIUS, de groote kampvechter tegen SCALIGER, zijn beste jaren achter den rug had, en nu, misschien een weinig malende, zich bezig hield met voorspellingen over het einde der wereld en andere onzinnige vraagstukken. Hij verdiepte zich nacht en dag in theologische dogmata en schreef vellen papier aan beide zijden vol. Zijne voorspelling, dat de wereld in 1662 zou vergaan, deed in geheel Italië en ook het buitenland de ronde. Over den vriend en erfgenaam is ISAAC evenmin te spreken. SCIOPPIUS is verblind en ziet in hem meer, dan hij waard is. Uitvoeriger komt ISAAC op deze zaak terug, wanneer hij in het volgend jaar rustig bij DE GROOT woont en voor zijn doctoraat werkt. Hij kan niet gelooven, dat PIERUCCIUS zijne belofte gestand zal doen, ook al krijgt hij voortdurend brieven uit Padua hierover. „SCIOPPIUS et comes ejus PIERUCCIUS semper urserunt negotium illud de longitudine orbis cognoscenda, ut aut Ordinibus aut Magistratui nostro proponeretur. Quod si illud parentis beneficio obtineri possit, ut re demonstrata propositum praemium ab Ordinibus PIERUCCIUS obtineat, chirographo, quod habeo, pollicetur, sese decimam ejus summae partem vel parenti vel mihi redditurum.”

Waarschijnlijk onder den invloed van deze berichten liet VOSSIUS de zaak over de lengte ter zee verder rusten en brak de correspondentie met SCIOPPIUS af, hoewel deze later in een brief nog eens de belangen van PIERUCCIUS in herinnering bracht. Nadat ISAAC eenigen tijd in Padua vertoefd had, bezocht hij Venetië, vervolgens de geboorteplaatsen van CATULLUS en VIRGILIUS, ging toen naar Cremona en bleef ruim een maand te Milaan. Van Venetië had ISAAC veel verwachting. Hij kreeg een toegangsbewijs voor de bibliotheek van St. Marcus, afkomstig van BESSARION, patriarch van Constantinopel, die haar in 1469 vermaakt had aan de republiek van Venetië¹⁾. Daar copieerde hij onder meer de *τακτικά* van ANIANUS. Overigens was hij met de stad niet zeer ingenomen en stemde

1) Met dezelfde goede verwachting betrad in 1698 BERNARD DE MONTFAUCON deze bibliotheek. Ook hij ondervond groote teleurstelling. Men trachtte hem aan het verstand te brengen, dat het beter voor de handschriften was, wanneer niemand hen aanraakte, alsof BESSARION zich zooveel moeite voor het verzamelen gegeven had, opdat de wormen deze schatten zouden opvreten. Uit het verhaal van MONTFAUCON blijkt verder, hoe slecht het toezicht op de bibliothecarissen menigmaal was. Te Venetië had een bibliothecaris zich vergiftigd, toen uitgekomen was, dat hij manuscripten verkocht. Zie MONTFAUCON, *Diarium Italicum*, 41 en 42.

hij in met de woorden van een zijner vrienden, die hem schreef: „De Venetia non absurde dictum magis aestimari ab iis, qui non viderint, quam laudari ab iis, qui nimium viderint. Conversatio nisi cum Mercurii satellitibus nulla est, nisi malis cum sequiore sexu, quae quam periculosa sit, melius est credere quam experiri.” Dat ISAAC vele boeken kocht, blijkt uit het bericht aan zijn vader, dat een groote, zware kist vol boeken naar Amsterdam verzonden is. Uit den aard der zaak duurde het verblijf te Verona, Mantua en Cremona zeer kort. Het waren plaatsen van weinig belang. In Milaan daarentegen hoopte hij weer met vrucht te kunnen arbeiden, maar het liep tegen. Eerst, in het laatst van April, kreeg hij koorts, en toen hij beter was en met zijn arbeid wilde aanvangen, ondervond hij de kleingeestigheid der Italiaansche geleerden, die, zooveel zij konden, hem het overschrijven van onuitgegeven handschriften trachten te beletten. Reeds vroeger te Napels had ISAAC met deze afgunst te kampen gehad. Op deze wijze laat hij zich hierover uit: „multum mihi obfuit, quod hic sit constitutio quaedam, non jam dico inhumana, sed etiam, barbara, qua cavetur, ne quis aliquid ineditum ex hac bibliotheca possit describere.” Milaan was de laatste stad, welke ISAAC in Italië bezocht. Rijk beladen met afschriften en boeken aanvaardde hij de reis naar Parijs. Een oogenblik had hij nog gedacht aan eene reis door Duitschland, maar hij wilde den titel in Frankrijk behalen en liet dit plan derhalve, niettegenstaande de vader zijne goedkeuring er aan hechtte, varen. De terugreis ging over Zwitserland, en werd alleen te Genève onderbroken, waar hij drie of vier dagen bleef. Zijn haast was daarom des te grooter, omdat de pest in die streken woedde en het dus raadzaam was zoo spoedig mogelijk naar gezonder oorden te vertrekken. Te Dijon vond hij SALMASIUS, die nog steeds niet naar Leiden vertrokken was, hoe zeer men ook naar zijne komst verlangde en brief op brief schreef. Zijn Tanaquil — zoo schrijft ISAAC — wil hem niet laten gaan, daar zij Holland verfoeit. Eindelijk, in de maand Augustus, kwam hij te Parijs en nam zijn intrek bij HUGO DE GROOT. Had de reis hem veranderd, waarvoor de vader bang was? Eenige mededeelingen hieromtrent vinden wij in een belangrijken brief van den vader, gedateerd 22 Februari 1644. Een goed vriend, ANDREAS RIVETUS, had de vriendelijkheid aan VOSSIUS te schrijven, hoe hem uit Frankrijk ter oore was gekomen, dat ISAAC niet meer dezelfde was van vroeger. De oude openhartigheid was verdwenen en had plaats gemaakt voor terughoudendheid. Was ISAAC wel geheel vrij gebleven van het bijgeloof, dat in Italië welig tierde? Diezelfde RIVETUS verspreidde dergelijke berichten in Den Haag. VOSSIUS ziet dit anders in. Hij prijst juist dat, wat RIVETUS een gebrek noemt. ISAAC was vroeger te mededeelzaam en anderen pronkten met zijne kennis. „Si Ignatianas epistolas itidem velis communicare cum quovis,

praevertet editionem alius." Hij moest deze eer voor zich zelf bewaren en zwijgen. De vader was in deze zaken meer uitgeslapen dan de zoon. Zoo ook wanneer het geld betrof. Hoe beangst is VOSSIUS, dat hij de 12 pistolen niet zal krijgen van VAN BEUNINGEN, die het paard, waarop ISAAC van Milaan naar Parijs was gekomen, te Parijs had overgenomen, met de belofte het geld aan VOSSIUS te zullen betalen bij zijn aankomst te Amsterdam. Eveneens kan hij niet nalaten, wanneer die vriend uit Montpellier is teruggekeerd, terstond aan ISAAC te vragen, of die oude schuld is afgedaan.

Het verblijf bij DE GROOT beviel aan ISAAC uitstekend. In de eerste plaats stonden door bemiddeling van den gezant alle bibliotheken voor hem open ¹⁾, en vervolgens was hij in de gelegenheid om dagelijks den goeden raad en de groote kennis van zijn gastheer in te roepen. Van zijn kant was DE GROOT niet minder tevreden. ISAAC hielp hem als secretaris, was bereidvaardig en betoonde zich een opgewekt huisgenoot. Dikwijls gingen zij beiden na afloop van de dagelijksche inspanning buiten Parijs wandelen en, gelijk DE GROOT aan VOSSIUS schreef, deze wandelingen waren voor beiden het aangenaamste uur van den dag. Het was natuurlijk dat VOSSIUS voor het verblijf van zijn zoon iets betaalde, maar aangezien de som niet groot was wegens de diensten, die ISAAC aan DE GROOT bewees, gaf de vader verlof, dat zijn zoon den winter in Parijs bleef, mits de titel niet vergeten werd, want, zoo schrijft hij, „sic hodie vivitur, ut sine titulis parum solida etiam eruditio possit apud imperitos, qui regnum ubique obtinent.” Er was een oogenblik sprake, dat een zekere GOTOFREDUS VAN BEUNINGEN bij DE GROOT secretaris werd, en daar dit reeds vroeger beloofd was, zou ISAAC Parijs moeten verlaten. Even voor het vertrek van dezen jongen man schrijft VOSSIUS aan zijn zoon, dat hij zich niet ongerust behoeft te maken, omdat VAN BEUNINGEN wegens zijne geringe kennis onbruikbaar zou blijken voor dit ambt. Hierin bedroog VOSSIUS zich niet, want hoewel er eerst afgesproken werd, dat ISAAC bij de komst van VAN BEUNINGEN zou vertrekken, veranderde dit plan, zoodra DE GROOT zag, dat de aangewezen secretaris nog geheel niet was berekend voor zijn taak. DE GROOT achtte het zeer heilzaam voor den jongen man, dat hij zich eerst eenigen tijd ophield in Orleans en andere steden, niet alleen opdat hij het Fransch zou leeren, maar voornamelijk om af te leeren „mores nimium quam Bavaricos.” Zoo bleef ISAAC voorloopig. De volgende brieven, die ISAAC naar huis schreef,

1) Minder gelukkig was NICOL. HEINSIUS in het volgend jaar. Uit zijn brief aan ISAAC van 16 December 1645 zien wij, hoe weinig zorg men voor de bibliotheken droeg, „Thuanaeam vidi tantum semel idque obiter, cujus nemo nunc curam habet. Petavius senator per menses aliquot ruri vixit. Bibliothecam ejus ita disjectam ac confusam offendi, ut infecta re discedendum fuerit.” Niet veel beter was het gesteld met de boekerij in het klooster van St. Victor.

handelen grootendeels over de politiek van Engeland en Frankrijk. Veel belangrijks leeren wij niet uit deze correspondentie. Ook van huis zijn de tijdingen voor ons van weinig gewicht. Alleen moet VOSSIUS zijn zoon herhaaldelijk meedeelen, hoe de ouders aanhoudend sukkelden met hunne gezondheid. De moeder was zwak en het drukke huishouden maakte, dat zij zich overwerkte en te bed moest blijven. Vrienden, studenten, familieleden, allen zochten bij VOSSIUS hulp en steun, zoodat ELISABETH in eene bui van zwaarmoedigheid aan haar zoon schreef: „Mij dunckt, het is hier den soeten inval, ende het compt ons al op den hals.” De winter van 1643 ging voorbij en in den brief van 30 April 1644 kon ISAAC zijn vader verblijden met de tijding, dat hij zijn vertrek naar Orleans niet langer wilde uitstellen. Ditmaal hield hij woord. 21 Mei komt het bericht: „post octiduum Aureliam ¹⁾ excurram, ut consequar illud, quod me non meliorem sed commendabiliorem, ut spero, apud homines quosdam praestabit, apud illos praesertim, qui non minus in titulis, quam in rebus ipsis laudis collocant.” Dat hij den titel behaalde, blijkt uit den brief van VOSSIUS, gedateerd 20 Juni 1644, waarin hij hem gelukwenscht: „gratulor tibi de collato Licentiae gradu.”

Langzamerhand naderde de tijd van terugkomst, nu het doel van de reis bereikt was. ISAAC had zijn blik verruimd, kennis gemaakt met bekende geleerden en was ten slotte gepromoveerd in de rechten. Nog drie maanden bleef hij bij DE GROOT en vertrok toen over Calais naar Holland. Zijne ouders keken met verlangen uit naar het oogenblik, waarop hij het ouderlijk huis na eene afwezigheid van ruim drie jaren zou binnentreden. Zij deden dit des te meer, omdat juist in deze dagen een schip op de kust van Frankrijk verging, waarbij drie studenten uit Amsterdam, aan VOSSIUS zeer goed bekend, het leven verloren. Wij kunnen ons den angst der ouders begrijpen. Ongeveer half September zagen de ouders hun kind weer. Hoe groot de vreugde was, straalt door in den brief, welke VOSSIUS weldra aan DE GROOT schreef om hem te bedanken voor zijne goede zorg. De vader had geen berouw over de groote kosten, en wat het karakter van ISAAC betrof, hij kreeg niet den indruk, dat het door het reizen en trekken geleden had, integendeel ISAAC was bezadigder geworden.

De schat van boeken en handschriften, dien ISAAC én reeds gestuurd had én

1) In 1631 gaf ABRAHAM GÖLNITZ te Leiden uit de beschrijving van eene reis, welke hij gemaakt had door Frankrijk en Italië tot aan Turijn. De titel van het boekje luidt: *Ulysses Belgico-Gallicus*. Hierin spreekt hij uitvoerig over de academie van Orleans en zegt p. 225: „Confluxus ibi est Germanorum, qui non modo ob loci salubritatem et amoenitatem attracti heic vivunt, sed potissimum ob privilegia nationi Germanicae, in hoc sola, non alijs Galliae scholis, a regibus concessa et adprobata.” De talrijke privileges, door verschillende Fransche vorsten aan de „natio Germanica” toegestaan, het bestuur en de eeden deelt GÖLNITZ ons mee. Wij kunnen hieruit begrijpen, hoe ISAAC op de gedachte kwam te Orleans zijn titel te behalen en waarom DE GROOT zijn aanstaanden secretaris juist naar deze stad zond.

zelf meebracht, moet bijzonder groot geweest zijn. Niet alles was bestemd voor VOSSIUS, daar de koopman WICKEFOORT, door wiens bemiddeling ISAAC in het buitenland geld kreeg, gevraagd had, of ISAAC ook voor hem kostbare werken wilde koopen. Het schijnt intusschen, dat de zaken van WICKEFOORT niet al te best gingen, tenminste ELISABETH schrijft in Juni 1644: „Ick hebbe U.E. voor dezen doen ghij noch in Italien waert van wegen ende door last van den Heere VICKEFOORT van eenige raere boecken te coopen, alsoo het scheen, dat hij wilde een cleen doch fraeye biblioteec op te rechten, doch t'schijnt, dat hij verandert van sinnen is, en wete hij niet, ofte hij eenige boecken overnemen sal, alsoo hij nu liever gelt heeft, dewijle de comeschappen nu seer ten achteren loopen.” En de vader voegt er aan toe: „WYKEFORDIUS in Olerum platea traducitur et res ejus in extrema stant tegula, quod aliter esse scio.” ISAAC had dit te Parijs ook reeds gemerkt. De koopman, dien WICKEFOORT hem aangewezen had, schoot geen geld meer voor. Waarschijnlijk zijn dus alle boeken en handschriften aan VOSSIUS gekomen. Zij hebben den grondslag gelegd voor de prachtige verzameling, die na den dood van VOSSIUS' kleinzoon, den zoon van MATTHAEUS, door aankoop het eigendom werd der Leidsche bibliotheek. Dat ISAAC ook verscheidene handschriften meebracht, kan ons niet verwonderen. Een menigte manuscripten, die langzamerhand in het bezit van bibliotheken zijn gekomen, waren toen het eigendom van particulieren, meerendeels vorstelijke personen en adellijke familiën. De staatkundige beroeringen en wisselvalligheden van den krijg hadden tengevolge, dat zulke documenten gedurig in handen kwamen van boekhandelaars, die onder de geleerden altijd koopers vonden. ISAAC had bijv. vele handschriften uit de verzameling van eene adellijke weduwe bij Orleans, die af en toe, wellicht uit geldnood, deze kostbare manuscripten van de hand deed. Hij wist de kanalen te vinden om zijne collectie steeds te vermeerderen en in 1645 kon hij met zelfvoldoening aan HEINSIUS schrijven, dat hij er reeds tweehonderd bijeen had en nog meerdere uit Duitschland wachtte.

Men zou kunnen vragen, of in de brieven van ISAAC geen woord voorkomt over de prachtige natuur, waar hij doorheen trok, of over de vele kunstschaten en monumenten, welke hij zoó ruimschoots in Italië te zien kreeg. Het antwoord moet ontkennend zijn. De jonge reiziger tuurt zijne oogen moe op manuscripten, waaronder vele zijn van twijfelachtig belang, maar is blind voor al het andere. Met een enkel woordje over de ligging van Napels en de schoone Riviera dienen wij tevreden te zijn. Over schilderkunst en architectuur geen woord. De vader schijnt hierin ook niet het minste belang te stellen, want dergelijke vragen vinden wij in zijne brieven niet. Voor de wetenschap der klassieke talen moet het overige zwichten. Wat een groot verschil tusschen deze briefwisseling en eene uit onze

dagen! Het is des te vreemder, omdat ISAAC niet kon snellen van de eene groote stad naar de andere, maar juist door de primitieve wijze van reizen telkens genoodzaakt werd in kleinere plaatsen te overnachten en zich op te houden, waardoor hij het eigenaardige leven der verschillende bewoners, de natuur, de gebouwen, kortom alles meer op zijn gemak kon opnemen.

Hoe hoog wij de wetenschap ook stellen, wij missen in deze briefwisseling bepaald het gemoedelijke, het intieme. Alleen de moeder vertelt steeds, wat zij op het hart heeft. Haar is het eene behoefte ISAAC te schrijven, wat in haar kring ergernis of vreugde opwekt. De ware huismoeder komt in elk bericht uit.

Lieve swaeger NAERANE.

Siet hoe fraij myn soon (soo hy dien naem waardig is) sich draeget tegens syn ouders. T'is den loon van onse langduryge sorge ende coste. Ic hebbe een brief geschreven aen den pastoor van Rhenen, mits hy my hadde laeten weten van t'versoeck myns zoons om aldaer te trouwen. Dunct U.E. ende U.E. huysvrouw, dat al te veel aen den selven wort geschreven, die niet alles behoeft te weten, moget den brief achterhouden ende of selver schryven, of suster of broer Tin... eenen laeten schryven, soo alst U.E. best dunct. Maer 'soo myn brief dus mag gesonden werden, soo wilt wat lax onder 't segel doen ende dan voortsenden. Myn soon plach U.E. soon te bestraffen over syn daet, als hy verhaelt aen my heeft; want is hier nu een dach of drie geweest. Dan 't huwelyc is seer ongelyc. De uwe is van andere plaetsen hier onbekent; van eerlicke ouders is geen laste te verwachten of quaet exempel van vrienden, &c. God besoeckt my zeer, dan hy weet wat my dient. So bevele U.E. dese saecke, ende alles wat U.E. of onse waerde suster of broer TINS(?) met U.E. kennisse doen sal, sal ic voor wel gedaen houden. Alleen moet men wyslic handelen opdat hy niet door desperatie sich selver beschaedige, of naer den viant loopt. Want de duyvel is listich, ende syn doortrapte flenst heeft weinich vromicheit, maer een, vuyle bec als of sy in een hoerenhuys was opgetrocken, van welcken geen goede raet is te wachten.

U.E. dienstschuldige
G. J. VOSSIUS.

Summo viro, amico veteri,
affini optimo SAMUELI NAERANO
pastori fideli Ecclesiae quae est
Amersfurti.

WILLEM VAN DE VELDE DE OUDE

TE ZEE EN TE LAND (1657—Juni 1666)¹⁾

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

AN den oorlog, door den staat der Nederlanden in 1657 tegen Portugal gevoerd, heeft WILLEM VAN DE VELDE de oude, naar het schijnt, geen notitie genomen. Den 5^{en} April was hij tegenwoordig toen zijn zoon ADRIAEN zijn huwelijk met MARIA PETERS VAN OUDERKERCK op het stadhuis liet inschrijven, en den 22^{en} April toen deze hunne huwelijksvoorwaarden lieten opmaken. In het najaar was zijne vrouw JUDITH VAN LEEUWEN ziek, en op den 28^{en} September liet zij haar testament maken door den notaris J. MOLENGRAEFF. Haar man maakte zij tot universeel erfgenaam, maar hij moest twaalf maanden na haar overlijden aan hunne zoons WILLEM en ADRIAEN te zamen f 600 uitkeeren. De zoons waren erbij tegenwoordig, zeiden dat zij genoeg namen met het testament, en teekenden het. Uit deze acten blijkt dat W. VAN DE VELDE de oude woonde in een huis „de cleijne steur” in de „Korte Conincxstraat”. Deze straat lag bij de Koningstraat, de derde van de St. Antho-niespoort naar de Lastadie of Oude Waal, behoorende tot de Oude of Oostzijde van de stad. Hij besteedde zijn tijd aan het teekenen van schepen en uitvoerige pentafreelen, zooals die van den slag bij Ter Heijde.

¹⁾ Vervolg van D. XVI, p. 65, en D. XVII, p. 33.

Het volgend jaar bracht echter gewichtiger gebeurtenissen, waarbij hij tegenwoordig wilde zijn.

KAREL GUSTAAF X, koning van Zweden, wilde het oude Scandinavische rijk herstellen en meester zijn van de Oostzee. Hij eischte van Denemarken dat de Sond gesloten zou worden voor vreemde vloten, maar Denemarken weigerde dit, voornamelijk omdat het dan beroofd zou worden van het bondgenootschap met de Nederlanden. KAREL GUSTAAF besloot nu Denemarken te veroveren, en tot eene provincie van Zweden te maken. In Augustus 1658 trok hij tegen Kopenhagen op, maar hij kon de stad niet stormenderhand veroveren, zooals hij had gedacht. Hij moest haar belegeren en dit kon lang duren daar hij geen kanonnen had. Hij nam nu eerst Kronenburg, het kasteel bij Elseneur, gelegen aan den ingang van de Sond, en kreeg daar het noodige geschut. Oostenrijk, Polen en Brandenburg verbonden zich tegen hem, en brachten hunne troepen te veld. Ook de zeemogendheden hadden gelijkelijk belang om zich te verzetten tegen de sluiting van de Sond, welke het gevolg moest zijn van het slagen van KAREL GUSTAAF's opzet; maar de Nederlanden alleen deden dit metterdaad.

Op 31 Augustus 1658 besloten de Staten-Generaal Denemarken te helpen, niet alleen door den Keurvorst van Brandenburg te steunen met subsidies, maar ook door een vloot te zenden. JAN DE WITT begreep dat het belang der Republiek eischte onafhankelijkheid der Pruisische landen aan de Oostzee, zoowel van Zweden als van Polen, om zeker te blijven van het verkeer in die zee en van de verbinding met Rusland.

WITTE CORNELISZ. DE WITH, PIETER FLORISZ. en CORNELIS EVERTSZ. kruisten met kleine eskaders in het Kanaal. Zij kregen bevel zich te voegen bij de vloot, die onder VAN WASSENAER OBDAM in het Vlie lag. Een hevige storm uit het Westen belette de vloot drie weken lang in zee te steken. Op den 18^{en} October ging zij eindelijk onder zeil, doch zonder het eskader van DE WITH, dat nog niet gereed was tengevolge van den storm, maar vergezeld van een aantal koopvaarders, en met 4000 soldaten, die in fluitschepen en galjoten medegingen. Den 22^{en} October kwam de vloot op den Hoek van Schagen en moest daar zes dagen wachten op een wind, gunstig om de Sond binnen te zeilen. De Noordvaarders verlieten daar de vloot, en DE WITH kwam er met zijn eskader. OBDAM verdeelde nu de vloot, welke 35 oorlogschepen, 6 fluiten en 3 branders, benevens eenige galjoten, sterk was, in drie eskaders: de voortocht, onder DE WITH, was 11 oorlogschepen, 2 gewapende fluiten en 1 brander sterk; de middentocht, onder OBDAM, 13 oorlogschepen, 2 fluiten en 1 brander; de achtertocht, onder PIETER FLORISZ., 11 oorlogschepen, 2 fluiten en 1 brander. De wind, die Zuid-Oostelijk was geweest, keerde op den 28^{en} naar het Noorden, en de ankers werden

gelicht. Wegens den wind moest nog een paar dagen worden stil gelegen achter De Lap, zoodat de vloot eerst op 8 November de Sond kon binnenzeilen. Daar had de Zweedsche vloot zich geposteerd. Zij was ongeveer 48 schepen sterk, 18 kloeke, 16 middelbare en 14 kleinere. De Rijksadmiraal C. G. WRANGEL had haar verdeeld in vier eskaders; het eerste onder HENDRIK GERDSON, het tweede werd door hem zelf aangevoerd, het derde door BJIELKENSTJERNA, het vierde door GUSTAAF WRANGEL. Toen de Hollandsche vloot, tusschen 8 en 9 uur 's morgens, de Sond invoer, salueerde het kasteel Kronenburg met los kruit. Het saluut niet beantwoordende, werd zij beschoten met scherp door Kronenburg en Helsingborg. KAREL X lostte zelf het eerste schot van Kronenburg. Dat vuur hinderde weinig en werd niet beantwoord. De schepen liepen door en op de Zweedsche vloot aan, waarmede zij tusschen 9 en 10 uur slaags raakten. Wegens het nauwe vaarwater nam van beide vloten slechts ongeveer de helft deel aan het gevecht.¹⁾

DE WITH op de *Brederode* vaart voorop, antwoordt niet op het vuur van de Zweedsche voorhoede, en zeilt op C. G. WRANGEL los. Zij geven elkaër de volle laag. WRANGEL meent DE WITH te enteren, maar OBDAM, op *De Eendracht*, valt hem ook aan, zijn schip verliest het roer en moest onder Kronenburg ten anker gaan. De sterke stroom dreef DE WITH van het gros. BJIELKENSTJERNA, op de *Draak*, viel hem aan, twee of drie andere Zweedsche schepen, waaronder de *Wismar*, omringden hem. De *Brederode* dreef met zijn aanvallers naar de kust, werd geenterd en moest de vlag strijken. DE WITH was doodelijk gewond; door twee Zweedsche kapiteins aan land gebracht, stierf hij spoedig.

OBDAM werd in een hevig gevecht gewikkeld met GUSTAAF WRANGEL, op de *Pellicaan*, met de *Morgenster*, en nog een paar Zweden. JAN VAN CAMPEN, op de *Halve Maan*, AERT JANSZ. VAN NES op het *Wapen van Rotterdam*, kwamen OBDAM te hulp. De *Morgenster* werd veroverd, maar het *Wapen van Dordrecht*, van kapitein J. DE LIEFDE, voer met den boeg de *Morgenster* in de zijde, zoodat deze zonk. De *Pellicaan* werd in den grond geschoten; de *Oldenburg* werd door JAN VAN CAMPEN genomen en naar Kopenhagen gestuurd, terwijl het schip van GERDSON zóó werd toegetakeld, dat het krenkend doorliep.

Dit gevecht was het hoofdmoment van den strijd. De *Breda* van kapitein ADRIAEN BRUIJNSVELT geraakte in brand, werd toen door de Zweden genomen, die het weldra verlieten, waarop de Hollanders den brand bluschten, en het schip behielden, hoewel de kapitein gesneuveld was. PIETER FLORISZ. op de *Josua* weerde zich ook dapper. Tweemaal geenterd, sloeg hij de Zweeden tweemaal

1) Dit verhaal is geput uit de volgende bronnen: *De Hollantsche Mercurius*; ROGER MANLEY, *The History of the Sate Warres in Denmark*, 1671; F. F. CARLSON, *Geschiede Schwedens* 1855. B. IV; AITZEMA.

af. Hij zelf en zijn kapitein sneuvelden. Commandeur EVERT ANTHONISZ. MARREE, op de *Landman*, meende BJIELKENSTJERNA te enteren, en toen hem dit niet gelukte, tastte hij het *Wapen van Schagen* aan, dat hij veroverde.

Ten 2 ure liep het gevecht ten einde. De Zweden weken naar Landskroon, op de kust van Schonen. Bij de terugtocht verloren zij nog twee schepen; één strandde op de kust van het eiland Ween; het andere liep stuk op zijn eigen anker bij den ingang van de haven. De Hollanders dreven met den stroom naar het eiland. Tegen den avond kwam bij hen de Deensche Admiraal BIELKE met zes oorlogschepen. De Zweden werden geblokkeerd in de haven van Landskroon. Spoedig begon het te vriezen, en toen voer de geheele vloot naar Kopenhagen. Daar werden opgebracht, behalve de reeds genoemde schepen *Oldenborg* en het *Wapen van Schagen*, de *Koning David* van 70 stukken, en de *Schepter van Wismar* met 30 stukken. Behalve de reeds genoemde *Morgenster* en *Pellicaan*, zonken nog *De Roos*, *De Admirant*, *De Drievuldigheid* en *De Engel*, terwijl verbrand werden of strandden de *Carolus* van 50, de *Simson* van 30 stukken en twee andere. De Hollanders verloren slechts de *Brederode*.

Het doel van den strijd werd volkomen bereikt: de Sond was vrij, Kopenhagen ontzet, de Zweedsche vloot onschadelijk gemaakt.

Deze tocht en dit gevecht werden bijgewoond door WILLEM VAN DE VELDE den oude. Slechts enkele herinneringen daarvan zijn over. Het Britsch Museum bezit twee teekeningen van zijne hand uit dezen tijd. De eene is een schets met voor anker liggende oorlogschepen en draagt de opschriften: „*leggen voor der schelling*” en „*1658 de state floot die naer denmarck gingh tot assistenscie van de coningh van denmarck*”. Het laatste is er later bijgevoegd, doch juist. De tweede teekening vertoont op den achtergrond een hooge kust en op den voorgrond een naar links zeilende vloot, waarvan 19 oorlogschepen zichtbaar doch niet herkenbaar zijn. De eerste woorden van het opschrift zijn niet meer te lezen; verder luidt het: „*bij Juttlant eerst al tonnende & voorbij na de houck van Schagen seijllende, sommige schepen haer soldaten oeffenent den 22 Oct. 1658.*” Zooals wij gezien hebben bereikte de Hollandsche vloot op dien dag den Hoek van Schagen bij mooi weder. Kennelijk is dat beide teekeningen in de open lucht en ter plaatse zijn gemaakt. Verder zijn er drie penschilderijen van WILLEM VAN DE VELDE, voorstellende den slag in de Sond: twee in het Rijksmuseum: No. 1504 in den Catalogus gedateerd 8 November; No. 1505 gedateerd ¹⁾ — curieus genoeg — 9 November 1658, en één in het Palazzo Pitti te Florence.

¹⁾ No. 1505 heet in den steeds herdrukten en niet bijgewerkten *Wegwijzer door 's Rijks Museum Zeegezicht met de Hollandsche oorlogschepen „Drenthe,” „Frederik Hendrik” e. a.*

Op alle drie ziet men op den achtergrond rechts het kasteel Kronenburg, en overigens geen kust, van Seeland noch van Schonen. Het gevecht heeft er plaats in de bocht van Seeland tusschen Kronenburg en Kopenhagen. De wind waait op alle drie in dezelfde richting, uit het Noorden. Op geen der drie is iets te zien van 't gevecht, waarin de *Brederode* tenonder ging en DE WITH het leven verloor.

Op No. 1504 van het Rijksmuseum en op het stuk te Florence ziet men het schip van kapitein DE LIEFDE met den boeg de *Morgenster* in den grond varen. Op het eerste is dit meer rechts dan op het tweede gesteld. Op No. 1505 van het Rijksmuseum ziet men de zinkende *Morgenster* meer links en zonder het schip van kapitein DE LIEFDE. Dit stuk stelt dus waarschijnlijk een later moment voor dan de twee anderen.

Op no. 1504 van het Rijksmuseum ziet men links van *De Morgenster* het schip van OBDAM liggen tusschen twee Zweden, en aan bakboordzijde van het links liggend Zweedsche schip *De Rotterdam* van AERT JANSZ. VAN NES. Het eene schip, dat met den boeg naar voren ligt, zal wel *De Pellicaan* van den jongen WRANGEL zijn; het andere heeft in den spiegel een staand figuur met een staf in de hand. Op het stuk te Florence ziet men rechts van *De Morgenster* OBDAM's schip meer naar achter en bijna verborgen achter twee Zweedsche schepen, waarvan één hetzelfde staand figuur in den spiegel heeft als op No. 1504 voorkomt. Dit laatste geeft m. i. den strijd een oogenblik vroeger dan op de twee andere stukken is afgebeeld. OBDAM, door verscheidene Zweden besprongen, neemt eerst *De Morgenster*, schiet vervolgens *De Pellicaan* in den grond, en slaat de overige Zweden af. Op No. 1504 zou dus No. 1505 volgen. Daar ziet men, gelijk op het stuk te Florence, *De Eendracht* rechts van *De Morgenster*, maar niet zoo ver op den achtergrond. *De Eendracht* wordt aangevallen door twee Zweden; de een nog, als op No. 1504, met den boeg naar voren, de ander met het staand figuur, als op de twee andere stukken. Doch hier ziet men *De Halve Maan* van J. VAN CAMPEN OBDAM te hulp komen, terwijl zij op No. 1504 dicht bij *De Morgenster* is.

Nog enkele andere schepen zijn op de drie stukken te zien. De meeste op het stuk te Florence. Van de Zweden *De Beer* en *De Simson* (de kaken van den leeuw openrijtend); van de Nederlanders *De Zelandia* en *De Lantman*, op No. 1504 ook *De Zon*. Duidelijk blijkt dat W. VAN DE VELDE, thuis gekomen, naar zijne schetsen trachtte het hoofdmoment van den strijd weêr te geven.

Op 30 September 1660 kwam het laatste eskader der Sondvloten thuis. VAN DE VELDE was echter veel vroeger teruggekeerd, vermoedelijk dadelijk na den beslissenden slag. In 1659 maakte hij o. a. de twee penschilderijen, welke in het Rijksmuseum hangen: De zeeslag bij Duins en de zeeslag bij Duinkerken,

en heeft hij waarschijnlijk ook de drie voorstellingen van den slag in de Sond gemaakt. BREDIUS zet op dit jaar nog een stuk in het Rijksmuseum, daar hij het zeer onduidelijk jaarcijfer voor 1659 aanzag en het onderwerp der voorstelling niet kende. Wijzer dan de Officiële Wegwijzer, die het den „Tocht naar Chattam” doopt, liet hij in 't midden wat op het stuk wordt voorgesteld. Wij zullen zien dat het een maritiem exploit van 1665 geldt.

Deze pentekeningen bewijzen dat VAN DE VELDE na 1658 niet heeft stil gezeten. Ook bij de belangrijkste gebeurtenis van 1660 ontbrak hij niet. Welken ik geen tekening van hem, die het vertrek van Koning KAREL II van Scheveningen naar Engeland op 2 Juni weêrgeeft, maar in Windsor-Castle is er eene, waarop hij schreef: „1660 den 23 meij den hartogh van jorck gereisd in de morge naer de floot, soo daer wiert gesegget haer den eedt van getrouheijt aftenemen”. In de verte ligt MONTAGUE's vloot; eenige pinken zetten van het strand, en links zeilen een paar jachten. Op 24 Juli 1660 liet VAN DE VELDE bij den notaris B. COORNHERT eene acte passeeren, waarbij hij zijne vrouw „Juffr. JUDICK VAN LEEUWEN” machtigde al zijne zaken waar te nemen „zoo binnen als buiten 's lands.” Deze machtiging is slechts te begrijpen, als VAN DE VELDE voornemens was om op reis te gaan en niet voor korten tijd. Het duurt dan ook twee jaren eer wij iets van hem hooren. Er was vrede, en geen zee-oorlog welke hem van huis kon lokken. Eerst op 15 Januari 1661 werd besloten een vloot uit te rusten, welke in de Middellandsche zee het oog zou houden op de „Afrikaansche roovers”, en na Mei 1660 tot 1664 is mij zelfs geen tekening van zijn hand bekend. Licht het vermoeden dus niet voor de hand dat hij op reis ging om eenige van zijne werken in het buitenland te vertoonen? En zouden zelfs de „konincklijke geschencken”, waarvan wij straks zullen hooren, niet op die reis door hem ontvangen zijn?

Op 12 Juli 1662 was VAN DE VELDE te Amsterdam terug. Dit blijkt uit eene acte, op dien dag bij den notaris J. VAN DE VEN gepasseerd. Het is een treurige geschiedenis, welke wij door die acte leeren kennen. Gaarne zou ik haar overslaan, als eerlijkheid dit niet verbood en als zij niet onmisbaar was om 's mans later leven te begrijpen. Op den gemelden dag verscheen voor den notaris, „op verzoek van JACOB WILLEMSZ. DE WOLFF, ANNETGE CLAES, oudt omtrent „58 jaren, wede. van ROBERT PAULUSZ, wonende op 't Melckmeijsgenspadt op „den Amstel”. Zij verklaarde „dat op haer bovencamer gewoont heeft WILLEM „VAN DE VELDE, schilder, die nu omtrent ses à seven weecken geleden wech „gegaen is”, en dat in den tijd „van omtrent vier maenden dat hij op haer „camer gewoont heeft, verscheide malen bij hem gecomen is des requirants huijs- „vrouwe noemende malcanderen nigte en neve, en sij dickwijls als dan gehaelt

„heeft — op versoeck van WILLEM VAN DE VELDE — wijn, bier, coeckgens en „diergelijcke, en als het laet wierde sijn sij meestal in de schemeringh uijt gegaen. „Soo dat sij int eerst niet anders wiste of sij was des schilders vrouwe en daernae „dat het was nigt en neeff.” Enz.

Uit andere verklaringen blijkt dat TRIJNTGE GIJSBERTS (DE WOLFF's vrouw) een zeer lichtvaardig leven leidde, en met meer heeren uitging. De zeer intieme relatien tusschen haar en W. VAN DE VELDE worden in die andere acten uitvoerig beschreven. Zij aten samen laat pannekoeken en VAN DE VELDE bracht haar dan weg, zeggende: „Lieffste, mocht gij te nacht hier bij mijn blijven slapen.”

Geen wonder, dat op den 27^{en} daaraanvolgende bij den notaris B. COORNHERT werd gepasseerd een „Accoord van scheiding van tafel en bed van WILLEM „VAN DE VELDE en JUDICK VAN LEEUWEN wegens groote questiën en hoog „loopende verschillen”. Volgens dit stuk zou W. VAN DE VELDE alle schulden betalen „uijtgesondert wat de winckel aengaet, dat tot laste van JUDICK VAN „LEEUWEN als openbare coopvrouwe sal moeten betaelt worden.” JUDICK VAN LEEUWEN behoudt voorts al haar eigen goed, staande in haar huis in de Koninckstraet. W. VAN DE VELDE daarentegen „alle de goederen van teekeningen en „andersints als in de tuijn, gelegen op het Oliphantspat ¹⁾ berustende sijn, en soo „yder, te weten JUDICK VAN LEEUWEN in de Koninckstraet en WILLEM VAN DE „VELDE in de tuijn al over langen tijt beseten en gebruyckt heeft.” Indien WILLEM VAN DE VELDE 400 gulden wil betalen tot lossing van een koffer met goed, nu te pande gebracht, dan zal dit zijn eigendom sijn. „Aengaende de 500 gulden, als „JUDICK VAN LEEUWEN van haren soon ADRIAEN VAN DE VELDE op rente gelicht „en ontfangen heeft, is conditie, dat bijaldien WILLEM VAN DE VELDE deselve somme „weder restitueert en betaelt aen de voorsz. ADRIAEN VAN DE VELDE ofte sijne „ordre, dat in sulcken gevalle nevens de betalinge hem WILLEM VAN DE VELDE ter „hant sal moeten gestelt werden de twee konincklijke geschencken, als onder densel- „ven ADRIAEN als pant metter minne gegeven en tegenwoordigh berustende sijn.”

Een paar jaren gaan — zooals gezegd is — voorbij, waaruit wij geen werk van W. VAN DE VELDE kunnen aanwijzen. Sedert JAKOB II in 1660 koning van Engeland geworden was, werd echter de onderlinge verstandhouding, wegens politiek-economische en dynastieke redenen, weldra zóó gespannen dat een oorlog onvermijdelijk scheen. Den 15^{en} Mei 1664 besloten de Algemeene Staten, als voorzorgsmaatregel, dertig schepen uit te rusten, die volgens besluit van 25 Juni zouden varen naar de Breeveertien, tusschen Scheveningen en Zandvoort, en daar

¹⁾ De heer Mr. VEDER, Archivaris van Amsterdam, bericht dat het Olijfantspad of Vredenburgpad is de tegenwoordige te Boerhaavestraat, aan den Amstel. Volgens de registers was W. VAN DE VELDE geen eigenaar van een huis aldaar.

de schepen der Admiraliteiten afwachten. DE RUIJTER was met een smaldeel van 12 schepen naar de Middellandsche zee gezonden. CORNELIS TROMP, van daar teruggekomen, moest naar Hitland om een retourvloot thuis te brengen, en voegde zich daarna bij de vloot, welke onder VAN WASSENAER de kust bewaakte.

Geruimen tijd verliep eer die kustvloot gereed was, en, onder de leiding van DE WITT, zullen aansporingen der Hoog Mogenden om spoed te maken niet ontbroken hebben. Misschien is aan een bezoek van Gedelegeerden, die de vloot bezochten, toen deze bij Goeree lag, eene teekening van W. VAN DE VELDE te danken, welke in het Britsch Museum berust. Zij is gedateerd 1664, en heeft tot onderschrift „*Yacht van de Staten-Generael in de vloot.*” Links is op den voorgrond een paalhoofd met trap, waarheen zich richt een sloep met de Nederlandsche vlag. Op den tweeden grond rechts liggen elf Nederlandsche oorlogschepen, waarvan eenige saluutschoten lossen, terwijl links zich bevindt een jacht met de Engelsche vlag.

De oorlog werd door de Nederlanden verklaard op 24 Januari 1665, door Engeland op 5 Maart, en Frankrijk, dat beloofd had de Nederlanden te helpen, verklaarde eerst op 26 Januari 1666 den oorlog aan Engeland. De Nederlanden en Engeland ijverden om 't hardst bij het uitrusten van de vloot. Engeland was het eerst gereed. Zijn vloot bestond uit 109 schepen, inbegrepen fregatten, gehuurde schepen, 28 branders en kitsen. Opperbevelhebber was JACOB, Hertog VAN YORK, die met Sir WILLIAM PENN op de *Royal Sovereign* voer, waarvan JOHN HARMAN kapitein was. De vloot was verdeeld in drie eskaders, onderscheiden door de kleur der vlaggen. Zij zeilde op 1 Mei naar Texel, blokkeerde de Hollandsche kust, leed op 18 Mei schade door slecht weêr, kreeg gebrek aan provisie, keerde terug naar de Engelsche kust en ging ter hoogte van Harwich en in den mond der Theems ten anker.

De Nederlandsche vloot, sterk 103 schepen, 7 jachten, 11 branders en 12 galjooten, ging onder zeil op 23 en 24 Mei. Zij was verdeeld in zeven eskaders onderscheiden door vlaggen en wimpels. Opperbevelhebber was de Luitenant-Admiraal VAN WASSENAER OBDAM. De Staten van Holland hadden 29 Januari bij ieder Admiraliteitscollegie den Vice-Admiraal benoemd tot Luitenant-Admiraal, welk voorbeeld door Friesland in Maart werd gevolgd. Luitenant-Admiraal waren dus, behalve VAN WASSENAER, CORTENAER, DE RUIJTER, MEPEL en STELLINGWERF, Vice-Admiraals waren AERT JANSSE VAN NES, CORNELIS TROMP, SCHRAM en COENDERS; Schout-bij-nacht waren JAN DE LIEFDE, GIDEON DE WILDT, STACHOUWER en BRUIJNSVELT. Toen de vloot onder zeil was gegaan, kruiste zij bij de Doggersbank. Zij had de Engelsche vloot kunnen opzoeken en aanvallen vóór deze zeewaardig was, maar de discipline liet te wenschen over

en VAN WASSENAER oordeelde het beter niet aan te vallen vóór deze beter was. Op 8 Juni zonden de Staten-Generaal hem echter bevel den vijand slag te leveren, en hij gehoorzaamde. De Engelsche vloot lichtte de ankers op denzelfden dag, en lag 's nachts ter hoogte van Aldborough. De Hertog kreeg daar, naar 't schijnt, bericht dat de Nederlandsche vloot niet ver meer af was, voer naar Southwold Bay, en ankerde daar op 11 Juni, des morgens ten 6 ure. Des middags was de Nederlandsche vloot ongeveer zes mijlen van de Engelsche, maar de schepen waren verstrooid, en OBDAM bleef daarom in zee. De wind belette den volgenden dag den aanval. Op den 13^{en} Juni lagen de vloten ten half drie in den ochtend ongeveer veertien mijlen ten N.N.O. van Lowestoft, en de Engelschen hadden den wind. Prins RUPERT commandeerde de voorhoede, de Hertog VAN YORK den middentocht en SANDWICH de achterhoede. Des ochtends ten half vier begon de slag.

W. VAN DE VELDE heeft een reeks teekeningen van den 7^{en} tot den 13^{en} Juni nagelaten, welke een aantal bijzonderheden bevatten. De eerste teekening heeft tot opschrift: „*geteickent Sonnendach smorgens omtrent 8 ure daer de baron zijn schepen verzamelt alsoo tussen vrijdag & sonnendach een sware storm met zujdewint gehad hadden & nu dit redelick goed weder wiert.*” De hier bedoelde Zondag moet de 7e Juni zijn geweest. Op de teekening wordt de Nederlandsche vloot gezien van de linkerzijde zich uitstrekkend naar de rechterzijde. Op den voorgrond links ligt een galjoot, waarbij staat geschreven „*mijn gallioot*”, en bij een schip staat de naam *Stellingwerf*, aanvoerder van het vierde eskader, op de Zevenwolden.

De tweede teekening is gemaakt na de ontvangst van het bevel der Staten-Generaal om aan te vallen. Zij heeft tot opschrift: „*geteickent op dijnxdach „de 9e Juny 1665 smorgens daer de heer baron van Wassenaer de roo vlagge „laet waeijen & de krigsraet doet aen zijn schip compareren hebbende een „strantsche zeeschuijt aen boort gekregen aparent met brieven van de Staten Generael*”. Op 4 Juni had de Raadpensionaris DE WITT aan OBDAM geschreven, dat in 's Lands vergadering slechts één wensch heerschte, nl. dat de vloot den vijand ten spoedigste mocht ontmoeten en aangrijpen. Na ontvangst van dien brief belegde OBDAM dien krijgsraad.¹⁾ Deze teekening is een schets, hoog 370 en breed 2.802 mm. Bij sommige schepen staan namen geschreven: *De Vrede* (kap. L. HEEMSKERK, die naar den vijand overliep), *SCHRAM*, *STELLINGWERF*, *EVERTSZ*, *Haerlem*, *TROMP*, *HEEMSKERCK*, heer *JAN EVERTSZ*, *Hilversum*, en bij HEEMSKERK wees VAN DE VELDE zijn gezichtspunt aan met de woorden: *mijn angesicht*.

¹⁾ Zie 't Journael van TIERCK HIDDUS DE VRIES, uitgegeven door 't Utrechtsche Historisch Genootschap, Kroniek 14 p. 217

De derde teekening heeft tot opschrift: „*Op dijnxdach de 9 Juny 1665 tegen den avont zoo de dyto vloot ruijmschoot afseijlt alsoo de wint omtrent tsant(?) wesende noortwest liep maer wiert heel stil en kalm.*” Deze schets is hoog 365 en breed 1.670 mm. Slechts een gedeelte der vloot wordt gezien, in groepen zeilend naar rechts. Onderaan staan geschreven de volgende namen: *de beurs van Amst* (kap. CORN. MUTS); *Oosterwijk* (Vice-Adm. SCHEIJ); *Gelderlant van Noorthollant* (kap. DE BOER); *de vrede Heemskerck* (kap. L. HEEMSKERK); *dort* (kap. J. KLEIJDIJK); *Orange* (kap. B. SENTEN); *Fan Evertsz* (de Vice-Adm. chef van het 2e eskader, op Het hof van Holland); *van der Hulst* (Vice-Adm. A. VAN DER HULST, van het 1e eskader op de Amsterdam).

De vierde schets geeft slechts eenige zeilende schepen. Bij sommige staat: *tromp, de liefde, haerlem* (kap. J. ADELAER), *lantman* (kap. H. VAN NIEUWHOF), *kortenaer* (op de Groot Hollandia), *Vrede* (kap. H. GOTZKENS, 1e esk.), *de baron* (OBDAM op de Eendracht); *Heemskerk* (kap. van De Vrede, 6e esk.), *Cornelis Evertsz* (adm. van het 6e esk. op de Vlissingen).

De vijfde schets heeft tot opschrift: „*geteickent op woensdach den 10e juny 1665 soo de vloot spoedicht om voor te geraecken hebbende wint meest noort na de middach doch stilachtig heb ik de seijlen trafect int cleijn geteickent.*” Deze schets is hoog 325 à 367 en breed 2.175 mm. Zij stelt de schepen zeilende voor. Onder de voorhoede: *Wassenaer, Kortenaer, provincie* (kap. C. HOOGENHOECK van KORTENAER's eskader); dan *Fan Evertsz* (chef van het 2e esk.), *lantman, beurs* (schip der O. I. Compagnie, kap. C. MUTS, van het 7e esk.). Er zijn door een latere hand nog een paar namen bijgevoegd.

De zesde schets heeft tot opschrift: „*geteickent op donderdach zijnde de 11e juny 1665 smorgens vroeg de heer baron de Wassenaer zijn debvoir doende om met den noordoostenwint voort te geraecken.*” De schets is hoog 315 à 360 en breed 2.080 mm. De vloot komt naar voren. Links op den voorgrond, waar het gezichtspunt is, ligt een galjoot (van W. VAN DE VELDE?) Het admiraalschip ligt rechts in de voorhoede, achter de brandwacht. Bij enkele schepen staan namen.

De zevende schets heeft tot opschrift: „*geteickent op donderdach den 11 juny 1665 voor de middach den baron doet zijn devoir om voort te geraecken, de wint meest noort n. oost.*” Deze schets is hoog 305 à 310 en breed 2.020 mm. De vloot zeilt naar voren, links de brandwacht; OBDAM en TROMP voorop. In 't midden van den voorgrond de galjoot van W. VAN DE VELDE.

De achtste schets draagt het opschrift: „*geteickent op donderdach tegen 5 a 6 uur, soo de baron wat dragent hout en eenig goet over geeft in de gallyoote om een ruijm schip te hebben, den 11 iuny 1665*”. De schets is hoog 345 à 355 en breed 1.848 m.m., waarschijnlijk ontbreken twee vellen. De vloot zeilt naar

den achtergrond, twee à drie schepen naast elkander. Langs het schip van OBDAM liggen eenige galjooten. Bij verscheidene schepen staan namen; enkele van een latere hand; sommige zijn nog niet vermeld, zoo als: *graef tijtverdrijf* (de Schout-bij-nacht DE GRAEF op het schip *Tijtverdrijf*), *de vrijheijt* (kap. J. VAN AMSTEL), *brack* (jacht, kap. POLANEN), *dom van Utrecht* (kap. W. BROEDER) en voor de Brak „*mijn gallijoot*”. Alle zijn schepen van het 1e, 2e, 3e en 7e eskader.

De negende schets voert het opschrift: „*geteickent op vrijdag de 12 junij 1665 smorgens te 7 a 8 & 9 uur heel stille wesende siende noch 5 vande engelse „mijt de gallijoot aen lij vande vloot.*” Deze schets is hoog 315 à 320 en breed 2.470 mm. De vloot zeilt naar rechts voor den wind; VAN WASSENAER en KORTENAER vooraan, dan JAN EVERTSEN en TROMP, CORNELIS EVERTSEN, STELLINGWERF en SCHRAM. Dus alle eskaders. Onderaan staan weder verscheidene namen, reeds bekend, en *Marseveen* (schip der O. I. Compagnie, kap. J. DE REUS, van het 1e esk.) Ook nu vergat de teekenaar niet aan te wijzen: „*mijn gallijot.*”

Boven de tiende schets staat: „*geteickent op vrijdag de 12 iunij 1665 „s middachs te 2 a 3 ure soo de vloot nade partije gaet heel schoon doch stil „weder.*” Zij is hoog 320 en breed 2.450 mm. De vloot zeilt naar rechts; verscheidene groote schepen liggen met den boeg naar de vloot gekeerd. Onderaan een menigte aanwijzingen van schepen en bevelhebbers, zooals: *de holiantsche thuijn* (kap. BEBBEREN, van het 7e esk.); *Gouda* (kap. O. VAN TRESLONG, van het 1e esk.), *Hoogenhouck de provincie* (kap. C. HOOGENHOECK, op de Provincien, van het 3e esk.), *Foosuwa* (de Josua, kap. SLORD, van het 7e esk.), *Harderwijk* (kap. J. WILTSCHUT, van het 1e esk.), *Gorcum* (kap. J. VAN DER KAM), *der Veere* (Vice-Adm. BANCKERT) enz. enz. Deze tien schetsen, blijkbaar in de open lucht gedaan, behooren aan het Museum-Boijmans. Daarbij behooren drie van het Britsch Museum.

Een van die drie stelt hetzelfde voor als de achtste uit het Museum-Boijmans, maar een weinig later. Van het opschrift zijn de eerste woorden door het wasschen onleesbaar geworden, verder luidt het: „*de 11e Junij 1665 dat „eenich goet uijt den adl. gegeven werd inde gallijoots om ruijnte te hebben donderdach nademiddach omtrent 6 a 7 uur.*” Het papier is hetzelfde als van de reeds beschreven schets, en de teekening is hoog 210 en breed 1.310 mm. Het schip van OBDAM ligt hier op den voorgrond, in 't midden, omringd door een aantal galjooten. De vloot zeilt naar rechts. Bij sommige schepen staan aantekeningen, als: *adl everts — schram — 7wolde* ('t schip Zevenwolden), *stellingwerff — obdam — graef* (de Schout-bij-nacht DE GRAEF op 't schip) *tijtverdrijf — amsterdam* (het schip Amsterdam met den Vice-Admiraal) *v. d. hulst — tromp.*

De tweede schets draagt het opschrift: „*geteickent op vrijdag de 12 Junij 1665 op de namiddach omtrent 4 a 5 uure — boven de wint vande engelse armade leggend & drijden heel mooi & stil weder de wint zoost soodat de schepen wijt den anderen moste blijven door behulp van met de sloupen te boucsiaerden*” (boegseeren). Deze teekening is slechts 460 mm. breed en 280 mm. hoog. Er zijn slechts 14 schepen op te zien. Zij is een vervolg van de laatste schets in Boijmans.

De derde is belangrijker. Het opschrift is onleesbaar geworden behalve de laatste woorden: „*d'actije & geschiedenis omtrent na 8 uure & 9 uure*”. Zij is hoog 320 en breed 2.010 mm. Links ziet men de Engelsche vloot, zeilend naar achter. Daarbij de aantekeningen: *engelse vloot — prins robert — de graeff van Sandwits — visad^l lauson* (Vice-Admiraal J. LAWSON van de roode vlag, divisie SANDWICH). Dan volgt een Hollandsch schip, waarbij staat: *ad^l. kortenaer*, dat door de Engelsche vloot naar voren vaart en langs een Engelsch schip, waarbij staat: *blau de heer Askue* (de Vice-admiraal AYSCUE van de divisie met de blauwe vlag). In het midden ziet men een Hollandsch schip met de vlag aan de hoofdsteng door den vijand heen naar voren komen — er staat bij: *de heer visad^l tromp* — langs een Engelsch schip met standaardvlag, aangewezen als *duck de jork*. Dan weêr een Hollandsch schip met vlag en wimpel aan de groote steng, waarbij staat *de heer van Obdam*. Daarna een in brand staande brander, met het bijschrift: *engelse brander brant*. Vervolgens weêr een naar voren komend Hollandsch schip, gevolgd door een met den wimpel aan de voorsteng, dat aangewezen wordt als *Lad^l. jan everts*. Nog meer rechts ligt een schip in rook gehuld, waarbij staat *bankert*, en nog een aangewezen als *stellingwerf*. Eindelijk nog verscheiden schepen in rookwolken.

Zooals gezegd is, begon het gevecht 's morgens te 3.30. Volgens sommige schrijvers, passeerden de vloten elkaër, elk in linie voorwaarts zeilend, zooals gebruikelijk was; volgens anderen vielen zij op elkaar aan, door elkanders slagorde brekend. Na het passeeren keerde ieder om en hernieuwde den aanval. De Hollandsche en de Engelsche vloot veranderden tegelijk van koers, zoodat de Hollandsche voorhoede voorhoede bieef, maar de Engelsche achterhoede voorhoede werd. VAN DE VELDE heeft m. i. geschetst het eerste doorbreken der slagorde, waarbij de Hollandsche vloot den wind tegen had. Daarna trachtte zij de loef te winnen, hetgeen haar niet gelukte, maar waarvan, volgens W. LAIRD CLOWES, waarschijnlijk het gevolg was dat omstreeks één uur bij de tweede of volgende passage het eskader van SANDWICH (blauw) zich bevond in het centrum der Hollandsche vloot (OBDAM) en hierdoor heen brak, zoodat de Hollandsche vloot in tweeën werd gescheiden. Best mogelijk is dit een toeval geweest, want door

de rook was er zoo groote verwarring, dat schepen van dezelfde vloot gevaar liepen elkaër te beschieten. Weldra was er geen orde meer, en was het een algemeene mêlée. OBDAM op de *Eendracht* — hij zat op een stoel op het dek wegens de jicht, zijn bevelen te geven — bevocht de *Royal Charles* van Hertog YORK en beschoot haar zóó hevig dat YORK groot gevaar liep te zinken of zich te moeten overgeven. Toen het gevecht het hevigst was, sprong de *Eendracht* plotseling in de lucht, door een of ander toeval. Dit vermeerderde de verwarring der Hollanders; verscheidene weken. Sommige eskaders en vele schepen hielden stand. JAN EVERTSEN nam het opperbevel op zich, maar TROMP kreeg daarvan geen bericht, en vernemende dat ook KORTENAER en STELLINGWERF gesneuveld waren, dacht hij dat hij de oudste der overgebleven hoofdofficieren was en trad op als opperbevelhebber der vloot voor zoover deze bij hem bleef. Twee dagen later schreef hij aan de Staten-Generaal, dat hij niet wist wat van EVERTSEN geworden was. Wel een bewijs hoe de Hollandsche vloot gedesorganiseerd was. In de treurige bijzonderheden van de vlucht zullen wij maar niet treden. JAN EVERTSEN week met de schepen, die bij hem bleven, naar den mond der Maas; TROMP met de hem vergezellende schepen, in beter orde naar Texel. Twee en dertig schepen gingen verloren. Had TROMP den aftocht niet met zooveel volharding gedekt, dan zou het verlies nog grooter zijn geweest.¹⁾

Men begrijpt dat W. VAN DE VELDE deze nederlaag niet op doek heeft gebracht. Hoe ook teleurgesteld, Holland verloor niet den moed. DE WITT ijelde naar Texel, om de vloot zoo spoedig mogelijk weer in zee te brengen; Gecommitteerden gingen naar de zeegaten; kanonnen van zwaarder kaliber werden gegoten; schepen gekalfaterd en gebouwd. Maar Engeland was meester van de zee! Groote blijdschap dus, toen DE RUIJTER den 6^{en} Augustus uit Amerika te Delfzijl binnenkwam. Holland, dat C. TROMP reeds benoemd had tot Luitenant-Admiraal, schonk ook hem dien rang en de Staten-Generaal benoemden hem tot Opperbevelhebber der vloot. Op 16 Augustus was de vloot in zee.

Er was reden voor dien spoed. De Nederlandsche retourvloot was om Engeland en Schotland heengezeild, had op de berichten van onze nederlaag de wijk genomen in de haven van Bergen in Noorwegen en moest thuis worden gebracht!

Men wist hier niet wat er verhandeld was tusschen Englands gezant te Kopenhagen en den Koning van Denemarken, die ook souverein van Noorwegen was. Denemarken was met Nederland in vrede, en had toegestaan dat de retourvloot ten anker kwam in de neutrale haven van Bergen. Maar Denemarken was

1) Deze voorstelling is hoofdzakelijk ontleend aan W. LAIRD CLOWES, *The Royal Navy*, 1898. D. II, het meest grondige en nauwkeurige geschiedenisboek mij bekend.

jaloers op Nederland, en de Koning kwam met den Engelschen gezant overeen, dat hij een aanval op de retourvloot niet alleen niet verhinderen, maar zelfs bevorderen zou, indien hem de helft van den buit werd toebedeeld! Gelukkig slaagde deze laaghartige samenzwering niet, omdat de gouverneur van Bergen de instructie om den aanval toe te laten niet zóó spoedig ontving als de Engelschen verwacht hadden.

SANDWICH, bevelhebber der Engelsche vloot, welke in de Noordzee kruistte, droeg het nemen der retourvloot op aan den Schout-bij-nacht Sir THOMAS TYDDIMAN. Met 14 linieschepen, 3 branders en 4 kitsen kwam deze in de haven van Bergen op den 12^{en} Augustus des morgens en ankerde. De Nederlandsche convooischepen en eenige schepen der O. I. Compagnie hadden zich gesteld voor de koopvaardischepen. Toen de Engelschen aanvielen, begreep de Gouverneur van Bergen de neutraliteit der haven te moeten handhaven, en liet hij uit het fort op de indringers vuren. De schansen, door de Hollanders opgericht, en de schepen weerden zich dapper. Na een heet gevecht gedurende verscheidene uren, waarbij de meeste Engelsche schepen geducht leden, liet TYDDIMAN de kabels schieten, en trok hij verslagen terug. Verscheidene officieren sneuvelden: de kapiteins van de *Guernsay*, de *Bryar*, de *Prudent Mary*, de *Breda* en waarschijnlijk van de *Anna*.

De vloot van DE RUIJTER was nauwelijks in zee, of het bericht van de overrompeling werd hier te lande ontvangen. W. VAN DE VELDE was meêgegaan en heeft verscheidene souvenirs van die reis nagelaten. De drie eerste zijn in Engeland; het Britsch Museum heeft er een met het opschrift: „*dijto dijnxdach nade middach... de heeren staten gecomen waren van Tromp na „Delfslant om daerop overtegaen den 18 aug. 1665*””. Op den 18^{en} Augustus werd de vloot door DE RUIJTER in eskaders verdeeld. TROMP voer op het schip *De Liefde* en DE RUIJTER was nog op de *Delftland*. De heeren J. DE WITT, HUIJGENS en BOREEL waren als Gedeputeerden bij de vloot. VAN DE VELDE bracht hun bezoek op papier. Het opschrift der tweede schets in dezelfde verzameling is bijna niet meer te lezen: „*Dit geteickent op dijnxdach den 25 Augustus „1665 nade middach pesiaering*” (krijgsraad houden). DE RUIJTER wilde de retourvloot afhaken vóór hij de Engelsche vloot ontmoette, en 't is dus geen wonder, dat hij meer dan eens krijgsraad hield. Den 29^{en} deed hij dit nog eens, blijkens eene schets van W. VAN DE VELDE, welke bewaard wordt in het South-Kensington-Museum. Deze heeft het opschrift: „*geteickent saterdach smorgens „vroeg soo de krijgsraet begon opde 29 augustus 1665*.” Toen was de vloot op de kust van Noorwegen gekomen ter hoogte van Bergen. Wegens den wind moest zij zee houden, en kwam eerst op 4 September tusschen het Zuideren het Noordergat, die door de grootere schepen werden gebruikt. De heer

J. A. HALLETT, te Putney, bezit eenige schetsen welke dit weêrgeven. Op de eene ziet men de vloot op de kust en een bergrug op den achtergrond. Zij heeft tot opschrift: „4 september 1665 soo bock op ree passeeren”. Bok op ree heette een engte tusschen de zee en de stad. Op een andere ziet men de vloot dicht bij de kust, en rechts zoowel als links vooruitstekende rotsen. Haar opschrift luidt: „vrijdach den 4^{en} september 1665 soo de vloot al na seijlt in jetefiorn.” Den 4^{en} — zóó zegt AITZEMA — kwam de vloot ter bestemde plaats tusschen het Zuidergat, Kruisfjortd genoemd, en 't noordergat Jeltefiordt, daar de groote schepen gemeenlijk uitloopen. Is VAN DE VELDE daarna spoedig aan wal gegaan, dan heeft hij er de retourvloot, enz. nog gevonden. Op den 2^{en} waren die schepen wel onder zeil gegaan, maar den volgenden dag waren zij weder ingelopen. Hoe echter de data 4 en 2 September te rijmen zijn? Ik ben zoo vrij om niet gelooven dat VAN DE VELDE de op 2 en 3 September gedateerde teekeningen op die dagen heeft „geteickent.” Zij zijn zóó uitvoerig en verzorgd, dat hij ze veeleer thuis zal hebben gemaakt en bij het dateeren zal hij zich hebben vergist. Doch hoe dit zij, hij kon de schepen, de haven, de stad naar de natuur schetsen, maar bij de voorstelling van het gevecht en van het Engelsch smaldeel moest hij geheel op de hem verstrekte mededeelingen afgaan. Waarschijnlijk begon hij met een gezicht op de haven. De nauwkeurigheid zijner voorstelling van de stad en haar gebouwen is meermalen door bewoners van Bergen geprezen. Bij de beschrijving dezer schets volg ik de data der teekeningen, zoodat de laatste feiten het eerst worden vermeld.

Het vertrek der Retourvloot van Bergen „geteickent op woensdach de „2 september 1665 tot bergen in noorwegen daer bitter tseijl gaet & eereschoten „voor de conincklicke fortien schiet & deselve wederom antwoorden.” De teekening heeft tot achtergrond de kust bij den ingang der haven. Links een gedeelte van Noordernes, waar Hollandsche matrozen eenige kanonnen plaatsten, welke zij door gebrek aan buskruit bijna niet gebruiken konden. Reehts daarvan de ingang van de haven, vervolgens Bergenhus' Festung, dan Walkendorfs Taarnel (de toren Walchendorf), eindelijk Sandvigsfieldet en het fort Swartsenberg. Voor de kust liggen de saluutschoten lossende schepen der retourvloot en links eenige andere schepen. Op den voorgrond, voor den ingang der haven, van Noordernes tot den toren Walchendorf, zijn in een halven cirkel omtrekken van eenige schepen geschetst, waarin de namen der retourschepen zijn geschreven, welke zich voor den ingang der haven geplaatst hadden om het Engelsch eskader af te slaan. De namen der voornaamste lokaliteiten ontbreken niet, evenmin als die der schepen: „brederode, de prins van hoorn, de fenicxvogel, honingen” enz. Deze teekening is hoog 320 en breed 1.215 mm.

Op de tweede teekening staat: „*geteickent op donderdach de 3 september 1665 voor de middach de fortresse tot bergen in noorwegen alsoo ick doenmaels daer was gecomen met de statenvloot.*” Dit is een gezicht op de rechterzijde der haven; links de vooruitspringende punt van Noordernes, dat den ingang bedekt; rechts op den tweeden grond de bergachtige kust langs het gat, waardoor de Engelschen waren weggevaren. Het laatste wordt aangewezen door de aantekening: „*hier heen het vaerwater ofte gadt daer de engelse wederom uijtsejlden int vertrecken.*” Deze teekening is hoog 290 à 317, en breed 1.210 mm.

De derde teekening heeft tot opschrift: „*geteickent op donderda(ch de 3) september 1665 omtrent 9 à 10 u. tot de (middach) oock de middach over.*” Wat zij voorstelt wordt voldoende gezegd door het volgend opschrift: „*Dese actie is soo de engelse schepen eerst ten ancker komen ende eer datse aen den anderen vast gaen liggen ende soo de cosijn van milord santwits naer bergerfort toe vaert ende soo de duitsche schepen wat omtrent haer plaetsen korten tot defensije & tot vechten haer gereedt maecken ende naert slaen soo bleven leggen als ick oock geteickent hebbe daer wesende met de volmachtige vande Staten generael menheer Huygens & den raetpensionaris de Witt alsmede de heer Boreel van Zeelant.*” Op het vierde vel staat iets, dat later erop geplaatst moet zijn: „*den engelsen kommandr. Tijdeman schiet voor konings kasteelen & was dit et schip de swift-suere daer hr. William Barcley int gevecht van a°. 1666 als vid^l (vice-admiraal) van de witte esquadre mede wiert genomen ende daer doot bleeff.*” Behalve de reeds bekende naamplaatsen, staat er deze uitvoerige aanwijzing: „*het kasteel noordernessè aende rechte hant als men bergen will insejlen aen 't eijnde vande stadt ende de tolboede ofte kostuumhuijs.*” Deze teekening is hoog 430 à 440 en breed 2.840.

De vierde teekening geeft te zien: „*het vertrecken ofte wechsejllen vande engelse vloot voor bergen in noorwegen naert gevecht.*” Op den voorgrond ziet men 17 Engelsche schepen, hevig schietende, zeilen naar rechts; op den achtergrond de haven, in welker mond BITTER en de zijnen liggen om de koopvaarders te beschermen. Bij eenige plaatsen en schepen staan nummers, verwijzende naar een naamlijst, die we maar zullen overslaan, omdat wij dadelijk een beter bewaarde en meer volledige ontmoeten. Deze teekening is hoog 320 à 385 en breed 1.690 mm.

De laatste teekening stelt voor „*hetselve afsejllen op een ander manier.*” De kust op den achtergrond is er grootendeels verborgen achter den kruitdamp. Op den voorgrond zeilt het Engelsch smaldeel naar links, de zeilen vol gaten, en sommige schepen met verlies van raa's. Aan 't hoofd van het derde blad

staat de volgende lijst, waarvan de letters en cijfers staan bij de plaatsen en schepen:

a <i>bergerfort.</i>	7 <i>de kooge.</i>
b <i>noordernes.</i>	8 <i>amstellant.</i>
c <i>nieuw fortres schwartenburch.</i>	9 <i>rudt maximijllijaens aen de gront.</i>
d <i>blockhuijs buijten bergen.</i>	10 <i>de coopvaerdijeschepen.</i>
e <i>de tolboede.</i>	11 <i>de engelse visad^l. tijdeman seijn doende om te vertrecken.</i>
1 <i>bitter ad^l (op de Walcheren.)</i>	12 <i>het schip dat de fockeraa van boven neer quam.</i>
2 <i>de fenicx visad^l (JAC. BEUKHORST.)</i>	13 <i>een fregat al krenende loopende.</i>
3 <i>tslodt honingen Schout bij nacht.</i>	14 <i>de 2 branders die tegens de tolboede gelegen hadde.</i>
4 <i>de prins van hoorn.</i>	
5 <i>brederode.</i>	
6 <i>de rijsende son (W. SCHOUTEN.)</i>	
15 <i>de 2 &gatten die tegens swartenburch in actije hadde geweest.</i>	
16 <i>diemermeer (een andere hand).</i>	

Deze teekening is hoog 385 en breed 1.870 mm.

VAN DE VELDE heeft van deze geschiedenis ook een penschilderij gemaakt. Het is No. 1502, in den Officieelen Wegwijzer gedoopt „De tocht naar Chattam, Juni 1667”, hoewel de hier afgebeelde kust weinig op die van Chattam gelijkt. Dr. BREDIUS las het jaartal 1659, maar de twee laatste cijfers zijn zóó onduidelijk geworden, dat ik mij niet waag aan een conjectuur en mij liever tevreden stel met de zekerheid, door het stuk zelf verschaft, dat het na de terugreis van Bergen thuis is gemaakt. Men ziet links op den achtergrond, die grootendeels door kruitwolken is bedekt, Noordernes, het fort van Bergen, de Wolkendorfstoren. Op den voorgrond liggen eenige Nederlandsche schepen; links een schip, waarvan twee raa's stuk geschoten zijn; rechts een bij een hoofd dat de groote ra en de bazaanmast heeft verloren en, omringd door sloepen, gekalfaterd wordt. Daartusschen liggen verscheidene schepen, en links de Engelschen. De kruitdamp bedekt echter de laatsten, zoodat men slechts de toppen der masten ziet.

Vrij veel gelijkt deze schilderij op eene teekening te Windsor-Castle, betiteld: „*Ordonnantie ofte gevecht voorde heer kommandr. bitter soo de Ed. compagnie schepen leggen & de engelsen in haer rang slaen.*” Men ziet er echter links den ingang der haven duidelijker en mist er de schans rechts. Ook bij deze teekening zijn ongeveer gelijklopende aantekeningen betreffende plaatsen en namen gevoegd. Men vindt er echter nog aangewezen „*de 2 schepen die achter „de caej lagen*” — „*2 engelse die nordernes beschieten* — *de 2 dijto die schwarzenburg beschieten* — *de 2 branders omtrent de tolboede, en* — *3 deense gallijen.*”

VAN DE VELDE maakte nog een schets (in 't Britsch Museum) „*geteiken*

„op sonnendach smorgens vanden 6 september 1665 soo de generaele vloot haer „onder noorwegen boven ons verthoont de wint meer n.oost doch stille ende labber- „koelte”. Op den achtergrond een bergachtige kust, daarvoor een lange rei schepen, bij sommige waarvan de namen staan.

Toen de Nederlandsche vloot van Bergen huiswaarts keerde, werd zij spoedig achtervolgd door de Engelsche, en werd zij door een storm hevig geteisterd. Acht oorlogschepen en verscheiden koopvaarders gingen verloren — de meesten worden door PEPIJS in zijn *Diary* vermeld.

Het was nu weldra winter, en de krijgsbedrijven rustten. Toen de vloot weder gereed was, zeilde DE RUIJTER van Texel's reede in de eerste dagen van Juni 1666. WILLEM VAN DE VELDE ging weêr meê. Op den 6^{en} Juni teekende DE RUIJTER de volgende order: „Last hiermede den schipper GOVERT PIETERSE „in zijn onderhebbendt galliodt in te nemen & te ontfangen WILLEM VAN DE VELDE, „scheepsteijckenaer & met denselven loopen voor, achter & in de vloot off soo- „danich als hij voor zijne te doene teijckeninge zal dienstich oordeelen, sonder „hiervan in eenigerleij manieren te blijven in gebreecken, op poene van daerover „met rigeur gestraft te worden. Actum in slants schip de seven provincien zeijlende „in de noortzee.”

VAN DE VELDE had die beschikking dadelijk gekregen. Immers, de eerste teekening welke Boijmans van de hier behoorende reeks bezit, is gemerkt: (Zon) „dach de 6^e junij 1666 soo ick in de staten vloot quam. Op dienzelfden dag werd de vloot, die in drie eskaders was verdeeld, gesplitst in 9 smaldeelen, elk eskader in drieën. VAN DE VELDE teekende de eskaders afzonderlijk. Hij deed dit tweemaal: op sonnendach 6 junij 1666 en op maenendach de 7e junij 1666. Op die teekeningen schreef hij de namen der voornaamste bevelhebbers en schepen; ook wees hij aan „mijn galijoodt”. Weldra maakte hij weêr een schets: „op woensdach de 9 junij 1666 iegen de avont soo de wint... & don- „derbuije... o.n.o. liep.” Men ziet er de vloot op één lijn en de wind van links. Op Donderdag werd krijgsraad gehouden. Dat wij dit weten, danken wij aan de teekening: „pesiaering int cleijn op donderdach voormiddach de 10 junij „1666 de wint noch hebbende meest n.oost. Deze twee teekeningen zijn in het Britsch Museum. Den volgenden dag kwamen de vloten dicht bij elkaer en VAN DE VELDE teekende „t gesicht van doen de engelse vloot eerst bij ons quam „op vrijdagd middags de 11e junij a^o 1666. Deze teekening, meer dan drie meter breed, bestaat uit twee stroken, waarvan de bovenste de Engelsche, de onderste de Nederlandsche vloot voorstelt. De laatste ligt, met de spiegel naar voren, bij sterken, van de linkerzij waaienden wind, eskadersgewijs, drie à vier schepen voor elkaer, met gereefde zeilen en matrozen op de raa's die de zeilen losmaken.

Links het derde eskader onder TROMP, in het midden het eerste onder DE RUIJTER, rechts het tweede onder C. EVERTSZ. Het schip van kolonel W. J. VAN GENT, van het eerste eskader, dat een uur voor het begin van het gevecht fokkemast en boegspriet verloor, wordt door twee scheepjes weggesleept. Boven deze schets ziet men de in ééne linie, naar links zeilende Engelsche vloot, slechts twee eskaders sterk. Men weet dat KAREL II, omdat Frankrijk eindelijk ook den oorlog had verklaard en een gerucht vertelde dat een Fransche vloot naderde, aan Prins RUPERT had bevolen met een eskader, ongeveer één derde der vloot en 24 schepen sterk, ter hoogte van Wight zich te begeven, waar hij misschien met 10 schepen uit Plymouth zou versterkt worden en dan verhinderen zou dat de Fransche vloot zich voegde bij de Nederlandsche. Prins RUPERT vertrok, maar liet de vlagofficiers van het wit eskader bij MONK, hertog van Albermarle, die in Downs lag. Zóó ziet men op VAN DE VELDE's teekening terecht maar twee eskaders van de Engelsche vloot. Wat deze te zien geeft, het wordt voldoende door het opschrift aangewezen „*soo de engelse vloot boven de statenvloot heene comt & in wat rang deselve ons bijcomt & aenvalt*” en... „*legen van slants vloot ten anker.*”

De Engelschen begonnen met aan te vallen het derde eskader der Nederlandsche vloot, onder TROMP. VAN DE VELDE teekende: „*in wat postuer de vijant ons boven de wint zijnde aenvalt op vrijdach 11 junij 1666 na den middach (te een uuren).*” Boven eenige links, op een afstand liggende Hollandsche schepen staat: „*Dese schepen niet wetende hoedanig haer... hoofden haer souden aenstellen soo wast doordien datse de louff hielden & de hoofden licht off lopende, soo verre achter wijt waren & quamen soo gesaemenlick (nae?) de statenvloot toe.*” Dit ziet waarschijnlijk op het tweede eskader onder CORN. EVERTSZ. en TJERCK HIDDES DE VRIES, dat in het begin niet bij de Engelschen kon komen en eerst omstreeks vijf uur aan den strijd deelnemen „*dewijl die (de Engelschen) te hoog in den windt van hun waren.*” Volgens eenige Engelsche schepen waarboven staat „*de blauwe & witte visad^{len} vallen eerst met haer onderhebbende schepen op de statenvloot aen en: „de blau vlag & die onder desselfs esquadre waren hadde blauwe vlaggen van achter.*” Geheel rechts staat: „*onse vloot maeckt seijl & kapt haer touwe.*” Dit geldt het eskader van DE RUIJTER dat de zeilen hijscht om TROMP te hulp te komen. De teekening is hoog 26 à 345, en breed 2,835 mm. VAN DE VELDE maakte er zes. Dat schreef hij op de volgende: „*zijn dese teickeninge tot no. 6 toe gemaeck om de haestige veranderinge*”, en: „*dit wert aangewesen alleen om te thoonen in wat maniere ofte posture de vijant ons gaende hout tot no. 6 toe daer sij reddeloos raecken & de onse wat meerder inbreken & door malcanderen geraecken op vrijdach de 11 junij 1666.*” Hier is nog „*de actije van den vijant dan wat licht afhouden & dan wederom wat*

bijsteeken.” Men ziet een gedeelte der vloten naast elkaar liggen, twee a drie schepen diep, de meeste met den steven naar voren, bij sterken wind van de linkerzijde, bijna allen schietende. Rechts is de mêlée het dichtst. Daar ligt ook VAN DE VELDE's galjoot op den voorgrond. Doch daarnaast is de teekening onvoltooid. Wel voer VAN DE VELDE daar ook heen, en gaf hij er zijn ligplaats aan, maar de tijd ontbrak waarschijnlijk voor het voltooiën. De Engelschen — zóó teekende hij aan — „*blijven alsoo bove ons leggen slaen dan wat drayens dan wat louvens.*”

De volgende teekening geeft te zien: „vervolgh van de statenvloot te weten „de 2 esquadrans vande zeeuwen & vriessen die doordien de voorste schepen „vande engelse soo wat lijwaerts zijnde geraeckt achter in haer schepen quamen.” Bovendien lucht VAN DE VELDE de volgende gedachte: „*de vijant houdt wederom „wat lichter aff dat me niet qualik aenstaet op hoope van onse schepen daerin sullen breken achter in de vloot.*” Deze schets is hoog 314 en breed 1,679 mm. .

De teekening, welke nu volgt, brengt de vervulling van den zoeeven gemelden wensch. Omstreeks 5 uur nam het eskader der Zeeuwen en Friesen aan den strijd deel. VAN DE VELDE was daarvan echter niet zeker, en teekende op: „*...seijllen... met ons heene & was een hart gevecht achter soodat geloof „ons sehopen hierachter inbreken te weten die vleugels vande zeeuwse & de vriese „esquadrans.*” Deze teekening is hoog 320 en breed 1,197 mm. De volgende teekening geeft te aanschouwen wat op de vorige werd verwacht: „*In dese actije „geraeken onse schepen achter in de vijant & maecken alsoo sepatije & afsnijdinge van de vloot,*” d. i. Hollandsche schepen verbreken de Engelsche linie.

Links liggen een aantal Engelsche schepen, waarbij staat: „*de engelse louwen hier wat & blijven soo wat buijtent werck leggen vrij schadeloos,*” overigens is het eene mêlée. Bij BERKELEY's schip staat: „*barcley begint licht aftehouden groote ra aan stucken weijnich tijt voor hij genomen wiert*”, en er bij DE HAAN op de *Calantsoog* en *De Reiger* van HENDRICK ADRIAENSZ., die BERKELEY's *Swiftsure* nam. Verder ziet men er TROMP op een ander schip overgaan; *Het Hof van Zeeland* van kapitein SIMON BLOK en de *Duivenvoorde*, kapitein Jonker OTTO VAN TRESLONG, in brand staan. Deze teekening is hoog 460 en breed 2,330 mm. Hierop volgt er eene, waarop het nemen van de *Swiftsure*, de *Seven Oaks* (de in Sept. 1665 genomen Zevenwolden) en de *Loyal George* te zien is. Links eenige ontredderde Engelsche, dan eenige schietende Nederlandsche schepen. Vervolgens het schip van DE RUIJTER en een dichte menigte vurende schepen, waarachter de rookwolken opstijgen van de in de lucht springende *Duivenvoorde*. Meer rechts entert een Nederlandsch schip een Engelsch fregat, ligt een Engelsch schip vast tusschen twee Nederlandsche, en wordt een Engelsch schip genomen.

Verscheidene schepen hebben stengen en raas verloren. Van de vele aantekeningen vermelden wij slechts: „*Engs. vergadt loyael Siorgie* (veroverd door kap. JACOB ANDRIESZ. SWART op de *Deventer*); en: „*de 7wolde hier van commr. van der Zaen genomen*”. Deze teekening is hoog 350 à 360 en breed 2.350 mm. Daarna een schets een oogenblik later: „*De aenval nadat de witte vlag* (de *Swiftsure*) *genomen was & tromp was overgegaen & door de vijant heenslaet.*” De strijd is er hevig. De Nederlandsche en de Engelsche schepen liggen door elkander en schieten om 't hardst. Verscheiden schepen zijn reeds reddeloos geschoten. Deze voorstelling is hoog 292 à 320 en breed 2.867 mm.

Bij deze aan Boijmans behorende reeks behoorren er twee uit het Britsch Museum. De eene heeft tot opschrift: „*saterdag smorgens vroeg so onse vloot leijt & wacht om te verwachten de afgedwaelde schepen & de heer tromp die op een ander schip* (van de *Hollandia* op de *Provincie van Utrecht*) *was overgegaen & de engelse vloot hier boven ons verthoont die geen wint noch water over.... de saterdach de 12 junij 1666.*” Van de aantekeningen nemen wij op: „*conte guisse en de prins van monaco comen hier aen boort van de ruijter alsoo tship daer die heeren op geweest waren verbrant was te weten duijvenvoorde otto van treslon;*” — onder een schip met vlag en wimpel aan den hoofdsteng en vele schuitjes er omheen: „*adl. de ruijter pesiaert* (houdt krijgsraad); — „*de engelse vloot soo sij leijt en drijff passende op ons voornemen*”. Deze teekening is hoog 219 en breed 1.560 mm. De tweede, hier bedoeld, geeft een heele rei schepen, meest van achter, te zien, allen onder zeil. Zij heeft tot opschrift: „*Saterdach smorgens de 12 junij 1666 soo de statenvloot op den vijant avanceert hebbende de wint ruijmer alsoo veranderde* (het overige is onleesbaar.) Zij is hoog 245 en breed 1.930 mm. Tweemaal passeerden de vloten elkaar, te elf uur geraakten zij weër aan elkaar. TROMP, die de achterhoede had, trachtte met enkele schepen door den vijand heen zich een weg te banen. DE RUIJTER, totale verwarring vreezende en TROMP willende helpen, moest toen ook afhouden om vervolgens naar de achterhoede op te komen. De geheele Engelsche macht was nu een poos op TROMP geconcentreerd, maar toen DE RUIJTER hem te hulp kwam, moest MONK den aanval opgeven. De ontredderde schepen werden weggezonden en de verwarring door DE RUIJTER hersteld. Toen passeerden de Engelschen weder. DE RUIJTER was nu geheel achteraan, verloor groote steng en groote raa. Nog eens passeerde MONK en voer toen noordwest of west in vollen aftocht.

De penschilderij, No. 1494, in het Rijksmuseum te Amsterdam, stelt kennelijk voor den aanval der Engelsche op de Nederlandsche vloot, op Vrijdag 11 Juni 1666, ten 1 ure in den namiddag, het begin van den Vierdaagschen zeeslag. Het eskader der witte vlag komt van de linkerzijde voor den wind

aanzeilen. De bevelhebber van het eskader, Vice-Admiraal GEORGE AYSCUE, op de *Royal Prince* voorop; de Schout-bij-nacht JOHN HERMAN, op de *Henry*, meer naar achter, bezijden hem. Beiden zijn gepasseerd het aan 't schild op den achtersteven gemakkelijk te herkennen schip *De Beschermers*, kapitein W. VAN DER ZAAAN, van TROMP's eskader. Rechts zeilt tegen den wind in de Statenvloot op den vijand los. Ook hier zijn de bevelhebbers van het eerste en het derde eskader vooraan: DE RUIJTER en C. TROMP. Op den tweeden grond in 't midden, nadert het Engelsch eskader van de roode vlag. Het stuk is duidelijk geteekend W. v. VELDE. f. 1668. In hoofdzaak komt het geheel overeen met de vermelde schetsteekening, die in het Museum-Boijmans wordt bewaard.

No. 1496 is eene copie van No. 1494, welke leert dat deze penschilderij rechts wat grooter is geweest. De schilder die haar op paneel in olieverf copieerde, toont over 't geheel zijn model zóó nauwkeurig te hebben gevolgd, dat hij wel niet de vrijheid zal genomen hebben, het Nederlandsche schip op den voorgrond rechts, waarvan op no. 1494 slechts de voorsteven wordt gezien, in 'zijn geheel te schilderen, als het niet geheel op zijn voorbeeld had gestaan.

De heer BREDIUS zegt in zijn *Catalogus*, dat No. 1496 is geteekend W. v. VELDE. Dit is eene vergissing. De handteekening is nergens te vinden, en als zij erop stond, zou het eene valsche handteekening zijn. Zeker was W. VAN DE VELDE Sr. geen baas met het penseel, maar zóó slecht zijn zijne echte stukken in olieverf toch niet! Eenige bijkomende redenen om hem het auteurschap te onzeggen zijn: 1°. de geringe waarschijnlijkheid, dat hij een penschilderij van zichzelf zou hebben gecopieerd; 2°. dat hij dit doende de kolossale fout niet zou hebben begaan om een koninklijken standaard te zetten op het schip van het eskader met de roode vlag, dat op den achtergrond gezien wordt tusschen de *Royal Prince* en het schip van TROMP; zoo iemand, dan wist VAN DE VELDE dat de Hertog van York dezen zeeslag niet heeft bijgewoond. Ook de herkomst van dit schilderwerk — al is er weinig van bekend — maakt het auteurschap van W. VAN DE VELDE verdacht. Hij begon eerst te schilderen op zijn ouden dag, in Engeland, en hoe zou zóo'n werk beland zijn in het Departement van Marine? Veeleer geloof ik, dat een of ander dilettant in de vorige eeuw VAN DE VELDE's penschilderij heeft gecopieerd. Hoe dit zij, de kunstwaarde van dit ding is zóó gering en het stuk maakt bij No. 1494 zoo'n mal figuur, dat ik den wensch niet smoren mag: laat het toch spoedig naar het dépôt verhuizen!

Op den 13^{en} was de wind Oost. MONK zette den terugtocht voort, en hield met de beste en zwaarste schepen de achterhoede. Daar de Statenvloot ook veel geleden had, voer zij hem wel achterna, maar deed hem weinig kwaad. Bij ongeluk raakte de *Royal Prince* van 90 stukken, met den Vice-Admiraal

AYSCUE, op de Galloper, moest zich overgeven en werd verbrand. Omstreeks dienzelfden tijd werd een vloot van 20 schepen in het Westen gezien. Het was het eskader van Prins RUPERT, die den 12^{en} 's avonds te Dover teruggekomen was. De onzen konden zijne vereeniging met MONK niet beletten, welke tegen den nacht plaats had. Den 14^{en} was de wind uit het Zuid-Westen. De Engelschen voeren nu te lijwaarts langs de Statenvloot, woedend schietend, en na een paar uren lagen de linies grootendeels door elkander. Nog driemaal zeilden de vloten tegen elkaër. Omstreeks 4 uur lag het centrum der Engelsche vloot tusschen twee vuren. Nu heesch DE RUIJTER de bloedroode vlag tot algemeenen aanval. De Engelschen verweerden zich nog anderhalf uur, maar weken toen naar twee kanten. Zij werden door de Nederlanders vervolgd tot 7 uur, toen de vervolging werd gestaakt om de banken op de kust en den mist, maar de vloot bleef den geheelen nacht met klein zijl drijven en den volgenden dag keerde DE RUIJTER met de 60 schepen onder zijn vlag naar de Wielingen terug.

Van het gevecht op den 13^{en}, Pinksterzondag, maakte VAN DE VELDE ook teekeningen. Twee werden door den heer C. SCHÖFFER geschonken aan het Rijksprentenkabinet. De eene heeft tot opschrift: „*dit is geteijckent op pijnxsterdach de middach soo wij de engelse verjagen den 13 junij 1666.*” Men ziet er de Nederlandsche vloot in eskader varende. Bij enkele schepen staan aantekeningen: „*3 helden davids*” (een schip van TROMP's eskader, kap. A. BERKHOUT); — „*meppelen*” — (de Luit. Adm. JAN CORNELISZ. MEPPEL op de *West-Friesland*, behoorend tot TROMP's eskader) — „*de heer TROMP op zijn 3e schip*” (TROMP was den 11^{en} overgegaan op *De Provincie van Utrecht*, die den 12^{en} reddeloos werd geschoten en naar Texel gesleept; toen ging TROMP op de *Gouda* van den Schout-bij-nacht IS. SWEERS); — „*het galliodt daer de teijkenaer WILLEM V. DE VELDE in was.*” De laatste aantekening bevestigt wat de spelling der overige reeds vermoeden deed: de aantekeningen zijn niet door W. VAN DE VELDE geschreven, ofschoon op hare juistheid niet valt af te dingen. De schets is hoog 220 en breed 593 mm. De tweede teekening heeft tot opschrift: „*geteickent omtrent 5 à 6 uijren na de middach soo asku aen den gront vast zit op de droogte genoemt de galpert en de engelse daeruijt werden gehaelt dese schepen sijn soo verre boven waters omdat prins robbert gelooff ick vernomen en t secours gewaer wiert van 22 a 23 schepen sterck.*” Ook bij deze teekening zijn eenige aanwijzingen van schepen en officieren. Zij is hoog 225 en breed 1594 mm. In het Britsch Museum is ook eene teekening van dezen dag. Haar opschrift luidt: „*dese actie geschiede op de pijnxsterdach int vervolgen omtrent namiddach so... van de noorse (bij: de Nore?) schepen / vier uure den 13 junij 1666 nu jagen wij haer en a 1665 op denselven 13 junij jougen sij ons.*”

Van den 14^{en} Juni, den laatsten dag van den Vierdaagschen zeeslag. heb ik geen teekening van W. VAN DE VELDE gevonden. Wel bezit Boijmans er nog eene van de vloot tijdens haar terugkeer naar de Wielingen. Zij heeft tot opschrift: „geteickent den 15 junij 1666 dijnisdach smorgens soo de vloot seijlt „om de Wielingen in te loopen gelijck oock smiddachs voor Vlissinge te ancker „quam.” Men ziet er de vloot zeilende naar links. Op drie jachten volgt het schip van DE RUIJTER en diens eskader, begeleid door het galjoot van W. VAN DE VELDE en gevolgd door de overige schepen. Verscheidene hebben de stengen verloren en de zeilen vol gaten. Deze schets is hoog 390 en breed 2.325 mm. Al deze teekeningen zijn op hetzelfde papier gemaakt, en in dorso van de laatste staat: „*Journal vande leste tocht met de ad^l. de ruijter geweest te hebben.*”

VAN DE VELDE wenschte, nu hij weder aan wal was, niet liever dan penschilderijen te maken naar de schetsen. Hij wendde zich tot de Staten van Holland en West-Friesland, zooals blijkt uit de Acten van die Staten d.d. 15 Juli 1666. Daar staat: „Sijnde ter vergaderinge gelesen de Requeste van WILLEM „VAN DE VELDE, const ende scheepsteijckenaer, laetst met kennisse ende acte „van den Lieutenant Admirael DE RUIJTER geweest sijnde op een vaertuijgh „omme pertinent aff te teeckenen 't geene in de bataille is voorgevallen. Is naer „deliberatie goetgevonden ende verstaan mits desen te versoecken den Raedt van „State, dat haer E. de schetsen van de voorschreve bataille bij den Suppliant „gemaect willen opnemen, ende met hem accorderen over den prijs waervoor „hij die soo ten behoeve vande Taefel van Haer Ho: Mo: als voor den wel- „gemelten Raet soude willen aennemen te teeckenen ende te leveren.” Ik heb in de Acten verder hiervan niets meer gevonden. Of hij ze voor deze Colleges gemaakt heeft, durf ik dus ook niet zeggen, maar ééne penschilderij betreffende den Vierdaagschen Zeeslag van zijn hand is tot ons gekomen en wordt in het Rijksmuseum te Amsterdam bewaard. Zij werd in 1884 aangekocht, draagt het jaartal 1668, is op doek met de pen en O. I. inkt geteekend.

NICOLAAS GEIJLKERCK

DOOR

M. E. VAN DER MEULEN.

IN de Stadsrekening van Bolsward van 1616 staat onder:
Noch andere Wtgaeff, wesende van verscheydener oor-
saecke ende natuere'', (de „andere wtgaeff heeft betrek-
king op den bouw van het stadhuis) „NICOLAES
„GEIJLEKERCK, plaatsnijder, betaelt 18 fl. van wtwerpsel
„(platte grond) van onse stadt in een plaet gesneden,
luyt ord: met No. 134 quoteert f 18.—

Boven de platte grond staat: Bolsvardia civitas
anzeatica condita anno Christi DCCXIII NICOL. GEILEKERCK sculptor.

Die aantekening vestigde mijne aandacht op dezen plaatsnijder, ik zette
mij aan het onderzoek.

Er deed zich bij dit onderzoek al dadelijk een groote moeilijkheid op, want
de vragen rezen, zijn er twee GEIJLKERKEN geweest, die gelijktijdig leefden, die
beide plaatsnijders waren, of zijn er twee broeders geweest; een plaatsnijder en
een boekdrukker en uitgever, of is er één geweest?

Wat de eerste vraag betreft, spreekt IMMERZEEL in 1842 van een *M* VAN
GEILENKERKEN en noemt hem een bekwaam plaatsnijder in het begin der 17^{de}
eeuw. CHR. KRAMM noemt hem GEELKERKEN (NICOLAAS van) een bekwaam

teekenaar, die al de kaarten voor de Geldersche geschiedenis enz. door A. VAN SLICHTENHORST te Arnhem in 1654 uitgegeven, in f. heeft geteekend.

JACOB VAN BIESEN, uitgever van dit werk te Arnhem, noemt hem NICOLAES en schrijft dat hij „Landmeter des vorstendoms Geldere en 't graefschap Zutphen” was en dat de kaarten, steden ende fortten in 't eerste Boek zijnde Tooneel van Gelderland, geteykent zijn door NICOLAES VAN GEELKERKEN.

Uit de volgende Resolutie der Staten-Generaal van 2 Augustus 1624, luidende: „Het versouck van NICOLAAS GEELKERCKE, plaetsnijder tot Leyden, om te hebben consent om syn eigen werck van Westindien te mogen drucken onverhindert het octroy aen JAN DE LAET den 17 July lestleden verleent; is goedgevonden te stellen in handen van voors: JAN DE LAET, om daerop zyn berigt te doen”, blijkt, dat hij daar NICOLAES genoemd wordt, plaatsnijder was en te Leiden woonde.

In overeenstemming hiermede is wat we lezen in de registers ten stadhuiuze van Leiden, dat in 1622 aldaar woonden: NICOLAAS VAN GEIJLKERCK, ABIGEL VAN GEIJLKENKERCKE, zijn huijsvrouw, ISAAC en MARIJTJE hun kinderen en dat ABIGEL's moeder heette, HESTER DE VAERNE, weduwe JACQUES DE VAERNE.

C. VAN MAANEN schrijft in „De Navorscher” 1862 Dl. XI bl. 245: „Uit mijne aantekeningen, gevonden in de resolutieboeken van Bergen op Zoom kan ik dit mededeelen: VII Oct. 1619. NICOLAAS VAN GELEKERCKE schenkt de stad een werkje, getiteld: Oost en West-Indische spiegel, de navigatie gedaan bij den Generaal JORIS VAN SPILBERGEN. Hij kreeg daarvoor van de stad eene belooning van XLVIII Car: Guld:

Daarentegen schrijft weer Dr. G. K. NAGLER in zijn werk: „Künstler Lexicon München 1837: GEILENKERKEN oder GEILKERKIUS *M* ein geschickter Niederländischer Kupferstecher, der zu Anfang des 17 Jahrhunderts blühte. Man hat von ihm mehrere Blätter, die mit seinem Namen bezeichnet sind.”

In het „Cabinet d'Estampes de feu Winckler” lezen wij: GEILENKERCKEN (*M*) Graveur Flamend au burin, florissant vers le commencement du dix-septième siècle.

Le Samaritain charitable. Huit vers Hollandais en bas. PETRUS HARL, inv. *M* GEILENKERCKEN sc in fol. en tr.

In het: „Britisch Museum, Department of Prints and Drawings, Vol. I Dutch and Flemish Schools, German Schools” lezen wij bl. 49 GEILENKERCKEN *M* van. Engraver worked about 1620.

En in de „Bloemlezing uit den Frieschen Lusthof” en andere gedichten van JAN JANSZON STARTER, toegelicht door Geschiedkundige Berigten omtrent zijn levensloop en geschriften door W. EEKHOFF, te Leeuwarden bij W. EEKHOFF 1862, schrijft deze bl. 107 en 108: „Eene eerste poging om zich (Starter nam.)

naam te verwerven, bestond in de uitgave van een groot Portret van den algemeen vereerden Stadhouder Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU naar de schilderij van STARTERS vriend PETRUS FEDDES, van Harlingen, uitmuntend in het koper gegraveerd door *M* GEILENKERCKEN en met een latijnsch bijschrift voorzien door A. CURIANDER (1614). Op bl. 134 in Aant. 2 op bl. 108 deelt hij mede „dat IMMERZEEL I 272 melding maakt van een portret van Prins MAURITS ook van dezen *M* VAN GEILENKERCKEN; zeker een ander dan NICOLAUS GEILKERCK, die gelijktijdig de plaat en kaarten voor de folio-uitgave van UBBO EMMIUS Leiden 1616 in het koper sneed.”

Volgens deze schrijvers zouden er dus twee GEELKERKEN's geweest zijn een *N* en een *M*.

N GEIJLKERCK is er zeker geweest, gelijk uit het voorgaande reeds duidelijk blijkt en later in overvloedige mate uit zijne werken zal aangetoond worden, hij droeg voluit den voornaam NICOLAAS.

Maar heeft ook een *M* GEIJLKERCK bestaan?

Ik meen met genoegzame zekerheid deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Ik begrijp dat de weinigen, die aan GEIJLKERCK hun aandacht gewijd hebben, verlegen zijn geweest met deze geheimzinnige persoonlijkheid. Zij heeft dan ook, naar mijne stellige overtuiging alleen een schijnbestaan geleid, dat aan eene zeer verklaarbare vergissing zijn ontstaan heeft te danken. Alleen de *M* heeft dan ook maar geleefd, geen volglitters zelfs hebben er een voornaam van gemaakt. En van waar nu de *M*? Uit het Monogram, waarmee GEIJLKERCK verschillende portretten of kaarten somwijlen teekende, is die letter ontstaan en

die persoon geboren. Ziehier het monogram:

Het is zeer verklaarbaar dat NAGLER, die de gravure kende „einer Dame am Tische, neben welche ein Herr die Guitare spielt, mit einem Monogramme und dem Jahre 1614 signirt”, uit dit Monogram in plaats van *N* G, *M* G leest. Hij heeft NICOLAAS GEELKERKEN niet gekend en van daar dat hij aan geen anderen denkt.

Anderen, zooals VAN SOMEREN, in den beschrijvenden Catalogus van Gegraveerde Portretten van Nederlanders, EEKHOFF en IMMERZEEL, die NICOLAAS hebben gekend en diens naam dikwijls voluit hebben gelezen, zijn door dit Monogram tot de gissing gekomen, dat er nog een GEELKERKEN wellicht is geweest, van wiens bestaan hun echter verder niet bleek.

Reeds in het „Allgemeines Künstlerlexicon, zweiter Theil, Dritter Abschnitt,

Zürich, bey ORELL FUSZLI & Co. MDCCCVIII" lezen wij: „GEILENKERKEN oder GEILKERKIUS (NICOLAUS) ein Kupferstecher arbeitete in Meteran's Niederländische Geschichte 1614. Derselbe ist wohl der nämliche, den der Winklersche Katalog *M* GEILENKERKEN, einen Flamändischen Kupferstecher zu Anfang des XVII Jahrh. nennt, und von ihm einen barmherzigen Samariter nach PETER HARLINGS anführt."

Ook KRAMM weet wel beter en F. MULLER, de nauwgezette en op dit gebied zeker gezaghebbende, spreekt in zijn: „Beredeneerde Beschrijving van Nederlandsche Historieplaten, zinneprenten en Historiekaarten, 1e Afl., van het begin der geschiedenis tot 1625 en in het Supplement, Aanhangsel en Algemeen Register op dit werk, door S. MULLER Fz. en VAN DER KELLEN alleen van *N* VAN GEILKERCK en NIC. GEELKERCK. Voorzeker, had er nog een tweede graveur *M* GEELKERCK bestaan dit zou aan dezen scherpzinnigen kunstkenner en evenzeer aan den heer VAN DER KELLEN niet onbekend zijn geweest. Ten onrechte worden dan ook aan *M* VAN GEILENKERKEN enkele portretten toegekend, die met het Monogram van NICOLAAS geteekend zijn. Dit blijkt o. a. duidelijk uit eene vergelijking van „de platte grond" van Leeuwarden in het werk van UBBO EMMIUS, die *ongetwijfeld* van NICOLAAS is en die hetzelfde monogram heeft, dat we zien op het portret van Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU naar de schilderij van PETRUS FEDDES gegraveerd, dat ook in het stedelijk archief te Leeuwarden berust. Is het eene werk van NICOLAAS, dan het andere zeker ook en het is stellig eene vergissing als EEKHOFF schrijft van het portret des Prinsen: „in het koper gegraveerd door *M* GEILENKERCKEN" en dit onder de gravure liet plaatsnemen.

Wel spreekt EEKHOFF nog van „een portret van HERO VAN INTHIEMA van 1624, een borstbeeld in ovaal, geplaatst voor eene door hem in 1619 uitgegeven Disquisitio Juris en zegt ervan „geschilderd door PETRUS FEDDES van Harlingen en gegraveerd door *M* VAN GEILENKERKEN", doch op de gravure staat

alleen het monogram pxit, doch de naam van een graveur is er niet

op te vinden. Is dus de gissing juist, dat een GEELKERK dit portret heeft gegraveerd, 't geen op zichzelf zeer waarschijnlijk is, dan zullen wij ook hier wel aan NICOLAAS moeten denken, daar deze in die jaren in Friesland werkzaam was en van een *M* GEELKERK niets vernomen wordt. En hiermede acht ik voldoende aangetoond te hebben, dat er geen *M* VAN GEILENKERKEN heeft bestaan, zooals dan ook door de weinigen, die in onze dagen studie gemaakt hebben van GEELKERCK's gravures en kaarten wordt erkend.

Eene andere vraag werpt Dr. A. M. LEDEBOER op in zijn werk: „De

boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Noord-Nederland", 1872, waar hij bl. 253 bij „GEELKERCKEN 1617—1523" schrijft: „Was hij ook een broeder van den juist destijds te Leiden werkzamen portret- en kaartgraveur NICOLAAS GEELKERCKEN?" Hij kent dus een GEELKERCKEN, als drukker en uitgever en vermeldt van hem, in zijn Alfabëtische Lijst op het straks genoemde werk, uitgegeven te Utrecht 1876 bij J. L. BEIJERS, dat hij in 1618 uitgaf: „Der verkiezinghe der Magistraets tot Rotterdam 4 bladz. 4°. Rott." 't Gaat hem als anderen, die GEELKERCKEN kennen als graveur en kaartteekenaar en vragen: zou hij ook uitgever zijn geweest, of zou dat een ander wezen?

Er is aanleiding tot die vraag. Men verwondert zich, niet ten onrechte, dat één man op zoo verschillend gebied zou werkzaam zijn geweest. Doch reeds vernamen wij, dat hij niet slechts portret- en kunstgraveur is geweest, maar ook landmeter en teekenaar, en straks zal ik de aandacht vestigen op een zeer belangrijk werk, niet slechts door hem uitgegeven, maar ook door hem in het Latijn vertaald en met Latijnsche opdracht, door hem onderteeënd als NICOLAUS à GEELKERCKEN, waaruit blijkt, dat hij ook een min of meer wetenschappelijk man is geweest, die althans de Latijnsche taal voldoende machtig was, om zulk een arbeid tot stand te brengen.

Ook de tweede vraag, meen ik dus ontkennend te moeten beantwoorden. Er zijn naar mijne overtuiging, geen twee broeders geweest, zooals Dr. LEDEBOER vragende gist, maar die dan beide NICOLAAS zouden hebben moeten heeten en gelijktijdig leefden, maar NICOLAAS GEIJLKERCK is een man geweest van zeer veelzijdige ontwikkeling en bijzonder groote werkkraft.

Is er dan één GEIJLKERCK geweest, die op zeer verschillend gebied met recht op onze aandacht aanspraak heeft, is de derde vraag? Ik bedoel een GEIJLKERCK in 't begin der 17de eeuw en die op het gebied van teeken en graveerkunst in dien tijd in aanmerking komt?

Tot voor korten tijd zou ik onvoorwaardelijk bevestigend geantwoord hebben. Maar daar vergelijk ik de kaarten in het werk van J. J. PONTANUS *Historia Gelrica* 1639 met die uit de Geldersche Geschiedenis door VAN SLICHTENHORST, reeds genoemd, en daar zie ik op ééne kaart, een platte grond, van Nijmegen, o. a. J. VAN GEELKERK delin. Op de andere kom ik straks terug, maar hoe komt die ééne kaart van J. VAN GEELKERK in dat werk en wie is die teekenaar? Werkelijk is 't ook een andere teekening dan die wij in het werk van SLICHTENHORST aantreffen, niet zoo nauwkeurig, zoo uitvoerig afgewerkt als deze.

Maar wie is nu die J. VAN GEELKERK?

Op deze vraag geeft het Oud-archief der Provincie Gelderland een antwoord, dat zeer merkwaardig is, vooral omdat het een belangrijk licht doet opgaan over

NICOLAAS GEIJLKERCK en zijn gezin. De Rijksarchivaris van Gelderland, Mr. J. F. RIJLEVELD heeft mij zeer verblijd met zijne mededeelingen in dezen, waarop ik later wijs. In het „Album Studiosorum Academiae Lugduni Batavae MDL XXV-MDCCCLXXV. Hagae Comitum. Apud Martinum Nyhoff MDCCCLXXXV” staat op 1626 ingeschreven ISAACUS GEELKERCKE 12. L. d. i. op 12jarigen leeftijd (toen geen zeldzaamheid) als *Litterator*. Het blijkt echter dat deze ISAAC niet heeft volhard in zijn letterkundige studie, maar als kaartteekenaar zijn vader heeft gevolgd en dat hij een broeder JACOB had, die ook als kaartteekenaar een goeden naam heeft achtergelaten. Het is niet met zekerheid uit te maken, wie van deze beide den plattegrond heeft geteekend bij PONTANUS, maar de *J*, wijst, dunkt mij, met groote waarschijnlijkheid, JACOB als de teekenaar aan.

En behalve deze zonen, op wie ik later terugkom, is mij gebleken, dat in de 17de eeuw verschillende personen geleefd hebben, die den naam GEELKERK gedragen hebben. Zoo vind ik in het genoemde *Album Studiosorum* een PHILIPPUS GEELKERKIUS Delphensis, die in 1643 op 16jarigen leeftijd werd ingeschreven als Alumnus in het College, d. i. het College, waar tot in deze eeuw studenten werden opgenomen, die in de Godgeleerdheid studeeren. In 1682 geschiedt hetzelfde weer met een *Philippus Geelkercken Harlemensis Batavus*, als 20jarige Litterator. Een PIETER GEELKERKEN wordt in den 3^{den} jaargang van Oud-Holland bl. 46 genoemd. Ook in Duitschland komt de naam voor. In het Kopulationsbuch der kleine St. Martinskirche te Keulen staat: „folgende (niet zeer duidelijke) Eintragung”:

„1607 Nov. Proclamatie: HENDRICH GEHELEKIRCHEN. Ursula Bildenheuersche”.

En „Des Bräutigams finde ich im Jahre 1591 im Einnahmebuch der Steinmetsenzunft gedacht: Noch von HENRICH GEYLENKIRCHEN für sein misterschaft 10 gg, dot 33 guld 8 alb.”

Het is echter mijn voornemen niet naar deze allen een onderzoek in te stellen. Ik bepaal mij tot NICOLAAS en breid dit, door het licht, dat mij uit het Geldersch Archief is opgegaan, zoover mij mogelijk is, uit tot hetgeen zijne zonen, bij zijn leven en na zijn dood, in zijn geest hebben gewerkt.

Doch ook hieromtrent kan iemand vragen: is het onderzoek naar dezen graveur wel de moeite waard? En dan antwoord ik, GEIJLKERCK moge geen graveur geweest zijn, als zijne tijdgenooten SCHELTE, BOTE à BOLSWARD e. a., hij verdient zeer zeker meer de aandacht, dan hem tot nog toe ten deel gevallen is. 't Is wel wat heel erg dat D. F. in 1862 in „De Navorscher” kan schrijven, nadat hij medegedeeld heeft: „dat hij N. VAN GEILKERCKEN vindt met het woord *sculpsit* op een groote prent, waarvan de grootste ruimte wordt ingenomen door

verschillende kalligrafische eeverzen op Prins MAURITS, terwijl een klein portret van dezen vorst naar dat op de groote afbeelding door *de Paendre* bovenaan wordt gevonden". — „Op deze prent staat nevens het wapen het jaartal 1612 en wordt Leiden als woonplaats opgegeven. Misschien heeft hij de letters gegraveerd; doch het komt mij voor dat het sculpsit, excudit had behooren te zijn. Mij althans is VAN GEILKERCKEN *als graveur nooit voorgekomen*." Dat noem ik wat heel erg, dat iemand, die optreedt, als bekend met 't geen voorkomt op 't gebied der graveerkunst, kan schrijven, dat VAN GEILKERCKEN hem „nooit als graveur is voorgekomen".

Doch D. F. staat niet alleen in het niet kennen en daardoor miskennen van onzen GEILKERCK. De schrijver van „Het gvliden Cabinet van de Edel vrije Schilderconst inhovdende den lof van de vermarste Schilders, Architecte, Beeldthōwers ende Plaetsnyders, van deze eevw door CORN. DE BIE Nōts tot Lier 1661 't Antwerpen gedrukt bij JAN MEYSSSENS constvercooper op de Eyermerit in den goude Rexdalder. ABRAH. A DIEPENBECK delin. CORN. MEYSSSENS sculpsit" ¹⁾ vermeldt GEILKERCK niet, hoewel hij van 319 mannen en vrouwen allerlei bijzonderheden meedeelt. Eenigzins tot zijne verontschuldiging kan strekken, dat hij zich voornamelijk tot Zuid-Nederlanders bepaalde en GEILKERCK meest in Noord-Nederland werkte. Evenmin vinden wij zijn naam in: „Het Groot Algemeen Woordenboek van DAVID VAN HOOGSTRATEN en JAN LODEWIJK SCHUER 1733. Doch ook in de Grand Dictionnaire Universel du 19me siècle van P. LAROUSSE en in de Nouvelle Biographie Générale, uitgaaf van FIRMIN DIDOT Frères, Paris 1861, komt zijn naam niet voor.

In ons land hebben zich voornamelijk de heeren FREDERIK MULLER en J. PH. VAN DER KELLEN met zijn werk beziggehouden, terwijl in het Prentenkabinet van het Rijksmuseum eene niet onbelangrijke verzameling zijner gravurės aanwezig is en in het Rijksarchiefdépot van Gelderland een groot getal kaarten door hem geteekend gevonden wordt.

Van zijn afkomst, zijn jeugd, weten wij weinig of niets en kunnen wij met VOSMAER in zijn „Een pelgrimstocht naar de Weddestee" ²⁾ zeggen, wat deze

¹⁾ Ik schreef bovenstaande titel geheel af, omdat het die is van het prachtexemplaar dat Mr. W. B. S. BOELES aankocht, gelijk bekend is, uit de bibliotheek van wijlen Z. K. H. Prins HENDRIK der Nederlanden, en ik in de Bibliotheca Regia te 's Gravenhage een andere uitgaaf aantrof, eenvoudiger uitgevoerd, waarvan de titel luidt: „Het Gvlden Cabinet van de Edele vry Schilderconst, ontsloten door den lanckghewenschten vrede tussehen de twee machtige Croonen van Spaignien en Vrancryck. Waarinne begrepen is den onsterffelycken loff van de vermeerste constminnende Geesten ende Schilders van dese Eeuw, hier inne meest naar het leven af-gebeeld, verciert met veel vermakelijke Rymen ende Spreucken, door CORNELIS DE BIE, Notaris binnen Lier. Gedrukt 't Autwerpen. By JULIAEN VAN MONTFORT, Boeckdrucker ende Boeckvercooper, woonende inde Hooghstraet teghenover de Heyre-stræet, in den Wolsack Anno 1662.

²⁾ Vogels van diverse Pluimage, Leiden A. W. Sijthoff, bl. 153.

van GEILLERCKEN's jongeren tijdgenoot REMBRANDT schrijft: „de geschiedenis heeft er een ondoordringbaren sluier over getogen.”

Is hij, of zijn zijne ouders uit het kleine stadje Geilenkirchen in Rijn-Pruissen? Die vraag rijst omdat velen in die dagen, hun woon- of geboorteplaats als geslachtsnaam aannamen en hij vaak schrijft: NICOLAES à GEILENKERCK. 't Is hoogst onzeker, maar in elk geval is hij een Nederlander geweest in den vollen zin des woords.

Van zijn later leven is veel meer bekend. Wij weten dat hij tweemaal gehuwd is geweest. Zijn eerste vrouw staat in de Leidsche registers geboekt als ABIGEL VAN GEIJLKENKERCKE, gelijk ik reeds opmerkte. Waarom deze daar met dien naam genoemd wordt, is mij niet duidelijk want zij was eene dochter van JACQUES en HESTER DE VAERNE en heette dus DE VAERNE, zooals uit dezelfde registers blijkt. In 1622 hadden zij twee kinderen ISAAC en MARIJTJE. Later werden hun nog twee zonen geboren JACOB en ARNOLDUS. In 1636 of 1637 is ABIGEL te Arnhem gestorven. Hij is spoedig hertrouwd met FENNEKEN VAN LAAR, want volgens de doopboeken der Groote Kerk te Arnhem is den 19^{den} Januari 1640 aldaar gedoopt ABYGAËL, dochter van NICOLAES VAN GEELKERCKEN en FENNEKEN VAN LAAR en den 31sten Juli 1642 werd in dezelfde kerk nog eene dochter MARY geboren. Van 1628—1657 heeft hij te Arnhem gewoond. Het eerste blijkt uit de „Memorie en resolutieboeken 's Hoves van Gelderland”, waar men onder dagteekening van 28 Juni 1628 (deel 1628—1640) leest: „Bij den Raede ende die van de Rekeninge in Gelderlant is in crachte van de resolutie van de Lantschap van den X May naestleden toegeleyt NICOLAES GEELKERCKEN, Landmeter ende Cartmaecker, die somma van twee hondert gulden, geduyrende den tijt van een jaer ende nevensdien dachgelt als d'ordinaris Landmeter deser provincie is genietende, daervoor hij gehouden sal zijn te maecken ende vervaerdigen die kaerten ende afteickeningen, noodig tot verlichtinge ende ciraet van de historie deses Furstendoms' ende Graefschap, welcken GEELKERCKEN vorder in recommandatie sal blijven der beijder collegien, om gebruijckt te worden in alle voorvallende saecken, bij afwesen ende swackheyt van den olden Landmeter (BERNT) KEMPINCK” — en onder dagteekening van Martis, den XIX Januarij 1636 „In den Raede, ten overstaen van de Rekenkamer, gelesen sijnde die requeste, nevens die bijgevoegde stucken, overgegeven bij NICOLAES GEELKERCKEN, versoekende om redenen, daerinne verhaelt, gesurrogieert te mogen worden in plaetse van wijlen BERNT KEMPINCK, in leven lantmeter deses Vorstendoms ende Graefschaps, is geresolviert, dat men denselven dienaangaende met Commissie zal voorzien op soedanig tractement ende dachgelden als de voorschreven KEMPINCK genoeten heeft.”

Voorts lezen wij, onder dagteekening 29 Januari 1657 in 's Hovens Commissieboeken (deel 1652—1681 fol. 76vso) „Also door 't overlijden van NICOLAES VAN GEELKERCKEN, in leven Landmeter gedachtes Furstendoms ende Graeffschaps, 't selve officie is commen te vaceeren ende dat oversulx den dienst van desen Furstendom ende Graeffschap vereyste, dat een ander bequaem ende geschikt persoon in syn plaats gesteld wierde; so ist, dat wij om 't goed aanbrengen ons gedaen van den persoon van ISAAC VAN GEELKERCKEN soon van den voors. NICLAES VAN GEELKERCKEN, mitsgaders van syne ervarentheijt in de conste van 't landmeten ende aenclvee van dien, ons verlatende tot sijne getrouw ende neersticheijt, wij denselven gestelt, geordonnieert ende gecommiteerd hebben, stellen, ordonnieren ende committieren hiermede tot Landmeter meergedachten Furstendoms ende Graeffschaps in plaetse van wijlen NICLAES VAN GEELKERCKEN, enz. enz.

Vóór dien 29ste Januari 1657 is hij dus gestorven, doch tot kort vóór zijn dood is hij nog werkzaam geweest, want in het Oud-archief van Gelderland berust nog eene kaart, in Juni 1656 door hem geteekend.

In de „Oeuvres Complètes de Christiaan Huygens publiées par la Société Hollandaise des Sciences de Harlem 7me volume Harlem 1897”, wordt op bl. 61 melding gemaakt van een „Landmeter GEELKERCKEN en zijn soon”, bij eene inspectie van den Neder-Rhijn en IJssel in het „verbael gemaect bij JOHAN HUDDE ende CHRISTIAAN HUYGENS, Heer van Zuilichem, Mei 1671” en in verband daarmee schreef J. HUDDE aan CHRISTIAAN HUYGENS Amsterdam 21 April 1671: „Noch verwacht ik 't resterende van den landmeter GEELKERCKE” en daarbij staat als noot „NICOLAAS VAN GEELKERCKEN, arpenteur de la Principauté de Gueldre et du comté de Zutphen. Il dessina toutes les cartes pour l'ouvrage de Slichtenhorst: Geldersche Geschiedenissen, publié chez JACOB VAN DER BIESEN Arnhem 1654.”

Dit laatste is waar, doch als de schrijver meent, dat de landmeter NICOLAAS VAN GEELKERCKEN in 1671 met HUYGENS en HUDDE de bedoelde inspectiereis maakte, dan vergist hij zich klaarblijkelijk, want wij vernamen dat hij op 't eind van 1656, of misschien in 't begin van 1657 overleden is. En dan is daar bedoeld ISAAC VAN GEELKERCKEN, de zoon, die sinds 29 Januari 1657 in zijns vaders plaats, als Landmeter van Gelderland en het Graafschap Zutphen opgetreden is. Deze heeft die betrekking tot 1672 vervuld en heeft dus juist in het vorige jaar nog de inspectiereis kunnen meemaken — „met syn soon”. Dat kan dan weer een NICOLAAS geweest zijn, want uit ISAAK's huwelijk met CHRISTINA MORRIAENS is in de groote kerk te Arnhem op 28 Juli 1658 gedoopt een zoon genaamd NICLAES. Dit kind echter schijnt niet in leven te zijn gebleven, want op 8 Februari 1600 is van diezelfde Echtelieden een zoon gedoopt, mede NICOLAAS

geheeten. Deze moet dan „de soon” geweest zijn, want op 8 Mei 1657 lieten zij ook wel een kind doopen, wellicht hun oudste, maar dat was een meisje genaamd MARIA.

Zoo staat met genoegzame zekerheid vast, dat onze NICOLAAS GEIJLKERCK de laatste 28 jaren van zijn leven te Arnhem heeft doorgebracht. In de tweede plaats weten wij dat hij ook een aantal jaren te Leiden heeft gewoond, doch over zijn daaraan voorafgaande woonplaats of woonplaatsen, is mij geen voldoende licht opgegaan.

Wij moeten wel aannemen, dat hij van 1614 althans tot 1616 in Friesland heeft doorgebracht, ten minste den meesten tijd daar heeft vertoefd. In 1614 treffen wij hem daar 't eerst aan. Toen graveerde hij, volgens EEKHOFF, ¹⁾ „een groot Portret van den algemeen vereerden Stadhouder, Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU naar de schilderij van STARTER's vriend PETRUS FEDDES van Harlingen, uitmuntend in het koper”. Van 1615 hebben we een schoon en zeldzaam portret van PETRUS FEDDES in ovaal, geornamenteerd, daar tusschen vier klimmende en springende leeuwen, omstrengeld door linten, waarop de woorden: Pictoribus et Poëtis. Pictura Imitatrix Naturae. Tentanda via est. Ubi spina, ibi Rosa. In de afsnede staat de spreuk van P. FEDDES: Ad meliora.

Op 1616 staan als door hem gegraveerd de platte gronden van alle Friesche steden, in de folio uitgave van UBBO EMMIUS, een werk van grooten omvang, waarop ik later terugkom.

En toch moet hij ook in Amsterdam gewoond hebben in dien tijd, want Anno 1615 wordt: „Gedruckt bij NICOLAES VAN GEYLEKERCK 't Amsterdam wonende by de oude Haarlemmer sluys, de krijgstoct van FREDERIK HENDRIK naar Brunswijk. Waarachtige afbeeldinghe ende Belegheringe der stadt Bruynswyck”. ²⁾

Omtrent de plaats waar hij in die jaren gewoond heeft, doet zich nog eene bijzonderheid voor. Op een plaat nam. waarop Prins MAURITS voorkomt, en die in 1612 door hem gegraveerd is, staat op sommige exemplaren ³⁾ beneden: *Tot Leyden*,* (blijkbaar later gedrukt), op een ⁴⁾ staat geen plaatsnaam en op alle staan een aantal stippels, die wijzen op een groteren plaatsnaam, welke uitgeslepen is. Is dat misschien: Amsterdam geweest? Leiden in elk geval niet, want uit niets

¹⁾ Zie Bloemlezing uit den Frieschen Lusthof en andere Gedichten van JAN JANSZON STARTER, toegelicht door Geschiedkundige berichten omtrent zijn levensloop en geschriften door W. EEKHOFF. Leeuwarden bij W. EEKHOFF bl. 107 en 108.

²⁾ Zie Archief voo: Nederlandsche kunstgeschiedenis, bijeengebracht door FR. D. O. OBREEN Dl. VII 1888—1890 bl. 9-10.

³⁾ Ook op dat van den heer S. VAN GIJN te Dordrecht, gelijk deze de goedheid had mij mee te deelen.

⁴⁾ Evenals de vorige berustende in het Prentenkabinet van het Rijksmuseum te Amsterdam.

valt af te leiden, dat hij in 1612 reeds te Leiden woonde, al wil hij, om welke reden dan ook, het doen voorkomen, alsof dit wel het geval was.

Zeker is alleen, dat hij na 1616 spoedig in Leiden is gaan wonen en dat hij daar gebleven is totdat hij in 1628 eerst tijdelijk en in 1630 voor vast werd aangesteld tot landmeter van het vorstendom Gelderland en het Graafschap Zutphen. Toen heeft hij zich bijna zeker dadelijk te Arnhem gevestigd, in elk geval was dit later zijn vaste woonplaats, gelijk o. a. blijkt uit eene verklaring van ENGEL KREIJVINGER, secretaris van den heer VAN DOORNWEERD d.d. 19 Januari 1643, „dat JACOBUS GEELKERCKEN, soone van den gesworen Lantmeter GEELKERCKEN, woonende *binnen Arnhem* met den heer VAN DOORNWEERD naar Engeland is geweest, toen de jonge Prins van Oranje aldaar is gehuwd”.

Zoo heb ik dan, zij het een vluchtigen blik geworpen op den levensloop van een man tot nog toe bij velen te weinig bekend en meen ik te mogen vaststellen, dat hij op een vrij hoogen leeftijd is gestorven, want in 1610 moet hij den mannelijken leeftijd reeds hebben bereikt, omdat hij toen als kaarten en portrettengraveur en uitgever reeds een gevestigden naam had. In 1610 toch geeft hij reeds uit: „Die seeker en waarachtige Afbeeldinge van Gulik en Casteel met 't leger van Sp. Exellen en Hert Brandenburg, welke geschydt is den 29 Julij 1610. In EMANUELS VAN METEREN¹⁾ Historie der Neder-Landscher ende haerder Naburen oorlogen ende Geschiedenissen tot den Jare MVI^CXII, lezen wij op de kaart: „Nova Germaniae Inferioris Descriptio, delineate P. BERTIO, *sculptente Nicolao Geilkerckio*”. Dit heeft te meer beteekenis, omdat hij niet onwaarschijnlijk als zoodanig aanbevolen is geworden, door „den vermeerden Geographe ABRAHAM ORTELIUS”, een bloedverwant van VAN METEREN en diens raadsman in dezen. In 1612 graveert hij de prachtige plaat met het portret van MAURITS en in 1656 dus 44 jaren later teekende hij zijn laatste kaart gelijk ik straks opmerkte.

Een lang leven heeft hij in elk geval doorleefd en een leven van voortdurende werkzaamheid, gelijk blijken zal, als wij nu nog een en ander omtrent 't geen hij gearbeid heeft, gaan meedeelen.

II.

ZIJN WERK.

Reeds merkte ik op dat NICOLAAS GEYLKERCK een man is geweest van degelijke ontwikkeling, die op veelzijdig gebied is werkzaam geweest. Ten

¹⁾ NAGLER noemt hem in zijn Künstler Lexicon bij vergissing MERIAN. In „Die Monogrammisten bearbeitet von Dr. G. K. NAGLER, fortgesetzt von Dr. A. ANDRESEN” staat de naam goed opgegeven.

bewijze daarvan vestig ik allereerst de aandacht op een werk, dat dit op duidelijke wijze in het licht stelt.

De titel luidt: *Speculum Orientalis Occidentalisque Indiae navigationum quarum una Georgii à Spilbergen classis cum potestate praefecti, altera Jacobi le Maire auspiciis imperioque directa, annis 1614—1618. Exhibens novi in mare Australe transitus cet. Lugduni Batavorum apud Nicolaum à Geelkercken 1619.*

Hoewel bij 't inbinden van het exemplaar, dat op de Koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage berust, het papier is afgesneden, is toch nog leesbaar, dat onder den naam des uitgevers stond: *Sumtibus Judoci Hondii.*¹⁾

Van dit Speculum is eene Hollandsche uitgave verschenen 't Amstelredam Bij JAN JANSZ. Boeckvercooper op 't Water in de Pas-Caert. Anno MDCXXI en eene Fransche bij denzelfde ook in 1621.

De titel van de Hollandsche uitgaaf luidt:

Het werk bevat de beschrijving der twee laatste navigatien, gedaen in de Jaeren 1614—1618. De eene door den vermaerden Zee-Heldt Foris van Spilbergen door de Strate van Magellanes, ende soo rondt om den gantschen Aerdtcloot met alle de Bataellien soo te Water als te Lande ghesiet.

Hier syn bij gevoecht twee Historien, de eene van de Oost- ende de andere van de West-Indiën met het ghetal der Schepen, Forten, Soldaten ende Gheschut.

De andere ghedaen bij Jacob Le Maire, dewelcke in 't Zuyden de Straet Magellanes, een nieuwe straet ontdeekt heeft, met de Beschrijvinghe aller landen, Volcken ende Natien.

Alles versiert met schoone Caerten ende Figueren hiertoe dienstelijck.

Het is van beteekenis even de aandacht te vestigen op het feit, dat in den tijd van drie jaren, drie uitgaven in drie talen het licht zagen van deze reisbeschrijving. Wel een bewijs van de groote belangstelling, die het eenigszints ook maar ontwikkeld publiek, want analphabeten waren er toen gewis in menigte, toonde voor dergelijke tochten. Een verblijdend verschijnsel, want men zou kunnen meenen, dat de aandacht van heel het volk bijna uitsluitend zou gevestigd zijn op de binnenlandsche staatkundige en daarmee zoo nauw verbonden godsdienstige twisten, welke juist in die jaren als tot kookhitte waren opgevoerd.

Doch het blijkt ook hieruit, dat al hoorde men niet als nu dagelijks wat in hêel de wereld, bijna per uur gebeurt, men niet minder belangstelde in de stoutmoedige tochten, welke nu door dezen en dan door genen koenen zeevaarder

¹⁾ Dezelfde door wien is uitgegeven: Jud. Hondius Nova et accurata Italiae Hodiernae descriptio . . . geogr: tabulis et urbium praecipuarum iconibus illustrata a Jud: H. Amstel: sumpt: et typ aeneis J. Hondii 1626. De opdracht aan de regeering van Venetië is onderteekend Leyd: Bat: 21 Apr: 1626 Jud: Hondius.

werden ondernomen. Wij hebben hier voor ons een Onopgesmukt scheepsjournaal, maar nauwelijks was zulk een tocht volbracht, of letterkundigen stonden gereed om het verhaal over te brengen, allereerst vaak, want wij hebben hier niet te doen met een unicum, in het Latijn, de taal der geleerden, voorts in het Fransch, dat reeds begon een internationale taal te worden, in meerdere talen wellicht. Teekenaars en graveurs haastten zich om de belangrijkste gebeurtenissen in beeld te brengen, zooals in dit werk door 25 kaarten en afbeeldingen geschied is. Dichters ontvlamden in vuur en schreven er hun eeredichten voor, in soms stoute, beeldrijke, gezwollen verzen, zooals o. a. PETRUS SCRIVERIUS reeds in 1617, waarschijnlijk dadelijk bij de terugkomst der zeevaarders, zijn hart uitstort en ten slotte uitroept: „Non nautas putat hos, sed Argonautas.” En het volk kocht en verslond ze, als in onze eeuw de romans, 't was voor dat geslacht de poëzie der werkelijkheid, niet der verbeelding.

Het is opmerkelijk dat eerst eene Latijnsche vertaling verscheen, reeds in 1619 — want eene oudere Hollandsche uitgave is mij niet bekend en die van 1621 doet zich in het geheel ook niet voor als een tweede editie, zij is een zelfstandige uitgaaf. Deze Hollandsche komt mij voor naar het handschrift van SPILBERGEN en LE MAIRE te zijn gedrukt, ook omdat de eerste, want LE MAIRE was niet meer, in zijn „Tot den leser” bv. schrijft: „ende soo voorts *onsen* cours settende naar d'Eylanden Ladrones” en in het slotwoord, dat in de Fransche vertaling geheel ontbreekt en in de Latijnsche eenigzins verkort is, zeer uitdrukkelijk staat, dat LE MAIRE „op de Reys (toen zij nam. zouden terugkeeren) in presentie van JORIS SPILBERGEN (en op diens schip) is overleden ende alsoo in den Heere gerust”.

Ook hierom is het bovenstaande waarschijnlijk, omdat alleen in de Hollandsche uitgaaf de opdracht gevonden wordt: „Aende E Hooghvermoghende Heeren, Mijnheeren Die Staten Generael der Vrye Ver-eenighde Nederlanden, ende den Doorluchtigsten Heere MAURITS, door de gratie Gods, Prince van Orangien enz. van JORIS VAN SPILBERGEN. Wellicht is hij het ook, die in het „Tot den Leser” schrijft: „Daerom soo heeft mij goed gedacht UE. die twee alderleste ende treffelijkste Navigatien, soo in gheschrift als in kopere Platen voor te beelden”.

In elk geval is het opmerkelijk dat de Latijnsche vertaling het eerst het licht heeft gezien en wel te Leiden bij VAN GEELKERCKEN. Deze heeft dus in de uitgave grootelijks belang gesteld, VAN SPILBERGEN moet hem zijn handschrift en dat van LE MAIRE spoedig hebben toevertrouwd, hij treedt hier niet alleen op als uitgever en drukker, maar zeer waarschijnlijk is hij zelf de vertaler, want hij was de Latijnsche taal machtig. Op geen der kaarten of platen staan namen

van teekenaars of graveurs. Met zekerheid zal echter wel aangenomen mogen worden dat GEIJLKERCK ze in koper gegraveerd heeft. De gravures zijn scherp en met flinke stift gegraveerd. In de beide andere uitgaven vinden wij dezelfde terug, behalve dat in de Fransche, waar in het „Pour le Libraire” slechts 20 platen opgegeven worden, wel nog 4 uit het journal van LE MAIRE gevonden worden, doch plaat 21 ontbreekt (Amboyna en het Eyland Nera met den berg Canapus). Blijkbaar is de Fransche vertaling het laatst gedrukt, althans de afdrukken zijn veel flauwer dan in de Hollandsche uitgave en vooral dan in de Latijnsche vertaling.

In de uitgaven van 1621 wordt in het geheel geen melding gemaakt van GEIJLKERCK, terwijl hij toch, gelijk wij weten in 1622 te Leiden woonachtig was met zijn gezin.

Alleen in de Latijnsche uitgaaf wordt een titelplaat gevonden, die zeer fraai is van vinding en uitvoering.

Men ziet een kalme zee bestraald met schitterend zonlicht, als het zinnebeeld van het licht dat overal opgaat door het ontdekken van nieuwe vaarten en onbekende landen. De zee is overal met onze schepen bedekt, die naar alle oorden stevenen. Twee branden het geschut los en boren twee vijandelijke in den grond, heenwijzend naar „de bataellen, bij nacht en dag gevoerd” door onze wakkere zeelieden. Aan de eene zijde is Neptunus met zijn drietand gezeten op een zeemonster, aan de andere eene vrouw op een gestoelte, in de eene hand een plumeau van struisvederen en achter deze twee figuren, een met neusringen en het haar in een lange vlecht, in de hand een speer met weerhaken, de andere een jonge man met een staf in de hand, doelende op de overwonnen natieën.

Terwijl de Hollandsche uitgave, gelijk uit de opdracht blijkt, de meest officiële kan geacht worden, is de Latijnsche te danken aan het initiatief (de aanstichting) van JUDOCUS HONDIUS en draagt deze geheel den stempel van GEIJLKERCK's persoonlijkheid. Immers *hij* vertaalt de hem toevertrouwde handschriften, hij draagt het werk aan Eruditione, moribus, juxta ac splendore generis ornatissimo viro, Domino PETRO GRAEF op, hij rangschikt zich onder de geleerden, die van oordeel zijn, dat hij als 't ware een nieuwe, pas ontdekte wereld aanbiedt.¹⁾ Hij graveert, al staat zijn naam er dan niet op, bijna met zekerheid de kaarten, door GEORGIUS SPILBERGEN en JACOBUS LE MAIRE op de reis geteekend²⁾ en de platen, die ons eene aanschouwelijke voorstelling geven van de geleverde

1) Verum, ut mea quidem fert aliorumque doctorum opinio, ad Veteres illos (Strabo cet.) de his regionibus nunquam ulla cogitatio, necdum cognitio pervenit: quare tanquam novum prorsus inventumque orbem offero.

2) Dit laatste blijkt omdat wij dit bij enkele uitdrukkelijk vermeld vinden, b.v.: „Typus Freti Magellanici quod GEORGIUS SPILBERGIUS cum classe lustravit” en „Novae Guineae Tabula novissime lustrata et conscripta JACOBO LE MAIRE.”

„bataellen” bij nacht en bij dag, van de eilanden, havens, forten en steden, die zij bezocht en veroverd, van de zeewegen, die zij ontdekt hebben, van de bewoners en dieren, welke zij ontmoet hebben:

En is dit zoo, dan staat GEILKERCK hier voor ons, als geleerde tot op zekere hoogte, als uitstekend graveur, als uitgever en drukker, die een belangrijke bijdrage levert voor de aardrijkskundige letterkunde dier dagen. Ik geef hem van die uitgave 't meest de eere, omdat JAN JANSZ, die de beide andere bezorgde, gebruik gemaakt heeft van de kaarten en platen door GEILKERCK gegraveerd.

Als wij, na de beschouwing van dit werk, de vraag stellen: in welke richting is het voornamen streven van GEILKERCK geweest, waarin heeft hij 't meest uitgemunt, dan kunnen wij met gerustheid zeggen, hij heeft de grootste beteekenis gehad als teekenaar en graveur van kaarten en platte gronden. Zijne studie als landmeter heeft hij inzonderheid daaraan dienstbaar gemaakt. PETRUS FEDDES vooral heeft hem blijkbaar aangespoord, om zijn graveerstift ook te wijden aan het in koper brengen van portretten en andere voorstellingen en al erkennen wij gaarne de waarde van hetgeen hij in die richting heeft gearbeid, toch is 't geen wij in dat opzicht van hem bezitten, niet te vergelijken met 't geen hij als cartograaf heeft achtergelaten, vooral wat het aantal betreft.

Verdienstelijk is ongetwijfeld wat wij als portretgraveur enz. van hem bezitten en had hij zich daaraan geheel blijven wijden, hij zou zeker eene eereplaats hebben bekleed onder onze beste graveurs.

Zijn portretten zijn zeer goed. Wij hebben reeds van 1612 een zeer uitvoerige plaat met het portret van Prins MAURITS, naar *de Paendre*, bovenaan, te midden van calligraphische eereverzen en omringd door krijgstrofeeën. 18 plaatjes van 's Prinsen voornaamste belegeringen en veldslagen zijn langs de zijden aangebracht. In het midden de Oranjeboom met: „Je Maintiendrai Nassau”. ¹⁾

Van 1614 hebben wij het portret van Prins WILLEM en van: Comes Guilielmus patronus Frisiae gentis (WILLEM LODEWIJK) beide door PETRUS FEDDES geschilderd. Er is nog een kniestuk van WILLEM I ook van PETRUS FEDDES en een van Prins MAURITS, beide zonder jaartal, waaronder wij lezen *Fisscher excudit*,

eilens sculps: en voorts een portret van PETRUS FEDDES, van 1614 met het ietwat geheimzinnige onderschrift:

„Al zijt ghij ut nodt, daer elck een blij is,
Gedenckt op den doot, die U altijt bij is,”

¹⁾ Verg: bl. 6 en 7.

dat misschien doelde op de herstelling uit eene krankte en een van 1615 van denzelfde op 29-jarigen leeftijd, waaronder PETRUS FEDDES' spreuk: ad meliora. Nog is er een plaat voorstellende „Het praalbed van Prins MAURITS” ¹⁾ De Prins ligt uitgestrekt in zijn volle lengte, in een met bont omzoomd kleed, de armen rechtuit langs het lichaam, met het onderschrift: Ende is geboren op het huys te Dillenburg op den 13 November des Jaers 1567. Ende gestorven op den 23 April 1625 met een grafschrift in dicht van JACOBUS ZEVECOTIUS tot Leyden bij NICOLAAS GEELKERCK. Er staat niet uitdrukkelijk bij dat GEIJLKERCK het ook gegraveerd heeft, doch door kenners wordt het aan hem toegeschreven en in elk geval is de uitdrukking van kalme rust op het gelaat van den doode zeer treffend:

Meer portretten zijn mij van GEIJLKERCK niet bekend.

Twee platen, aan geheel andere onderwerpen gewijd, beide geteekend

PH ARLIN inv. zijn door onzen GEIJLKERCK gegraveerd. De eene is bekend als: „De dame aan tafel” en de andere als: „De barmhartige Samaritaan”, zeer goede gravures.

Nog zijn er drie platen die wel niet den naam van NICOLAAS GEIJLKERCK dragen als sculptor, doch die aan hem toegekend worden. De eene is: „De kuische Suzanna” PH invenit, JOANNES STARTERUS exc. Deze draagt geen jaartal. De tweede is: „Haagsche Justitie gedaen op den 5^{en} Mey 1623”. Zij bevat eene afbeelding in het klein van alle executieën der samenzweerders tegen het leven van Prins MAURITS. FREDERIK MULLER noemt GEIJLKERCK niet, maar VAN DER KELLEN schrijft: „is door NIC. G.” Deze plaat is zeer zeldzaam. De derde, ook van 1623 stelt voor de executie van REIN VAN OLDENBARNEVELD, Heer VAN GROENEVELD, D. V. CORENWINDER, Secretaris van Berckel en ADR. VAN DIJCK, secretaris van Bleiswijk. Men heeft daar een gezicht op het „Groene Zoodje”, rechts op het Binnen- en Buitenhof, Onder staat een verhaal en uitlegging in twee kolommen druk der „Afbeeldinghe der Executie gedaen in 's Graven-Hage. Aan het einde een vers, met het opschrift: „Het werck zijn Meester loont.” Leiden, bij N. GHEELKERCKEN. ²⁾

Het is bekend dat in dien tijd de „Zinneprenten” op oorlogs- en andere toestanden zeer aan de orde en bij het publiek in trek waren. Twee daarvan worden aan GEIJLKERCK toegekend. Eene van 1615, waarbij VAN DER KELLEN schrijft: „waarschijnlijk door N. VAN GEILKERCKEN”. Zij heeft betrekking op den

¹⁾ Ik zag deze plaat in het Prentenkabinet van het Museum te Amsterdam, waar zij behoort tot de verzameling HALMA, die door het Ministerie van Oorlog tijdelijk aan het Prentenkabinet in bruikleen is afgestaan.

²⁾ Een Exemplaar berust in het archief der Remonstrantsche kerk te Amsterdam.

Gulikschen oorlog. Boven staat als inschrift: „Oorlogsvoorspel den Paus toegeijgent tot een nieu Jaer.” In het midden der plaat ziet men den Paus zittende en schreeuwende; op zijn schoot is een kleine prent gehecht: Bedeckte heylicheyd; dat oplichtende ziet men brandstapels en galgen, waarvan in de uitlegging staat: „Is den gront en rechte voornemen om dese landen met moorden, braden te ruineren.” Regts van den Paus staat Spinola met een beukhamer om soldaten te slaan, links van den Paus d' olijftak van 't Bestand en „Oorloch haeckt, Treves kraeckt.”

Bij een tweede vraagt S. MULLER FZ., de uitgever van het supplement op de Historieprenten: „Door N. GEILKERCK?” Deze is van 1621/22 en heeft betrekking op den oorlog in het land van Veltolin.

De titel luidt: Rhaetia d. i. het land van de Grisons en Veltolijn. Leiden, I. A. VAN DER MARSE 1621 voor N. GEILKERCK. Met inschrift: „Maeckt vrede”.

Ik vond opgegeven in Oud-Holland 3^{en} jaargang 1885 bl. 144 dat onder No. 1807 in de collectie VAN DER BRUGGE een exemplaar moet zijn van „Cupido's Lusthof” waarin volgens Mr. A. D. DE VRIES „de prenten van GEILKERCKEN” zijn. Ik zag een exemplaar van dien „Lusthof” van J. H. VAN BREUGEL van 1613 als „hoogst zeldzaam” aangeduid, verschenen „tot Amsterdam by JAN EVERTSSZ CLOPPENBURCH, boeckvercooper op 't water in den vergulden Bybel. Bij geen der plaatjes vond ik den naam van den graveur. De 20 plaatjes worden daarin aangeduid als „zz schoone copere figuren.” Indien deze van GEILKERCK zijn, zou ik meenen, dat 't gelukkig is, dat hij aan dit soort van verluchting niet meer zijne krachten heeft gewijd. 't Is blijkbaar zijn genre niet, hij was er te degelijk voor.

Ik denk er niet aan de beteekenis van al het vorige gering te schatten, GEILKERCK verdient reeds hierom een voorname plaats onder de graveurs dier dagen, doch zijn arbeid op het gebied van het teekenen en graveeren van kaarten en plattegronden is veel vruchtbaarder geweest en de nalatenschap die wij in dat opzicht aan hem te danken hebben is zeer groot.

Terwijl hij in de vorige jaren in andere richting velerlei leverde waarop ik reeds de aandacht vestigde, komt in dit opzicht nu vooral in aanmerking het klassieke werk van den Groningschen rector UBBO EMMIUS: *Rerum Frisicarum Historia* Lugd. Bat. 1616, waarvoor hij de platte gronden leverde der elf Friesche steden, van Groningen, Emden en de Typus Orientalis absolutissimus, auctore Ubbo Emmio sculptore N. Geilkerkio, benevens de keurig uitgevoerde typen van boerenkooplieden en edelen, mannen en vrouwen, waardoor volgens hem de habitus antiquus et modernus wordt voorgesteld. Aan dezen arbeid heeft GEILKERCK blijkbaar en terecht groote waarde gehecht en opdat hij niet alleen binnen het

werk van EMMIUS zou besloten blijven, heeft hij ééne groote plaat gemaakt, voor Friesland uitsluitend „Frisia Occidentalis”, waarop boven en onder de platte gronden der elf steden zijn geteekend en links en rechts de habitus antiquus et modernus, terwijl hij er bij schrijft: „Illustribus & Poetibus Frisiae ordinibus et Nobilissimis atque Amplissimis eorundem Deputatis hanc Frisiae Chorographiam humillime dedicabat NICOLAUS GEILKERCKIUS A. 1665 FRED. DE WIT excudit.

Dat jaartal klinkt zonderling. Immers wij weten, dat GEIJLKERCK in Januari 1657 niet meer leefde en 't zou ook wel zeer onwaarschijnlijk zijn, dat hij deze plaat zou vervaardigd hebben bijna een halve eeuw na de verschijning van UBBO EMMIUS' werk. De WIT geeft de plaat ook niet als een tweede druk. Maar wat blijkt? Op het Exemplaar, dat ik te Amsterdam zag in het Prentenkabinet, was ontegenzeggelijk het oorspronkelijk jaartal uitgeslepen en 1665 daarvoor in de plaats gedrukt. Zou het niet kunnen zijn, dat DE WIT na den dood van GEIJLKERCK in het bezit is gekomen van een aantal exemplaren der plaat, die bijna zeker in 1616 of kort daarna is in het licht verschenen en deze van een ander jaartal heeft voorzien, om haar het voorkomen eener nieuwe uitgave te schenken?

In de volgende jaren wijdt hij zijn teeken- of graveerstift, vaak beide, aan de afbeelding van krijgstochten en belegeringen. Zoo, aan den door mij, in een ander verband, reeds genoemden tocht van FREDERIK HENDRIK naar Brunswijk, aan den „Heyrtocht des Koninck's van Vrancryck” voor de Belegering van la Rochelle, met een onderschrift in vier kolommen van „Zijn Con. Ma^{sts} tocht door Vrancryck tot Montauban. Met de afbeelding van... Rochel”.

Uit 1620, gedagteekend 15 Augustus, hebben wij den tocht van MAURITS naar Wesel, een uitvoerige kaart of plaat in twee bladen, met een Latijnsche opdracht aan Prins MAURITS van GEIJLKERCK ¹⁾ en eene Afbeelding van Berchemerwaert ofte Papen-Brilschants met het innemen van Bacharach ende een bewijs hoe SPINOLA met water ende sweert gheslagen is.” Plaat in 3 Afdeelingen. Amsterdam bij JORIS VESELAER, voor N. GEELKERCK te Leiden ²⁾. Vooral het Guliksche land en de belegering van Gulik trekken zijn aandacht.

Er is een fraaie en zeldzame prent van het Guliksche land op groote schaal, 1½ bl. aan één, hoog 31, br. 63 decim. „Van onder in het midden der plaat een kleine berg (de Trevers), waaruit Mars te voorschijn komt, de zerk waaronder hij rust, opbrekende, met bijschrift: „Spand vrij de trom, Siet hoe ik kom”,

¹⁾ Hoogst zeldzaam.

²⁾ Archief der Genie aan het Ministerie van Oorlog, genot: Belegeringen No. 523.

zinspeling op de aanstaande vredebreuk en het einde van het Bestand, dat men toen algemeen verwachtte wegens het optreden van SPINOLA in het Guliksche". Van het beleg zijn twee prenten, eene gedagteekend 5 Sept. 1621 „Belegering van Gulyck onder 't beleyt van Graeff HENDRIK VAN DEN BERGH" en eene zonder naam van graveur, met adres van NIC. VAN GEILLEKERCKEN, waarbij MULLER vraagt (door hem ook gegraveerd?). Deze is zéér zeldzaam. In het midden de stad, rechts de Roer, links het omliggende land; van onder het verschanste kamp van MAURITS. In het onderschrift staat deze aardigheid: „Afbeelding van Gulik naer 't leven geconterfeyt... waerin de leser groot vermaek vinden sall, end' geld dat ue besteden, sal u niet berouwen, want gij cont het leger seen, sonder prikkel (perikel) geschoten te worden." „Waarschijnlijk gedurende het beleg uitgegeven" schrijft MULLER.

Misschien is in datzelfde jaar, gedagteekend 17, 18 Sept. 1621, door hem gegraveerd: „Den Vlaemschen Alarm, geschiet tusschen Sluys en Isendyck naer 't landt van Casant." In elk geval is de plaat „Gedrukt voor NIC. GEELKERCKE te Leiden."

Van 1622 hebben wij twee platen betreffende het beleg van Bergen op Zoom. De eene „vruchteloos beleg van Bergen op Zoom, 18 Juli—3 Oct. door Spinola" is door N. GEILKERCK gegraveerd, schrijft VAN DER KELLEN en eene: „Afbeelding van het beleg en ontzet van Bergen op Zoom" bij en waarschijnlijk ook door N. GEILKERCK."

Dat hij, althans vaak, gewoon was, van zijne uitgaven en gravures Exemplaren te sturen aan Gemeentebesturen en daarvan eenig voordeel genoot, weten wij reeds. Het blijkt ook uit de Rekening van Middelburg van 1622, waar opgeteekend staat: „Aan NICOLAAS GEILKERCK werd £ 2 als gratuiteit gegeven, voor seker gepresenteerde offdrucksel van 't belech der stadt Berghen-op-Zoom in den jare 1622".¹⁾

In: Des David Fabricius Karte van Ostfriesland von Georg Sello und andere Fabriciana des Oldenburger Archivs wordt, bl. 26, melding gemaakt van N. GEILKERCKS Plan van Emden 1616 vollendet, in verband met een „neue Burg" welke daarop gevonden wordt en die ontbreekt op de kaart van FABRICIUS, door dezen vervaardigd in 1599. Deze laatste wordt, volgens BERTRAM (S 108), op het Emdener raadhuis bewaard. Zij heet charta chorographica urbis Emdae von D F.

Elders, bl. 46—52, wordt ook nog van GEILKERCKS kaart op plan melding gemaakt.

1) Zie: „vroegere en latere mededeelingen voornamelijk in betrekking tot Zeeland, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. Achtste deel. Eerste stuk 1899 bl. 78."

Ten slotte vestigen wij, wat dit tijdperk betreft, de aandacht op een zeer uitvoerige kaart een groot deel van Brabant, welke heet „Baronye van Breda, 'T welck is een part van Brabant, daerin te sien is de teghenwoordighe belegeringhe des Jaers 1624 ende 25.”¹⁾

In de linkerhoek beneden is eene beschrijving gedrukt bevattende den stand der legerafdeelingen en haar bewegingen.

Onder staat: Afgeteykent ende uytgegeven door JAN VAN BERGEN ende NICOLAAS GEELKERCK.

In strijd met dit onderschrift, blijkt uit een proces dat GEILKERCK in 1642 voerde²⁾ dat HERMANS CAUTS en JENNEKEN VAN DE COREPUT den 26 December 1642 als oorkont der waarheyt verklaren: Mits desen bekennen wij onderschreven, als naeste *nabueren* van NICOLAES VAN GEELKERCKEN geweest te zijn, ende wel bewoest te zijn als dat zijn soon, JACOBUS VAN GEELKERCKEN met ons naer de belegeringhe te Breda getrocken is om 't selve *af te teyckenen*”.

JACOBUS, ook een toekomstige landmeter, heeft dus zeker het ontwerp gemaakt en meest waarschijnlijk hebben JAN VAN BERGEN en NICOLAES GEILKERCK de plaat met de beschrijving in den tegenwoordigen vorm gebracht en 't beter gevonden den naam van den vader daarop te plaatsen, als meer gezaghebbende.

Er is nog eene kaart door hem uitgegeven, zonder jaartal: „Tabula Geograph. Prov. Brab. Geldriae Comit. Sutphaniae, Traject. Transilvaniae, Drentiae, Twentiae, Hollandiae ac Frisiae, maar verder hooren wij in enkele jaren niets meer van hem, totdat hij in 1628 Leiden verlaat, als landmeter te Arnhem benoemd wordt en, naar 't mij voorkomt, zijn uitgeverszaak opgeeft en de graveerstift rusten laat, om alleen als kaartenteekenaar op te treden.

Daarmede begint echter een nieuw tijdperk in zijn leven, waarin hij een groote werkzaamheid aan den dag legde. In het Oud-Archief van Gelderland toch zijn van hem zes kaarten uit het Quartier van Nijmegen, veertien uit het quartier van Zutphen, negen uit dat van Arnhem, achtendertig rivierkaarten, en bovendien één in het Archief Kuilenburg en vier in het Archief der gemeente Arnhem, te samen 72 stuks, waarvan de meeste gekleurd zijn, enkele zwart of getint.

¹⁾ Deze Kaart behoort tijdelijk tot de Atlas HALMA Portef: 16** No. III, welke in bruikleen afgestaan is uit het Archief van het Ministerie van Oorlog Afd. Genie, waar MULLER haar vond, toen gen. Veldslagen 735 welk No. op de rugzijde der kaart nog gevonden wordt, aan het Prentenkabinet in het Rijks-Museum te Amsterdam.

Het komt mij voor dat deze Atlas behoorde terug te keeren tot het Ministerie van Oorlog, of in dien zin in bruikleen moet zijn, dat het Prentenkabinet er de geheel vrije beschikking over heeft. 't Is nu wel een wat halfslachtige toestand.

²⁾ Zie Sentensieboek van het Hof van Gelderland Dl. 1642—1644.

In den laatsten tijd is het Geldersch archief nog in het bezit gekomen van een zeer fraaie, gekleurde kaart van omstreeks 1654, vervaardigd door NICOLAES VAN GEELKERCKEN, aangevende de bezittingen van de voormalige commandeurs der orde van St. Jan te Arnhem, gelegen in de Lijmers, Westervoort enz., een zeer belangrijk stuk. Eene omschrijving van al deze kaarten heb ik te danken aan Mr. J. F. BIJLEVELD, den reeds genoemden Archivaris in Gelderland. Deze behoort als belangrijke bijlage, bij 't geen ik over NICOLAAS GEIJLKERCK schreef.

Terecht schrijft Mr. BIJLEVELD: „Bij eene studie over de VAN GEELKERCKEN's zal het noodig zijn ook met het groot aantal kaarten van hen in het Geldersch archiefdepot kennis te maken”.

Daar ik echter voor het oogenblik mijn onderzoek wensch te beperken tot de door mij gestelde grenzen, spreek ik de hoop uit, dat een ander eene studie, als boven bedoeld, moge wijden aan de VAN GEELKERCKEN's als landmeters en kaartenteekenaars.

Ik acht mijn taak geëindigd. Moge mijn doel bereikt zijn, dan staat voortaan vast, dat een *M. GEIJLKERCK* nooit heeft bestaan en dat NICOLAAS GEIJLKERCK een man is geweest van veelzijdige ontwikkeling, die voor graveeren en teekenen een gelukkigen aanleg had en in de beoefening daarvan veel heeft geleverd, dat ook nu nog beteekenis heeft, terwijl hij ook jarenlang als drukker en uitgever met ijver is werkzaam geweest en als landmeter en kaartenteekenaar een gunstigen invloed op zijne zonen heeft uitgeoefend.

BIJLAGE.

KAARTEN VAN NICOLAAS VAN GEELKERCKEN in het Geldersch Archief.

Quartier van Nijmegen :

- No. 31. Brakel. huis, dorp en gemeente 31 Oct. 1632, gekleurd.
- No. 45. Druten. Uiterwaarden, Januari 1654, gekleurd.
- No. 101. Herwen en Aert. Rijswaarden van de Scholfert. 10 October 1637, gekleurd.
- No. 118. Idem. De Landschapsbouwing. 23 September 1641, gekleurd.
- No. 119. Kladkaart van de Landschapswaard en Polwaard, 1633/41. Gekleurd.
- No. 165*b. Zuilichem, een gedeelte van de heerlijkheid, 1651, gekleurd.

Quartier van Zutphen.

- No. 198. Vorden. Landerijen tusschen de Wierse het Medler enz. Copie van eene onvolmaakte kaart van 1627, door NIC. VAN GEELKERCKEN, 1651, gekleurd.
- No. 198*. Vorden. de Wierse enz. 22 Mei 1651, gekleurd.
- No. 199. Vorden. het Broek tusschen den Wildenburg, de Wierse en het Medler, 27 Juni 1635 gekleurd.
- No. 200. Warnsveld. de Brulskamp en de Braak, 8 October 1642, gekleurd.
- No. 204. Winterswijk. Grenzen tusschen Gelderland en Munster bij het klooster Buurlo enz. 16 Maart 1631, gekleurd.
- No. 205. Dito, dito, 16 Maart 1631, gekleurd.
- No. 206. Idem. Masterveld, 14 Maart 1631.
- No. 207. Copie van eene oude kaart van de Mastermark, 5 September 1649, gekleurd.
- No. 208. Winterswijk. Grenzen tusschen Gelderland en Munster te Nichterden, Cotten en 't Woolt. Juni 1656, gekleurd.
- No. 209. Idem, idem, 1656, gekleurd.
- No. 210. Idem, naar eene Munstersche kaart gecopieerd 24 April 1656, gekleurd.
- No. 211. Idem, geplaatste scheidspalen enz. 1656.
- No. 216. Zelhem. grenzen van het Heerenveen, 12 Augustus 1641, gekleurd.
- No. 217. Idem de Halsche mark. Augustus 1643, gekleurd.

Quartier van Arnhem.

- No. 240. Arnhem. ontgraven heetveld bij de Kattenpoel, 1 Februari 1647, gekleurd.
- No. 244. Barneveld. buurschap Essen, 17 Mei 1649, gekleurd.
- No. 246. Brummen. Landschap weerd, 26 Maart 1636, gekleurd.
- No. 248. Brummen. Rooitrekking tusschen de Landschaps middelwaard en Westerholtgoed (klad) 18 Augustus 1654.
- No. 260. Doornweerd. Gedeelte der heerlijkheid, 1642, gekleurd.
- No. 268. Ede. Waterlossing van de Geldersche en Utrechtsche Veenen, Juli 1655, gekleurd (met Schetskaart, zwart.)
- No. 273. Heerde, landerijen enz. 1628, gekleurd.
- No. 285. Renkum, stuk veld bij de Landschaps Mofl. 12 Mei 1640, gekleurd.
- No. 287. Renkum, kloostergoederen enz., 1653, gekleurd, (vermoedelijk copie).

RIVIERKAARTEN.

- No. 339. Oude Rijn. de Ossenwaard, 17 December 1632, gekleurd.
- No. 346. Idem, een bevaren zand, 13 September 1631, gekleurd.
- No. 347. idem idem, 12 December 1632. Gekleurd.
- No. 348. De Rijn langs de Geldersche Waard aan het Bergsche hoofd, 17 December 1632. Gekleurd.
- No. 351. Zanden in de Waal tusschen Bimmen en Millingen, 12 September 1631. Gekleurd.
- No. 352. Idem, middenzand aldaar, 12 November 1645. Gekleurd.
- No. 405. Zand te Ijseloord en bij het Malburgsche veer, 1631. Gekleurd.
- No. 406. Rijn bij Mulburgen, October 1641. Gekleurd.
- No. 440. IJssel bij de Havikkerwaard, 28 October 1645. Gekleurd.
- No. 447. Zand in den IJssel bij Doesburg, z. j. (klad). Gekleurd.
- No. 449. Zand in den IJssel bij den Gelder's toren, 12 November 1652. Gekleurd.
- No. 450. Zand in den IJssel tegenover de Koewaard, 2 stuks, 22 Maart 1652 en 15 December 1653. Gekleurd.
- No. 452. IJssel bij het huis Nijenbeek. 12 November 1634. Gekleurd.
- No. 456. Berkel van den hof te Molden tot Eibergen enz., 3 en 4 Augustus 1642.
- No. 457. Berkel van Zwieper Gemeente tot Lochem enz., 4 en 5 Augustus 1642. Gekleurd.
- No. 463. De Rijn bij Doornweerd. 26 Augustus 1646. Gekleurd.
- No. 464. Middenzand in den Rijn bij Lexkensveer, 8 November 1652. Gekleurd.
- No. 480. Rijswaard in de Waal bij Bommel. Copie naar eene kaart van B. KEMPINCK. Getint.
- No. 481. Idem Idem. Getint.
- No. 482. Idem Idem.
- No. 483. Landschapswaard bij Bommel in de Waal, 10 Januari 1631. Gekleurd. (Met eene nog meer uitgebreide, 13 Januari 1631. Gekleurd.)
- No. 484. Idem, 20 December 1632. Gekleurd.
- No. 485. Bevaren zand in de Waal bij Bommel, 4 December 1635. Getint.
- No. 486. Ooijensche schaadijk aan de Waal. Copie van eene kaart van Is. v. GEELKERKEN, dd. 14 Mei 1638, gecopieerd door N. v. GEELKERKEN, 24 Maart 1639. Gekleurd.
- No. 487. Kribben en zanden bij Ooij, 13 Juni 1638. Gekleurd.
- No. 488. Idem, Idem, 14 Juni 1638. Gekleurd.
- No. 490. Lentsche en Ooijensche uiterwaarden enz., 2 Mei 1649. Gekleurd.
- No. 493. De Waal bij Loenen. 6 September 1639. Gekleurd.
- No. 497. Zand bij Winssen. 4 September 1651. Gekleurd.
- No. 500. Idem bij Hien enz., 10 October 1634. Gekleurd.
- No. 501. Idem naast dat sub 500 vermeld, 24 Augustus 1646 (2 exemplaren). Gekleurd.
- No. 502. Idem bij Dodenwaard, 10 October 1634. Gekleurd.

- No. 504. Idem bij Puiflik, 24 Augustus 1646. Gekleurd.
No. 505. De Middelwaard bij Leeuwen. 4 September 1651. Gekleurd.
No. 510. Zand bij Tiel. 4 September 1651. Gekleurd.
No. 523. Zand bij Varik. 8 December 1642. Gekleurd.
No. 528. Landschaapswaard bij Opijnen. 1 November 1632. Gekleurd.
No. 540. De Waal bij Zuilichem, 27 October 1632. Gekleurd.

Archief Kuilenburg:

- No. 14. Zand bij de Uiterwaard van den Graaf van Kuilenburg in de Lek bij Everdingen.
12 September 1645. Zwart.

De nummers duiden aan, waar de kaarten in het archief zijn te vinden.

Archief Gemeente Arnhem.

1. De Heerlijkheid Meinerswijk (Over-Betuwe) 1653. Gekleurd.
2. De IJsselstroom met aanliggende landerijen. 24 Juni 1653.
3. De Ossenkamp, bij Oosterbeek aan den Rijn. 7 Febr. 1631.
4. Schependom Arnhem. Noordelijk gedeelte 1629. Gekleurd. (belangrijk.)

Janus 1875. Amsterdam, Mander

Sticht van der Oorlogsschip

Museum te Berlijn

AERNOUT (AERT) VAN DER NEER

DOOR

DR. A. BREDIUS.

NDER de vele zeer verdienstelijke zeventiende-eeuwsche schilders der groote Hollandsche schilderschool, die gedurende hun leven niet erkend werden en met moeite een armzalig bestaan voort-sleepten, die in latere tijden bewonderd en gezocht, en in de laatste jaren zelfs zeer duur betaald werden, behoort ook AERNOUT VAN DER NEER. Ik noem hem AERNOUT, daar hij zich zelf meestal zoo teekent; men heeft dat AERNOUT in AERT verkort, denkelyk omdat de schilder zich zelf ook wel eens zoo schreef. Wie kent ze niet, die schoone wintergezichten, rijk gestoffeerd met kloek geteekende figuurtjes, die poëtische nachtgezichten, waarin het zachte maanlicht zich zoo schoon uitbreidt over die echt hollandsche landschappen, meest breede vaarten, omzoomd door stadjes of dorpen, boerderijen, of buitenverblijven, wie bewondert niet die avondschemeringen als bijv. dat fraaie stukje in de collectie VAN DER HOOP ¹⁾, zoo eenvoudig en toch zoo fijn gevoeld, met echte kunstenaarsziel uit de natuur gegrepen en met kunstenaarshand op 't doek gebracht!

¹⁾ Catalogus van 's Rijks-Museum No. 1017.
Oud-Holland 1900.

Men heeft lang in dwalingen verkeerd omtrent den levensloop van dezen meester. Het zij mij vergund, hier aan de hand van een reeks van documenten de waarheid omtrent zijn levengeschiedenis mede te deelen, en ten slotte het een en ander over zijn werk te zeggen.

De eenige oude bron over onzen kunstenaar is weer de in 't algemeen nog al betrouwbare HOUBRAKEN. Hij vond het niet der moeite waard, afzonderlijk over AERNOUT VAN DER NEER te spreken. Slechts terloops, als hij diens zoon EGLON behandelt, zegt hij: „Hij (EGLON) was de zoon van AERNOUT, anders „AART VAN DER NEER, die in zijn lentejaaren is geweest Majoor bij de Heeren „VAN ARKEL. Onderwijl zig oeffenende in de Konst, begaf hy zig naderhand, „wanneer hy tot Amsterdam kwam wonen, geheel daartoe, en is berugt geworden „door 't schilderen van uitvoerige Landschapjes, inzonderheid maanluchten.” Hij noemt geen geboortedatum, doch dit werd later willekeurig op 1613 of 1619, zijn overlijden op 1683 gesteld; wij zullen zien, dat dit voor beide onjuist is. IMMERZEEL prees hem reeds zeer, en verhaalt, dat een stukje uit het kabinet VRANKEN VAN LOKEREN in 1825 met 3000 frs. betaald werd, terwijl 1833 Lord FARNBOROUGH 808 £ = f 9696.— voor een landschap met figuren uit het Kabinet LUCIEN BONAPARTE besteedde. Hij vermeldt ook, dat een aantal stukken gegraveerd zijn door ALIAMET, LE BAS, BASAN, MILLER, WOOD en anderen.

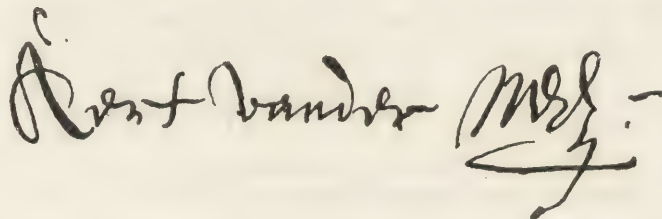
Het vroegst gedateerde stukje van VAN DER NEER draagt het jaartal 1639. De schilder was toen, zooals wij zien zullen, reeds 36 jaren oud. Daar het nog zwak is en wel het werk lijkt te zijn van iemand die nog niet tot zijn ontwikkeling gekomen is, zal het verhaal van HOUBRAKEN „dat hy Majoor geweest is by de Heeren VAN ARKEL” [dus te Gorinchem] wel juist zijn. Ik denk dat het woord Majoor opzichter, administrateur, beteekent. In zijn vrijen tijd heeft hij dus toen zoowat geliefhebberd, denkelijk onder invloed van Gorkumsche schilders (de drie schilders CAMPHUYSEN woonden daar denkelijk omstreeks 1623—24 nog, en het vroege stukje van 1639 herinnert aan het werk van JOACHIM en RAPHAËL CAMPHUYSEN¹⁾ en toen het hem te machtig werd, toen hij voelde dat er een echte schilder in hem kiemde, trok hij naar Amsterdam waar zulk een groote schilder bent woonde en.... werd er een schilder.

Precies kunnen wij niet nagaan, wanneer hij zich aan Amstel's boorden vestigde; maar ik meen dat wij dicht bij de waarheid zijn als wij aannemen, dat hij reeds eenigen tijd vóór 1640 te Amsterdam woonde. Bij het huwelijk van zijn zoon JOHANNES, die omstreeks 1637/1638 geboren werd, wordt die geboortig

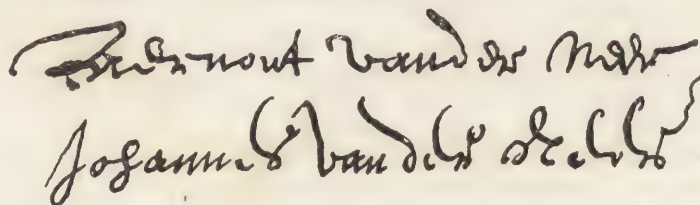
1) In 1642 is RAPHAËL CAMPHUYSEN getuige bij den doop van een zoontje van AERNOUT VAN DER NEER (te Amsterdam).

van Amsterdam genoemd. Maar in zijne Aanteekeningen¹⁾ vermeldt DE VRIES den doop van dat kind niet. 29 October 1641 woont de schilder reeds in de Nieuwe Leliestraat.²⁾ Te Amsterdam vond hij de winterlandschappen van zijne voorgangers, ARENT ARENTSZ (CABEL) en HENDRICK AVERCAMP. Maar ik geloof, dat de natuur de groote leermeesteres ook van dezen schilder geweest is. Uit zijn werk spreekt een zoo subtiële waarneming van het Hollandsche landschap, zoowel bij avond als bij nacht, in den zomer als — en vooral — in den winter, dat wij mögen aannemen dat hij op zijne omwandelingen rond Amsterdam, wellicht op studietochten in de buurten van Utrecht, in zich opnam al het schoone dat het Hollandsche landschap biedt.

Dat hij in 1603 of 1604 geboren is, blijkt uit een aantal acten. 22 Juli 1647 zegt de schilder „out 43 jaren” te zijn.³⁾ Hij teekent hier: AERT VAN DER NEER. 26 Sept. 1651 verklaart hij „out ontrent 48 jaren” te zijn.⁴⁾ en teekent: AERNOUT VAN DER NEER. 6 Mei 1653 zegt hij „out ontrent 50 jaren” te zijn en teekent: AERNOUT VAN DER NEER.⁵⁾ Uit een Acte van 12 Mei 1642 waarin hij zegt: „out omtrent 38 jaer” te zijn, zien wij tevens dat hij gehuwd was met Joffe LYSBETH GOVERS, die omtrent 34 jaren oud was.⁶⁾ Hier teekent hij:

14 Juni 1659 wordt hij niet schilder maar „Hospes in de Graeff van Hollant” genoemd.⁷⁾ Hij en zijn zoon JOHANNES VAN DER NEER, ook schilder, waren tevens „wijntappers”. Zij teekenen beiden:

1) Oud Holland III p. 234.

2) Blijkens eene attestatie door zijne vrouw afgelegd voor Not. P. BARCMAN te Amsterdam.

3) Prot. Not. B. JANSZ. VERBEECK, Amsterdam.

4) „ „ J. S. VAN SWOLL, id.

5) „ „ JOH. HELLERUS, id.

6) „ „ D. DE L'HOMMEL id. Zij was van eenvoudige familie; hare Zuster HESTER was o. a. de vrouw van JAN POWWELSZ, „ass-wercker”. Ook deze familie kwam bij de desolate Boedelkamer terecht

7) Prot. Not. B. COORNHART, Amsterdam.

25 Januari 1662 wordt hij met anderen genoemd op een lijstje van „wyn-tappers” te Amsterdam.¹⁾ 24 Januari 1659 schijnt hij nog niet in „de Graeff van Hollant” gewoond te hebben. Als dan heet Sr. AERNOUT VAN DER NEER „burger „deser Stede, woonende in de Herberge „het Sufflet,” out 55 jaren.” Hij teekent weer: AERNOUT²⁾. Slechts uit een acte van 2 December 1659, waar hij nog „out omtrent 55 jaren” heet, zou men kunnen opmaken dat hij wellicht in 1604 geboren is,³⁾ Een reeks van onbelangrijke acten doen ons zien, dat de schilder onafgebroken te Amsterdam domicilie had, en er blijkbaar sedert 1658 of 1659 een tapperij op nahield. Zijne zoons JOHANNES en EGLON werden mede schilders. EGLON huwde in Februari 1659 te Rotterdam met MARIA WAGENSVELT; hij woonde toen nog te Amsterdam achter de Nieuwe Kerk. JOHANNES trouwde 10 Febr. 1662, 24 jaar oud, met HERMINA BREECKERS; hij werd reeds 19 of 20 November 1665 in de Westerkerk begraven, nalatende twee kinderen.⁴⁾ De weduwe verklaart geene middelen te bezitten! Het schijnt de familie nooit voor den wind gegaan te zijn (behalve later EGLON VAN DER NEER.) Lukte het niet met het schilderen, met de tapperij ging het ook al slecht, en in het eind van 1662 werd door de desolate Boedelkamer opgemaakt ten behoeve der schuldeischers de

Inventaris van de meubelen en huysraet, bevonden in den boedel van AERNOUT VAN DER NEER, herrebergier.

In 't Voorhuys.

Een Vrouwe Contrefijtsel.
Een groote Oude Kaert van Amsteldam.
Een Kaertie van Europa in een swarte lijst.
Een eicken toonbanck en een Soldertie.
Twee slegte stoelen.

In de Sydelkamer.

Twee Schilderijen van Prins Mouris en Prins Hendrick.
Een Vrouwe Contrefijtsel.
4 slegte Contrefijtselties, daarvan 3 sonder lijsten.
Een schilderijtge van een Kat.
Een slegte schilderije van Susanna.
een dito van Abraham's Offerhande.
een schilderijtje daer een gedoot wert.
een oudt lantschap met eenige naeckte.
2 gelaech borden.

1) Prot Not. J. VAN HELL, Amsterdam.

2) " " H. WESTFRISIUS, id.

3) " " J. MOLENGRAEFF, id.

4) Volgens eenē Acte van 26 Juli 1663, niet zeer loffelijk voor zijne moraliteit, woonde JOHANNES VAN DER NEER, „Schilder en Wynvercooper” toen in „de Aensprecker” in de Bloemstraat. Prot. Not. JAC. HEL-LERUS, Amsterdam.

3 witte schulpschaelen.
 een eecken trecktaefel met een vuyren dexel daerop.
 twee oude gedraeijde stoelen.
 5 oude slegte stoelen.
 een oudt blaeu stoelkussen.
 een cleijn vuijren hout banckie.
 een lange geschilderde banck.
 een vuijr iser, een tang.
 een bedt en een peulue.
 een groene deecken.
 2 saye gestreepte gordijnen en vallettie.
 een oudt schoorsteen cleetie.
 een dito van liewaet.
 een bordeken daerop geteeckent staet: „*Kent U selven*”.

In de binnenhaert:

Een lantschap met twee slapende persoonasien.
 een cleijn lantschappie met 2 persoonasien.
 een groot slegt conterfeytsel van Hendrick de vierde.
 een contrefijtsel van de Coninginne van Bohemen.
 een schilderije van een Marie beeltie.
 2 cleijne slegte lantschappies.
 een cleijn prentbortie.
 een oude vergulde Spiegel.
 eenig slegt aerdewerck.
 2 glaezen posthoorensen wijse.
 5 oude Spaense Stoelen.
 een beugelstoel.
 3 oude blaue laeckense stoelkussens.
 een groote eecken trecktafel met een vuyren dexel.
 2 hooftcussens.
 een witte en een groene deecken.
 2 saye gordijnen en vallettie.
 een oudt blaeu schoorsteen cleetie.
 een dito liewaete.
 2 mengelens Aerde Cannen.
 een schrijffley.

In de gangh.

12 witte Schulpschaelen.

Op de boven-voorcamer.

Een groote schilderije daerin een te paert.
 een contrefijtsel van een harder en harderin.
 een vrouwe contrefijtsel spelende op de fiool.
 een tronie, hebbende een muts met pluymen op.
 2 cleyne slegte landschappies.
 een cleijn slecht schilderytie, daer in twee aen tafel sittende.
 2 schilderijen in agtkante lijsten, sijnde 't eene een storm, 't ander
 een stilte.

een mantelstock.
 wat aerdewerck.
 twee tafels, vier spaense stoelen etc.
 een verkeerbort.
 een oudt groot Coffe met isere banden.
 2 eecken schamelties.
 2 hooftcussens, een groove oude tapijte deecken.
 2 groene saeye gordynen, vallettie en schoorsteen cleetie.

Op de agter camer.

een lantschap met eenige naeckte personagien.
 een slegt conterfeytsel.
 een perspectief met personasien.
 een contrefijtsel te paert.
 een groote spaense leuningstoel, 5 spaense stoelen met trijpe sitsels
 een dito met een groen laecken sitsel.
 aerdewerck, deeckens enz.

Op de boven agter camer.

een halt slegt eecken kassie en een banck.

Op de Solder.

een groote pertye eecken hout en wat rommelingh.

Op de vliering.

een partytie turf.

Int portael.

2 roode backen.
 3 slegte kanneborden.
 een back.
 een aerde schootel.
 een vuyrenhoute kist.

Op de plaets:

eenige potten en pannen.

In de Coocken.

een oude taefel.
 2 blicke braetpannen en een dito emmer.
 een rooster, twee isere dexels.
 een blick sla emmertie.
 een weynig aerdewerck.
 2 oude stoele.

In 't Camertie besijden de Coocken.

2 prenties
 een schilderijtje sijnde een slecht graeuwtie.
 een vuren voet en een dito dexel.

2 eecken bancken.
2 oude stoelen.
5 oude stoelkussens.

Op 't Camertie.

een oude lantaren.
een vuyren tresoor.
eenige vaties en andere rommeling.

Aldus gedaen ende geïnventariseerd den 12 December 1662. ¹⁾

Er is hier nergens sprake van een „schildercamer”, wij vinden geen schildersgereedschap enz. Zou VAN DER NEER toen het schilderen er tijdelijk aangegeven hebben? Het is moeilijk te zeggen, daar hij, zooals wij later zullen zien, slechts tusschen 1639—1646 zijne schilderijen met een datum voorzag.

Uit de registers der Desolate Boedelkamer bleek mij, dat VAN DER NEER 21 Maart 1663 weer gerehabiliteerd werd. Door FRANS WTTENBOGAERT werd „voor zijn vercoften goet” f 203—7— ingebracht. Eenige crediteuren wilden niet tot het accoord toetreden; doch dit betrof slechts een bedraag van f 27.—

Hoe het zij, met onzen armen schilder schijnt het van kwaad tot erger gegaan te zijn. Zijn vrouw was gestorven en zijn zoon JOHANNES ook reeds sedert 1665 niet meer in het land der levenden. PIETER VAN DER NEER, een andere zoon, die het diamantsnijdersvak beoefende, ²⁾ had het denklijk ook niet breed. Zijne dochter CORNELIA was met een kleermaker, WARNAR VERDIJCK, getrouwd. En EGLON, de schilder, was veel buitenslands, wist misschien niet hoe droevig het bij vader gesteld was. 9 November 1677 stierf AERNOUT VAN DER NEER in een huis in de Kerkstraat bij de Leidschestraat, waar hij enkele kamers betrokken had. 12 November 1677, SRS. PIETER VAN DER NEER, EGLON VAN DER NEER, WARNAER VERDIJCK, getrouwt met CORNELIA VAN DER NEER, *in zijn leven Constschilder* te kennen gevende, dat hun Vader en Schoonvader op den 9^{en} is comen te overlyden, en.... alsoo sy niet weten, op wat manieren den boedel van denzelven.... is belast, aanvaarden zij dien boedel niet, en dat, „om 't lyck eerlijck ter aarden te bestellen en de goederen ten proffijte van die daartoe gerechticht sijn te doen vercoopen.”

Get: EGLON VAN DER NEER.
PIETER VAN DER NEER.
WARNAER VERDIJCK. ³⁾

1) Desolate boedelkamer. Register Inventarissen Z. 1662.

2) Hij was gehuwd met ELISABETH POST en woonde in de Nieuwe Vijzelstraat. Hij testeerde 19 Febr. 1676; mocht de vrouw den man overleven, dan zou die aan diens vader AERNOUT VAN DER NEER diens gitieme portie uitkeeren. (Prof. Not. D. DOORNICK, Amsterdam)

3) Not. N. HEMMINCK, Amsterdam.

Hier volge de: Inventaris van de Goederen metter doot ontruimt en naergelaten bij AERNOUT VAN DER NEER, in zijn leven Constschilder ¹⁾, op den 9 November 1677 overleden, naerlatende drye kinderen, PIETER VAN DER NEER, EGELON VAN DER NEER en CORNELIA VAN DER NEER huysvrouw van WARNER VERDIJCK, welke goederen gemelte kinderen niet anders zijn aenvaerdende dan op die conditie, als in de acte op den 12 November 1677 voor mijn Notaris gepasseert, staat geïnsereerd bevonden *in de Kerckstraat by de Leytsestraet*, als volgt:

Behalve een soberen inboedel vinden wij een aantal schilderijen, „gepriseert” door LIJSBETH MARTENS. Wij zullen zien, dat zij geen hoogen dunk had van VAN DER NEER’S kunst.

Eerst:

4 conterfeytsels, synde drie vrouwen met een mans . . .	f	5 — 0 — 0
een kleijn trony schilderytge, met een dito, sijnde een wapen . . .	„	1 — 0 — 0
een schilderytge sijnde een seetge	„	2 — 0 — 0
2 ditto wat klynder, sijnde lantschapjes.	„	2 — 0 — 0
dry trony schilderytges	„	2 — 0 — 0
een do. sijnde van drye persoonagies met een heel klijnder sonder lyst	„	3 — 0 — 0

Schilderyen sonder lyst:

een ditto sonder lijst, <i>synde een brant</i>	„	20 — 0 — 0
een ditto klynder sijnde eenige personagies	„	6 — 0 — 0
een ditto sijnde een seetge	„	1 — 10 — 0
een ditto, synde een kintje met eenige vruchten.	„	1 — 10 — 0
5 schilderijtjes synde de vijf sinnen.	„	10 — 0 — 0
een do. schildery <i>synde een maeneschyntje</i>	„	3 — 0 — 0
een do. <i>sijnde mede een maeneschijntje</i>	„	3 — 0 — 0
een do. <i>sijnde een avontstontje</i>	„	3 — 0 — 0
een do. <i>sijnde een wintertje</i>	„	5 — 0 — 0
9 klijne schilderijtjes	„	1 — 10 — 0

Dan volgt eenig keukengereedschap, 12 lakens, 12 manshemden (soo goet als quaet!), 7 tafellakens en 12 servetten, 6 handdoeken, 19 oude sloopen, een „koleurde chergie de mine rock en broeck” (NB nog onbetaald) drie struiseieren, een oude zwarte hoed, een schilder-ezel, en „een weinig printen” op 5 stuivers getaxeerd! De geheele nalatenschap bedraagt bruto f 281.—

Aldus gedaen en beschreven volgens opgave van PIETER VAN DER NEER en WARNAER VERDYCK den schoonzoon (EGLON, de schilder was niet hier) te Amsterdam, den 19 January 1678.

De doodschuld, betaald door WARNAER VERDYCK bedroeg f 54 — 7 — 0

¹⁾ Hier dus niet meer herbergier genoemd!

Onder de lasten des boedels vinden wij:

Comt wegens vijff vierendeel jaers Camerhuys f 58 — 0 — 0

Comt WARNAER VERDIJCK over een Chergie de mine Kleet

aan de overleden geleverd „ 22 — 9 — 0

PIETER VAN DER NEER comt „ 18 — 18 — 0

en nog enkele kosten voor zegel, enz.;

de notaris moest nog hebben „ 12 — 6 — 0

Aldus opgegeven door de kinderen hiervooren gemeldt. Actum den 21

Januari 1678. ¹⁾

Dat was dus het uiteinde van één onzer grootste landschapschilders, wiens voortreffelijke maneschijn-stukken, branden en wintergezichten thans met duizenden, ja reeds met tienduizenden betaald worden, en nu tot die stukken gerekend worden, waar een Museum met trots op boogt. Hij en RUISDAEL hebben zich niet veel te verwijten; maar *wij* moeten met schaamte en smart terugzien, op den weinigen kunstzin hunner tijdgenooten, die zulke mannen op een armoedig kamertje een armzalig uiteinde vinden lieten.

Er ligt een zeldzame bekooring in de werken van den meester aan wien deze regelen gewijd zijn.

Daar is in bijna al zijn werk een fijn gevoel voor het schoon van ons Hollandsch landschap. Wat weet hij ons goed den winter te doen aanschouwen zoo als wij die kennen! Die echte winterluchten, zich welvend over een bevroren vaart; mooi doorschijnend ijs, met prachtige groepen schaatsenrijders in hun schilderachtig zeventiende-eeuwsch kostuum; een dorpje met kerktoren, boerderijen en huizingen het water omzoomend, alles zich verliezend in een mooi verschiet!

Of een maneschijn, over een zelfde landschap, Hoe is daar alles weer anders! De maan, óf half verscholen achter de boomen, óf geheel zichtbaar (hoe weinigen dorsten zoo iets toen aan!) zich spiegelen in het kalme water, de randen der wolken verzilverend met haar stil licht, alles verder wegdommelend in den nachtelijken schemer, maar toch, als bij REMBRANDT, nog alles doorschijnend, alles in lichtdonker gissen latende; op den voorgrond enkele figuren, een paar koeien, een visscher met zijne netten. Soms toont het kunstlicht uit de vensters der huizen schijnend, dat de bewoners daarbinnen nog niet rusten.

Ook in zijne daglichten, in den vroegen tijd wat heel bruin, op bruinen grond geschilderd, bewonderen wij des schilders fijnen waarnemingszin. En alles is op ongekunstelde, eenvoudige manier, soms haast kinderlijk geschilderd. Wie kent, herkent VAN DER NEER niet in zijn minutieus geschilderde grassprietjes, zijn

¹⁾ Prot. Not. N. HEMMINCK, Amsterdam.
Oud-Holland 1900.

gebladerte, soms nog wat ouderwetsch gedaan. Maar dat hindert niet. Zijn oude knorrige boomstammen doen ons wel eens aan KEIRINCX denken, maar hoeveel natuurlijker is al het andere bij VAN DER NEER, bovenal — wat is er een ruimte, een „tusschenlucht” in al zijne landschappen!

Wellicht zijn zijne maanlichten wel eens wat te bruin, of te zwart; maar hindert het ons? De avond- of nachtstemming is er toch zoo voortreffelijk in uitgedrukt dat we dat vergeten.

En bijna steeds kiest VAN DER NEER een mooi punt, een schilderachtig plekje.

Eerst laat begint hij wat zwakker te worden, zich in zijn maanlichten vooral te herhalen; de factuur wordt oppervlakkiger en de kleur minder doorschijnend. Niet tot de gelukkigste werken van VAN DER NEER behooren zijn „branden”. De besten bevinden zich in het Kon. Museum te Berlijn. Toch staat hij in fijnheid van toon verre boven al zijne tijdgenooten die zulke „brandjes” schilderden, als bijv. EGBERT VAN DER POEL, ADAM COLONIA, ANTHONY VAN BORSSOM en anderen.

Het was weer BODE, de groote Duitsche kenner der Hollandsche kunst, die het eerst uitvoerig schreef over den ontwikkelingsgang van VAN DER NEER.¹⁾ Hem was toen nog niet bekend het kleine stukje van 1639, thans in 's-Rijks Museum te Amsterdam en gemerkt:

A. v. DER Neer. 1639

Dit schilderijtje stelt voor, bij gewoon daglicht, een boerenhofstede; links in het midden een nog wat stijve boom, en een ter jacht uittrekkende jager in rooden mantel te paard met knecht en witten windhond. Links vooraan staan een paar koeien, juist zoo geteekend als hij ze zijn leven lang op zijne schilderijen zou aanwenden, eenden enz. Vóór de boerderij wagens en kleine figuurtjes. Een blauw luchtje, met mooie wolkjes; rechts het verschiet met nog meer stoffage van wagentjes. Alles is zeer zorgvuldig gedaan en in een blonden lichtbruinen toon. Jammer dat dit fraaie stukje indertijd te scherp schoongemaakt is.²⁾

Tot mijne verbazing vond ik onlangs een zeestuk dat evenzoo: A. V. DER NEER gemerkt is. Het bevindt zich in de verzameling CAVENS te Brussel. Rechts op den voorgrond een havenhoofd; de zee betrekkelijk kalm, in het midden een schip waar een zeil heel laag hangt; links een groote driemaster, rechts in het verschiet scheepjes met witte zeilen, afstekend tegen de zwarte dreigende

¹⁾ In de „Graphischen Künste” later afzonderlijk uitgegeven als: die Grossherzogl. Gemaeldegallerie zu Schwerin; die Herzogl. Oldenburgsche Gemäldegallerie; die Sammlung Wesselhoef in Hamburg enz.

²⁾ Twee dergelijke stukjes bevinden zich, vlg. Jhr. B. W. F. VAN RIEMSDIJK, bij den heer BONTE te Gouda.

onweerslucht, met enkele roseachtige „koppen” waardoor (over de heele schilderij) zware bliksemflitsen schieten. De horizon geel, en lichter, zoodat men nog een fijn achtergrondje met dorpjes enz. kan zien. Dit werk is blijkbaar ook nog vroeg, wellicht omstreeks 1640 en wijkt in vele opzichten van zijne andere schilderijen af. Het is vet geschilderd. Het is reeds een geslaagde poging om bizondere natuurindrukken zoo goed mogelijk weêr te geven.

Het vroegst bekende werk (1643 gedateerd) was voor BODE een winter bij Lord LINDSAY (uit de Collectie OVERSTONE). Nadat hij ook reeds het vermoeden uitspreekt dat RAPHAEL CAMPHUIJSEN'S maneschijn- en winterschilderijen een zekeren invloed op VAN DER NEER gehad hebben, prijst hij bijzonder diens 1644 gedateerden maneschijn in de Verzameling ARENBERG te Brussel. Hij zegt o.a.:

„Ja, in malerischer Beziehung, in geistreicher, leichter Pinselführung, in „Energie der Lichtwirkung hat der Künstler kaum ein zweites Bild wieder gemalt wie die kleine helle Monscheinlandschaft der Sammlung Arenberg, ein Werk, das an die besten Bilder eines A. CUYP und sogar an gleichzeitige landschaftliche „Improvisationen von REMBRANDT erinnert.”

Er volgen nog: een rivierlandschap bij maneschijn, van 1645, indertijd in de verzameling SIERSTORPFF-DRIBURG; een geheel dergelijk werk in het Museum te Brunswijk. Een fraai werk van 1645 is ook het „Landhaus zwischen hohen Bäumen” met een jager aan een water in het Städel'sche Museum te Frankfurt a/M. Dit stuk op bruinen grond vlug en luchtig geschilderd is daardoor nu wat zeer bruin geworden. Maar het is eene mooie natuurindruk. Dan is er nog een maneschijn in Schwerin van 1646, het groote mooi gevonden maanlandschap der onlangs verkochte verzameling SCHUBARTH te München, ook van 1646, dat ca. f 16,000.— opbracht, en wij zijn ten einde met de gedateerde stukken van onzen schilder. Behalve de twee vroegste schilderijen zijn al zijn stukken met

dit monogram gemerkt.

In de National Gallery te Londen hangen twee der grootste en fraaiste werken van VAN DER NEER: ¹⁾ een avondstond en een maneschijn. Het is dwaas, dat men daar tot op den huidigen dag nog gelooft, dat de voortreffelijke groote figuren op die schilderijen het werk zouden zijn van AELBERT CUYP. Die beide schilders hebben elkaar denkelijk nooit ontmoet; en de talrijke werken van AERT VAN DER NEER bewijzen zijn meesterschap in het teekenen van figuren waarin hij zelfs CUYP soms nog overtrof; de laatste toch stoffeerde dikwijls zijne

¹⁾ Het eene (No. 152) is 3 feet 11 inches hoog, 5 feet 3½ inches breed. Het andere (No. 732) is 4 feet 3½ inches hoog en 5 feet 5½ inches breed.

schilderijen met zwak geteekende figuurtjes, wonderlijk bij een man die ze op zijne teekeningen zoo zuiver kon neerzetten.

Het winterlandschap, waarvan eene goede photogravure dit opstel begeleidt, behoort tot VAN DER NEER's uitmuntendste werk. Het werd omstreeks 1810 het eigendom van mijn grootvader en is nog nooit gereproduceerd. Hier vinden wij een zeer smaakvolle compositie — de talrijke mooi geteekende figuren, het gelukkig gekozen geval — vereenigd met een zeer zuiver uitgedrukte winterstemming; de winterlucht, het transparante ijs, zijn wáár en goed geschilderd. De toon is grijsachtig met enkele gelukkige kleurige toetsjes, wat rood in de mutsen enz. De boomstammen op den voorgrond, die als repoussoirs dienen zijn wat zeer bruin. Vooral is de groote diepte in het stuk prachtig. Het zal omstreeks 1655 ontstaan zijn. 's-Rijks Museum te Amsterdam bezit twee wintergezichten in dezen trant. Een zeer fraai dergelijk stuk, waarop men den sneeuw ziet neervallen, is het sieraad der Wallace Collectie, onlangs voor het publiek (als eigendom der Engelsche Natie) toegankelijk gesteld en door onzen ARENDSSEN zeer gelukkig geëst in Dr. HOFSTEDE DE GROOT's „Hollandsche Kunst in Engeland.”

Een heerlijk winterlandschap, met een roseachtige lucht — 't vallen van den winteravond — ook prachtig gestoffeerd, bezit Captain HOLFORD te London, en was o. a. dezen zomer in de Burlington Fine Arts Club tentoongesteld.

Het maanlandschap, dat mede als specimen van dit genre van onzen schilder in photogravure hierbij gaat, bevindt zich in de Königliche Gemaeldegallerie te Berlijn.

Een bijzonder fijn schilderijtje van VAN DER NEER bevindt zich in de verzameling VAN DER HOOP ('s-Rijks Museum). Het is, wat men in zijne nalatenschap betitelde: een avondstondje. Een vijver aan een boschrand; de avond is gevallen, maar 't begint eerst te schemeren. Dit treffende stuk is afgebeeld in mijne „Meisterwerke des Rijks-Museums” maar daar, evenals in de meeste photographieën er na, wat te zwart geworden.

Juist zag ik dezer dagen bij den bekenden verzamelaar RODOLPHE KANN te Parijs twee heerlijke werken van VAN DER NEER, onlangs door hem in Engeland aangekocht. Het eene, een soort Rijn-landschap, zooals HERMAN SAFTLEVEN die maakte — tenminste een der oevers is bergachtig — is met weinig kleur, in bruine en grijze toonen geschilderd. De rivier verliest zich in het verschiet, waar de lucht, overigens grijs en bewolkt, heel licht is, met rose en geel — de zon is juist ondergegaan. Op den voorgrond rechts een schuitje met roeier. De wolken zijn gedeeltelijk met roode tinten omzoomd; een stukje vol fijne stemming en diep gevoeld.

Het tweede stuk, een winter, met schaatsenrijders, ook bij het vallen van den avond, is van even hooge kwaliteit. Links een dorpje met kerktoren op den

Photographie Vincent van Gogh, Den Haag

AERT VAN DER NEER.

COLLECTIE BREDIUS.

WINTERLANDSCHAP.

Photographie Meisenbach, Rotterdam, C. J. Berlyn

achtergrond; achter dien toren ging de zon onder, maar men ziet er nog een stuk geele lucht, die zich mooi weerkaatst op het ijs. Links een breede vaart.

Deze twee stukken zijn juweeltjes van het edelste soort.

VAN DER NEER'S werk is over heel Europa verspreid. De meeste groote publieke verzamelingen bezitten een of meer stalen van zijne kunst. 's Rijks-Museum te Amsterdam bezit nog geen maneschijn van hem, maar twee fraaie winters en het bovengenoemde „avondstondje.” Het Mauritshuis bezit niets van zijne hand; eerlang zal er echter een stuk van onzen steeds moeilijker te verkrijgen meester prijken. Het Museum BOYMANS is een maneschijn rijk; echter geen stuk van de beste soort. Een zeer merkwaardig, groot stuk in de hoogte, bezit de heer MARTIN COLNAGHI te Londen. Het is een gezicht op de zee; maar de voorgrond neemt haast het heele stuk in. De avond valt; boomen en huizen worden reeds in het duister gehuld. De lucht is nog helder, vooral bij den horizon, en juist bij dien horizon, heel, heel in de verte, ziet men een grooten driemaster voor anker liggen. Het stuk staat zeer hoog in het werk van VAN DER NEER. Een zeer fraai wintertje bezit de heer SALTING te Londen. In de collectie DAHL te Düsseldorf zijn een mooie maneschijn en een zeer krachtig, meesterlijk getoetst wintertje. Het zal een nuttig werk zijn, wanneer een bevoegde hand eens een oeuvre van dezen schilder maakt. Want vooral VAN DER NEER'S maneschijnen zijn in de vorige eeuw door talloze schilders nagemaakt. Die van zijne tijdgenooten ANTHONY VAN BORSSOM (een exemplaar ziet men in 's Rijks-Museum) en van RAPHAEL CAMPHUIJSEN zijn niet moeilijk van zijn eigen werk te onderscheiden.

Nog moet ik vermelden eene schilderij van VAN DER NEER die voor jaren in de Brakke Grond verkocht werd en waarna ik tevergeefs in mijne Catalogi gezocht heb. Het zal wel een 15tal jaren geleden zijn. Een groot wintergezicht met een kerk; bijzonder groote stoffage, zeldzaam breed en krachtig, met een Rembrandtiek penseel geschilderd. Men hield dit stuk, ondanks het echte monogram, toen niet voor echt. Het werd voor een kleine som verkocht. M. i. was dit een laat, misschien het laatste werk van VAN DER NEER, de manier van schilderen deed aan die van een grijsaard denken. Wellicht komt dit stuk weêr eens te voorschijn, en ik houd mij voor nadere mededeelingen aanbevolen.

Van zijn zoon JOHANNES VAN DER NEER is maar één gemerkt stuk bekend. Het is in het Museum te Schwerin. Het stelt een maanlandschap voor; weer een dorp aan een vaart, zooals zijn vader die schilderde, ook visschers die netten droogen op den voorgrond. De Catalogus vertelt nog: BREDIUS meint (Nederl. Spectator 1879) hinsichtlich des Monogramms einen JAN VAN DER NEER annehmen zu dürfen. Indessen fehlt es bis jetzt an jedem positiven Anhalt für ein solchen.

Thans is die „Anhalt“ gevonden. Het stuk, dat nog al groot is (h. o.846, br. 1.067) draagt het Monogram:

BODE karakteriseert dit stuk zeer juist als hij zegt: „der warme Ton des „Bildes ist auffallend hell für einen Mondschein, sogar viel zu hell, der Auftrag „der Farben ist sehr fett, Zeichnung und Composition nicht der Natur sondern „den Bildern des alten VAN DER NEER abgesehen.”

Over EGLON VAN VAN DER NEER zal ik te dezer plaatse niets mededeelen daar mij dit te ver voeren zou.

Ik eindig met een woord van mijn collega aan het Louvre, den keurigen schrijver GEORGES LAFENESTRE, die onlangs ¹⁾ sprekende over de schilderijen in het Louvre, AERNOUT VAN DER NEER noemt: „ce délicieux peintre, l'ami de la „lune et des doux crépuscules. Nul ne raconte si bien la grande paix des soirées „silencieuses, la lente fuite des barques sur les eaux scintillantes, la descente „fraiche des ombres sur les routes incertaines, les retours fatigués des causeurs „somnolens et des troupeaux poussiéreux, la sérénité calmante et majestueuse „du ciel illuminé.”

¹⁾ In de Revue des deux mondes, 1900.

IETS OVER HET SNEEKER GOUD- EN ZILVERSMIDSGILD.

DOOR

MR. M. C. NIJLAND.

IN het Oud-archief te Sneek berust een uniek boekje, in perkamenten band, met verguld stedelijk wapen. Het ziet er van binnen tamelijk onooglijk uit, want krabbels en inktvlakken ontsieren het niet weinig. En toch is dit boekje zeker zeer belangrijk, omdat hierin aan- en handteekeningen voorkomen van de goud- en zilversmidsgildebroeders van 1600—1744. Het geeft keur- en olde keurmèesters, met de letters, die in den loop van dien tijd geslagen werden. Toch zou dit een opsomming zijn, die ons betrekkelijk koud kon laten, ware het niet, dat zoo nu en dan aardige bijzonderheden omtrent het gild vermeld werden.

In de eerste plaats vinden wij opgeteekend, wie in 1600 goudsmeden te Sneek waren: DIRCK en FRANS JANSEN, CLAES PYBES, JAN DOEDES, JAN SCHOUTES, JAN SYMONS, FRANS JANSEN, van Harlingen, AUGUSTIJN CLAESEN VERBEECK en GELLERT JACOBS.

En dan volgen de namen van hen, die in den loop der jaren gildebroeders geworden zijn.

In 1606 vonden de goudsmeden het noodig aan den magistraat te verzoeken hun een ordonnantie te geven „omme haer daernaer te reguleren in 't exerceeren van hun ampt, ende omme bij haer en andere Borgeren, copers ende vercopers van golt en silver, d'abusen voor te komen”. Zij zou ingericht moeten worden volgens de ordonnantie van de Staten, overal in de provincie gepubliceerd. Dit was denkelijk het plakkaat van 1602 dat een van 1586 verving. De magistraat had er wel ooren naar, en zoo vond de uitvaardiging op 15 Juli 1606 plaats. ¹⁾

Deze ordonnantie verschilt weinig van die, welke drie jaren later verscheen en nog zeer gaaf, met afhangend zegel in groen was, bij een der Sneeker zilversmeden berust.

De voornaamste bepalingen zijn de volgende:

10. Niemand zal goudsmid mogen worden, tenzij hij burger is en 't recht (12 c.g.) aan 't gild voldaan heeft;
20. niemand zal een goudsmidswinkel mogen houden of zijn ambacht uitoefenen (behalve op de vrije jaarmarkten), tenzij hij een proef en 't meesterstuk zal geleverd hebben;
30. ook moet hij een gouden ring met goed gezetten steen gemaakt en den ring met verschillende kleuren geëmailleerd hebben;
40. ook een zegel „costelijck inwaerts” gesneden hebben ter grootte van ten minste een stuivertje;
50. de proef zal beoordeeld worden door goudsmeden ten overstaan van den commissaris. Is daartegen bezwaar gerezen, dan zal de magistraat beslissen;
60. behalve de commissaris, zullen ook, uit en door de goudsmeden, twee keurmeesters benoemd worden om toe te zien op de goede naleving van de ordonnantie van Gedeputeerde Staten, ook door hen, die op de vrije jaarmarkten goud en silver zullen verkoopen.
70. de boeten zullen bestaan in verbeurdverklaring van 't werk + f 4; bij herhaling dito + f 8, bij derde bekeuring dito + f 12, welke voor de eene helft ten voordeele van 't gild, voor de andere ten voordeele van den magistraat komen.

Loopen wij het goud- en zilversmidsgildeboekje door, dan blijkt, dat van de bepaling sub 60. meermalen afgeweken is. Zoo in December 1705 (den eersten van die maand op St.-Eloy had de vergadering der gildebroeders plaats en werden de keurmeesters gekozen) toen J. KETEL, vroedsman te Leeuwarden,

¹⁾ Op perkament in 't Oud-archief.

tot onder-keurmeester FRANS SJAARDA aanstelde. De gildebroeders en de commissarissen (er waren er toen meer dan één) kozen tot keurmeester IJDSKE VOGELSANGH. Van 1699—1703 is er zelfs maar één keurmeester geweest.

't Is wel eigenaardig om eens een proces-verbaal van zoo'n stemming te lezen. Wij nemen 't jaar 1686: Op huiden den 2^{en} December (vermits op den 1sten deses, synde d'ordinairis dach, Bededach is geweest) syn de gildebroeders van 't silversmids- en goudsmidsgilde binnen Sneek, beneffens haere commissariën, by malcanderen vergadert om te treden tot electie en stemminge van twee keurmeesters, elx voor één jaer (alsoo MIDSERT LANSWOLT van sijn laetste jaer als keurmeester heeft gedesisteert en bij pluraliteit van stemmen is geaccepteert). En sulx doende is geprocedeert soo volgt: ROBYNSMA stemt LANSWOLT en VOGELSANGH, elx voor een jaar, VOGELSANGH de oldste. LANSWOLT stemt ROBYNSMA ende VOGELSANGH elx een jaar, ROBYNSMA de oldste. VOGELSANGH stemt hemselfs voor twee jaar. Schepen LOOXMA stemt ROBYNSMA en LANSWOLT elx voor een jaar, LANSWOLT de oldste. Secretaris HAUBOIS confirmeert sich met de stemminge van LOOXMA. In conformite van vorenstaande stemminge geblijckt dan, dat LANSWOLT als oldste en ROBYNSMA als jongste keurmeester van dit loopende jaer zullen zijn, ende sal geslagen worden de letter O.

Oirconde der gildebroeders en commissaris

(get.) LANSWOLT, ROBYNSMA, LOOXMA, HAUBOIS.

Het is echter later noodzakelijk geacht de letter P te nemen, omdat de keurmeester-generaal die letter had overgezonden!

Maar wij moeten nog een bladzijde opslaan, die een merkwaardige bijzonderheid bevat. Er is op 18 Mei 1700 door de gezamenlijke gildebroeders besloten tot aanschaffing van een nieuwen krytsmolen, tot scheiding der metalen. Het stuk vangt aldus aan: Alsoo de krytsmolen met alle aanleve van dien, welke aan 't goud- en zilversmidsgilde te Sneek heeft behoort al voor lange jaren is vervallen en wegh geweest, zoo hebben de gesamenlyke gildebroeders eenparigh geresolveert op haar eigen kosten een nieuwe krytsmolen c. a. te kopen, gelyk zij gekoght hebben by deses, bestaande deselve in een molen, een koperen seev, een ysseren vyssel en stamper, welke te samen hebben gekost. f 24

10 pond kwiksilver, 't pond 4 gulden. „ 40

een trekschroef met 2 schroeven en zes sway-yssers tot . . . „ 9

f 73

Waar later nog bijkwam voor nieuwe zeef, naald en zeilsteen „ 9

Samen . . . f 82

Om nu dien molen in stand te houden, zou hij bewaard worden bij den olderman, en ieder gilde-broeder, mede-eigenaar, jaarlijks voor 't gebruik *f* 1 geven. Ook kon men hem huren. En, wat hij meer kostte aan onderhoud moest pondsgewijs bijgepast worden. Bij sterven of vertrek van een gildebroeder een uitkeering aan weduwe, kinderen of erven van zijn quota pars. Zoo kreeg LANSWOLT voor SASKIEN SJAARDA later *f* 1.10, maar hij had zijn aandeel aan den molen ook afgestaan (waarvan de quitantie nog in 't boekje te vinden is). Een nieuw gildebroeder kon ook aandeel krijgen, natuurlijk op ongunstiger voorwaarden, wat te omslachtig is om te vermelden. Genoeg; wij laten de gildebroeders nog even in den voor hen ongewonen stijl spreken: „en opdat desen ten volle effect sortere, soo belooven en verbinden wij ondergeschr. gildebroeders ons pointelyck na desen sullen reguleren en elkander ten volle effect dies praesteren onder verband onser goederen met submissie van den Hove van Vrieslant en 't gerechte van Sneek”.

Onderteekend hebben: JAN COPPENS, WYGER SCHNIEDER, AGE LOOXMA, J. DE FRIES, W. WIAERDA, J. HARINGS, FEDDE EDEMA, O. YDAMA, YSKE VOGELSANGH, Y. O. FEENSTRA, F. V. MAREN, L. EDOME, W. FECHTER, R. C. RIGNERII, W. RAUWERT en PIER ROL. Ook de commissaris ARNOLDUS SIDERIUS hechtte er zijn goedkeuring aan.

De krytsmolen wordt jaarlijks nog bij een der Sneeker goudsmeden gebruikt.

* * *

In 1798 werd ook dit gild ontbonden.

Den 5^{en} October toch van dat jaar verscheen een publicatie van het Uitvoerend Bewind, waarbij allen municipaliteiten binnen de republiek gelast werd, uiterlijk binnen 8 dagen na de ontvangst te zorgen, dat alle gilden, corporatiën of broederschappen van neringen, ambachten of fabrieken (voor zoover ze nog niet ontbonden waren) met alle gevolgen en aanleve van dien zouden worden ontbonden. De bewindvoerende personen van die gilden zouden worden vervangen door provinciale commissarissen, door de municipaliteiten te benoemen, en zij zouden alle effecten, gelden, boeken, charters en papieren, op die gilden betrekking hebbende, overnemen, en er op toezien, dat de ordonnantiën goed werden nagekomen. De municipaliteiten moesten verder uiterlijk binnen één maand aan de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam een omstandig bericht inzenden over alles wat te dezer zake was verricht, alsmede een nauwkeurige opgave van den aard en de gesteldheid van de vernietigde gilden en corporaties, de fondsen en het gebruik dat daar vroeger van gemaakt werd.

Den 19^{en} October voldeed de Raad aan dit bevel en stelde tot provisioneele commissarissen bij het vernietigd zilversmidsgild aan: uit zijn midden A. JORRITSMA en uit de burgerij: J. RIENSTRA en A. WAGENAAR.

De heeren togen den 14^{en} November d. a. v. aan 't werk en namen van het zilversmidsgild over:

- 1°. een gilderol op perkament, waarin eenige artikelen van 1611;
- 2°. een acteboek, waarin de namen der gildebroeders zoo bij 't oprichten van 't gild als later werden opgeteekend (beide reeds behandeld);
- 3°. dito, waarin eenige artikelen door de leden van 't gild zijn omschreven (dit missen wij);
- 4°. den krytstmolen, en nog eenige minder belangrijke zaken.

Zij brachten een rapport uit, waarin zij over den aard en de gesteldheid van 't gild eenvoudig schreven: „zeer gebrekkig en van geen waarde”, (dit wil zeggen in 1798, want vroeger is het zeker zeer belangrijk geweest). De keuren waren te voren 's lands en werden door den provincialen keurmeester, die 's jaars een en andermaal bij de zilversmeden rondreisde, in acht genomen.

Alleen dit nog. Wanneer iemand tot lid van het gild werd aangenomen, moest hij een proefstuk maken, de gezamenlijke gildebroeders onthalen en voor ieder lid *f* 5 storten, benevens *f* 10 voor 't onderhoud van den krytstmolen, als hij daaraan deel wilde hebben.

* Later, op 28 Juli 1800, verscheen weder een missive, nu van het Departementaal Bestuur van de Eems. Het gelast o. a. de municipaliteit van Sneek om:

- 1°. alle ingezetenen die voortaan als goud- of zilversmeden zouden willen of blijven fungeeren of eenige negotie drijven in gemaakt goud- of zilverwerk, op te roepen, en daarvan een tabel, volgens bijgevoegd model, in te zenden;
- 2°. voorzoover te Sneek reeds een keurkamer bestond, uit de toen fungeerende keurmeesters of anders uit de ingeschreven werkmeesters, een nominatie van keurmeesters in te zenden.

De municipaliteit scheen zich niet te haasten, want den 11^{en} September d. a. v. kwam een rappel-brief om alsnog binnen acht dagen aan de missive te voldoen. Er ging dan ook een concept-tabel, met negen namen prijkende, weg.

Ondertusschen was den 4^{en} Augustus 1800 een register der werkmeesters en kashouders in goud en zilver te Sneek aangelegd, hetwelk wij onveranderd weergeven, omdat dit eenigszins kan meewerken tot het uitvinden van de makers van Oud-Sneeksch zilverwerk, van wie nog zoo heel weinig bekend is. Ongetwijfeld zullen hiervan heel fraaie stukken op de tentoonstelling van antieke goud- en zilversmidswerken, welke in dezen zomer te Leeuwarden gehouden zal worden, te zien zijn.

NAMEN DER INGESCHREVENEN.	OF ZIJ ZIJN KAS- HOUDER.	OF ZIJ ZIJN WERKMEESTERS EN WAARIN ZIJ WERKEN.	HOE LANG GEFUN- GEERD.	NAAR WELKE NAALDEN DE INGESCHREVENEN WILLEN WERKEN.	MEESTERS.
A. WAGENAAR	Ja	in z. en g.	18 Jr.	{ Groote keur in 't zilver Middelkeur in 't goud	A. W.
J. CAMPHUIS	"	in z.	23 "	Middelkeur	I. C.
A. OOSTERWERF	"	"	26 "	Groote en middelkeur	A. O.
D. H. DE BORN	"	"	13 "	Middelkeur	D. B.
J. L. BAKKER	"	"	11 "	"	I. L.
D. V. D. WERF	"	"	30 "	"	VD W.
ROELOF GEERTS	Neen	"	14 "	Kleine en " middelkeur	R. G.
CLAAS LAHESSE	"	"	19 "	Middelkeur	C. L.
J. RIENSTRA	Ja	"	30 "	"	I. R.
P. RIENSTRA	"	in g. en z.	2 "	" in beide	P. R.
G. MINNEMA	"	in z.	16 "	Middelkeur	G. M.
H. V. MANEN	"	"	36 "	"	een paardekop zonder manen.

Om aan sub 2°. te voldoen, zond dé municipaliteit een nominatie in.
Gekozen werden: PETRUS RIENSTRA, STEPHEN DE HAAN en ALBERT RODENBURG.

Op 29 Februari 1812 zien wij hen op 't gemeentehuis, daartoe samengeropen door den Prov. Maire van Sneek, waar zij onder inventaris hadden meegebracht de Hollandsche stempels, welke zij onder zich hadden, bestaande uit 17 stuks, met onderscheiden teekens, in houten doos, met het stadswapen voorzien.

Het procesverbaal luidde:

Staat van inventaris van het getal Keurstempels, gebruikt ter keurkamer der gouden en zilveren werken te Sneek.

	2	plaatselijke tekens voor	gedaan werk.
	2	"	" half " "
gehalte voor 't goud	2	"	20 Cr. zijnde 2 kruisjes.
	1	dyto	18 " " 't cijfer 18.
gehalte voor 't zilver	1	teeken zijnde een koningskroon voor 't zilver	11 p. 5 gr.
	1	dyto	" 't cyfer voor 't zilver 10 p.
	3	dyto	voor kleine werken, zijnde cyffers 1, 2, 3:
voor 't oude werk	2	"	zijnde een grote en een kleine gekroonde B.
buitenl. werk	1	"	een gekroonde V.
	nog 2	"	een groote en een kleine d, als jaarletters

De maire pakte alles in en zond het weg. 't Rijk leverde daarop aan de keurkamer een mooi kistje (16 bij 8 cm.), waarin een massa fraais, als balansen, stempels, enz.

Maar wat wilde dit anders zeggen, dan dat voor goed aan de autonomie van de goud- en zilversmeden een eind werd gemaakt?

Rotterdam, Juli 1900.

EEN BRIEF VAN MARNIX

DOOR

DR. H. BRUGMANS.

CHTERSTAANDEN brief van MARNIX trof ik aan in een bundel brieven van de Königliche Hof und Staatsbibliothek te München, die ter wille van andere stukken tijdelijk op de Koninklijke Bibliotheek in den Haag was gedeponeerd. De collectie is gemerkt Cod. lat. 10359 en draagt nog de vroegere nummering Cod. Manh. 359 en Collectio Camerariana IX. Deze laatste aanduiding is van belang. Hieruit blijkt, dat deze brief van MARNIX deel uitmaakt van de groote verzameling autografen, door den bekenden staatsman en geleerde LUDOVICUS CAMERARIUS (1573—1651) omstreeks het midden der 17de eeuw gevormd uit de uitgebreide en hoogst belangrijke correspondentie van de beroemde leden van zijn geslacht, vooral van zijn grootvader JOACHIM I CAMERARIUS, den bekenden Humanist en philoloog, den vriend van MELANCHTHON en van zoovele anderen (1500—1574). Aan dit familiearchief voegde CAMERARIUS nog tal van andere brieven toe, die hem door allerlei omstandigheden in handen waren gekomen. Hij was van den aanvang der 17de eeuw af een der invloedrijkste staatslieden aan het Paltzische hof en de vertrouwde raadsman der Keurvorsten FREDERIK IV en V. Dezen laatste vergezelde hij naar Praag, toen hem de Boheemsche koningskroon

werd aangeboden. Na FREDERIKS val in November 1620 volgde hij zijn gebieder naar Holland, waar de winterkoning een veilig tehuis vond. Hoewel nog voortdurend in dienst van zijn vorst, verkreeg CAMERARIUS verlof zich in 1626 tot raad en gevolmachtigde, en in 1629 tot gezant van Zweden in den Haag te doen benoemen. De belangen van Zweden en FREDERIK V liepen destijds trouwens gewoonlijk parallel. Hij bleef tot 1645 Zweedsch gezant. Toen ging hij in Groningen wonen, vanwaar hij in 1651 naar zijn vaderland de Paltz terugkeerde, maar alleen om er te sterven.

Ongetwijfeld heeft CAMERARIUS gedurende zijn langdurig verblijf in de Republiek zich tal van brieven van Nederlandsche geleerden weten te verschaffen. Zoo tenminste zal de aanwezigheid van deze brieven in zijn archief wel zijn te verklaren. De bovengenoemde bundel bevat dan ook zeer belangrijke brieven van en aan UBBO EMMIUS, MENSO ALTING, HOMMIUS, BOGERMAN, ARMINIUS enz. CAMERARIUS nam zijn collectie mede naar Heidelberg, waar zij in de familie bleef, totdat keurvorst KAREL THEODOOR van de Paltz haar omstreeks 1770 voor de bibliotheek te Mannheim aankocht. Van Mannheim is zij later, toen de Paltz bij Beieren werd gevoegd, naar München verhuisd¹⁾. Daar vond haar Prof. BLOK op zijn bekende onderzoekingsreizen in Duitschland naar documenten, belangrijk voor onze geschiedenis. Hij was de eerste, voor zoover ik weet, die op deze ook voor onze geschiedenis zoo belangrijke collectie de aandacht ten onzent vestigde. Zijn verslag²⁾ was 'dan ook de aanleiding, dat het bovenbedoelde deel van München tijdelijk naar den Haag werd overgezonden en dat ik gelegenheid kreeg onderstaanden brief van MARNIX te doen afschrijven³⁾.

Hij is gericht aan den Leidschen hoogleeraar CAROLUS CLUSIUS. Deze had, voordat hij zich in Leiden vestigde, al een zeer bewogen leven achter den rug. CHARLES DE L'ESCLUSE was in 1526 uit een aanzienlijk geslacht te Atrecht geboren. Hij studeerde te Leuven in de letteren en in de rechten. In 1546 vertrok hij vandaar, om naar het gebruik der eeuw een wetenschappelijke reis door Europa aan te vangen. Marburg, Wittenberg, waar hij met MELANCHTHON

1) Vgl. over de Camerariana: HALM, Ueber die handschriftliche Sammlung der CAMERARI und ihre Schicksale, in: Sitzungsberichte der philos.-philol.- und historischen Classe der K. B. Akademie der Wissenschaften zu München, 1873, 341 vlg. en dez. in den Catalogus der Handschriften der Bibliothek zu München.

2) Verslag aangaande een onderzoek in Duitschland en Oostenrijk naar archivalia, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland (1888), blz. 66 vlg. Aan de Camerariana is in de 18de eeuw nog toegevoegd de veel kleinere maar ook zeer merkwaardige collectie van Hartsoecker (Cod. lat. 10354).

3) Het bedoelde deel bevat nog een tweeden brief van MARNIX, gericht aan BONAVENTURA VULCANIUS, d.d. 28 Maart 1582. Deze is afgedrukt (naar dit origineel of naar een kopie, wat niet blijkt) in de uitgave van SCHEEPENS en LACROIX: Oeuvres de Ph. de Marnix. Correspondance et Mélanges, blz. 320. Vgl. nog de lijst der gedrukte brieven van MARNIX: Oeuvres de Ph. de Marnix. Tableau des differends de la religion. IV, 377 vlg.

kennis maakte, Frankfort en Straatsburg werden door hem bezocht, vervolgens Zwitserland en Savoye doorreisde, totdat hij zich eerst te Lyon, ten slotte te Montpellier vestigde. Hier bleef hij drie jaren lang; hier deed hij den beslissenden stap van zijn leven, door over te gaan naar het vak zijner keuze, de botanie, waaraan hij zich sedert met geheel zijn hart wijdde. Op aandringen van zijn vader kwam hij in 1553 in de Nederlanden terug, waar hij naar het schijnt zes jaren gebleven is. Toen ging hij te Parijs wonen, maar in 1562 dwong hem de Fransche burgeroorlog naar zijn vaderland terug te keeren. Een jaar later vinden wij hem opnieuw in Duitschland, vanwaar hij een nieuwe reis naar Spanje en Portugal ondernam. Deze excursiën hadden een zuiver wetenschappelijk doel, het verzamelen van planten, zaden en bollen voor botanisch onderzoek. Nogmaals keerde hij in 1565 naar zijn vaderland terug: nogmaals vertrok hij in 1570 voor een reis, waarop hij o. a. Engeland bezocht. Eindelijk in 1573 verkreeg de zwervende geleerde een vaste positie: Keizer MAXIMILIAAN II benoemde hem tot bestuurder van zijn botanischen tuin en tevens tot zijn lijfarts. Van Weenen uit onderzocht hij botanisch geheel Oostenrijk en Hongarije. Maar ook te Weenen vond hij ten slotte geen rustplaats. In 1587 moest hij de Keizerstad verlaten: voor een man als CLUSIUS, die hoewel geen verklaard Protestant, toch niet zuiver in de leer was, was aan het steeds meer reactionaire hof te Weenen geen plaats meer. Hij vestigde zich nu ambteloos te Frankfort, steeds studeerende en onderzoekende, gesierd met den roem van den grootsten plantkundige zijner eeuw. Geen wonder, dat Curatoren van de jonge Leidsche hoogeschool dezen beroemden man aan haar trachtte te verbinden. In 1592 benoemden zij hem tot bestuurder van den hortus, met den titel van professor honorarius. Het volgende jaar werd hij gewoon hoogleeraar in de botanie. Niettegenstaande een zeer zwakke gezondheid en beklagenswaardige lichaamsgebreken — sedert zijn 55^e jaar liep hij op krukken — is hij nog 16 jaar met roem te Leiden werkzaam geweest. Hij stierf den 4 April 1609. ¹⁾

Wanneer MARNIX zich al spoedig na zijn komst in den lande tot dezen geleerde wendt, is het te vermoeden, dat hij iets over de botanie heeft te zeggen. Dat is dan ook het geval. MARNIX leefde destijds in een eervolle retraite op West-Souburg. Zonder een openbaar ambt te bekleeden, genoot hij in ruime mate het vertrouwen der Staten en werd door hen dikwijls geraadpleegd over de gewichtigste staatsbelangen. Men weet hoe hij de landsregeering inlichtte over de plannen van Spanje door in 1589 onderschepte brieven van PARMA aan PHILIPS

¹⁾ Vgl. over CLUSIUS de bekende biographische woordenboeken, vooral de Allgemeine Deutsche Biographie in voce en de aldaar aangehaalde bronnen.

te ontcijferen. Gezantschappen naar Engeland en Frankrijk werden hem opgedragen, waarvan hij zich eervol kweet. Maar bovendien hield hij tijd genoeg over om zich met wetenschappelijken arbeid onledig te houden. Hij begon den Bijbel op last van den Staten van Holland te vertalen: hij schreef onder meer zijn *Tableau des differends de la Religion*. Ten overvloede had hij nog allerlei uitspanningen, door hem eens in een opgewekt tafelgesprek ketterijen genoemd. Zoo had hij aanvankelijk de ketterij gehad van boeken te koopen, daarna die van de schilderijen, toen weer die van het kweken en onderzoeken van bloemen en vruchten. Bij dat laatste was hij gebleven: hij beroemde zich op de door hem gekweekte kweeën van buitengewone grootte en smakelijkheid, op beetwortels van wel twintig pond en pompoenen van wel vijftig.¹⁾

Het bedoelde tafelgesprek had plaats in Augustus 1590. Dat hij vier jaren later zijn tuinbouwkundige liefhebberijen nog niet had afgezworen als een bedenkelijke ketterij, blijkt wel uit den achterstaanden brief aan CLUSIUS. De vakmannen kennen elkander spoedig: zoo zal MARNIX' kennismaking met CLUSIUS waarschijnlijk kort na diens komst te Leiden, waar de eerste bovendien relatien had, zijn aangeknoopt. Mogelijk kenden zij elkander van vroeger: een bewijs daarvoor heb ik evenwel niet kunnen vinden. In ieder geval was de betrekking in 1594 vrij intiem. CLUSIUS zendt MARNIX een geschenk. Nog meer. De meergenoemde brief is niet beantwoord. CLUSIUS toch heeft er een aanteekening bijgeschreven, die verklaart waarom niet. Vooreerst blijkt, dat MARNIX brief een antwoord is op een van CLUSIUS van 7 Augustus daaraan voorafgaande, verder dat die brief, op 23 Augustus verzonden, den 26 te Leiden is aangekomen en ten slotte, dat CLUSIUS den brief niet heeft beantwoord, omdat MARNIX' zelve hem een bezoek heeft gebracht. Wat deze destijds in Holland kwam doen, is ons van elders bekend. Den 15 Augustus 1594 namen de Staten van Holland het besluit met MARNIX een bespreking te houden over de overzetting van den Bijbel in de Nederlandsche taal, om hem daartoe uit te noodigen en hem daarvoor — en, werd er stilzwijgend bij gedacht, voor zijn groote en voortreffelijke diensten aan den Lande bewezen — een ruim pensioen toe te leggen.²⁾ Gevolg gevende aan dat besluit is MARNIX waarschijnlijk spoedig daarop naar Holland gereisd, waar hij dan te Leiden CLUSIUS heeft opgezocht.

De brief zelve eischt verder weinig toelichting. Wie de Engelsche kapitein is, over wien CLUSIUS inlichtingen had verzocht en die naar Engeland is vertrokken

¹⁾ Vgl. daarover Prof. FRUIN, Herinnering aan Marnix van Sint Aldegonde in de Gids van December 1898, blz. 385 vlg.

²⁾ FRUIN, De aanstelling van MARNIX VAN ST. ALDEGONDE tot bijbelvertaler in Hand. en Med. der Mantsch. der Ned. Lett. 1867 bl. 3 vlg.

met de troepen, die den Koning (HENDRIK IV) te hulp zijn gezonden, kan ik niet gissen. Hij moet in nauwe betrekking hebben gestaan tot EDWARD NORRIS, den kommandant van Ostende, den bekenden ijzervreter, dien wij hier opmerkelijk genoeg leeren kennen als een liefhebber van planten, bloemen en bollen. Sir EDWARD NORRIS, de broeder van den nog meer bekenden sir JOHN NORRIS, was evenals hij een dier dappere Engelschen, die zich in ons land met roem hebben overdekt. Het waren de dagen, toen Engeland de kleine volken nog tegen de groote mogendheden steunde in plaats van ze zooals tegenwoordig te verpletteren. Hij was een zeer gezocht bevelhebber, maar een opgewonden twistzoeker tevens. Hij is het, die in 1586 te Geertuidenberg HOHENLOHE in drift tot een duel uitdaagde. In Juli 1590 werd hij gouverneur van Ostende, waar hij reeds het volgende jaar in hevige geschillen met niemand minder dan de Staten Generaal was gewikkeld. Toch bleef hij gouverneur, daar men hem om zijn energie en moed wenschte te behouden. In 1599 werd hij door ELIZABETH teruggeroepen. In 1600 is hij in Engeland gestorven ¹⁾. Het is opvallend, dat deze krijgsman tevens een praktisch botanicus was, wien door MARNIX een mand met bollen en planten wordt toegezonden, waarbij CLUSIUS desgewenscht het zijne kan voegen.

MARNIX noemt aan het slot van den brief zijn schoonvader, den heer VAN BAILLEUL en diens vrouw. Zij waren evenwel niet zijn schoonouders in den gewonen zin. MARNIX was in 1586 ten derden male gehuwd met JOSINE DE LANNOY, weduwe van ADRIAAN DE BAILLEUL. Blijkbaar zijn dus de ouders van dezen laatste bedoeld.

1) Vgl. Dictionary of national biography in voce en de daar aangehaalde bronnen.

BIJLAGE.

MARNIX AAN CLUSIUS.

23 Augustus 1594.

München. Königliche Hof- und Staatsbibliothek. Cod. lat. 10359 (Cod. Manh. 359. Coll. Camerariana IX.) No. 59.

S. P. Accepi munus tuum, vir clarissime, splendidum illud certe et longe gratissimum. Pro quo meum est cogitare qua possim parte gratitudinem testari. Velim certe offerri quampiam oportunitatem qua mea tibi opera possit esse utilis et grata. Sancte testor, ambabus me ulnis arrepturum. Tu quaeso dispice si qua in re possim gratificari. Ego tui memoriam cum summa colam suavitate, et non deponam nisi cum vita. Interea voluissem in meo catalogo aliquod fuisse quod arrisisset. Et si quid offendes, id omne tui esse iuris censeo. Spero me isthuc in Hollandiam brevi profecturum. Non praetermittam quin te isthic et amicos coram salutem. Capitaneus ille Anglus, de quo scire voluisti, in Britanniam cum iis copiis Anglicanis abiit, quae regi missae sunt in suppetias. Sed si forte quod ille ex hortulanis poposcit deliciis, suspicor id factum in gratiam Noritzii Ostendae Praefecti. Is enim magno studio undique istiusmodi opes conquirat et corradit. Si recte auguror, facile inveniam viam, ut in eius manus perveniant, quae voles mittere. Nuper enim canistrum oppletum et bulbis et plantis hinc ad eum ipsum transmissimus. Si quid igitur voles hac parte a nobis praestitum, tantum est ut imperes et omnino me totum esse tuum statuas. Vale vir clarissime. Audio te febricula correptum habere non satis recte. Id certe indoluit, itaque rogo ut valetudinem tuam cures diligenter. Socer meus hic D. a Bailleul, qui multam tibi salutem precatur tuique memoriam cum voluptate et observantia retinet, heri etiam in febrim incidit quod quidem nos habet male. Hactenus certe quamdiu hic fuit ne dolore quidem vel tantulo capitis aut quovis alio tentatus fuit. Eo gravius nos afficit haec subita aegritudo. Est tamen et hoc in manu Dei. Eius uxor satis belle habet pro aetate nisi quod sollicitam pro marito esse facile coniicis. Item vale, uxor mea multam tibi salutem adscribi cupiit. Ex praedio Suburgano xx.iii^a Augusti 1594.

Tui observere amantissimus

Ph. Marnixius Sancto Aldegonden.

Adres: „A Monsieur Monsr. CLUSIUS a Leyden.”

Aanteekening van den geadresseerde:

1594.

S. Aldegondii

Suburgi 23. Aug. ad meam 7. eiusdem

Accepi

Leydae 26 eiusdem

Non opus responso
quia apud me fuit.

MATTHYS VAN DE MERWEDE, HEER VAN CLOOTWIJCK.

DOOR

J. L. VAN DALEN.

Zijn boek werd door beulshanden verbrand; hij was een triomphant voorbeeld der goddelijke rechtveerdigheid¹⁾. Dat was het vonnis van den tijdgenoot over MATTHYS VAN DE MERWEDE, HEER VAN CLOOTWIJCK. En de negentiende eeuw moest betuigen, „dat uit zijne verzameling zeer moeielijk een keuze te doen was, wijl er niet één gedicht in voorkomt, dat den toets der eerbaarheid kan doorstaan²⁾”. Dat is zeer zeker overdreven, en bewijst, dat men zijn werk niet gelezen heeft. Als dichter staat hij ver boven de meeste zijner rijmende Dordtsche tijdgenooten³⁾. Hij beschikt over een rijkdom van taal als geen hunner. Zelfs het proza van het voorbericht⁴⁾ bewijst ons, dat hij wat schoons zou gegeven

1) Dit wordt gezegd in een leerrede van een Dordtsch predikant van het laatst der XVIIe eeuw. Ik heb ze evenmin als dr. SCHOTEL kunnen ontdekken.

2) SCHELTEMA, *Gesch. en Letterk. Mengelwerk* dl. III en *Zuid-Holl. Volksalmanak* voor 1839.

3) Als bv. PIETER VAN GODEWIJCK, SAMUEL VAN HOOGSTRATEN, CORNS. VAN OVERSTEGE, T. VAN BRACHT, M. BALEN e. a.

4) *Gericht Aan Jonkheer Ph. van C. Heere van Br.* etc., waarschijnlijk PHILEBERT VAN CATS, Heere van Bruelis.

hebben, ware hij niet verstrikt geweest in de fluweelen banden van het zingenot. Zijn dichterlijke arbeid beslaat slechts twee deeltjes: *Roomsche Minnriomfen* en *Geestelijke Minnevlammen*: zij zijn elkaars antipoden. In het eerste op elke bladzijde bijna, de afspiegeling van een zoo niet losbandig, dan toch wellustig leven, in het laatste devotie. De eerste bundel *een schandzuil voor den dichter*, de laatste een rehabilitatie, maar déze mist het dichterlijk vuur van géne. Het heette ook, „*dat de rampen, hem van God toebeschikt, hem beter hadden gemaakt*”, het berouw trad reeds in, kort na de uitgave zijner *Triomfen*, die hem met ondergang bedreigden, maar tegenover zijn gloeiende en klankrijke verzen van voorheen, gaf hij nu matte berijmingen van het *Hooglied* (reeds in 1643 uitgegeven, maar thans veranderd), van de *Zeven boetpsalmen*, van *Pauli Bekeeringe*, *Boetveerdige Maddalena*, enz. En zijn vrienden wenschten hem met zijn zedelijke verbetering geluk, en hielpen den dichterlijken geest smoren onder hun eigen braafheid ¹⁾. CATS zegt ook vuile dingen, maar hij wikkelde ze in een velletje moraal, dat deed VAN DE MERWEDE niét. Hoor zijn proza: „Hoewel ik weet, dat het „Compliment-werk, dat ick voor een nootsakelijke leugen-taal acht, UEd. niet qualijck „en gevalt, soo en kan ick mijn selven evenwel niet gebieden UEd. daarmede dese „mijne ongeveynsde *Roomsche Min-Triomfen* op te dragen: *die wel wat op-gepronkte „leugentjes van doen soudén hebben, om de Weereld wijs te maken, dat dit tochten van „mijn jonckheyd zijn; dat men eens moet koten en diergelijke lompén meer.* Maer „neen, mijn Heer, soo was de Weereld dan mijn Opperrvoogt, mijnen Tyran „ende ick in al mijn doen en laten een vrij-willige Slaef van de losse tongen „van d'onzedelijke Kanaelje, ofte het gemeen, ende het slechte uyt-schot van de „redenen-de zielen: Neen, ick en heb mijn vrij-geboren ziel noyt konnen dwingen „om na haer goedgevallen te leven: daer dien geleerden CHARRON seyt in zijn „gulde Boexken *de la Sagesse*, (dat ick wel wenste dat yemant van die veerdige „en loffelijke Oversetters *t'Amsterdam* eens geliefden te leeren Neder-duyts „spreken, ende heel *Nederland* aen haer verplichten, daer ick haer nu in mijn „hert beklag, dat sij haer tijd verquisten in die winderige leugen-vrijerijtjens „van de *Franskens* te verduytsen) dat het meeste deel van de gemeene opinien, „die men voor de beste acht, ende met eerbiedigheyd aen heeft genomen, zijn „vals en vol dwalingen; schoon men daerbij blijft als een dief bij zijn bast, niet

1) De *Geestelyke Minnevlammen*, poetischer wijze voorgesteld, en opgedragen aan Jonkheer PIETER VAN PEENE, „als eerstelingen in dese stoffe van (z)ijn nieu versnede penne”, verschenen in 40 in 1653 te 's Gravenhage bij J. BURGHOOEN met opdrachtsverzen van C. BOY, TH. GRASWINCKEL, H. BRUNO, J. DE VRIES, M. VAN BAERLANDT en E. VOS. In de opdracht zegt hij: „Dank heb den ramp ende tegenspoed my van den Hemel „toegepast, door een die ik in mijn ziele beklag, dat sulken dikke wolk voor d' oogen is geschoten, ende „sulken herden korst over 't hert is gewasschen, dat hy geen licht der somme meeren kent, ende alle zyn gevoel „verloren heeft.” Wie die „een” was, vindt men niet nader aangeduid.

„door keur of oordeel, maer door het gebruyk van sijn Land en onderwijzinge „van syn jonkheyd; ja zelfs ook in geloofssaken”.

Blijkt hieruit niet, dat er veel fantasie in de *Triomfen* schuilt? Maar men schijnt eenvoudig de dingen niet „na haer innerlijcke kracht ende deugte, maar „na den schijn, na het sich uysterlyck voordoet”, geacht te hebben, en de overlevering wil, dat hij aan de treurige gevolgen van zijn vermeende losbandigheid is overleden. Zeer wel is dit mogelijk, maar de waarschijnlijkheid wordt gering, als men weet, dat de *Mintriomfen* in de jaren 1647-48-49-50 voorgevallen en beschreven zijn, in 1651 in druk uitkwamen, en dat de dichter in 1677 nog leefde, na in zijn huwelijk met DEBORA SPRONSSSEN drie kinderen verwekt te hebben: ADRIAEN VICTOR, JOHAN JACOB en DANIEL. De waarheid zal dus wel eenigszins anders zijn. Na zijn studiën aan de Dordtsche *Illustre school* onder BEECKMAN en PARDUYN voltooid te hebben, vertrok hij naar Leidens academie, en besloot zijn opvoeding met een buitenlandsche reis. Engeland en Frankrijk werden eerst bezocht, en in gezelschap van ADRIAEN VAN BLEYENBURG en NICOLAES HEINSIUS ¹⁾ toog hij naar Italie, om „niet alleen na schoone gebouwen beytel- en pinzeel-kunst „te zien”, maar te „leeren, wat Italien ende d’Italianen etc. zijn”. Daar voegde hij zich bij de bent van „de Nederduitsche schilders te Rome, die meest alle „optrekkers zijn, maar meer met de kan als met de meyt, waerdoor veel vergeten, „waer Holland legt en Roomsche aard worden”. Dit getuigt hij zelf, maar hij evenmin als BLYENBURG of HEINSIUS, vergat Holland, en keerde in het laatst van 1650 terug. Thans was de jeugd voorbij en in het eerzame Dordt trouwde hij, gelijk zijn vriend BLYENBURG reeds vóór hem had gedaan. Had hij nu de verzen van zijn Italiaansch verblijf maar vóór zich gehouden, dan zou hem niets te laste gelegd zijn, maar hij was openhartig en wou zich misschien wel gaarne gedrukt zien. Hij voelde zeer goed, dat zijn uitgave gewaagd was, en hield zich overtuigd, „dat hij het toch de wereld niet te pas kon maken, al praatte hij noch „so lang”. Maar de bom sprong verkeerd, en VAN DE MERWEDE was voor immer geschandvlekt, niettegenstaande de lofverzen van REYER ANSLO en BURGHOORN. ANSLO laat den *Tiber* tot „Venus’ zoon’ zeggen:

„Mijn oever wordt betreden,
O groote Min, van zulk een groote Geest,
Als ooit voorheen te Romen is geweest.
Ey zet in vier en vlam zijn jonge leden.

¹⁾ NI. SENIOR, de vader van den schrijver van *den Vermakelijken Avonturier*. Zie de Studie van Dr. J. TEN BRINK.

De Min is voort in M... ingevaren:
 Zoodat hij heel geblaakt van 't minne-vier
 Zijn brandt beschreef en zengden schier 't papier.
 Zoo was die kracht gekropen door zijn âren".

En ten slotte zegt hij tot den dichter zelf:

„Maer gij, o Geest, ey stuur uw Roomsche Dichten
 In Nederduytsch, naer 't lieve Vaderlandt,
 En zet daer door heel Neêrlandt in de brandt
 Dan zult gij zien wat dat uw pen kan stichten."

Het lofvers van ANSLO op zijn *Triomfen* verbaasde hem zeer:

„'k Bedut met vrees en neer-geslagen oogen
 Den hoogen zwier van u vervoerde pen,
 En vraag mijnselvf, of ick de Man ook ben,
 Die in u Dicht schijnt uyt het oog gevlogen."
 „Ik stae verbaest, en eersel in mijn Sangen,
 En vind geen leest tot d' hoog geschoende lof;"

maar hij vindt toch aanleiding in dien lof, om te besluiten:

„En koom ik aan den Amstel oyt te landen,
 'k Beloof u 'k sal na d' heetste Pers toe gaen,
 Die immer minnedriften heeft gelaên
 En voor u Juffers staeg mijn pen doen branden."

Hij volgde dus den raad zijns vriends op, maar al mocht het titelblad slechts de initialen van zijn naam te zien geven, al waren de opschriften der verzen meest in Italiaansch gesteld, de brand werd in Neêrland niet ontstoken, maar een storm stak op over zulk een zedeloosheid. Hij woonde toen in den Haag, maar wegens de vele onaangenaamheden verliet hij die stad.

In een sonnet zegt hij:

„Mijn weereyke vlam en geestelyke minne
 Namen haer heet begin uyt één en 't selve hert,
 Dat heeft m' in ongebonden ballingschap verwert.
 En dee my *haet en min in Haeg en Roome* winnen."

Een zijner lofdichters zegt daarom tot hem:

„Wyck van Jerusalem en *keer nae 's Gravenhage*.

Naar de overlevering wil, was op het verkoopen van de *Mintriomfen* een boete van f 25,— gesteld. Zeker zal de heftige voorreden ook veel ergernis verwekt hebben, want hij sprak van „*Pilaer byters, die haer buyten* „*haerselven laten rukken, ende haer grouwelyck ontstellen om eenige openhertige* „*woorden, daer sy willen hebben dat eenige aenstooting, schandael ofte oneer*

„in gelegen soude zijn: Een teeken van een zeer groote zwakheyd van verstand, ofte dat sy daarmede in haer vuyl verbloemt hert werden getoetst ende „aengetast, gelyk een schurft schaep haest geraekt is”. De platheid in HOOFT (Warenar), in BREDERO was al erg genoeg; CATS wond er doekjes om; MERWEDE ging al te ver, en had een onderwerp gekozen, dat „het Gemeen oneerlijk achttte”, terwijl het „al wat dient om den Mens van kant te helpen”, „verguldde en er „mee pronkte”. Hij was „een liefhebber van de vrye konst van rymen”; „hy kon „geen gebondenheid in zyn zin zetten”.¹⁾

Uit MERWEDE's verzen zijn in de eerste plaats eenige bijzonderheden te putten over zijn verblijf in Italië en over de personen, met wie hij in betrekking stond. Hij sloot zich aan bij de bent van Nederduitsche schilders, waarvan hij noemt: BRONKHORST, die zijn portret maakte²⁾, FRANS KENOY, van Brussel,³⁾ die een St. Andries in de St. Pieterskerk beeldhouwde, ADRIAEN VAN ESSESTEYN, in de bent *den Lossen* gedoopt, SWART,⁴⁾ die hem eveneens, maar zonder te treffen, portretteerde, HANS, zijn schilder, dien hij wegens voortdurende dronkenschap uit zijn dienst joeg enz. De versjes, waarin van deze personen gesproken wordt, bevatten niets aanstootelijks, evenmin als die, welke hij aan N. HEINSIUS en BLYENBORGH richtte. Evenwel is hij over de Hollandsche schilders soms lang niet malsch. Een Hoogduitsch Edelman HANS HENDRIK SCHOONVELD, die zijn linkerhand en zijn rechteroog alleen tot zijn wil had, schilderde hem met treffende gelijkenis. Het volgende sonnet spreekt dit uit:

„Hoe voelen wij de tong met honig streelen,
Door yet-dat ongemeen is in ons oogen!
Hoe liet door onervarentheid bedrogen,
Een blijde ziel de mond de meester spelen!
Hoe ging een onrijp oordeel 't recht verdeelen!
Als recht en rede slaapt, en is ontvlogen;
Waerdoor een Buffel dik werd toegewogen,
Hetgeen men ging een wakker geest onsteelen.
Dit komt mij in mijn Schilderij te veuren
Die *Schoonveld* nu, spijt Neerlants haetse tanden,
Soo veerdig konst-en tastlijk dee gelijken.
En schoon ik 't Neder-ging voor 't Hoog-duits keuren,
Moet ik vier rechte Nederlandse handen,
Voor een Hoog-duitse linkerhand zien wijken.”

1) Ook SIMON VAN BEAUMONT kon zoo plat uit zijn hoek komen (zie zijn versje aan ANNA VISSCHER in den *Zeeuwschen Nachtegaal*. 't Schijnt, dat de Dordtsche poëten er alle meer of minder mee behept waren.

2) Deze fraaie ets kl. fol., een borstbeeld, links, met hoed op en lang haar, in den rechterbovenhoek het wapen aan een muur gespijkerd, staat voor de uitgave der *Minnevlammen* (MULLER 3586). Het portret draagt geen naam van den maker, maar een drieregelig onderschrift: *Effigies Mathio de Merwede si de Clootwyck deleno et aevi reddita Romae* 1650.

3) FRANÇOIS DU QUESNOY.

4) MICHEL SWEERTS.

Daarentegen, toen DU QUESNOY een *St. Andries* voor de St. Pieterskerk had gebeeldhouwd, en dit beeld door nijd der Italianen van plaats en licht was veranderd, nam MERWEDE het voor den kunstenaar op. Deze was door de hem aangedane belediging krankzinnig geworden en kort daarop gestorven, naar men wil door vergift:

„Dat herden nijd van spijtcheijd dee bersten
Door wissen beytel van een Neerlands kersten,
En d' heele Moeder-kerk met sijnen glans bestraelt,
En wierd niët sonder reën van sijne plaats gehaelt,
Soo lang den blyden dag sijn licht quam vleyen,
Kost daer geen In-lands hert sijn oogen spreken,
Of wierd verblixemt door sijn goddelijke kracht,
En diep gedrongen in een schaemts verblinde nacht.
Met recht daer selfs sijn Meester 't hert liet blijven,
En door sijn vremde kracht en konst verstijven,
Ik loof, komt immer hier de beelde-stormery,
S. Peter raekt alleen door sijnen luyster vry.”

Nog niet lang in Italie,¹⁾ werd hij gevaarlijk ziek, gelijk blijkt uit een brief aan NICOLAES HEYNS, die te Venetie vertoefde, 16 Nov. 1647. Hij noemt het een *brandende ziekte*; hij stond onuitsprekelijke pijnen uit en „*sat kromgekropen aan zijn tafel*”.

„Ik breng mijn smerten op 't papier,
Ik wil gaen spreken van het vyer
Dat mij het breyn doet hellen,
En schrijf van 't blakend ingewand,
Dat bij een ongelukkig strand
't Gescheurde wand doet swellen.
Geen dertle vlam, geen malle pijn,
Van min, van sachtgevelyd venijn,
Van Rosemond haar luyster,
Uyt laffeledigheyd gebrout,

deed hem lijden. Hij bad tot zijn „*Swaren Tuchter*” en liet „syn stem ten hemel gaan”,

„Daer mijne saken staen bepleyt,
Daer 't geen my nu in 't kussen leyt
Met traen-gekropten regen,
My in myn volle jeugdens-lamp
Werd toegezonden dezen ramp
Door diep verhole wegen.
„Sen uwen grooten blixems trots
Op een verherde Heydensrots,
Op rouwe laster-spitsen,
En knee myn week en buygsaem hert
Met synes krachtsgelyke smert,
En laet u thoorn onthitsen.

1) Hij woonde toen te Rome in „*der Pausen stille straet*” (*alle strada de pontefici*).

„Soo houd mijn tong noch smeekens kracht
 Soo werd myn stem voor u gewacht,
 Om uwen lof te singen,
 Soo mach ik hier van Tybers kant
 U en myn eerste Vaderland
 Een reyne siel toe brengen.”

Gedurende zijne ziekte ondervond hij veel deelneming van zekeren *Cavaglier* DAL PAZZO of VAN PUTTEN, die, naar hij aan HEYNSIUS te Venetie schrijft:

„Gelijk een Vader met mijn swaren ramp bekommert,
 Heeft mijne vremde quael met sijne min belommert,
 Die mij met weldaeds schult oneyndelijk bevracht,
 De wijste meesters-konst heeft voor mijn bed gebracht.”

Dien wijzen meester had HEYNSIUS „met beleefde pen” hem aan de hand gedaan.

„U hondert duser dank die mij den weg bereyden,
 En met beleefde pen in sijn beleeftheyd leyden,
 Die mij doet vinden in dien vremden bloed-verwant,
 Soo ongehoorden sorg voor mijn siek ingewant.”

Die „vermaarde medecyn ALFONSO FEIRI” raadde hem, toen hij aan de beterhand was, „*wilde hy gezond blyven, een Meysken by sich te nemen*”. Hij heeft dien raad maar al te zeer opgevolgd; nochtans zag hij laag neer op hen, die bordeelen bezochten. „*Zyn min*”, vond hij, kon „*op de kerk steunen en op de ouw en nieuwe wetten*”. Zoo vinden we dan ook in zijn gedichten een aantal Italiaansche schoonen vermeld, met wie hij korter of langer de min onderhield. Wij zullen ze niet opsommen, maar deze levenswijze bracht hem spoedig in ongelegenheid. Zekere pater MEURS, prochiaen van *S. Laurens* in *Lucina*, maar „*uit Luik of daerontrent van daen*” had hem *per denuncia secreta* en met een valschen eed aangeklaagd. Men verdacht hem n.l. van nonnenschenderij; men kwam zijn huis van onder tot boven doorzoeken, maar vond niets verdachts.

„Om nu het kromme recht eens uyt te wachten,
 Ging ik van kerk tot kerk mijn self verkrachten,
 En bed’len om vertrek den Geestelyken staet
 Het slimste kotjen dat in hare kloosters staet.
 ’k En kost niet een gekruynde kop bewegen,
 Om sig tot mijne beden te verlegen.”

In een „*kerk van Neerlanders, weleer gesticht door twee devote getrouwde Luydekens van Dordrecht*” werd hij „*beguicheld en bespot*”. Ten laatste vond hij in *San Rocco* barmhartigheid:

„Daar zat hij nu en wachtte na zijn vrygheyd,”

Met behulp van een chirurgijn HERMAN KEULERS, van Thienen geboortig en bij de bent bekend onder den naam van *Paracelsus*, van wien hij zeide, dat hij ook wist „*wat hem dient in dese Roomse lucht*”, wist hij in 't zwart gekleed „*met swerte baerdt en haer*” weer op vrije voeten te komen.

Het meisje, waarmede hij te Rome het laatst verkeer had, en dat hij onder allerlei namen invoert, meest als „*la mia bell' Agnola*” werd door haar ouders in een klooster geplaatst, waarom ik, zegt hij,

„schoon die lang vergeefs ging hopen,
Noch op het lest licentie ging beloopt,
Om voor een traelje, die mijn vyer terug doet vliên,
Eens 't lang verscholen licht van mijne son te sien.”

Had hij *il primo giorno dell anno Giubileo* 1650 nog gezongen:

„Den eersten dag van Innocent sijn heylic jaer,
Daer yeder een soo graeg, so nieu so heet na waer,
Dat daer meer talen binnen Romen raekte,
Als oyt den bouw van Babels Toren staekte,
Spel mijnen Engel Va'er en Mo'er wat op de mou”,

melancholisch was hij gestemd op het daarop volgend *Carnaval*:

„Ik voel mijn zinnen stille staen,
Mijn dertel rijmen is gedaen;
Dewijl ik mis het soete Lam,
Waervan mijn lied zijn oorsprong nam.

„Hoe gaen mij al mijn dingen af!
Hoe loom, hoe heel, hoe flau, hoe laf!
Hoe ongesouten is mijn praet,
Als yemand die de ziel ontgaet!”

De vervolging, waaraan hij had blootgestaan, was, waarschijnlijk door zijn verblijf in *San Rocco*, de oorzaak, dat men in Holland uitstrooide, dat hij

„Terwijl men hem soo ongevoelig schildert
.En soo van allen vrinden-trek verwildert
En soo verbastert, en soo omgekeert van sin,”

in een klooster zou gaan:

„Seg ik haer, hoe men zoekt mijn eer te stelen,
Daer, daer ik blijde vrucht mijn eerste Mem genoot
En sulken lieven kind zat op mijn moeders schoot:
Dat men daer seyt, dat ik mijn hier ging kluisen,
En mijn geschoren kruin in 't Klooster huysen.”

Hij lachte er echter van harte over en stoorde zich aan den laster niet, gelijk hij ook in een brief aan ADR. DI BL. SIGNORI DI N. schreef. Met dezen en anderen had hij schriftelijke beloften gemaakt voor diegenen die eerst kwam te trouwen. Met het oog hierop wenschte hij THEODORO P. „*een schoon Huys-hinneken met weynigh jaren, en een Hollands hertjen* toe. ADRIAEN VAN BLYENBURGH, reeds gehuwd, berichtte hem de geboorte van zijn tweeden zoon, ADRIAEN geheeten, en MERWEDE wenschte hem daarmede geluk:

„Ik seg den Tyber, daer sijn modder-goten,
Den grooten *Adriaen* sijn *Graf* bestooten,
Dat daer noch eens 't nieuwsgierig oog sal staen
Van Uwen tweeden *Adriaen*:
Ik sie nog mettertijd sijn witte Rosen,
Door Roomse vlammen blosen.”

Zijn zuster AMARENTIA VAN CLOOTWIJCK¹⁾ gehuwd met mr. MAXIMILIAAN VAN DER MEER VAN BARENDRECHT, schreef hem menigmaal brieven, waarop hij antwoordt o. a.:

„Ik ga 't nieusgierig oog na Holland senden,
Om over Merwens palen te belenden,
Aen 't klare water van mijns mins bewuste Dong,
Daer 't hert mijn hert verleyt, daer 'k vong en niet en vong.”

Zij noodigde hem uit, spoedig weer terug te komen; hij antwoordde:

„Wel, liefste Sus, wild gij mij op sien breken,
Behert maer 't geen ik wacht, so siet haest oud en jong,
Mijn vonken aen de Hey, mijn fuyken aen de Dong.”

Later ontving hij op zijn brieven geen antwoord meer:

„'k Moet met haer vreugd al mijnen druk vergeten,
Daer ik hier schier een jaer in heb geseten,
En noch, en noch in sit, en noch in sitten blijf,
Met dat mij niemand schreef, en ik gedurig schrijf;
Met dat mijn Vaderland mij heeft vergeten,
En schijnt van mij niet meer te willen weten.”

Dikwijls komt hem Holland in den zin:

Ik wil, laat mij den Hemel oyt behouden komen,
Daer ik mijn eerste mem heb blijde vrucht genomen,
Noch hel doen klinken, spijt onreedlykheyd van bloed
Sijn naem aen Maes en Wael en Merwens klare vloed.”

of:

„Daer Maes en Wael en Rhijn te samen spoelen,
En rijk van visch, steeds ebb en vloed gevoelen,
Daer 't water afgewald staet hooger als het land,
En daer den slimmen boer sijn eygen gronden brandt.

1) Aan zijn jongere zuster jonckvrouwe MARGARETHA wijdt hij in zijn *Minnevlammen* een klinkdicht, waarin hij haar noemt: Morgenster van mijn verdwaelde sin. Op haar verlangen vertaalde hij het Hooglied (1643). Zij stierf ongehuwd.

Een fraai sonnet op den *Tiber en den Dong* schreef hij:

Den droeven Tyber sach mijn alderklaerste dagen,
Spijt mijnes tegenspoeds verwerde dwerrel-winden,
Daer mij de klare Dong ging droeve buyen vinden,
Daer 't heele noch wil een dag van wagen.
De Tyber sag mijn leste beste minnevlagen,
De Dong sag d' eerste son, die mijne ziel verblinde,
d' Een breekt mijn minneknoop en d'ander gaet mijn binden,
d' Een gaet mijn naem en eer, d' ander mijn siel ontdragen,
En schoon de soete Dong in Merwens soete stroomen,
Haer korte naem en loop, maer met haer soet gaet enden,
Is 't alderbitterst gift uyt sijn gebergt gekomen,
Maer schoon de Tyber droevig soet in 't brak belenden,
En ik een vreemdling was in 't lang vervremde Romen,
'k Vond daer mijn naeste bloed bij die mij niet en kenden."

Een brief van ADRIAEN VAN BLEYENBURG 8 Juni 1649 voert ook zijn herinnering naar zijn land:

"En mij tot over Merwens palen ging versenden
En deed op 't Endjen van de Groene Dong belenden,
En seggen aan de Visch die 't soete nat daer nood,
Daer ik mijn leven seek, daer loopt gij na de dood."

Dan weer zucht hij:

"Ah, kost mijn wenschen mij de Dong doen proeven,
'k En sou hier aen den Tyber niet vertoeven !

Uit deze aanhalingen blijkt tevens, dat Geertruidenberg en niet Dordrecht zijn geboorteplaats was. Zijn vader JOHAN VAN MERWEDE, heer van Clootwijk, was rentmeester te Geertruidenberg over de heerlijkheden van 't huis van Oranje aldaar. Zijn moeder was CORNELIA VAN BEVEREN WILLEMSdr.

In 1650 schijnt ook hij reeds huwelijksplannen gehad te hebben. Zijn schoonbroeder MAXIMILIAEN VAN DER MEER zond hem „*zeker onbeschaemd en ongegrond protest van huwelijk*” toe, waarvan hij zegt:

"Daer weerd de Hemel self de schipbreuk van mijn kiel,
Die een verdoemde kust had in het oog genomen,
Daer stort den Antikrist van mijn verliefde droomen,
Den Bel van mijne min, den afgod van mijn siel.
Daer is 't verraed ontdekt, dat mijne rust onthiel,
Daer leyt 't vermomde hoofd, dat de verleyde stroomen,
Van Merwens klaren duyl dee op haer gronden komen,
Opdat al sijne deugd in haer gebied verviel."

Maar hij troostte zich over die tegenwerking en besluit:

"En sal u en den
Soo winden om mijn erm, soo dwingen na mijn wil,
Dat gij noch om mijn min sult storten u gebeden."

Verder blijkt van deze huwelijkszaak niets. In welk jaar hij later gehuwd is, is mij niet gebleken.

Toen zijn rentmeester hem schreef, dat zijne zuster MARGARETGA aan een doodelijke ziekte lag, begaf hij zich dadelijk naar Venetie en vernam daar van een heer, die pas uit Holland kwam, dat zij al overleden was. Zijn liefje — hij zegt zijn *schoonen Engel* — in het klooster liet hij nu achter, maar hij klaagde:

„Door 't vluchten van haer ziel mee van mijn ziel te vluchten,
Ja eer ik noch een woord
Had van haer dood gehoord,
Schoon mij 't voorsienig breyn die herden slag dee duchten;
En voor een traelje bij haer schreyend oog te staen.
En soo van mijne siel mijn Engel heen te gaen?
Ah! Hemel 't is te swaer voor dit gevoelig hert,
Dat laes door zucht van een, van twee verstoken werd.”

Van Venetie vertrok hij nu te paard door *de Bergen van Tyrol* naar Augsburg. Een gedicht, op die reis gemaakt, brengt hem de zoete herinneringen aan Rôme in den zin, die zoo afsteken bij:

De schoonste Duytse kellerin
Met botte boere min,
Die ik hier vind in 't rou gebergt.”

Maar al waren die herinneringen zoet, toch is zijn oordeel over de Italianen verre van gunstig.

In het bijzonder haat hij Napels, „*hebbende niet uytmuntends onder haer gevonden als ongeachte Fransche pokken*”. Toen hij aldaar in 't *Quartier van het Popel*” was, geraakte hij in levensgevaar en in 't wederkeeren naar Rome, over zee in April 1649, viel hij in handen van negen bandieten, alle Napolitanen, in de nabijheid van Nessuno, een zeeplaatsje. Door list en geluk wist hij zijn verderf en dood te ontkomen. Hij stortte zijn gal hierover aldus uit:

„Het Sodoms vier moet op haar daken storten,
't Frans niere-gif moet al haer min begorten.
Haer mannesuchtig oog steek Kraay en Raven uyt
Den blixem sla dat schuym de brillen van de snuit.”

Elders spreekt hij van de Italianen als van

„Uytschot van de Gotten
Die m' als Swynen hoort te kotten.”

Toch had hij ook zijn vrienden en vereerders onder hen, als blijkt uit eenige fraaie etsen, die aan hem werden opgedragen. (Mededeeling van den heer E. W. MOES).

Zijn gedichten: *Een verachting van Romen. Swaerhoofdicheyd op het hedendaegs Romen, Nieuws van Napels aan HEYNSIUS te Padua, Het hedendaegs Romen op syn swakst genomen, den Vloek van Napels en Napolitanen. Op de Piramide van Donn' Olimpia, swagerinne van Paus Innocent en Duc de Guisse teekenen den staatkundigen en zedelijken toestand en bewijzen, dat hij een goed waarnemer was. Uit zijn brief aan HEYNSIUS bv.:*

„Maer evenwel, en niettemin, en echter,
Giet ik u dit door een gescheurden trechter,
En seg dat ik geen rechte zekerheid en tref,
Van 't rouw-verwerd bestier van Napels dulle hef.
d' Een houd het met 't laetdunkend Lely-schuymse,
En met haer ijden droom van Ibers ruymse,
Van d' aller kristen-kroon bewaert voor 't swakke hoofd,
Dat haer voorduydend breyn van alle reën berooft;
En d' ander met den trotsen Borrig-voerder
En 's woedens kyks onschuldigen beroerder,
Het leeger zeils, gebroed door uysterlijcken schijn,
De grooten door gewin en Piasters sacht venyn.

Selfs, met door 's eens en 's anders schild en kroonen,
Haer veyle zielen voor haer deur te thoonen,
Daer door gewoonlijkheyd, schaemts eer, en redens ban,
't Onredelijke graeu niet in bespeuren kan.
d' Een seyt den Adel sal dien draeywind splyten,
En d' ander hij geen stroo aen stuk' kan byten,
d' Een seyt de Borgery geen toevoer en gebreekt,
En d' ander dat de mot haer in de dermen steekt.
Een deel, dat Guise daer sal middel vinden
Om sich van sijn geëchten schoot t' ontbinden,
Een deel, dat sijnen glans en sijn aensienlijkheyd,
Heeft al haer koppenslust en knoopens neergeleyt,
Doch trouwens, evenwel, en sonder twijfel,
Voorwaer nochtans, wat weet men waer den wijfel
Van sijn verdraeyt gehern en laffe ziel belend.
Ik schey er uyt, en wacht na 't een of 't ander end.”

Soms ook richtte zijn spot zich tegen bepaalde personen.

Toen JAN GAMBAS te Rome hem in klei geboetseerd had, zonder hem te gelijken, liet hij hem het maaksel thuis zenden; de maker werd daarover zoo woedend, dat hij binnen drie of vier dagen van dulligheid stierf. MERWEDE herdacht hem:

„Die met zijn blindheyd heel Italien ging verblinden
Most door dit Neerlands oog gaen 't lange duyster vinden;
Om eens te thoonen hem, die in ons Vaderland,
In dit verbuffeld Volk soo groote wond'ren vand,
Hoewel in *Sodoms* min. en fieltory volleerd,
Dat men van Ezels hier Mirakelen begeert”.

„Na Pausen afgebeeld, en Hertogen geboetst,
En syne blindhejd boven 't scherpst gesigt verheven,
Wie syn onwis getast hier eerst ter deeg getoetst,
Doe hem mijn Beeltenis heeft na het graf gedreven”.

Myn ongeveynsde tong dee heel Italien liegen,
Doen *Jan Gambas* myn keurigh oog niet kost bedriegen,
En my gelijken dee gelijk een Kat een Hond,
Waerom myn oordeel hem van spyt ten grave sond;
Doch had hy niet den nek te dwers, te hard gehad,
Hy had myn vonnis voort tot zyn behou gevat,
Die maekten vremden Gast, en sonder sugt van Vrind,
Hem blind en siende, en sijn Lands-lien siende blind”.

Dat hij ook niet sympathiseerde met de „*Hollandse Kroegers en Verkeerspeelders*” blijkt uit een gedicht aan hen gericht, dat begint:

„Op Kittebroers van doele-gilden
Siet waer u mijn gedicht toe noyt,
Die al u vreugd in 't slikken spilden
En hoeft en beurs door 't glas beroyt,”

maar dit gedicht, hoewel geestig van toon, geeft een raad, dien wij hier niet durven neerschrijven.

Hij teekende zich in deze en dergelijke gedichten in zijn eigenaardigheden. Van zijn uiterlijk zegt hij zelf:

„Ongeacht mijn blonde lokken,
Uit 't onvervalste Neerlands bloed getrokken,
En 't blauwe spiegelrond, dat in mijn oogen zit.”

En wat zijn kundigheden aangaat, in Latijn, Fransch en Italiaansch was hij zeer bedreven. HORATIUS, MARTIALIS en VIRGILIUS, maar bovenal PETRARCA waren zijn lievelingsdichters. De laatste met BOCCACCIO en andere Italiaansche minnedichters waren zijne voorbeelden in de beeldspraak der vleeschelijke lusten, waarvan wij menigmaal betreuren, dat ze, de beeldspraak nl., geen kuischer onderwerp dienen mocht.

Uit dien overvloed van wellust-poezie, die ten onzent alleen haar weder-gade vindt, bij BODDAERTS *Erotische Portefeuille* en de op BILDERDIJKS naam gaande *Galante Dichtluimen*, iets aan te halen is inderdaad hoogst gewaagd. Zie hier een proeve:

„Droef Spiegelglas van mijn verloren zinnen,
Swaer Gildenhooft van 't proefstuk van mijn minne,
Onthemelde Diaen, die Pluto's schepter draegt,
Het hert leyd onder 't net, dat ghij soo nijdig jaegt.
Waertoe met swaeren storm mijn leed te trotsen,
In 't lang omhelst verderf van klip en rotsen?”

Waertoe mijn hert geport tot schipbreuk en elend,
 Daer mijn mistrooste ziel 't gewillig roer na wend?
 Daer ik gestaeg den schoot mijns drucks ga vieren,
 En mijn ontpeereld Lied met tranen cieren?"

of dit:

„Die naekte verbejaerd' en spitse rotsen,
 Die met het steyl gebergt den hemel trotsen,
 Met menig' sneeuw-vlak en gebroken waterval,
 Zijn beelden van mijn hard, stuer en steyl ongeval.
 Haer ouderdom betekend, dat mijn jaren
 Ook mettertijd mijn ongenucht gaen garen,
 Haer bloot' onvruchtbaerheyd, mijn vrucht'loos min bericht.
 Aen eyndelozen ramp door eygen wil verplukt,
 Zijn niet haer waterloopjes mijn gedachten,
 Gebroken met soo veel ontroerde nachten?
 De sneeu en 't steyl gebergt, u trotsche koeligheyd?
 En al mijn yl, haer wijde waertigheyd?
 Maer wat 's haer stand bij al mijn ongelukken,
 Die door u straffen sin mijn ziel verdrukken?
 Want op haer sturen kruyn viel somtijds wel een dooy,
 Maer, laes! u ijzig hert houd al deselve plooy."

Plaats naast deze treurige stemming:

„Het welig hert doet mij de wangen schatren,
 Als ik met lamm' en kinderlijke vlagen
 Een Franschen bengel in de wind hoor klagen!"

of:

„Ah, aardigh Dier, ziel van mijn lier,
 En al mijn minnevier,
 Hoe dat ik verder van u vlie
 Hoe ik u nader met mijn siel bezie."

of de vertaling van een drietal Sonnetten van PETRARCA, waarin hij evenwel den sonnetvorm heeft laten varen.

Maar geen dier erotische gedichten zou ik in zijn geheel onder het oog der lezers brengen; daarin had SCHELTEMA volkomen gelijk. Wie er begeerig naar mocht zijn, zoeke den bundel zelf.

Wij volstaan met het volgende sonnet, dat mij een zijner beste toeschijnt:

„k Ga min en haet in eenen boesem vleyen,
 Maer in verscheyde baen haer kracht versoeken,
 d' Een leert mij bidden d' ander doet mij vloeken.
 d' Een lee geen druk, en d' ander stookt tot schreyen.

Mijn haet gaet mij, mijn min mijn Lief verleyen,
 d' Een gaet gevley en d' ander trots verkloekch,
 d'Een soekt maer een, en d' ander alle hoeken
 Om sijne vlugge wicken uyt te spreken.

Mijn min mach ander oog noch makker lyen,
Mijn haet wou al de werelt wel doen haten
Hetgeen sijn heete wraek-lust wil bestryen:

Sij soeken bey de ongemeenste straten,
Sij willen bey mijn siel van onrust vryen,
Maer d' een kan 't leet en d' ander 't lief niet laten."

Er zijn in den bundel ook eenige gedichten, die een geheel anderen geest ademen.

In zijn *Verachting van Romen* zegt hij:

"Wat vind ik veel van 't moedig Room' te schrijven?
Laet ik sijn hoog-gebou met Priesterpracht belaaen.
En oude beytelkonst, en geestig malen staan.
Het lest werd in het konstig Land gevonden,
Daer 't wakker volk de vryheyt heeft ontbonden,
Van d' Erfvorst van haer kroon; die haer so slecht bewaert
Na haren droeven *Hol* een eygen *Land* verklaert".

Voor al krachtig is een hekeldicht: *Onser Vooroudren Gulde Eeuw*.

"Gulde, maer Gulde sonder gulde regen,
En lang-vergeten ongeveinsde wegen?
Van onser Oudren diep verouden ouden tijd,
U lang vereeuwde eeuw werd dit Gedicht gewijdt:
Dit rouwe lied, dees ongepronkte dingen
Wil ik in u verlaten wijsheyd dringen,
En op het Auter van een groene soy of struyk
Ten offer brengen aen u loflijk oud gebruyk.
Ah! wat bezat u kleynigheyt al Rijken,
Doen u genoeg en niet wert van dijken!
Doen Merwens kleynen loop, op sijn begroefde kant,
Geen Ridderhoven noch gebylde Schouten vant.

Daarna schetst hij de eenvoudige levenswijze der oude bewoners, die „*ver van naam en wapen*” zelf gade sloegen „*op d'ongeschoren schapen en in het naeste bosch dagelyksen brant tot den haard*” vonden, tevreden met de wilde vruchten, nog onbekend met al de verfijningen der beschaving.

"Waer sijn die gulde tijden,
Die mij nog met herdenken doen verblijden?
Maer weer bedroeven als ik, laes! haer wesen mis,
En maer het minste deel van haer gelukken gis.
Kost ik haer eerst onnoselheyt belooopen,
Ik Wou heel des werelts haet gewillig koopen,
Van baet en vrinden-sucht ontfutselt en ontdaen,
En blijde Pelgrim na dat heylig Land toegaen."

Aan NICOLAES HEYNSIUS richtte hij een uitvoerig gedicht over „*zeker boek in Holland uitgekomen in 't jaer 1647*”. Het blijkt niet welk boek hij bedoelde, *Oud-Holland* 1900.

maar 't schijnt een vertaling van VIRGILIUS te zijn, misschien de proza-vertaling van VONDEL (1646) (?)

„Dien grooten Ezelsworp en staet haer niet te lijden,
Die eenigszins te recht 't gevleugeld ros beschrijden.
Met goede naem en daed, en onbeslaefde siel;
Die ook een Lely-Vorst selfs voor een Buffel hiel.
En onverbloemd te boek voor erfgoed heeft gesteldt,
Soo zijn verbasterd hert na leege lusten heldt.

„Ik voel yet vremds in mijn onsteken boesem woelen,
Als ik 't verblijt gesicht het schitterend Dicht laet voelen,
Dat door zijn hooge konst en goddelijke kracht,
Hier aen den Tyber het vervalle Troyen bracht,
Na dezen leest geschoent ja dese sneeu bemorst,
't Is als een Crocodil in Merwens vloed gevorst.”

En dan volgt een reeks vergelijkingen o. a.

„'t Is als een Rimpelbes bij Amaril haer wangen,
't Is als een kerkuyl in een vinkenet gevangen.”

en voorts heet het:

„'k Loof dat dien Bengel ging in *Maroos* beemden weyen,
Gelijk een ezel zig liet door de *Rosen* leyen;
Of door saffraen een Swijn, of als een trotsen Haen
Sou door de Peerlen treên en Diamanten gaen.”

en hij besluit:

„Ik zeg vóór 't lest, dat ons een kole-brandsters oog,
Met een bekrosen glans, vrij aardiger bedroog,
Een ander geef hem 't vyer, ik toon u hier den heert:
Maer desen Ezels-weurp was zooveel spuls niet weerd.”

Op den dood van Prins WILLEM VAN ORANJE en de geboorte van den jongen prins, 1650, schreef hij een sonnet:

„In diepe duysternis, verlaten van de Son,
Wiens onversiens vertrek heel *Kristenrijk* dee beven
Met wanhoops-geesel, na den grootsten ramp gedreven,
Die oyt 't voorsienig oog ons Lands bereyken kon,
In 't swellen van den twist, die eygenbaet begon,
In 't struyk'len van de *Staat* in 't twijfelen van ons leven,
Als yder een sijn lust den vollen toom gingh geven,
En dat sich *Holland* als een weeu, verlaten von,
En onsen *Buerman*, die gedwongen vriendschap spyt,
Sat in zijn vuyst en loeg, dat *Spanjen* daervan schatert,
En sijnen gragen balg en kinnebakken watert,
Raekt *Spanje* al zijn hoop, en wij ons wanhoop quyt,
En sien door schoonder Son, doch met beneveld wesen,
Ons steden weer geschraegt, ons Prinsen weer verzezen.”

Zelf gaf hij een vertaling van het Vierde boek van de *Eneis* van VIRGILIUS, die hij „in een maent of twee met eenige losse vlagen had verduytst. Opmerkelijk is hier weer zijn voorbericht: „Dewyl ick sie dat'er Lieden syn, die ons geern „souden willen wys maken, dat de schriften van VIRGILIUS niet en kunnen als in „ongerymde taal verduytst worden, heb ik hier in 't voorbygaen u sacht oordeel met „een wordeken willen moeilijk vallen”. Hij vergelijkt het „ontrymen ofte ontverssen” van VIRGILIUS bij het ontnemen van „al haer cieraet aen sommige jufferkens, die „de natuer niet en heeft begaeft als met goet oordeel van haer wel op te toyen, die „met het schoon vermillioen van Spaenjen, loot-wit, eenige nageaepte Vliegkens van „swert ermezy, aerdigh hulsel, geestighe kleeding ende een losse bevalligheid haer „dikmaels veel schoonder voordoen, als een pael van een juffer, die sesmael soo mager „is als sij”. Dit slaat in de eerste plaats wel op VONDEL, die VIRGILIUS eerst in proza overzette, wat MERWEDE zeer dienstig achtte voor „*Latynse Schoolmeesters*”.

Wat de dichterlijke waarde, zuiverheid van taal, klankrijkdom en bouw zijner verzen betreft, mag men MERWEDE VAN CLOOTWIJCK in de rij onzer minnedichters plaatsen, maar zijn bundel is voorschands nog niet geschikt, om onder ieders oog te komen. Gelukkig is hij, al heeft hij vier drukken beleefd (1651 's Gravenhage 4°; 1654 Amsterdam 8°, 1657 's Gravenhage 4°, en 1676 4°) zeer zeldzaam geworden, en zal ANSLO's voorspelling nog wel niet bewaarheid worden:

„De min zal voort zijn pijl en toorts verzaken,
En overal de Juffers, stuurs van zin,
Ontsteken met u dichten tot de min,
Al wat er leeft, zal dan van liefde blaken.”

MERWEDE'S overige geschriften zijn mij slechts bij naam bekend, als een gedicht „*de Italiaen*” en „*Alle de Schimpdichten van Decius Julius Juvenalis en A. Persius Flaccus*”, uitgegeven onder den pseud. EMILIUS ELMEGUIDI, door HUYDECOPER aangehaald.

Dordrecht.

DE SCHILDERIJENVERZAMELING VAN
Simon Vliedthoorn en Mr. Jan van Groeneveld,

MEDEGEDEELD DOOR

T H. M O R R E N.

EN 31^{en} Augustus 1689 overleed te Leiden op het Rapenburg de provisioneele hoofdschout SIMON VLIEDTHOORN.

VLIEDTHOORN behoorde tot een deftige Leidsche regentenfamilie. Zij ontleende haar geslachtsnaam, volgens een familieoverlevering, aan een roemrijk wapenfeit van een harer leden, zekeren HENDRICK PIETERSZ, lakenfabrikant, geboren in 1529, die tijdens het beleg van Leiden een toren aan den Vliet met zoo groote dapperheid tegen de Spanjaarden had verdedigd, dat hem de naam VLIETTENTOORN was toegevoegd.

Diens kleinzoon CORNELIS, veertigraad te Leiden, veranderde zijn naam in VLIEDTHOORN.

Deze CORNELIS had vier kinderen, waarvan de jongste, PETRUS, predikant te Katwijk aan Zee, gehuwd met SUSANNA STEVIN, dochter van Mr. SIMON en SUSANNA CRAY, de vader was van SIMON VLIEDTHOORN, naamgenoot en kleinzoon van dien beroemden wiskunstenaar.

Geboren te Leiden den 21^{en} April 1637, was hij in 1671 gekozen tot veertigraad, maar als partijgenoot van den grooten raadpensionaris reeds den 21^{en} September 1672 bij de verandering der regeering door WILLEM III gelicentieerd.

In 1678 in zijn waardigheid hersteld, werd hij achtereenvolgens schepen, president schepen en in 1685 provisioneel hoofdschout.

Den 4^{en} Februari 1659 was hij in het huwelijk getreden met ALIDA DE BUCQUOY, dochter van OLIVIER en CLAASJE STOCKIUS. Na haar overlijden op 26 Januari 1680 bleef hij niet lang in rouw: reeds vier maanden later ging

hij een tweede huwelijk aan met MARGARETHA DES QUIENS, dochter van PIERRE ANTOINE en MARGARETHA LE MAIRE.

SIMON VLIEDTHOORN was koopman en woonde na zijn huwelijk op de Breestraat, van waar hij later naar het Rapenburg op den hoek van de Lange Brug verhuisde.

Hij was een vermogend man, hield er paard en rijtuig op na, een jacht om te spelevaren en bezat bovendien buiten de Witte poort een speeltuin.

VLIEDTHOORN kon zich deze weelde wel veroorloven want zijn vermogen werd geschat op \pm 68000 gulden, een voor dien tijd niet onaanzienlijk kapitaal.

Uit den inventaris van zijn nalatenschap blijkt tevens dat hij, evenals vele deftige burgers, een schilderijen kabinet en een tamelijk uitgebreide bibliotheek bezat.

Of het kunstzin was die hem tot verzamelen dwong, dan wel of de ijdelheid er deel aan had valt niet te beslissen.

Indien de boeken in dezelfde volgorde in zijn kast hebben gestaan, als waarin zij na zijn overlijden werden geïnventariseerd, zou men het laatste veronderstellen.

De verzameling schilderijen en prenten telde ruim 100 stuks. Uit de taxatie, gedaan door CAREL DE MOOR en J. DAY, leeren wij de collectie eenigszins nader kennen, daar bij het grootste gedeelte de makers genoemd zijn.

Opmerkelijk zijn de lage prijzen waarop onze groote meesters getaxeerd staan.

Zoo zien wij een paar stukjes van FRANS HALS elk op 3 gulden geschat, een ADRIAAN VAN DE VELDE op 70, een VAN MIERIS op 15.

Het hoogst getaxeerd was een schilderij, voorstellende Paris oordeel van een onbekenden meester, en wel op 120 gulden; dan volgde een stukje van SNIJERS op 100, terwijl een schilderij van DOMINICUS VAN TOL en een van VAN BERCHEM elk maar 70 gulden handelswaarde bleken te bezitten.

Het totaal bedrag was niet meer dan 1411 gulden 40 s.

De boeken waren evenmin hoog getaxeerd, maar de handelswaarde stond toch meer in verhouding tot den tegenswoordigen prijs.

VLIEDTHOORN hadt bij zijn eerste vrouw een dochter CLASINA, die een jaar voor zijn overlijden gehuwd was met Mr. ABRAHAM VAN GERWEN, den lateren burgemeester van Leiden; bij zijn tweede vrouw had hij twee kinderen verwekt. De oudste, een stamhouder, was jong gestorven, en de jongste SUSANNA MARGARETHA was bij zijn overlijden pas 6 jaar.

Volgens testamentaire dispositie van 19 Aug. 1681 was voor de eene helft plus een derde gedeelte zijn weduwe erfgenaam, terwijl aan zijn beide dochters ieder een derde gedeelte van de andere helft was toebedeeld.

SUSANNA MARGARETHA trad op 29jarigen leeftijd in het huwelijk met Mr. JAN VAN GROENEVELD, die evenals zijn zwager VAN GERWEN, verschillende graden in de Vroedschap doorliep en ten slotte tot burgemeester van Leiden werd gekozen.

Burgemeester GROENEVELD was een zeer wetenschappelijk man. Na eerst in de rechten te zijn gepromoveerd ging hij in de medicijnen studeeren, waarin hij in 1727 den doctorstitel behaalde.

Zijn vrouw maakte zich jegens haar woonplaats verdienstelijk als regentes van het Weeshuis.

GROENEVELD bewoonde het huis van zijn schoonvader op het Rapenburg. Hoewel niet zoo bemiddeld als deze — zijn vermogen werd op \pm 47000 gulden geschat —, veroorloofden zijn middelen hem toch eene buitenplaats in eigendom te hebben, genaamd Zuidzicht, gelegen te Gnephoek onder Oudshoorn.

Hij overleed in 1753 en zijn echtgenoot 6 jaren later, nalatende vijf kinderen; een meisje was jong gestorven.

Bij haar overlijden werd een inventaris van de nalatenschap opgemaakt, waaruit blijkt dat hij, evenals zijn schoonvader, een schilderijen kabinet bezat.

Deze verzameling bedroeg evenwel slechts 45 nummers en werd geschat door HIERONYMUS VAN DER MIJ op 535 gulden.

De handelswaarde was in die honderd jaren niet veel gestegen, want niet-tegenstaande in deze verzameling verschillende stukken van onze groote meesters voorkomen, zijn de prijzen uiterst gering.

Het hoogste geprijsd was een schilderij van MATTHIJS NAIVEU, voorstellende „een schoenmaker en belleblaser” voor 60 guld., dan volgde „een esel met eenige beeltjes en beesten, met het jaartal 1657” van ADR. VAN DE VELDE voor 50. Twee stukjes van MOMMERS waren elk op 25 gulden getaxeerd, terwijl de waarde van twee landschappen van JAN VAN GOYEN voor het eene 4 en voor het andere 8 gulden bedroeg.

Van de helft der schilderijen had de taxateur de makers niet kunnen vinden. Over enkele laat hij zich zeer omzichtig uit; hij spreekt o. a. van „een bat van Diana in de manier van KUYLENBORG” of „een geselschap aan tafel in de manier van GREBBE”.

Voor de verdere geschiedenis dezer verzameling ontbreken mij de gegevens.

Van de vijf kinderen van VAN GROENEVELT stierf de oudste, gehuwd met PETRONELLA SOPHIA BOLS, in 1775 zonder kinderen.

De tweede, MARGARETHA, gehuwd met Mr. SALOMON VAN GROENEWEGEN, liet een zoon na: JULIAAN VAN GROENEWEGEN.

De derde, SIMON, bleef ongehuwd en de vierde, CLARA, stierf eveneens ongehuwd in 1801 in den ouderdom van ruim tachtig jaren.

De jongste dochter huwde Mr. ADRIAAN VAN DER LELY, den vader van JACOB VAN DER LELY van Oudewater, uit wiens archief — nu berustende bij den Hoogen Raad van Adel — deze gegevens zijn geput.

„Taxatie van de schilderijen bij de Edele heer SIMON VLIETHOORN, schepen der stad Leyden, nagelaten enz.”
Gedaan den 11^{en} April 1690 door CAREL DE MOOR
en J. DAY.

In de groote kamer.

No. 1	een tafereel van ADRIAAN VAN DE VELDE	f 70:—
„ 2	een oud man	„ 10:—
„ 3	een tafereel van DOMINICUS VAN TOL	„ 70:—
„ 4	een dito van STAETS PIETERSZ	„ 10:—
„ 5	't badt van Diana	„ 63:—
„ 6	een tafereel van den ouden PERCELLIS	„ 45:—
„ 7	een dito van PR. CHENEYN ¹⁾	„ 8:—
„ 8	een oud-vrouw trony	„ 20:—
„ 9	een tafereel van ISACK VAN OSTADE	„ 12:—
„ 10	Paris oordeel	„ 120:—
„ 11	Vissen van VAN DUYN	„ 20:—
„ 12	Een boer met ham	„ 30:—
„ 13	een tafereel van DE WET	„ 20:—
„ 14	vissen van VAN DUYN	„ 20:—
„ 15	een tafereel van CULENBURGH	„ 20:—
„ 16	een zeebatailje	„ 20:—
„ 17	een tafereel van JAN PINAS	„ 32:—
„ 18	een dito van VAN BERCHEM	„ 70:—
„ 19	1 dito van VAN STAVEREN	„ 40:—
„ 20	een troonitje	„ 9:—
„ 21	een stickje van DOMINICUS VAN TOL	„ 18:—
„ 22	't Prinse wapen	„ 3:—

In de Sijkamer.

No. 1	een tafereel van VAN DER STOFFE	„ 8:—
„ 2	een stickje van AERNOLDUS ANTHONISZ. ²⁾	„ 6:—
„ 3	een dito van COUSIER	„ 18:—
„ 4	een zee	„ 4:—
„ 5	een stickje van AERNOLDUS ANTHONISZ.	„ 6:—
„ 6	een dito van LODDINGH	„ 13:—
„ 7	een dito van CORNELIS SAGT-LEVEN	„ 15:—

No. 8	d'prins van Orangje	f 25:—
„ 9	een stickje van DECKER	„ 16:—
„ 10	een dito van LODDINGH	„ 13:—
„ 11	een stal met paarden van VAN DER STOFFE	„ 15:—
„ 12	een ham van HEDA	„ 16:—
„ 13	een stuckje van PR. DE MOLLIN (MOLIYN)	„ 15:—
„ 14	Ovael van MOLLIN (MOLYN)	„ 6:—
„ 15	een stickje van MOMMER	„ 17:—
„ 16	een dito van HANOT ³⁾	„ 20:—
„ 17	een dito van MOMMERT (MOMMERS)	„ 17:—
„ 18	een geselschap van soldaten	„ 8:—
„ 19	een stickje van VAN TIEL	„ 25:—

In de gangh.

No. 1	een stickje van MIERIS	„ 15:—
„ 2	een dito van DOMINICUS VAN TOL	„ 6:—
„ 3	een stuck van SNIJERS	„ 100:—
„ 4	't hof van den Haegh	„ 30:—
„ 5	5 stuckjes	„ 6:—
„ 6	een stuck van GREBBER	„ 25:—
„ 7	een dito van STAATS	„ 8:—
„ 8	een kaert	„ 4:—
„ 9	drie stuckjes	„ 3:—
„ 10	drie prenten	„ 4:—
„ 11	een seehaven	„ 12:—
„ 12	een seestorm	„ 15:—
„ 13	vogels, waterverw	„ 6:—
„ 14	een blompot	„ 10:—
„ 15	vogeltjes, waterverw	„ 10:—
„ 16	een Seehaven	„ 12:—
„ 17	twee agtkante koopere schilderijtjes	„ 12:—
„ 18	twee scheepjes	„ 31:—
„ 19	een herderin met een bockje	„ 10:—
„ 20	een stickje van HEDA	„ 8:—
„ 21	een Susanna	„ 10:—
„ 22	een kaert	„ 2:—
„ 23	een kaert	„ 4:—

1) DE NEYN.

2) Zoon van HENDRICK VAN ANTHONISSEN. Beiden zeeschilders.

3) JOHANNES HANNOT, schilder van stillevens en wijnkooper te Leiden.

Op de overloop.

No. 1 10 prentjes f 2:10

Op de agterkamer.

No. 1 Christus met de kindertjes . . . 3:—

" 2 een stuck van MOLIN 10:—

" 3 een dito van PALINGH 8:—

" 4 een dito van FRANS HALS . . . 3:—

Op de voorkamer.

No. 1 een lieve Vrouw 5:—

" 2 drie stuckjes 3:—

" 3 een stuck van BRAMER 10:—

" 4 drie stuckjes 3:—

" 5 een stuckje van HANOTH . . . 6:—

No. 6 de wegh nae den hemel . . . f 1:—

" 7 een zeetje " 3:—

" 8 een stuckje van VAN DER

STOFFEN " 6:—

" 9 een stuck van HALS 3:—

" 10 een roomer " 2:—

" 11 drie stickjes " 2:—

In de Provisikamer.

No. 1 vijf stucken " 2:—

" 2 een VINCKEBOOM " 3:—

f 1411:10

Taxatie van de schilderijen van wijlen Mevrouw SUSANNA MARGARETHA
VLIETHOORN, wede Mr. JOHAN VAN GROENEVELD, burgemeester van
Leiden, gedaan den 25 Maart 1760, door H. VAN DER MIJ.

No. 1 Paris oordeel f 10:—

" 2 Reviervissen in de manier van
VAN DUYNEN " 10:—

" 3 seevissen, de weerga " 10:—

" 4 een swijnejagt van BEELDEMA-
KER 1668 " 20:—" 5 een geselschap aan tafel in
de manier van GREBBE " 10:—

" 6 de drie wijse uyt Oosten 6:—

" 7 een geselschap 6:—

" 8 een winter 6:—

" 9 een landschap met naakte
vrouwtjes " 10:—" 10 een landschap in 't rond van
HULET ¹⁾ " 4:—" 11 een spinnent mannetje van
DE BLOOT, 1650 " 12:—

" 12 Christus met de doorne kroon . . . 2:—

" 13 Landschap 4:—

" 14 Een landschap 6:—

" 15 een seetje 4:—

" 16 een lesend vrouwtje 10:—

" 17 een lesende man 8:—

" 18 een schoenmaker en belle bla-
ser van MATTHEIJS NEVEU
(NAIVEU) " 60:—

" 19 een fruitmart van MOMMERS . . . 16:—

" 20 een landschap 2:—

" 21 Ahasuweros en Ester in de
manier van VAN STAVEREN . . . 16:—

No. 22 Bat van Diana in de manier

van KUYLENBORG f 16:—

" 23 een Itelejaanse mart " 20:—

" 24 een bijbelsche historie van

DE WET " 16:—

" 25 een landschap van DEKKER . . . 12:—

" 26 een fruytstik van COSEMANS . . . 14:—

" 27 een smitje in een grot in de
manier van THOMAS WIJK . . . 18:—

" 28 een landschap 8:—

" 29 een fruytstik van DE RING . . . 16:—

" 30 landschap van JAN VAN GOYEN . . 4:—

" 31 een paardestal 5:—

" 32 een fruytstik van DE RING . . . 12:—

" 33 een boere geseltschap 12:—

" 34 een vROUTJE en bokke van
MOMMERS " 25:—

" 35 een vROUTJE van MOMMERS . . . 25:—

" 36 een esel van A. VAN DER VELDE
1657, met eenige beeljes en
beeste " 50:—

" 37 een landschap van J. VAN GOYEN . . 8:—

" 38 een heremiet van VAN STAVEREN . . 20:—

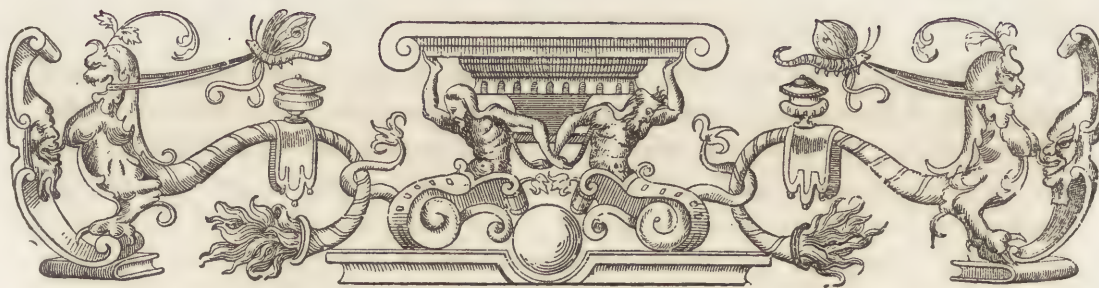
" 39 een slapend vROUTJE van Q.
BREKELINGKAM " 8:—" 40 een slapend mannetje van Q.
BREKELINGKAM " 8:—

" 41 een turkje " 2:—

" 42 een suygend vrouwtje 4:—

f 535:—

1) MART. HULLET Vlaamsche school 18e eeuw.

EIN BESUCH IN HOLLAND 1687

aus den Reiseschilderungen

des schwedischen Architekten NICODEMUS TESSIN d. J.

MITGETHEILT VON

DR. GUSTAF UPMARK.

DIE beiden Architekten TESSIN, NICODEMUS d. Ä. und d. J., Vater und Sohn, nehmen in der Baugeschichte Schwedens einen glänzenden, wenn nicht den glänzendsten Platz ein, und eine Reihe stattlicher Schlösser, Herrensitze, städtische Paläste und kirchlichen Anlagen aus der letzten Hälfte des XVII. Jahrhunderts, der Karolinischen Periode, oder dem Zeitalter des CARL X GUSTAF, des CARL XI und CARL XII, zeugen noch heute von ihrer erfolgreichen Thätigkeit und künstlerischen Begabung. Zum Theil sind diese in dem grossen Werke des Grafen ERIK DAHLBERG „Suecia antiqua et hodierna“ in Kupfer gestochen.

Die Familie TESSIN, die in Schweden nur in drei Generationen fortlebte, und hier eine bedeutende Rolle spielte, stammte aus Norddeutschland und hat wahrscheinlich ihren Namen von dem kleinen Mecklenburgischen Städtchen Tessin bekommen. Ein NICODEMUS TESSIN war 1579 Rathsherr in Stralsund, wo er 1599 starb. Wahrscheinlich ist er der Vater des Rathsherren VALENTIN TESSIN, der der Vater des älteren der beiden Architekten wurde. Dieser, der am 7 Dec. 1615 geboren

Oud-Holland 1900.

war in Stralsund, das seit 1628 in enger Verbindung mit Schweden stand, kam 1639 nach Schweden und stand 1640 im Dienste des grossen Reichskanzlers AXEL OXENSTIERNA; für diesen arbeitete er in den folgenden Jahren an den Schlössern zu Tidö in Westmanland und Fiholm in Södermanland, wie an der künftigen Grabkirche des Reichskanzlers zu Jäder in der Nähe von Fiholm. Im Jahre 1646 erhielt er königliche Vollmacht als „Architecteur und Baumeister“ und 1651 unternahm er mit öffentlicher Unterstützung eine Studienreise durch Deutschland nach Rom, wo er laut Brief an den Reichskanzler den 4 Febr. 1652 einige Zeit verweilte. 1653 befand er sich wieder in Schweden, wo er am 16 August in der Kirche zu Solna bei Stockholm mit Frau MARIA PERSDOTTER SWAHN aus Westerås, Wittve des holländischen Kaufmannes ABRAHAM WINANDTS aus Amsterdam, getraut wurde. Jetzt folgte eine mehr als zwanzigjährige Periode emsigen Schaffens. Für den König arbeitete TESSIN die Pläne zum Schloss Borgholm auf Öland (niedergebrannt 1806) und zur Domkirche in Kalmar aus. Nach seinen Plänen und unter seiner Mitwirkung wurden zahlreiche Landschlösser und städtische Paläste oder Privathäuser ausgeführt: Skokloster, Sjö und Salsta in Upland, Mälsäker und Eriksberg in Södermanland, Pal. Bååt, Flemming, Sparre u. a. in der Hauptstadt. Seine besondere Gönnerin war die Königin Wittve HEDWIG ELEONORA, die durch TESSIN das Schloss Drottningholm (nach 1662), sein bedeutendstes Werk, und das Schloss Strömsholm erbauen liess. In allen diesen nach der Rückkehr aus Italien entstandenen Werken tritt TESSIN als ein Anhänger der Palladianischen Spätrenaissance hervor, während er früher der gemeinsamen nordischen Renaissance nach niederländischen oder norddeutschen Vorbildern sich anschloss. Mit reicher Erfindungsgabe verbindet er den feinsten Sinn für Proportionen, wodurch auch seinen einfachsten Schöpfungen ein Zug anziehender Vornehmheit verliehen wird. Pläne und Façaden tragen das Gepräge von Reichtum, aber zugleich von Ueberschaulichkeit. Risalite mit durchgehenden Pilastern über hohem Sockel, zierliche Blumenfestons, Konsolgesimse und Friesen gliedern die Wandflächen, die nach oben mit niedriger Frontespiese oder Attika gekrönt sind, wozu die reich profilirten Dachformen kommen. Vor allen ist TESSIN ein Meister der stattlichen Treppenanlagen und Vorhallen. In vielen Hinsichten dürfte er mit seinem Zeitgenossen, dem älteren MANSART in Frankreich zusammenzustellen sein. Vom König CARL XI wurde er 1674 in den Adelstand erhoben. Er starb den 24 Mai 1681.

Der Sohn NICODEMUS TESSIN d. J. setzte in glänzender Weise die Thätigkeit des Vaters fort. Geboren in der schwedischen Stadt Nyköping in Södermanland 23 Mai 1654, hatte er in der Heimath und an der Akademie zu Upsala eine sorgfältige künstlerische und humanistische Erziehung erhalten. Schon mit

19 Jahren trat er 1673 seine erste Studienreise an, diesmal über Dänemark und Hamburg durch Deutschland nach Italien und Rom. Schon jetzt zeigt er sich als ein rechtgläubiger Klassiker, der für die mittelalterliche Baukunst gar kein Interesse zeigt und über „die schlechte Ordonnance“ der Hervorbringungen der nordischen Renaissance oft klagt. Von der berühmten Kopenhagener Börse, diesem für die dänisch-holländische Richtung so bezeichnenden Gebäude, heisst es also in der Reisebeschreibung des 19-jährigen ganz trocken, „es sei ziemlich reich an gehauenen Stein aber wenig an Verstand,“ oder vom Heidelberger Schloss „je länger man es ansieht, desto schlechter kömpt es einem vor“. In Rom hielt er sich in den folgenden Jahren bis 27 März 1677 auf. Hier studirte er die damals modernen Meister, einen LORENZO BERNINI, für den er die höchste Bewunderung hegt, einen CARLO FONTANA und ihre Zeitgenossen, aber auch und besonders für den Dekorationsdétail die äusserste Barockrichtung, wie BORROMINI; doch widmete er auch den Meistern der eigentlichen Hoch- und Spätrenaissance BRAMANTE, SANGALLO, vor Allen VIGNOLA seine Aufmerksamkeit. Von Rom aus besuchte er andere Theile von Italien, und hielt sich später lange in Frankreich und eine kurze Zeit in England auf. 1680 war er wieder zu Hause. Die im Nationalmuseum zu Stockholm noch aufbewahrten Studienblätter aus diesen Reisejahren zeugen von dem Interesse, dem Fleiss und dem künstlerischen Urtheil, mit dem er den Gegenstand seines Studiums erfassen konnte.

Eine zweite Studienreise, und zwar mit königlicher Unterstützung, unternahm der Künstler 1687. Der Hauptzweck war diesmal Vorstudien für den Stockholmer Schlossbau zu machen und besonders für dessen Einrichtung und Innendekoration. Daneben hat er eine rege Aufmerksamkeit dem Theaterwesen, den Kunstsammlungen und der Gartenkunst gewidmet. Am 19 Maj 1687 reiste er mit dem Bildhauer BURCHARD PRECHT (1651 † 1738), bekannt durch seine dekorative Arbeiten, und dem Ingenieur Offizier P. GERDES von Stockholm ab. Die Reise ging über Kopenhagen und den Dänischen Inseln nach Hamburg, von da über Osnabrück nach Holland und Belgien und weiter nach Paris. Von Paris ging er am 17 Oktober über Lyon nach Turin und weiter nach Genua und Rom. Durch Mailand, Bologna und Venedig ging später die Fahrt über Deutschland wieder nach dem Norden.

Auch über diese Reise hat TESSIN ausführliche Notizen in deutsch und französisch geführt, von denen der erste Theil, bis Genua, in dem Archiv des Freiherrn BONDE zu Eriksberg in Södermanland aufbewahrt wird, und aus denen der folgende Auszug geholt ist. Auch in Briefen hat er von seiner Reiseeindrücken geredet. Aus Holland waren diese sehr günstig und er war sehr zufrieden mit dem was er da sah. — Nirgends hatte er so wohl und so praktisch

geordnete Wohnungen wie dort gefunden, es sei unter den höheren oder den unteren Klassen. Bemerkenswerth ist dagegen, wie wenig Sinn er für die realistische Kunstrichtung hegt. Während er einen scharfen Blick für die Malerei der italienischen Hoch- und Spätrenaissance besitzt, wie für die vlämische Kunstrichtung — kaum versäumt er ein Werk von RAFAEL oder TITIAN, von den CARACCI oder GUIDO RENI, von RUBENS oder VAN DYCK anzugeben — werden ein REMBRANDT, ein FRANS HALS oder die niederländischen Kleinmeister nie genannt. Für seinen Hauptzweck war er sonst mit den besten Empfehlungen versehen, er tritt als Grand Seigneur auf, und macht bei hohen Personen seine Aufwartung. Sogar König LUDWIG XIV empfängt ihn auf das gnädigste, und lässt ihm den Musterbau der Zeit, das Schloss zu Versailles mit seinen Springbrunnen und Gärten vorzeigen. Er besucht überall die Künstler und Kunsthändler, sammelt genaue Nachrichten über Künstler, Kunsthandwerker und Kunstwerke und nimmt einen lebhaften Theil an dem höchsten Gesellschaftsleben, wo der stattliche, gebildete Fremde stets mit „aller Civilität“ empfangen wird.

Nach der Rückkehr erhielt TESSIN vom König CARL XI den ruhmvollen Auftrag, die Pläne zu einem theilweisen Umbau des alten, aus dem Mittelalter stammenden und im XVI. Jahr vollendeten Stockholmer Schloss zu entwerfen. Der Neubau sollte eigentlich nur den Nordflügel mit der Schlosskirche und einer Reihe von Prachtzimmern umfassen. Die eigentliche Bauarbeit fing nach sorgfältiger Vorbereitung 1692 an und drei Jahre später war der neue Flügel wenigstens in der Hauptsache fertig.

1697 wurde aber das alte Schloss durch eine Feuerbrunst verheert, die eine Veränderung und Erweiterung herbeiführte. In zehn Jahren ging unter TESSINS Leitung das Werk fort, hörte aber um 1707 aus Mangel an Mittel beinahe gänzlich auf. Es war die Periode des grossen nordischen Krieges, die erst nach dem Tode CARLS XII 1718 endigte, und die auch ein Ende an der künstlerischen Thätigkeit TESSINS machte. Überhaupt war dem jüngeren TESSIN eine so reiche architektonische Wirksamkeit wie dem Vater nicht vergönnt. Er vollendete mehrere von diesem angefangene Gebäude, vor allem Schloss Drottningholm. Sonst sind aber sein eigenes Palais, das jetzige Oberstatthalterhaus in Stockholm und das für Graf CARL GYLLENSTIERNA ausgeführte Schloss Steninge in Upland seine bemerkenswertesten Werke. Mit der Zeit wurde er jedoch mehr auf politisches und administratives Gebiet hinübergezogen. Nachdem er 1697 zum Oberintendanten aller königl. Schlösser, Häuser, Gärten und Mobilien ernannt und 1699 in den freiherrlichen Stand erhoben worden war, rückte er nach einander zum Hofmarschall, Königl. Rath, Grafen, Universitätskanzler und Obersten Marschall auf. In der Rathskammer war er ein treuer Anhänger seines Herrn des

Königs CARL XII. Nach dessen Tode (1718) und wiedergewonnenem Frieden gelang es ihm endlich den Schlossbau wieder ins Werk zu setzen und er hatte in seinem hohen Alter die Freude den Bau wieder aufgenommen zu sehen. Erst 1754 konnte jedoch die königl. Familie das Schloss in Besitz nehmen. Der jüngere TESSIN war ein Grand Seigneur im Stile der Zeit, der durch seine Ehen mit HEDWIG ELEONORA STENBOCK (1689) und MARIA BARBARA HORN (1716) in Verbindung mit den ältesten und vornehmsten Familien Schwedens trat. Aber er war zugleich ein ernsthafter, tüchtiger, durch Reisen und Studien gründlich gebildeter Mann. Seine Gedanken über Baukunst und Dekorationswesen hat er in verschiedene, leider nicht veröffentlichte Aufsätze, meistens Memoriale zu von ihm komponirte Baupläne niedergelegt. Der umfassendste ist ein „Traicté sur la décoration intérieure,” den er in den letzten Unglücksjahren seines Königs, etwa 1715—1716, ausgearbeitet hat. In seinen Schriften und in seiner architektonischen Thätigkeit verweist er für das äussere zu der italienischen, spätclassischen Renaissance, für die innere Dekoration zu den Franzosen, vor allen CHARLES LE BRUN, und dessen italienischen Vorgänger PIETRO DA CORTONA. Unter seinem künstlerischen Nachlass befinden sich u. a. Pläne zu einem Schloss in Kopenhagen, zu einem Umbau des grossen Hofes im Louvre, zu einem Pavillon d'Apollon, eine Art Museumsgebäude zu Versailles, zu einer Kirche in S. Petersburg, zu Lützelburg später Charlottenburg bei Berlin. TESSIN starb 10 April 1728.

Der dritte TESSIN, Graf CARL GUSTAF, Sohn des Vorigen (geb. 1695) wurde sein Nachfolger am Schlossbau, brachte es aber als Architekt nicht über den Standpunkt des gebildeten Dilettanten hinaus. Dagegen nimmt er als kunst-sinniger Mäcen und eifriger Sammler einen hervorragenden Platz in der Kunstgeschichte seines Landes ein. Unter seiner Mitwirkung kam eine schwedische Kunst-Akademie zu Stand, und seine Sammlungen von Gemälden, Zeichnungen und Stichen, zum bedeutenden Theil vom Vater vererbt die später in den Besitz der Königl. Familie übergingen, bilden neben denen der Königin LUISE ULRICA den Kern der schwedischen öffentlichen Kunstschatze. Auch Graf CARL GUSTAF TESSIN wurde früh in die politischen Bewegungen eingezogen, auch er wurde Oberster Marschall und war eine Zeit (1747—1752) sogar Kanzlei-Präsident, d. h. Chef der Regierung. — Mit ihm erlosch den 7 Jan. 1770 diese bedeutende, in die Entwicklung Schwedens so tief eingreifende Familie.

Wir lassen hier die Schilderung N. TESSIN d. J. folgen.

Zu Loo dess Printzens von Orangen Lusthauss, welches in Geldern zwischen Deventer undt Amsterdam lieget, beij 16 stunden ab von Amsterdam, habe ich

folgende dinge observiret. Die Situation ist auf einer grossen heijde, wor fast kein wald zu sehen ist anders alss eine plantage dichte darbeij mitt einige kleine wälder; die Situation ist fast eben, auserhalb hinten nach dem garten gehet es einige tritt auff beijden seiten herunter, alwor 2 grosse gemahlten statuen wahren vorgestellet zu Modellen von Ströhmen. Vorn ist eine breite Avenue von 4 reijgen beumen, der hoff wirdt mitt eisern gegitter vorn auff der gantzen breite geschlossen. Auff der rechten seiten vom Hoff seijndt die Officen undt die Orangerien, auff der linckeren seijndt 2 grosse Ställe; von diesen beijden flügeln gehet der platz in der runde zum corps de logis; diese ründungen haben auff jedweder seite 13 jonische Collonnen von gehauen stein ungefehr $6\frac{1}{2}$ elle hoch. diese beijde portiquen haben die floren mitt klincker belegt, mitt einen tritt under, hinten seijndt wie pilaster, die gegen den Colonnen antworten, oben ist eine ballustrade; dass dach ist flach darauff undt mit bleij belegt wie Canalen weiss, dass das wasser doch immerfort etwass darauff beliegen bleibt, umb dass bleij zu conserviren, dass übrige wasser welches man herabhaben will, läuft durch gewisse öffnungen unter der ballustrade in der bleijernen flachen ränne, so über der Cornicione Architravata der Colonnen ist, und kömpt endlich in kleinen rännen herunter in den beijden ecken; von wannen es in den Cannälen unter der erden wegläuft, von welchen hier über all ein hauffen seijndt umb all den unflath undt wasser über all unter der Erden wegzuleiten. Nach dhem hauss gehet man etzliche tritte hinauff, die artig auff den seiten der steinen mitt kleinen halben ründungen wahren in einander gefüget, dass sie sich nicht ab noch anschieben können. Dass hauss hat 7 fenster in der faciate vorn, undt 6 auf den seiten, ist dritt halb wohnung hoch; die vorstube ist von der treppen geschieden, mitt pilastern von Eichenholtz. Die tritte an der treppen undt die balluster seijndt auch von eijchenholtz, die grosse treppe gehet nur eine wohnung hoch, mit dreijen branchen, die beijden auf den seiten führen erst hinauf, unter der mittlern gehet man nach den garten. Oben kömpt man in einem Sahl hinein, mitt jonicher Architectur aussgemacht, hatt erstlich wie ein platt dach runder herumb, dan dass gewelf hernacher je hoch hinaufsteigt, undt keinen guten effect macht, der Sahl hat dreij Fenster; dass Hauss ist nirgends aussgemacht. Auss dem Sahl kömpt man auff beijden Seiten in den Audientzkammeren die in der ecke liegen, undt 2 fenster auf beijden seiten haben; hier auss kömpt man in beijden Alcoven, so zweij fenster haben, von hier im Cabinet undt in der garderobbe. Auf der rechten seiten seijndt des Printzens Zimmer, auf der linckeren der Printzessin ihre; oben in der halben wohnung auff beijden seiten vom verhöthen Sahl seijndt in der halben wohnung die Logementer vor dass Frauenzimmer; unterst im Hauss seijndt H. BENTEIMS und anderer der fürnembsten herren zimber; dass Hauss ist meist mit brocatellen

meubliret, oberst ist dass dach gantz flach, hat eine kleine kammer neben der kleinen treppen in der mitten vor der printzessin, in den vier ecken seijndt die Schorsteinspfeiffen, dass oberste dach ist gantz mitt bleij belegt, undt ungefehr 5 zoll darüber mitt brättern, sonsten steigt dass dach von hier zimlich steil hinunter, undt ist mitt ardoisen bedeckt; dass wasser laufft in den 2n rännen auf beijden seiten herunter biss unter der erden; undt springen die rännen nicht weiter auss als die verkropffungen auf den seiten. Auss dem hauss gehet man die erwehnte Terrasse herunter im garten, welcher viel fast einmahl so breit alls lang ist, mit einer mauer umbzogen; hier kommen 3 runde bassinen mit 8 quartiern herumb; hierauss gehet man durch der Maitresse Allée im küchengarten, welcher viel länger alls breit ist, die breite hat er wie der forderste; diesser garten ist mitt grossen beumen umbgeben, ist separiret vom lustgarten durch eine grossé allée von 4 reijgen beumen, dardurch man auf der linckeren seiten dass alte Gebeu siehet. Auf beijden seiten dieser beüme seijndt kleine Canäle, da dass wasser auf der einen seiten zur linckeren handt, wie eine kleine Cascade herunter fällt. Auf der einen seiten zur linckeren handt, wenn man vom Garten nach den hauss zu gehet, seijndt beij der Orangerie angelegt kleine pièces coupées, so mitt Berceaux 4 von eijchenholtz umbgeben seijndt, welche auch zwischen den pièces coupées eine artige figur machen; in der mitten ist ein runder Bassin mitt bindwercks nichen herumb, umb diesen herumb kommen 4 andere kleinen bassinen, die mit pièces coupées et Berceaux umbgeben seijndt; auf den andern seiten bei den Ställen, ist auff dem platz, so gegen diesem antwortet, alles mit gazonen in ein stück sehr wohl belegt, mit gazonernen Sitzbancken runde herumb; auf den beijden seiten wor die Ställe nicht seijndt, finden sich hohe maueren mit Espallieren bekleidet rundt umb den platz; zwischen den Espallieren und Sitzbäncken von gazonen seijndt gänge herumb. Im garten werden die fontainen nicht sonderlich hoch springen können. Die gazonen wurden hier sehr wohl gelegt, dass stijck gazon wahr allzeit zusammengerullet, ungefehr 15 zoll breit, undt 10 qv. lang, so treflich sauber wurde zusammengefüget, gestämpet, undt immer gewässert undt gewälztet. Sonsten wahren an den 2n gantzen Estagen vom hauss keine Creutzhöltzer in den Fenster-Carmen, in den Mezzanilien wahr ein mittelholtz herunter, welches ich bezeichnet habe, undt zur unterrichtung der andereh wirdt dienen können. Das oberste Fenster von 5 grossen rauten hoch undt breit stunde allzeit still, dass unterste, welches eben so gross ist, gehet allzeijt auf undt nieder mit stricken daran gewichte hengen, so oben über kleine poulicen lauffen, undt auf den beijden seiten des untersten fensters in kleine hacken, in der mitten von der högde des fensters, seijndt gefästiget, so dass die stricke sich nicht schaben, undt doch nicht gesehen werden. Die beijden

gewichter seijndt proportioniret nach der schwerde des fensters, seijndt von bleij, platt undt fast wie eine kleine handt gross, oben seijndt löcher, da die stricke in gefästiget seijndt am bleij; hierbei ist auch zu observiren, das an allen fensterkarmen zweij platte höltzer immer werden angeschraubet, die den Canal auf der einen seiten vom fenster formiren, diese schraubet man ab, alle mahl dass man die gantze fenster heraus nimpt, undt rein macht. Die grosse franscke glässer sitzen alle im holtzernen eijchernen Chassis, undt werden sie ohne bleij mit einer gewissen materie gefestiget.

Sussdijck, des Printzens anderes Lusthauss, lieget $1\frac{1}{2}$ uhr von Ammerssfort im Utrechtschen Stifft; die Situation ist auch eben, aber voller gepflantzen wäldern; die Avenuen seijndt von 3^{en} seiten recht schön. Das hauss ist von 2ⁿ gantzen etagen undt eine gantz kleine gewelbte, meiste unter der Erden. In der ersten gantzen Estage, wohnen Ihre Hoheiten selbst undt oben darüber die fürnembsten Hoffbedienten; der Sahl ist zimlich gross, hat licht von 3ⁿ seiten nach den garten, ist mit gemahlten landschafften gezieret zwischen pilastern, sonsten die übrigen zimber haben fast eine solche suite wie zu Loo, dass hauss ist etwas länger undt nicht so breit, soll auch vor 14 Jahr begunt seijn. Die vorstube wahr artig genug gemahlet mit Jachtsujecten vom HONDECOETER undt anderen Mahlern, imgleichen auch die kleine treppe a deux branches, oben wahr der Sahl vor den bedienten verloren abgetheilet. Vorn beij der Einfahrt dess Hoffes lagen die Stalle zur rechten, undt die Wagenheuser undt Officen zur lincken; der Hoff wahr gantz sauber mit klincken belegt, zwischen dem Corps de logis undt den gemeldten heussern standen hohe Eichen in dem geklinckerten hofe gepflantzet. Auff dreijn seiten hat dass hauss öffnungen im garten. Auf beijden seijden seindt parterres en broderie mit fruchtbeumen guarniret, mitten vor seijndt compartiments de gazon: in einem pièce quarrée, umb diesses alles herumb schliessen gar grosse geflantzten alléen von Eijchen, hinter dhem ist die Mesnagerie mit einem Canal, so von einem gegitter, hernacher fruchtbeumen en arbriseaux, wie auch gantz grossen eijchen gantz umbringet ist, welches fast dass hübschte zier ist. Umb dieses alles herumb schliesst eine grosse Parque. Auf der rechten seiten vom Garten, ist ein runder zimlicher grosser Thurm, darinnen die Machine ist zu den Fontainen. Unten wird es durch ein Pferd hinauf getrieben, wenn die kleine Windmühle eben keinen windt hat; das wasser wirt durch pumpen in 2ⁿ Canälen von bleij, biss oben im Reservoir vom bleij getrieben, welches die Machine

umbringt, von dar es wieder in 2ⁿ anderen röhren hinunterfällt, undt im garten wirt geleit. Unter der Machine ist eine sehr schöne Glaciere in der mitten, wor dass pferdt herumgeheth.

In Amsterdam bin ich gewessen beij Mr. GERARD LARESSE, der ein sehr guther Mahler ist von ungefehr 45 jahr alt, ist verheijrathet, undt wirdt vor der beste in Amsterdam gehalten, insonderheit in plafonden, so er sehr schön mahlet, acheviret auch seine historien sehr wohl undt nett, wie dass stijck von der Judit undt Oloferne wahr, mahlet auch sehr nett ins kleine, ist nimmer in Italien gewessen, aber er hat doch sehr gute Ordonnancen, wie insonderheit dass wahr von der Venus mit den Amoretten, wie auch dass kleine stück von den Slaven, aber insonderheit wahr artig die Eschisse, die da wahr gemahlt ins kleine vor dem Rathauss; er divertiret sich auch mit spielen auf allerhand instrumenten. Beij ihme im Hauss ist der beste Landschafftmahler in Amsterdam so JEAN GLAUBERT heist, der einen bruder in Venedig hat, ist auch selbstn sehr lange in Italien undt anderer Orthen gewesen, mahlet die landschafften über alle die massen schön, undt umb sehr guten kauff. Er mahlte eben an unterschiedlichen stijcken, die just wahren gepast, umb in den Lambrissaden eines Zimbers gesetzt zu werden, die sehr artig wahren, undt darinnen die figuren von Mr. LARESSE wahren vorgestellet, in einigen mehr undt weniger, ja auch bald zweij oder dreij figuren lebensgrosse vorn an, so dass man nur die helfte von den figuren ungefehr sahe; in anderen stijcken wahren wiederumb kleine figuren in vertiefung, worinnen Mr. GLAUBERT sehr artig ruinen von antiquitaten hatte mesliret, undt kan man beij ihnen solche dinge nach massen bestellen, undt kam ein solch stijck von ungefehr 4½ hoch, undt 11 qv: breit 60 Rdhle. zu stehen umb aufs sauberste aussgemacht zu werden.

Mr. HONDEKOETER ist der beste mahler umb vögeln undt dergleichen sachen zu mahlen, ist ein sehr civiler man, annoch jung von Jahren, hat mir auch sehr artige dinge gewesen; er possediret eine sehr losse manier zu mahlen, undt die von weiten doch trefflich fein läst; er sucht immerfort die thiere zu mahlen, so am raresten von farbe seijn, wie die beijde stijcke ausswiesen, so er mir zeijgte, dehren dass stijck ungefehr 60 Rdhl. zu stehen kahm. Er mahlet allerhand thiere guth, aber die vögel doch am besten; Er wiest mir ein blumenstijck, dass so sehr wohl geschillert wahr, dass ich mein tage nichts mehr acheviret undt doch nicht stentiret gesehen. Sie reist eben nach London, heist MARIA VAN OOSTERVICK, undt ist gewesen einer Escoliere vom sehr braven blumenschildrer Chev. DE HEM genandt.

Oud-Holland 1900.

Von Contrefejtz Mahlern ist Mr. VAN DER PLATZ (PLAATS) der beste ins grosse, nechst ihme Mr. MAS (MAES), undt Mr. MUSER ins kleine.

BARTHOLMAEUS EGGERS ist der beste Bildhauer, ein Discipel von QUELLIN, hat unter ihme viele dinge am Stadthaus verfertigt, beij ihme sahe ich 3 Statuen von Churfürsten, die vorzeigten in Brandenburg haben regiret, dheren er zu vorn 8 stijcken ohne diesen hat gemacht, so in Berlin im grossen Sahl alle stehen, dass stijck ist $3\frac{1}{2}$ elle hoch; vor dass stijck sagt er, dass er bekähme 2000 gülden, welches 800 Rdhl. macht, mit dem marmor, sie wahren modern mit Cürassen gekleidet, die Modellen sahe ich von den übrigen auch, und wahren die stellungen zimlich frech undt artig, aber besser aussgearbeitet hätten sie doch können seijn. Dass Büst vom Churfürsten wahr auch in Marmor zu sehen, wie auch andere zweij Büsten vom Apolline undt Diana; er solte umb 4 wochen hernach von Amsterdam nach Berlin reijssen umb diese statuen aufzurichten. Monst. MELLICK¹⁾ wolte er gantz nicht rühmen, däncke auch wass mehr von sich selbst, alls von nöthen wäre.

Mr. DE JONG ist der Bildhauer negst ihme am meisten aestimirt, undt ist noch jung, beij ihme habe ich gesehen uuterschiedliche Sphinges, so auss Oestindien wahren bestellt vor dem König von Siam wahren aber nicht sonderlich. Er wiess unss einen abguss, von einem Kopff vom ALEXANDER M., so der Grosshertzog von Florentz in seiner kunstkammer dass Original Antique von hat, undt unerhört wirdt aestimiret, er gedachte auch von einem Büst von Jove, so hinter den frantzöschten Mahler Academie in Rom soll zu finden, undt treflich schön seijn. Er wiess mir ein Modell vom wachss vom Churfürsten von Brandenburg zu pferdt mit 4 kinderen auf den Ecken des piedestals, so die 4 Winde der welt vorstellen, welche seinen ruhm sollen ausblasen, undt unten kahmen die 4 vornemste Tugenden zu sitzen, mit bassarelieven zwichen; dass pferdt galopirte undt hatte renversiret 2 männer. so die unruhe undt den krieg vorstellten, welches werck ist zurück geblieben, weil es über 50000 Rdhl. hatte sollen kosten. Dieser bildhauer ist sonsten auch offte beij dem Churfürsten.

WELHELM DA GONIAR, so da wohnt auf de Printzen Graft, hat die beste marmormühle zum zagen undt schleiffen, welche er nur allein mit windt darf treiben; ist up de Wettrung zu sehen, 14 zagen gehen zugleich, undt ist nur ein kerl, der die aufsicht darbeij hat; neben beij werden 200 marmorfliessen, ungefehr von einer ellen gross das Stück, geschlieffen, durch 60 andere, die herumb

1) MILLICH. Zie de aantekening aan het slot.

lauffen, wor grosse steine seijndt auffgelegt, die aber vielehr alss die untersten geschlieffen seijndt; dass radt ist 30 fuess in Diameter. Ein Stijck von 9 Fuess lang, und $3\frac{1}{2}$ fuess breit, kahm ungefehr 40 gülden oder 16 Rdhl. zu kosten, wahr aber kaum über ein finger dick, aber sehr schön geadert. Eine fliesse von einer ellen gross, vom schönsten geaderten oder auch gantz weissem marmor kostet ungefehr ein Rdhl., die schlecht geaderten kan man fast vor die helfte haben. Sonsten habe ich auch an einem andren orth eine Schleifmühle gesehen, so mit einem pferde wurde gezogen, wahr aber viel kleiner; sonsten lagen die pfliessen auf selbige weisse auf einander; zwischen den steinen lagen von kleinen Zagspanen, so wie mehl aussahen. Oben stundt der Kasten, da dass wasser algemählig mit dem feinem sande herauslief auf den steinen. Unter dem gantzen radt, wahr ein grube fast so gross wie dass radt, darinnen die feuchtigkeit sich wieder sammelte. Sonsten ist hier einer, der sie auss Genua läst geschleift herauss undt hieher kommen, beij welchem man sie vor den besten kauf bekömt; er hat einen unerhörten vorrath dar von stehen.

Der beste undt fast einzige bleijgiesser von Statuen heist BERNARDUS DRONRIJP, wass er all von güsse kan fourniren, weist dass register auss, so er mir mitgegeben undt geschrieben ist.

Mr. DE WITT, ein alter man, hat die besten zeichnungen undt kupfferstijckke zu verkauffen, wohnet neben dem Statthaus, er hat eine trefliche Schildereij von CARL LOTT, vom Phariseer etc.

Wass man im Statthaus hat gesehen, wissen die 3 bücher, so ich darvon habe, aus; dass gewelb im grossen Sahl ist noch nicht fertig; die marmorne arbeit, wie auch die 6 grosse bronzerne figuren aussen auf den Frontespicen, seijndt alle unter Sehl. QUELLINS conduite aussgeführt. Ein offen wahr in einem Schornstein aufgesetzt, von eijssernen platen in messings ränden eingefasset, so auf dreijen seiten kunten aufgeschlagen gantz werden, undt wahr sehr sauber gemacht, von welchem auch eine heimbliche Conduite gung biss unter eine grosse eijsserne tafel, so mitten unter dem tisch, dardurch er wärmet wurde etc. Nechst unter dem dach sahen wir die rustkammeren, oben auf dem dach wahren 4 Reservoirs, darinnen sich all dass regenwasser sammelte, umb in feuersnoth zu dienen; der zeijger im turm wahr auch gantz loss mit den Chiffern welcher artig genug wahr.

In der Kircken nechst dem Statthaus, wahr Sehl. H. Ammiral REUTERS Tombeau zu sehen, an der stelle wor dass Altar flegt zu stehen, wahr aber schlecht von Ordonnance undt arbeit. Sonsten wahr in selbiger kirche eine grosse Orgel, so recht hübsch wahr. Auf beijden seiten der kirchen waren 2 pilasters von marmor mit Colonnen vorher, doch so separiret, dass zwischen ihnen incavaturen von bassarelieven waren; dass gantze werck wahr von weissem marmor undt rodtbraunen meslirten marmor, wohl ordonniret undt sehr sauber aussgeführt; oben wahr auch dass Schranewerck, so die Orgeln umgab, wohl undt artig gemahlt, dass gantze werck stieg fast wie die kirche hoch. Sonsten ist die Luthersche runde kirche fast dass beste wass hier von kirchengebeüden zu sehen ist. Dass Rassbhaus undt Spinnenhaus habe ich auch gesehen. Die Opera vom Cadmus habe ich auch sehen in französich repraesentiren, wahr eben nicht zu verachten, ettzliche stimmen gingen wohl hin, die machinen wahr sehr schlecht; der Theater auch viel kleiner alss der in Hamburg, aber ettzliche Decorationen waren recht guth gemahlt ¹⁾).

Ihre beste undt gröste heusser stehen an die Heeren Grafft, Keijzers Grafft undt Printzen Grafft. Der Trippenhaus ist wohl dass kostbarsste: allein alle ihre heüßer seijndt schlecht von Ordonnance, aber so sauber inwendig aussgemacht, an mauer undt tischler arbeit wie auch an floren, dass sie in der welt ihres gleichen nicht haben. Im bauen habe ich hier eine wunderliche maxime gesehen, dass man die facciade von vorn erst zu letzt aufführt wenn dass hauss schon unter dach ist, undt dass alle die leisten in den Cammern schon waren an den vertheillungen der balcken angeschlagen, ehe undt bevor dass die scheijdwände darinnen waren.

(Fortsetzung folgt.)

¹⁾ In der ehemaligen TESSINSchen Sammlung im Nationalmuseum giebt es 6 Bl. Decorationen zu der Oper Cadmus, gezeichnet von BÉRAIN.

DE PORTRETTEEN DER BERESTEIJN'S IN HET HOFJE VAN BERENSTEIJN TE HAARLEM.

DOOR

M. G. WILDEMAN.

NU een onzer eerste kunst-critici, Dr. CORN. HOFSTEDE DE GROOT, verklaard heeft, dat FRANS HALS part nog deel heeft aan het groote familiestuk der BERESTEIJNS, aanwezig in het Louvre-Museum, is mij een groot pak van 't hart gevallen, daar ik al een paar jaar door allerlei conjecturen tot de wetenschap trachtte te komen, wanneer dit doek geschilderd is. Nu echter de groote Haarlemsche meester dit beeld niet penseelde, laat genoemd onderdeel mij koud, en kan ik overgaan tot gedeeltelijke omwerking van een kort vertoog, dat in Februari 1899 in de Opr. Haarlemsche Courant van mij werd opgenomen.

Ik relateerde daarin o.a., dat hoewel indertijd de noodige pennen in beweging zijn gebracht ¹⁾, toen HH. Regenten van het Hofje zich niet ontzagen, om de origineele portretten van familieleden van den stichter voor grof geld in het buitenland van de hand te doen, door geen Haarlemmer getracht werd op te

¹⁾ Vgl. Het Hofje van BERESTEYN. Ernstige bedenkingen. enz. door J. KIMMAN K. Pr. Amsterdam. J. S. DE HAAS 1876. Ned. Kunstbode I, 35, II 89. ALBERDINGK THYM in Rott. Cour. Mr. J. A. N. TRAVAGLINO in Handelsblad Jan. '76 — id. id. in Amst. Courant Jan. 1876. En later M. G. W. in Opr. Haarl. Cour. Februari 1899. W. P. J. O. en M. G. W. in „De Grenswachter“ van 9 Juni 1900.

sporen, wie door die kunstwerken worden vereeuwigd, en slechts de traditie zonder grondig onderzoek gehuldigd bleef, dat men in het viertal doeken de beeltenissen bezat van den stichter, diens echtgenoot, diens zuster en eene voorstelling van 't geheele huisgezin van den stichter.

Toen ALLAN ¹⁾ zijn geschiedenis van 't Hofje samenstelde werd hij al heel slecht door HH. regenten in den zadel geholpen: het geschiedkundig gedeelte is totaal onjuist. Ook *hij* noemt 2 portretten als voorstellende den stichter en zijn gade, en laat de zuster van den stichter huwen met ROBERTUS HEEBY, wat beslist onwaar is. ROBERT HEEBY, expert musicyn, overleed te Haarlem 6 Nov. 1691 en was geb. te Amsterdam. Hij huwde 10 MARIA LAM (dr. van SIMON CORNELIS en TRYNTJE GYSBERTS), begr. te Haarlem 20 Juli 1673; en 20. te Haarlem 23 Juli 1685 ODILIA VAN HEMERT, j. d. van Haarlem.

Deze misstellingen zijn niet goed te maken door de bewering dat de papieren van 't Hofje onleesbaar zijn, iets waarover DE KONING, in zijn Tafereel der Stad Haarlem ²⁾ ook al klaagde.

Ook KIMMAN, hiervoren genoemd, draaft erg door, wanneer hij op bl. 24 van zijn overigens lezenswaardig vertoog zegt, sprekende over de familie VAN BERESTEYN:

„een achtenswaardige, godsdienstige en weldoende familie onzes voorgeslachts, onzer vaderstad, die in de eerste en felste vervolging het geloof bewaard „en dat geloof in luid sprekende daden getoond heeft”.

Ik stel daartegenover het feit, dat de *vader* van den stichter van 't Hofje den 9 Jan. 1618 in de gereformeerde kerk te Haarlem huwde met de protestantsche ANNA STEYN (dr. van TYMAN, in 1596 ontvanger der grafelijkheidstollen, en van CATHARINA COLTERMAN).

Ook reeds op bladz. 16 heet het: (sprekende over hetgeen men voor de portretten in het Hofje zou kunnen in de plaats stellen — prentjes of een denksteen) „Jammer echter, dat in dit geval geheel het vooropgestelde verdwijnen, „de verschuldigde eer niet aan de schenkers, maar uitsluitend aan FRANS HALS „ter wier oorzaak immers de meesterstukken zouden zijn van de hand gedaan „en de copieën daarvan in de plaats gehangen zou bewezen worden — niet aan „de schenkers, niet aan de deftige Katholieke Haarlemsche familie der XVIIe eeuw, „die zich met zulk een kunstenaar in verbinding gesteld, die in de dagen van „druk en vervolgingen nog lust en opgewektheid gevonden heeft naar vermogen „de kunst te helpen bevorderen, die *ondanks het protestantisme* en de losse

²⁾ ALLAN. Geschiedenis en Beschrijving van Haarlem IV, 238.

¹⁾ Dus een 80 jaar geleden.

„ongemanierdheid van onzen FRANS in hem den genialen man vereerd, en als „degelijke lieden van stand, ook toen aan beschaving en kunst mede hebben de „hand gehouden.”

Hieruit blijkt zonneklaar dat de r.k. geestelijke niet op de hoogte was met de familie, en ook blijkbaar in het echtpaar stichter en gade zag, in plaats van vader en moeder van dien. Mr. PAULUS VAN BERESTEIJN was beslist protestant toen hij in 1615/16 en '17 als commissaris der Kleine Bank van Justitie fungeerde.

Vóór den verkoop, waren in het Hofje aanwezig *a.* een mansportret 1.36 h. 1.— br.; *b.* een vrouwenportret 1.36 h., 1.— br.; *c.* een meisjesportret; *d.* een familiestuk 1.67 h., br. 2.41.

Door den Haarlemschen schilder P. H. VAN WIJNGAERDT werden zeer verdienstelijke copiën vervaardigd, welke de Regenten-kamer (een monstrum horrendum van architectuur), nu versieren.

De sub *a*, *b* en *d* genoemde schilderstukken gingen in 1885, voor de niet geringe som van frs. 100.000 in eigendom over aan de Fransche regeering en zijn geplaatst in 't Louvre-Museum.¹⁾

Het sub. *c* genoemde portret werd in 1884 verkocht voor frs 210.000 aan de baronesse MATHILDE VON ROTHSCHILD te Franckfort a/M., alwaar het in hare particuliere verzameling berust.²⁾

Men zou denken, dat H.H. Regenten, bij den wandaad, dien ze bedreven, althans deugdelijke gegevens zouden hebben verstrekt aangaande de personen die de doeken voorstelden. Doch neen, de Directeur van 't Fransche Staats-Museum werd geheel verkeerd ingelicht. De 2de Editie van den Schilderijen-Catalogus van 't Louvre³⁾ door GEORGES LAFENESTRE en EUGÈNE RICHTEMBERGER, vermeldt onder No. 2386 - FRANS HALS - Portrait de NICOLAS VAN BERESTEIJN.

„Il est debout tourné de profil à droite, la tête nue, vue de trois quarts portant les moustaches relevées de la barbe en pointe. Comme vêtement une culotte noire, un justaucorps noir parsemé de fleurs, un manteau noir; des manchettes et une fraise blanches. La main droite est posée sur la hanche; l'autre appuyée sur une table, tient un chapeau noir. Sur le fond est peint l'écusson familial.”

¹⁾ Ze stellen voor a) Mr. PAULUS VAN BERESTEYN, b) diens derde vrouw CATHARINA BOTH VANDER EEM, wier wapenschild in den linkerbovenhoek is afgemaald: „in keel drie paalsgewijs geplaatste zilveren botten (2 en 1). — Over d. Zie het slot.

²⁾ In 1875 werd van dit schilderij eene copie vervaardigd door den betreurden JAAP MARIS, en geschonken aan het Genootschap Pulchri Studio, waar het thans als schoorsteenvulling in de suite der Bestuurskamer prijkt.

³⁾ La Peinture en Europe — Catalogues raisonnées des oeuvres principales conservées dans les musées, collections par GEORGE LAFENESTRE, Membre de l'Institut . . . et EUGÈNE RICHTEMBERGER. Paris, Société française d'Éditions d'Art. (L. H. May.)

en onder No. 2387 Portrait de la *femme* de NICOLAS VAN BERESTEIJN.

„Elle est représentée tournée de trois quarts à gauche, vêtue d'une robe „de damas noir et d'un corsage du même étoffe, orné de broderies d'or; man- „chettes fraise et bonnet en dentelle blanche. Le bras gauche, pend le long du „corps; la main droite est appuyée sur le dos d'un fauteuil; autour de la taille „une ceinture en or; aux poignets des bracelets. Sur le fond sont peintes les „armoiries de la famille.

„Figure à mi-corps, grandeur naturelle. Peint vraisemblablement en 1629.”

Terwijl het familie-stuk wordt beschreven als volgt: 2388. HALS (FRANS).
Portraits de la famille VAN BERESTEYN de Haarlem.

Dans un jardin, à gauche, le père de famille enveloppé dans un manteau noir coiffé d'un chapeau à larges bords, est assis sur un escabeau, tourné de trois quarts à droite. Sa femme, vêtue d'une jupe violette, d'un corsage jaune, d'un manteau noir à large fraise et d'une coiffe blanche assise sur l'herbe, s'appuie sur son mari vers lequel elle tourne la tête; au milieu, une petite fille, portant un costume noir offre à ses parents une fleur, et au second plan, un enfant cherche à atteindre des cerises qu'une servante, vêtue d'un costume rouge, est en train de cueillir: à droite, quatre enfants habillés de costumes clairs entourent une femme aguenouillée, qui joue avec un oiseau. Figures grandeur naturelle. — Als noot wordt er aan toegevoegd: „Ce tableau avait subi de maladroits restaurations. La dernière petite fille à droite a du être rapportée, et ne semble pas peinte par la même main.¹⁾ Il résulte de la lecture des registres du Béguinage de Haarlem, que les personnages qui figurent dans ce tableau sont le père et la mère du fondateur de cette maison (Hofje van Beresteyn). Les deux enfants qui les accompagnent sont NICOLAS et sa soeur EMERENTIA, dont le portrait séparé d'une date postérieure, payé 210,000 francs est à Franckfort dans la Galerie Rothschild. D'après l'âge des enfants ou peut supposer que le tableau a été peint en 1620. Il appartient donc à la première manière du maître.”

Thans overgaande tot het genealogisch gedeelte, dat ik met eene vertrouw- bare geslachtslijst der familie VAN BERESTEYN als leiddraad, bijna geheel samen- stelde uit bescheiden en registers berustende in het rijke Haarlemsch archief, begin ik met de publiceering van een extract ²⁾ van het testament van den stichter van het Hofje, NICOLAAS VAN BERESTEYN.

1) In zijn desbetreffend rapport deelt VAN WYNGAERDT mede dat aan de rechterzijde een stuk is aan- gezet van geheel ander soort doek en dus hoogstwaarschijnlijk dit gedeelte niet van de hand van FRANS HALS is. Ook meent hij, dat de Fransche regeering met dit doek eigenlijk bekocht is. Die meening wint nog meer veld, indien het geheele tableau niet van HALS is.

2) De inzage van het origineel werd mij door den bewaarder der notarieele protocollen — als niet be- langhebbende, *correct* geweigerd —; minder te verdedigen was de weigering van H.H. Regenten van het Hofje

„In den Naeme des Heeren Amen, bij deesen tegenwoordige openbaere instrumenten sij kennelick eenen ygelicken dient behoort dat in den jaere nae de geboorte onses Heeren Heylandt ende Zaligmaker Jesu Christi XVIc seven en tseventigh op den XVIII^{en} Juny sijnde Vrydagh des avonts de klockke omtrent acht uyren, voor mij HENRICK VAN GELLINCHUYSEN, Notaris publicq bij den Hove van Holland geadmitteert binnen der stad Haerlem resideerende, ende voor de naargenoemde getuygen in eygener persooone gekomen ende gecompareert is,

Den E^e NICOLAES VAN BERESTEYN, meerderjarige jongman woonen(de) binnen deeser Stad, mij Notaris bekent, wesende gesont ende wel te passe van lichaam gaende en staende, sijn reedenen, memorie, verstant ende spraeke door des Heeren genade wel hebbende, ende volkomentlicken gebruykende, soo ons Notaris en de getuygen uytwendichlicken bleeck, ende men anders niet en kende zien, nochte bemercken, dewelcke acht nemende op de kortheydt des Menschen leven als een schaduwe verganckelick zijnde, de sekerheydt des doods ende de onsekerheydt des tyds ende de uyre van dien, willende daaromme deselve onsekerheydt voorkoomen beslooten ende goet gevonden heeft te disponeeren van zijne tijdelijcke goederen hem by Godt Almachtig op deeser aerde verleent, ende die hij door sijn genadigen zeegen nogh zoude mogen komen te verleenen sonder daar toe door d'een of d'ander of iemand ter weerelt te syn gepersuadeert ofte misleyd maar hetzelfde te doen uyt syne puere vrije ende absolute wille,

Beveelende eerst ende alvorens zijne onsterffelicke ziele soo wanneer die uyt sijn Lichaem sal verrijsen de grondeloose Barmhertigheydt Godes ende sijn doode lichaam de christelicke begravinge der aerden daervan 't zelve geschapen ende genomen is.

Comende nu ter dispositie heeft hij Testateur gelegateert ende besproecken sulxs hij doet mits deesen in volle lijfftocht ende vruchtgebruyk van allen sijn Testateurs nae te laten goederen, die hij Testateur metterdood sal komen agter te laten, e geene van dien uytgesondert, aen sijne Suster Juffr^e. EMMERENTIA VAN BERESTEYN omme deselve goederen te heffen, ende genieten haer leven langh geduerende ende langer niet, sonder dat sij gehouden zal weesen aan yemand eenige cautie te stellen naer Rechten gerequireert, wijders met expresse begeerte dat de gemelte sijne suster, naer hem testateur komende te leven sij alleen ende niemand anders haar met de uytvoeringe van sijne begravenisse sal hebben te bemoeyen &^a.

om mij inzage van hun archief te geven. Ik vroeg dit in 1899 in mijne kwaliteit van adjunct-archivaris der gemeente Haarlem, in het belang van de geschiedenis der stad. Een lid der familie v. BERESTEYN was echter zoo beleefd mij een extract ter hand te stellen. De familie zelve verkreeg nooit een *afschrift*, 't geen grond geeft tot het meer uitgesproken vermoeden, dat het met de uitvoering van den uitersten wil niet in den haak is.

Verders was zijn Testateurs expresse wille ende begeerte dat na doode ende overlijden van hem testateur ende sijne voorm(elde) Suster, waarvan hij Testateur bij zijn leeven nogte voorgenomen heeft de begintselen van te leggen, sal gekogt ofte gebout worden van sijne nae te laten goederen, Een Hoffje, ofte sooveel Huysjens ofte Camertgens om bij arme oude luyden 't zij mans ofte vrouwen van Rooms Catholicke Religie sijnde ten eeuwigen dagen om Godts wil bewoont te werden, mitsgaders tot alsulcke jaerlickse ofte ook weeckelykse distributie aen deselve oude luyden 't zij mans ofte vrouwen ofte ook aen reparatie van (de) selve huysjens te doen, als hetzelve bequamelick dragen moet, ende de Regente ende Executeurs volgens haer absolute macht goet vinden zullen. Institueerende hij Testateur tot zijn erfgenaem het voorz. Hoffje ofte de bewoonders van dien, die immermeer weesen zullen, in het gemeen ofte de Regenten ten behoeve van het selve Hoffje ende de Inwoonders van dien, sulx als best sal mogen bestaan ende stadt grijpen.

Wijders heeft hij Testateur voor de eerste maal tot Regenten van 't voorz. Hoffje ende Executeurs van deesen sijnen testamente gestelt ende geadmitteert sulks hij doet bij deesen d' Heer MR. EGBERTUS RENTINGH sijnen swager, Item den E^e. HENRICUS SPOORWATER ende den E^e. JACOBUS VAN BERESTEYN sijne neven, gevende henluyden te samen ende elks int bijzonder sodanigen ample macht, last ende bevel, als men eenige Regenten, en Executeurs naer rechten toegeygent ofte geven kan, 't zy om de vaste ende andere goederen te mogen verkoopen als anders ende de wooningjens geordonneert ende toegestelt zijnde te mogen begeeven aen alsulke Catholycke oude armen mannen ofte vrouwen ende op sulke conditie als het meerendeel van henlieden dat believen zal &^a mits dat bij afsterven, vertrek ofte ongelegentheyd de een hem excuseerende d'ander een bekwaem oude rooms catholyk persoon in des gebreekenden plaetse tot hem sal mogen assumeeren, ende verkiesen die het hem believen sal, niet willende hy Testateur dat aan eenige Heeren, Magistraten, Wetten ofte gerechten van sijne saecken eenige openinge, bewijs, reekeninge ofte kennisse sal werden gedaen, als allen ende deselve (behoudens haer Eerwaardigheyd) daarvan Excuseerende ende Secludeerende mits deesen.

Ten laesten heeft de Testateur aen hem selven behouden etc^a.

Alle 't welcke hiervoren verhaelt ende geschreven staet, verklaerden hij testateur te weesen syn testament laetste ende uysterste wille, begeerende dat het selve stadt grijpe ende effect sorteeren sal, 't sij als testament, codicille gifte uyt saecke des doods, onder den Levende ofte anders, soo als eens menschen uysterste wille alderbest ende.... sal mogen bestaan, etc.

Aldus gedaen en gepasseert binnen den voorsz. stadt Haerlem, ten comp-

toire myns notaris ter presentie van JOHANNES THOPAS en JOHANNES VAN GELLINCKHUYZEN als geloofwaardige getuygen hiertoe versogt ende gebeden en was onderteyckent CLAES VAN BERESTEYN, J. THOPAS, J. VAN GELLINCHUYSEN. Onderstont: 't oirconde ende was onderteyckent H. v. GELLINCHUYSEN Hz. Nots. Pub. = lager stont = uytgegeven voor copye ende naer gedaene collatie is deese met myn Notaris prothocolle gedateert ende onderteyckent als boven accordeeren(de) bevonden, huyden den 24 Marty A^o 1684. By my = geteekent = H. VAN GELLINCHUYSEN Hz. Not. Publ. 1684.

Accordeert voor soo verre het geextraheerde aengaet met de copy authentic.

Haarlem 20 Oct. 1761.

(get:) W. BÖHNE, Not.

[op zegel van 6 stuivers, met vermelding: Extract uit Copye].

* * *

De doopacte van NICOLAAS VAN BERESTEYN is niet te vinden. We weten evenwel voldoende dat hij de zoon was van Mr. PAULUS VAN BERESTEYN o. a. commissaris van de kleine Bank van Justitie te Haarlem in 1615, 16 en 17 die 15 Juni 1588 werd geboren, te Haarlem 27 december 1636 overleed,¹⁾ na driemaal gehuwd te zijn geweest.

1. met ELISABETH SIJBRANDS', begraven te Haarlem den 24 April 1617²⁾

2. 9 Jan. 1618³⁾ met ANNA STEYN, geb. te Haarlem 15 Oct. 1589, begr. ald. 7 Oct. 1618⁴⁾, dr. van TYMAN, in 1586 ontvanger der grafelijkheidstollen, en van CATHARINA COLTERMAN.

3. (ondertr. te Leiden 12 Dec. 1619⁵⁾) met CATHARINA VAN DER EEM.

De 7 kinderen van PAULUS VAN BERESTEYN, waarvan de doopakten niet meer zijn terug te vinden, moeten allen uit zijn eerste huwelijk zijn gesproten, hoe vreemd het ook moge klinken, dat hij op 28jarigen leeftijd reeds 7 kinderen bezat. Zijn tweede vrouw is vermoedelijk in 't kraambd bezweken, daar tusschen haar huwelijk en dood slechts 271 dagen verlieden, terwijl het

1) Doodreg.: den 27 desember (1636) PAUWELS VAN BERESTEYN, in de grote K(erk) metlu(yen) f 14.—

2) id. den 24 April (1617) Een opening voor LYSBET SYBRANTS een half vuyr beluyt f 7.—

3) 17 dec. 1617. Ondertr. in de Geref. Kerk; getr. 9 Jan. 1618. PAULUS VAN BERESTEYN wed: van Haarlem wonende in de Wyngaertstraet met ANNA STEYNS, j. d. mede van Haarlem wonende in de Sylstraet.

4) 7 Oct. 1618. Een opening voor ANNA THYMANS STEYN, huysvrouw van BERESTEYN f 1.—

5) 12 dec. 1619 mr. PAUWELS VAN BERESTEYN, geboorteplaats Haarlem weduwnaar van ANNA STEYNS, geassisteerd met CORNELIS VAN DER EEM zijn toecoomerde schoonbroeder, — ondertrouwd met — CATHARINE VAN DER EEM, geboorteplaats Leyden, j. d., woonplaats Haarlem, geassisteerd met MARIA VAN DER HOOCH, haer schoonsuster.

familiestuk — indien het namelijk in 1620 is geschilderd — de *derde* vrouw met de *voorkinderen* van haar man vertoont.

De bekende kinderen van Mr. PAULUS VAN BERESTEYN zijn:

- a. ELIZABETH, huwt PIETER VERBEECK (volgens gen. v. B.)
- b. CECILIA, begraven te Haarlem 2 Januari 1617.
- c. HENDRIK, † ongehuwd (volgens gen. v. B.)
- d. EMMERENTIA, huwt 1 Februari 1663 vóór Schepenen van Haarlem mr. EGBERTUS RENTINGH j. m. van Vollenhoven. — Zij werd te Haarlem begraven 13 Dec. 1679. — Hij hertrouwt te Haarlem 23 Jan. 1681 met DELIANA DE VOOCHT, weduwe, van Delft.
- e. AERNOUT, begaven te Haarlem 6 December 1636.
- f. JOHANNES, † ongeh. en begr. te Haarlem 30 Januari 1649.
- g. NICOLAAS, de stichter van 't Hofje, overleden 5 Maart 1684.

De tweede vrouw van Mr. PAULUS v. B. was beslist protestante, terwijl van de derde het vermoeden voor de hand ligt, daar haar ouders nl. HENDRIK GERRITSZ. VAN DER EEM en ELYSABETH CORNELISDR. VAN VEEN, te Leiden in de Pieterskerk 16 October 1589 zijn gehuwd.

Op het familiestuk zijn dus naar de hierboven vermelde ware gegevens, voorgesteld: Mr. PAULUS VAN BERESTEIJN met zijn *derde* vrouw CATHARINA BOTH VAN DER EEM, benevens ELISABETH, HENDRIK, EMMERENTIA, AERNOUT, JOHANNES en NICOLAAS VAN BERESTEYN. Het kind op het volgens V. WIJNGAARDT aangehechte stuk doek komt mij voor EMMERENTIA te zijn, te oordeelen naar de kleur der oogen en andere gelijkenis met haar portret in Collectie ROTHSCHILD.

* * *

Ik hoop een goed werk te hebben verricht, met de personen, door HALS en vermoedelijk een uit zijn school, vereeuwigd, terecht te brengen. Reeds verleden jaar schreef ik den Heer LAFENESTRE over de ergerlijke fout in zijn alleszins belangrijk werk, welke hij alleen te wijten heeft aan den onwil en onverschilligheid van archiefbeheerders.

Den Haag, Aug. 1900.

Sieben Briefe und eine Quittung¹⁾

VON

JAN VAN HUIJSUM

MITGETHEILT VON

PROF. DR. FR. SCHLIE.

DoorLugtigste Prins.

IJN Doorlugtigste Aangenaeme met vruégde ontfangen en bedancke Zijn Hoogheijdt voor de liefde, dewelke Zijn Doorlugtigste mej gelieft te beweijsen; aengaende mejne werken, hetwelke ick zal tragten int schilderen, van de twee voornoemde stuckijes door den tijt te moogen laten uijtblinken, het een met vruchten en de weerga met blommen, maer ben eenighsiens verleegen int bezien van Zijn doorlugtigste brief mij voorkoomende van een stück met vruchten, het geen onderhanden is voor een Graef denkende of Zijn doorluchtigste mochte meenen, dat onbesprooken waes, maer is versijt. Hebbe nog een ander onderhanden, een podt

¹⁾ Für die Veröffentlichung dieser im Grossh. Geheimen und Haupt-Archiv zu Schwerin aufbewahrten Briefe muss es hier genügen, wenn ich auf das im Katalog der Schweriner Galerie auf S. 296 von mir Bemerkte verweise. Die beiden Malereien, über welche JAN VAN HUIJSUM am 9. Juni 1744 eine Quittung ausstellt, sind die Nummern 540 und 541 des Katalogs.

met blommen, dat nogh niet versijt en is, het welke twee ijaaren an beesigh geweest ben, barrileef kindje op de podt en eenige van de schoonste blommen etc., dat van de selve groote ende hoogten en breete is als de grootste, die Zijn Hoogheijt de Hertog van mij geschieldert heeft int heerlijk konstkabinet. Aengaende de maet vant ingeleijde papier in de brief, zal het kooreck opserveeren, de heele hoogten en tot de kerf de breeten, ook ben gestaadigh met het bestudeeren van deselfen, daer toe beesigh en hoope door de teijt Zijn Hoogheijdt de Hertog genoegen te geeven; ick ben int leesen van Zijn Hoogheijds' aangename brief inderlijck als nogh teegenwoordigh int bijweesen als in dien tijdt, doen ick de eer hadde van Zijn Doorlugtigst persoonelijck te sien en spreken; hoope Zijn Hooghheijdt soo goedt gelieft te weesen van mijne nederige dienstpreesentatsi aan Uee: Hoogheyts Vader Zijn Hoogheydt de Hertoog te doen. Ick hoope na mijn klijn vermoogen genoegen te geeven. Ik ben met volkoomen diep Respekt van Uwed. doorlugtighste Hoogheyts

UE: ootmoedige onderdanigste

Dienaer

Amsterdam

JAN VAN HUIJSUM.

den 27 Veeberwaerij 1740.

Edelen Heer

Seer Waarde Vrindt A. N. van Haften.

UEd: angenaamen van den 12 maardt ontfangen, waer in vinden Zijn doorlucht. den Hertoog mij gelieft te bedencken tot mijne verplightinge met vrueghden geleesen, het presentd an my door Zijn Hoogheyts order gesonden, voor eenige weeken twee vatijes met wilt verkens vlees als meede een verkens hoofd, alle seer kuerlijck, het welke mij ten hogsten verplicht met alle hertelijcke inderlijke daencbarheijt te erkennen, volgens Ued: versoeck laate weete, het voor-nomde heerlijk presentd nogh niet ontfangen, nogh nits vernoomen te hebben. Ick ben teegenwoordigh beesigh in de stuckijes op koopre platijes, aen een barleefe poetije te schielderen voor Zijn doorlucht den Hertoog, het welke mij ockasi geeft met vermaek te gedenken aen Zijn hoogheijht, als doen d Eerre hadde, tot Amsterdam mondelingh van de schielderkonst te spreken en soo wanneer het leefen van blomen en frughten anstaande komt verder mee voort te

faaren na mijn uijtterste vermoogen en tragten deese stuckijes het eersten voort setten voor mijn andere onderhande werken te respeckten van Zijn Doorluchticheijt den Hertog, Dien ick met alle eerbidt en uijt grondt mijnes Herten met een diep Respeckt doe groeten, als meede Zijn Hoogheijt den prins FRIEDRICH. Aanganden de grane, slaen in prijs handt over handt af, met ick hoor seggen, veel inkomdt hier ter plaessen, en het weer door Godts goedertiertheijt wel doet scheijnen, soe tragten met de eerste geleegentheijt ued: versoeck te volbrengen; weegens een pondt regt puijcke grauwe erten daer ick selver om meent te gaen, hierneefens in nootietsi daar ick om heb gesonden aan de koorebuers, en het gedruckte brifje was al wegh, daer ick ock om heb gesonden dit notititye, is an de koorebuers geschreeven, Ue: ken wel denken ick in negootsi nit eervaaren ben; voorders na hertgrondige Groetenies en Ued: in goede gesondtheijt sal ic weesen en verblijve met van ued: en gansche familij

UEDDWL oetmoedige dienaer

JAN VAN HUIJSUM.

Amsterdam
den 18 Maerdt 1741.

Adresse:

Mijn Heer

den Heer A. N. VAN HAFTEN
Agent van Zijn Doorlncht
den Hertogh van Mekelenburgh

Tot Rostok.

Myn Heer

Ende seer Beminde Vrindt.

Het prinselyck presentdt, gesonden door ordere van Zyn Hoogheydt de Hertog, teegenwoordig den 30 Maardt heerlyck, versorght, met verwonderingh en groote erkentenis van my verpligten dienaer ontfangen, waar door ick verliegen ben versoecken UEd: soo goedt gelieft te weesen van Zyn Hoogheyt uyt myns Grondts herte te bedanken voor het heerlyck presentdt, zijnde 2 vaetys een met twee kruidige gekoote wilt verkens Hoofde, het andere ingepeckeldt, hebbe ock an twe Heere zynde liefhebbers van de schielderkonst een presentye

gedaen ter Hoogachting van Zyn Hoogheydt de Hertogh, met alle dankbaerhyt en groote verpligtinge verblyve met alle otmoet Zyn Hoogheydt de Hertogh neefens de prinse FRIDERIC met Toewensing in langhte der Tyde de Seegen van den Aluwaghtigen Godt. Amen.

Zyn Hoogheys

Amsterdam
den 30 Maardt 1741.

otmoedige Dw. Denaer
JAN VAN HUIJSUM.

Myn Heer,

hier neefens het briefye vant schip, daar vandagh in sende Ued: versoeck zynde een pondt alderbeste Capasynders erten, die ick selver heb gehaelt, hoopen goet sullen zyn. Ick heb myn best gedaen neefen de koorebuers een briefye van de graane; ook hebben op Hamburgh nog een brief gesonden van te voeren, dan ick het presendt nogh niet hadt ontfangen, ben bekommert, of ick het adres wel moghte hebben; versoeke door een lettertije te moegen weeten, of Ued: deselven moght ontfangen hebben, also ick nit anders heb kennen begrype, als dat Ued. tot Hamburgh wonachtigh is, als ick moet schryven versoeke koreckt te moegen weeten het opschrift om Ued: te schryven. Hierneefens verblyve met alle Toegeneegentheyt en respeckt

Myn Heer

UEDw dienaar
JAN VAN HUIJSUM.

Aan Myn Heer N. VAN HAFTEN
geschreeven.

het packye Grouwe erfte zynd kampesynders is gemerkt M: V H.

het is my leet ick myn huysgesien geen genoeg kan geeven met deese, om dat zy hier die soorten van spysen niet gewoon en zyn te eeten tot myn leetweesen met dat respeckt nit gebruyken als behoort.

A Myn Heer

Myn Heer A. N. VAN HAFTEN

Agent van Zyn Hoogheydt den Hertooch a Mequelnburg....

Tot Rostok.

*Myn Heer**Geeerde Heer en Vrindt.*

UED: angenaame van den 3 Juny is my nu eerst ter handt gekoomen door myn broeder, om dat de voornaem van my nit bygeschreeven was op het Coeferdt, so dient deesen Ued: de goetheydt gelieft te hebben van aan syn doorluchtigste de Hertog bekendt te maaken, dat ick met alle fleyt hoop dit yaer de twee stuckijes af te schielderen, daer ick alles ter gedaghtenis an traght te doen, wat my moogelyck is; het blomstuckye is heel ver geavanceert, voorleede yaaer niet kennen een geele roos kreygen, anders hadde het afgeweest; ent Vruchtstuckye moet nogh de druyven en veygen en granaat in geschildert werden. Zal alles doen wat ick ken. Weest soo goet myne hertelyke groettenis te doen aan syn doorluchtigste den Hertog en de prins, daer ick veel maale om denk en spreek van zyn Hoogheydts gaafen int Teekenen, Vorders na hertelyke groetenis aan Ued: en geeerde vamiely verblyve met veel agting

Myn Heer

UED. D. W. dienaer

JAN VAN HUIJSUM.

Amsterdam
den 17 July 1742.

deese brief hebbe ick een weynig opgehouden.

DoorLuchtigstigste Hertooch KRISTIAAN LOWIS

Atministerattuer van Mekelen Buergh.

Zyn doorluchtigste hertooch angenaamen brief met vruechde ontfangen wegens de twee stucken op koopre plaetten geschildert; de selfen zyn in weynigh weeken in staads en een wynigh tyt om te verniessen met Gomkoopael als een deeksel, waer onder het bewaert werdt, soo hoopen zyn doorluchtigste hertooch int korten tyt zal anschouwen met dat welbehaagen, als ick traghten na al myn menschelyck vermoogen te doen en nit hoeft te weyken van alle myne stucken, maer heb getragt ter eeren van Zyn Hoogheyd booven alles moght te booven gaen. Nu is myn wens aen UEDl. hertooch order gelieft te geefen, dat ick op order van Zyn Hoogheyd selfer gepackt en verseegeldt diereckt ant hoef van UEDL. te zenden uyt myn handen. Het soude te veel zyn om alles dat daer in geschildert is te schryven, hoopen zyn doorluchstee hertooch het na

genoegen zal vinden. Verblyve na hertelyke groetenisse aen zyn doorluchtigste Hertooch en Zyn Hoogheydts soon, daer ick veel om denck en van spreek,

Met een diep Respeckt

Amsterdam
den 19 Deesember 1743.

UED wel: ootmoedige Dienaer
JAN VAN HUIJSUM.

(Adresse:)

DoorLuchtigste Hertooch KRISTIAAN LOWIS
Atministerattuer van Mekelen Buergh.

Myn Heer

en seer waarde Vrind.

Ick heb UED aengenaeme eerwaarde brief met genoeg ontfangen en maake UEd: bekendt, dat ick sieto een brief heb moeten beantwoorden op een gesondene int frans geschreeven van syn dooluchtigste den Hertooch, die ick heb bekendt gemaackt neefens UEd: teegenwoordig, dat de stuckyes in korten tyt gedaen sallen wessen, maar kennen op geen veertien daagen koreckt seggen, also deselven ock moeten geferniest weesen. Nu zal ick antwoordt van syn doorluchtigste Hertooch verwachten, waerna ick my moet reeguleeren. Sy souwde wel eerder gedaen geweest hebben, maer door mankoment vant leefen daer toe dienende.

Na hertelyke Groettenis aen UED: neefens UEd: geerde family verblyve UED.

Amsterdam
den 19 Desember 1743.

myn seer waerde Vrindt
oetmoedige Dienaer
JAN VAN HUIJSUM.

De Heer
Myn Heer N. v. HAFTEN
Tot Rostock.

Eedelen Heer

Myn Heer en Waerde Vrindt.

Dees tot Antwoordt op UEd. laest schryve my seer aengenaem is geweest en bedancke myn Heer en waarde vrindt voor Ued. goede seegenwens in dit ingaande nuwe yaer. Nu de saaken aengaande de twee stuckyes schieldery, die zyn afgeschilderdt na myn uysterste vermoogen en moette nogh maer geverniet

werden, soo als ick door een ontfangen brief door Zyn Hooghts order ontfangen beandwoordt habe om in staadt te weesen van binnen de Teydt van drie weeken geleeverd te werden. Nuw weete niet, aan wien Zyn Doorluchtighste Hertogh de kommissi sal geliefen te Ordooneeren. My is geschreefen, dat een persoon, de welke gesoenden zal werden van den Hertoogh om deselfen aftehaalen. Vorders weete Ued: niet te schryve als na Toegenegenheydt en Christelyke plichten meede in dit begin het nuwe yaer UEd: en ganse famielij toe to wenschen de Genaade onses Heere Jesus Christus en de Liefde Godts en de Gemeynschaep des Heyligen Geest. Amen.

verblyve UEd:

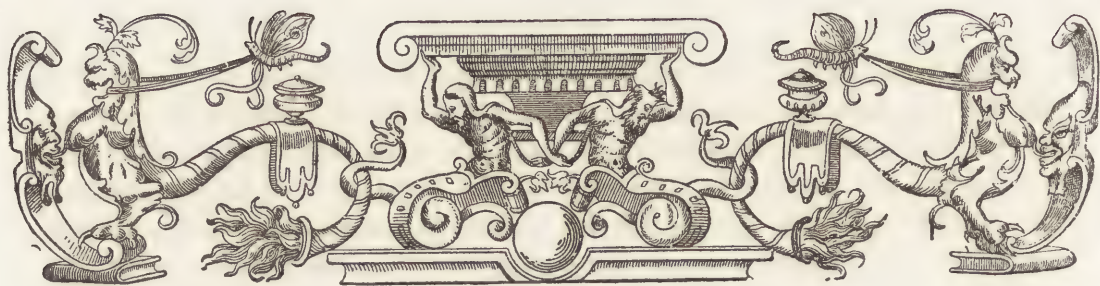
Amsterdam
den 31 Jannewarij 1744.

D.wilge dienaer
JAN VAN HUIJSUM.

Bekennen ontfangen te hebben uyt handen van de Heer VAN HAEFTEN de Somma van Twee duysent Guldens door order van Zyn hoogHeyt den hertoogh van Meckelenburgh voor twee geleerde stuckyes op kooper geschildert, het een met blommen ent ander met vruchten. Actum in Amsterdam den 9 Juny seefentienhondert vier en veertigh.
Seg f 2000.

JAN VAN HUIJSUM.

EIN BESUCH IN HOLLAND 1687

aus den Reiseschilderungen

des schwedischen Architekten NICODEMUS TESSIN d. J.

MITGETHEILT VON

DR. GUSTAF UPMARK.

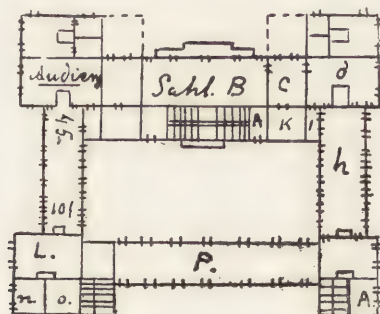
II.

IN Leyden habe ich den Burg gesehen, welcher fast mitten in der Stadt auf einem hohen berge lieget, welchen man mit ein hauffen Stupffen hinaufsteigt. Rundt umbher ist er voller plantage, und wie eine Parque von thieren zu sehen; zu öberst siehet man über der gantzen Stadt. Wass ich im Anatomie Sahl habe gesehen, imgleichen auch in der Accademie garten, von gewächsten und Curiositeten, alss den Hippopotamū etc. auss dem Promontorio bonæ spei, welches eine grossmächtige Seekuh ist, so man dortens hat gefangen, mit ihren kalbe so darbeij stehet, dieses undt alle die andern curiositeten, so in einer Liqueur conserviret werden, die über alle die massen klar ist, undt ein Professeur dess orths inventiret hat, so noch im leben wahr, worunter auch eine Salamander wahr, unterschiedliche Schlangen mit köpfen an beijden enden, seijndt am besten zu sehen, auss dhenen dreijen registern, eins von einem jedweden, so ich dortens gekauft habe.

Im Haag und ausserhalb herum habe ich folgende dinge gesehen, wie erstens 2 stunden von dar dass Lusthauss Hunsslarsdiek. Hie habe ich erstens die gnade gehabt ihre hoheiten den Printzen undt die Printzessin unterthänigst aufzuwarten etc.; Was hie im garten zu sehen ist, weissen die Cupfferstücke meist auss, so ich darvon habe; Mitten im garten wahr eine fontaine von vier Daufinen, so eine art von muscheln soustenirten, dar ein Cupidon aufsatz, undt eine Schlange forcirte, welche wasser in der höhe trieb, undt ein jedweder Daufin wurf auch 2 jets d'eau; Dieses wahr wohl erigiret in einem 8 eckigen bassin, mit 8 bleijernen Statuen herum, so sämptlich vergult waren, undt einen guten effect im Auge thaten; dass Lusthauss von bindwerck in der mitten, mit den 2ⁿ seiten portalen vom garten wahr alles weiss undt grün angestrichen.

In der Orangerie wahr dass beste von Gewächsen verdorben, wegen dem saltzen wasser; in diesem garten waren sonsten zweij schöne hecken zu sehen, 6 ellen hoch; sie standen nur eine halbe elle von einander, guarnirten sehr wohl undt schön so wohl unten alss oben, undt waren nur 6 Jahr alt, man hat sie geflantzt von ungefehr 10 qv. hoch. Hinter diesen standen 2 halb so hohe hecken von hagbüchen, so dass jahr darnach doch waren geflantzet. Ins hauss kömpt man erstens durch einer hohen gemahlten treppen von dobbelten 2 branchen in einem Sahl hinein, dar auch allerhandt dinge von Iachten gemahlet seijn; auf der rechten hand gehet man nach des Printzens zimber, undt auf der lincken nach der Printzessin, welche zimber auf beijden seiten gleich seijndt; die Suite ist auss dem Sahl im vorgemach, hernach in der Audientz Cammer, worvon man durch 2ⁿ fenster in der gallerie kunte sehen, undt herausgehen, nemblich auf beijden seiten vom thron. Nächst der Audientzcammer wahr die Alcove mit dem Cabinet undt der Guarderobbe. Die vertheilung wahr artig genug in dem fall, dass man die vornembsten zimber kunte durchgehen, undt die alcove, cabinet undt gvarderobbe doch auf beijden seiten nicht zu passiren, ess wahr ungefehr wie folgt

In der Printzessin Gallerei auf der linckern hand wahren die beijden fenster nach der Cammer F mit Spiegelglässern, nicht grösser als an den andern fenstern, welches wohl wahr zu observiren, undt einen sehr guten effect thate in zimbern, da blinde fenster eine irregularitet verursachen. Die beijden fenster nach der Audientzcammer, wahren von zimblischen grossen Spiegelglässern, welche sehr artig durch gewichter hinaufgingen wie zu Loo; undten wahren hernach thüren, nach der högde der Lambrissade ungefehr eine elle hoch, so sich in der mitten separirten. In der Printzessin Audientzcammer, wahren pilaster von goldzeuch, mit gallunen undt brodereien von gold auf damask appliciret. In der Alcove, wahren die wände undt dass bett gleich auss grün Damask mit goldt cordonniret, das dossier wie auch die Imperiale undt die decke auf dem bett wahren mit gold brodiret undt kleinen frantzen cordonniret, dass Futter wahr nur schlechter grüner taффend unter den vorhangen, so keinen sonderlichen effect thaten. Der Spiegelrahm, der tisch mit seinem fuess undt gueridonen, wie auch die genesten im Schorstein, wahren mit massiven durchbrochenen amelirten golde zimblisch reich verzieret aus schwartzen grunde. Dass Cabinet wahr sehr kostbahr aussgemacht mit Chineser arbeit und Tafeln. Dass dach wahr mit Spiegeln aussgemacht, in welches man die Cammer wieder von neuen sahe, undt solte so wass sehr schön können vorgestellet werden, woferne die reflexen observiret würden, dass die perspective ohne ende aussfiele. Der Schorstein wahr voller kostbahren porcellainen, dehren eine partiej halb hinein stunden, undt just gepast wahren, dass sie sich selbst soustenirten; Dass bett wahr auch von solcher arbeit, schwartzachtig mit gold wie die wände, mit einer matratzen von reichem weissen gold brocatel überzogen, undt mit einer bande umbgeben von rothem goldbrocatel. q. r. s. wahren Cammern da unterschiedliche hübsche Schildereien in wahren, als unter andern 3 Contrefaiten vom TITIANO, vom CAROLO V^{to}, seinem Vatter undt Duca D'ALVA biss auf die Knie gemahlt. In dass zimmer unter c. speisset der Printz zu mittag publiquement. Darinnen seijndt unterschiedliche Schildereien von guthem wärde, wie unter andern ein sehr schöner Adonis, so ich glaube von VAN DIJCK zu seijn, hierunten herumb ist dass Frauenzimmer undt H. BENTING logiret. Die Offcen seyndt unterst beym graben, aber die Küche ausserhalb hauss NB. Das nackende Indiansche Pferd, so der Churfürst hat verehrt, wie auch die gefleckte Indiansche katz in der Mesnagerie, wor auch ein Indiansch Eland wahr. Beijm bassin in der Mesnagerie waren 4 kleine Dinger wie heüsser gantz niedrig in den 4 Ecken gemacht vor den Vogeln.

Zwischen hier undt Haag lieget unterwegs ein ander Lusthauss vom Printzen so Resswick genandt wird, darin er aber selten kömpt.

Dass Oranjehauss oder dass Hauss im Bosc liegt auf der andern seiten von Haag, von welchem ich auch ein eigen buch habe. Der Sahl ist sehr hoch voller schönsten gemählten vom GIORDANS undt andern, auf des Printzens Grossvatters Printz HENRICKS geburt, leben undt sterben appliciret. Das gewelb wahr wohl darinnen zu observiren mit den in den 4 achtecken, wie die vierdte plante im buch aussweist; in den 4 ecken all opposite im Sahl wahren grossen Spiegels mit Gueridonen undt Spiegelarmen neben beij auf den pilastern; die 4 Chronen wahren auch von Spiegelglässern mit ihren armen etc. Auf der rechten seiten vom Sahl wahren in zweijen Cammern 2 artige dächer zu sehen, so sehr douce, grau in grau, wahren gemahlt, die MAROTS Sohn hat gezeichnet, auf der linckern seiten vom Sahl im grösten zimber wahr ein sehr fein gearbeitetes Chineser Schranckwerck, so 20000 gülden soll gekostet haben. Im garten wurde alles neu gemacht, unter des H. von Santannelandz ¹⁾ Conduite; die façon von den grossen parterren wahr genommen, nach die pièces couppees vor der Orangerie zu Chantillij, aber hir waren sie brodiret; neben den grünen lustheussern wahren hie sehr hohe weitleufftige bindwercke vor den palissaden aufgeführt, sonsten wahren am ende kleine bosquetten noch nichts.

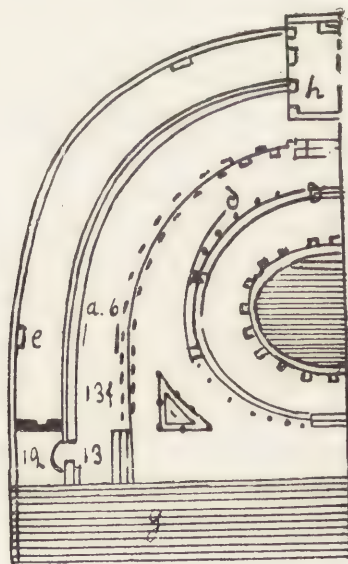
Santannelandt lieget nicht weit von hier, gehöret einem Herren zu, der 10000 fl. einkommen hat. Er heist Herr von Santannelandt, ist sehr curieux undt hat sonsten keinen dienst. Dass Hauss ist sehr klein, nur von ettzlichen zimbern, die gar klein undt nur 4 seijndt. Von Fontainen ist zu beklagen, dass hir nichts ist; sonstens ist dass kleine Lusthauss von allen seiten mit Walde undt dem garten umbgeben: unten vor dass Hauss liegen vier kleine parterren, da die enroulement von den plattebanden herumb gar artig an wahren; die kleinen brodereien wahren von buchsbaum inwendig auffgefüllt, davon ich sonsten kein exempel gesehen habe: auf beijden seiten wahren pallissaden mit büsten vor, wie auch zweij kleine gantz grüne berceaux; hinter welchen auff der linckern seiten wahr ein kleiner ovaler bassin, mit einer kleinen terrasse herumb, wor auf die Orangéen stunden; dahinter wahr die Orangerie: auf der rechten seiten wahren gazons mit bedeckten überwachsenen gängen umbgeben.

Mitten vor der kleinen parterre, wahr eine zimblich grosse ouverture vom garten voller parterren en broderie, mit pallisaden undt statuen umbgeben; auf der linckern seiten vom garten wahr eine Allée von zimblich hohen charmillie palissaden die wol wahren unter die Schere gehalten; am ende von der Ouverture vom garten wahr eine hohe Allée, dahinter ein pièce d'eau, darnach folgte ein gross bosquet

¹⁾ - PHILIPS DOUBLET, heer van St. Annaland.

von pallissaden undt bedecken gängen, hernach war ein kleiner bosquet von granen¹⁾, ungefähr 6 quarter von einander geflantzet, so hübsch wuchssen, undt sich unten sehr wohl guarnirten, hier auf folgte ein gross bosquet, wie ein Laberinth fast vorgestellt, auf der andern seiten vom hauss waren auch vertheilungen von garten, so dass werck nicht wenig embellirten, undt ist dieses das beste von garten so hier umb Haag zu finden ist. NB dess gärtners plante darvon gesehen.

Sorgflet so Herr BENTHEIM zu gehöret, undt ihme von anfang vom Printzen ist verehret worden, lieget auch dicht ausserhalb der Stadt, ist auch zimlich gross undt weitleufftig. Dass hauss ist nur klein, die badstube darin ist wie zu Hundzlardick in der ecken vertieft mit kleinen vierkantigen weissen steinen. Dreijen sitzebäncken hinunter etc. Am ende hiervon seiñdt 2 robinets, auss dem einen kömpt dass kalte wasser hinein, auss dem andern dass warme, so durch eine bleierne röhre wirdt in einer verborgener pfanne geführet, worunter ein kleiner offen verborgen steht, von hier fält es durch dem robinet hinein: Mitten vor diess hauss ist ein kleiner garten mit parterren undt umgebenen pallisaden, am ende ist ein art von einer verhobenen grotten, dar aus eine kleine Cascade en face vom hauss herunter fält. Auf der rechten seiten seiñdt artige bedeckte gänge von charmillien etc. Auf der anderen seiten vom hauss ist die Orangerie, so zimlich hübsch ist, undt hat die forme ungefähr wie folget:

¹⁾ schwed. = Tannen.

a. b. c. d. seijnd die stellen wor die Orangéen dess Sommers werden herumgesetzt. Die puncten alle bedeuten gesnitene Urnen; so ich mein tage nicht schöner gesehen habe, von ungefehr einer ellen hoch; Umb den bassin stunden vassen herumb, auf beijden der treppen vorn der obersten terrassen wahren von steine vassen mit bassarelieven gesetzt, e. f. seind die 2 ofen, so die halbe orangerie wahrm halten, sie wahren von eijssen. Dass flor in der Orangerie wahr von Klinckern, zwischen den fenstern wahr es nur halb so breit wie die fenster breit. g. ist ein kleiner Canal mit kleiner hecken auf den seiten, die Orangerei wahr wie holtz angestrichen; Beim Eingang h. wahr es mit dorischer Order undt modiglionen; Ueber den 2ⁿ thüren auf jedweder seiten inwendig im Salon waren basrelieven von der Colonna Trajana, der Sahl wahr marbriret, undt mit einer flor von weissen marmor, undt braunen Olandschen steinen mesliret; Beij i vorn wahren 2 reijgen von hohen geflantzten beümen; sonsten wahr hier auch eine kleine mesnagerie zu sehen, wie auch eine kleine neu angelegte grotte, an den enden von den alléen wahren überall gemahlte einsichten, die brücken wahren mit stahltradt separirt.

Im Neuen Hoff vom Printzen war nichts anders zu sehen als am ende von sein appartement eine kleine Gallerie von kleinen Cabinet Schilderijen, wor unter andern wahr ein kleines schönes stijck vom RAFHAEL, die kleinen thüren darin waren von grossen Spiegelglässern, oben in der Printzessin appartements wahren viel Spiegels, Tafeln, Gueridons, lichtkronen, armen undt genesten von massiven Silber, so sehr schwer und kostbar wahren. Im selben Palais sahen wir auch den grossen Sahl darinnen sich den Herren Staten versamten; herinnen wahren auch tapisserien just nach masse gemacht. die grossen pfeiler mit halben pfeijlern daran, waren auch mit grottesken tapeten behengt, zu oberst wahren auch Tapeten mit arcaden vorgestellet, unter welchem allerhand volck zu sehen wahr, dass sich gegen ballustraden appuijrt.

Der Printzessin kostbahrer Cabinet von Chineser arbeit undt kleinen Schilderijen kunte man nicht sehen, weillen es meist wahr verstört, umb verbessert zu werden.

Im alten Printzen Hoff wahr nichts sonderliches von meubeln zu sehen, ohne ein sehr grosser ablenigter gewelbter hoher Sahl. in einer Cammer zweij zimlich grosse gemachte perspectiven von Hundzlardick undt Risswick; der garten hieran ist zimlich gross, wie meine plante von Haag aussweisst, die plantage wahr sehr hoch gewachsen.

Printz Nassaus Palais ist sonsten wohl das beste von Architectur in Haag aber doch auch nicht sonderlich, die treppe und vestibul wahren gemahlt.

Beij Herr WARMENHEUSSEN habe ich auch ein artig Cabinet von einigen sehr raren Schijldereijen gesehen, darunter ein paar von TITIAN wahren. Beij

dem kleinen Lusthauss aussen vor Haag habe ich auch durch Mad^{me} CLARALING ¹⁾ H. SILBERCRONS tochter, unterschiedliche bücher von kupfferstijcken undt zeichnungen gesehen, dheren über 100 folianten dar seijnd; aber meist alle von schlechten meistern; Eine schöne Schijldereij wahr dar von RUBENS, vom Subject Gebet dem Keijser was des Keijssers ist etc. so ich in Kupfferstück habe, sonsten wahr dar auch eins von RUBENS. H. SILBERCRONS 18 Orangéen habe ich auch dar gesehen, die meist alle gleich gross, undt fast über dreij ellen hoch seijndt, die dickesten kunte ich mit beijden händen nicht umbspannen.

Durch Baron GENT, der eine Portugisische Prinzessin geheijratet hat, habe ich zweij schöne grosse folianten gesehen, von dess Hertzogs von Savojien Gebeüden etc. sie sollen in Amsterdam 100 Gulden kosten, so just 50 Rdhl. seijndt, undt sollen beij den Erben von BLAEU zu finden seijndt.

VERHULST passiret hier vor der beste Bildhauer, er hat beij 22 marmorne Statuen gemacht vor herr FAGELS Garten, er sagte dass eine solche Statue müste 2000 Gulden bezahlet werden, so 800 Rdhle seijndt; er ist in Italien nicht gewesen, seine Arbeit ist gantz schlecht, wie seine Epitafien von REUTER in Amsterdam undt von TROMP in Delft genugsam aussweisen. Er sagte dass wie Mr. MELICK ²⁾ währe nach Schweden gegangen, hätte er beij ihm 2 jahr vor knecht gewerckt. Er hat auch ein Hauffen werck an Amsterdams Rathaus gemacht.

DU VAL passiret auch hier vor den besten mahler, er hat zu Hundzlardick ein hauffen sachen unter den Dächern gemahlet, so zimlich guth wahr, undt hat er hier den besten credit.

1) CLARALING. Der Name scheint verdreht zu sein. Die betreffende Dame hies laut AREP „Svenska adelns ättartaflo“ SARA und war verheirathet mit dem Kommandanten JOH. DU FACHET VAN KRALINGEN. Ihr Vater JOH. PHIL. SILFVERCRONA (SILBERCRON) war adoptirter Stiefsohn des schwed. Residenten zu Haag PETER SPURING SILFVERCRONA † 1651, der die Kunstankäufe der Königin CHRISTINE von Schweden vermittelte. Selbst hies JOH. PHIL. S. eigentlich VAN BOMMERT, geb. 1630, Schwed. Resident bei den General-Staaten 1650, residirender Kommissär 1668, † in Stockholm 1702.

2) NICOLAS MILLICH, laut TESSINS Angabe Schüler von ROMBOUT VERHULST, kam in Aug. 1669 auf Empfehlung des schwed. Residenten SILFVERCRONA nach Schweden, wo er bis 1676 verweilte und Königlicher Bildhauer wurde. Er kehrte in diesem Jahre nach Antwerpen zurück, kam aber 1683 wieder und blieb in Schweden bis 1687 in welchem Jahr er am 8 Juni zum letzten Mal seine Lohnung quittirt. Er war während dieser Zeit am Schlossbau zu Drottningholm angestellt. Für das grosse Treppenhaus führte er hier, theils in Schweden theils in Antwerpen, die Statuenserie von Apollo, Pallas und den neun Musen in Marmor aus nebst eine Reihe von Büsten Gothischer Könige. Daneben stammen von seiner Hand Büsten vom König CARL X GUSTAF, seiner Gemahlin HEDWIG ELEONORA und beider Sohn, dem jungen König CARL XI, wahrscheinlich auch von MAGNUS GABRIEL DE LA GARDIE und seiner Gemahlin MARIA EUPHROSYNA, Schwester des Königs CARL X GUSTAF. Für den Reichsrath ERIK FLEMMING († 1679) führte er das prachtvolle Epitaphium in schwartzen und weissem Marmor in der Kirche zu Sorunda in Södertörn aus mit den Büsten des Verstorbenen und seiner zwei Gemahlinnen, sechs Putti und den Statuen des Glaubens und der Gerechtigkeit. Dieses Werk ist signirt *Invent et Fecit Nicol. Millich S. R. M. Sculptor*. In seinen Werken zeichnet sich MILLICH als ein gut geschulter und gewandter Meister mehr als durch eine glänzende Begabung aus. Das Epitaph zu Sorunda und mehrere der Statuen zu Drottningholm sind in dem Werke von G. UPMARK „Achitektur der Renaissance in Schweden“ abgebildet.

NIMEGEN ist ein anderer Mahler, der so wohl mit marbriren weiss umbzugehen, dass ich mein tage nicht besser habe gesehen, undt habe ich in ein hauss an einem Schornstein unten rarste marmorne Colonnen gesehen, undt oben fingirte, die ich nicht habe weder an glantz noch marbriren von ein ander kennen. Im selben Hauss wahr auch ein bett, dass sehr wohl assortiret wahr; dass zeug wahr mit erhobenen violetten Sammetten blumen auff weissem grunde; an den kanten wie auch in der mitte von den gardinen wahr eine kleine bande brodiret mit aurora undt weiss auff violetten moir, so sehr schön ansehen liess, darnach wahr auch die Cappe und die Crepinen assortiret, inwendig wahr es gefüttert überall mit einer art von gelben moir, dass nicht gar zu hell wahr undt darinnen ein wenig violet spielte; auf selbigen zeug undten, oben undt auf dem Dossier, wahr ein artig munster cordoniret mit kleinen frantzen von aurora undt weiss; die Imperiale wahr vertieft.

Beijm General undt Marquis MONPILIAN, habe ich auch artige marbrirte dinge gesehen, vom bemelten Mahler.

Sonsten habe ich hie lernen kennen Mad^{me} la Contesse DE HORN. Monsr. BENTING, dess Printzen vornebstesten Favoriten, Mr. D'ALONNE, der Cabinet Secretair ist beijm Printzen undt der Printzessin, hat mir eine grosse freundschaft erwiesen. Graf SOLMER ist General undt commandiret die Guardie. Mr. D'AUERKERK ist auch General, undt commandiret die 170 Gards de corps alss Capitain, undt ist darbeij Ober Stallmeister. Monsr. BENTHEIM ist auch von den Generalspersonen, undt commendiret dass Leibregiment zu Pferd. Monsr. D'AUDIJCK ist wie Sous Gouverneur in Seelandt. Monsr. WILLARS auss Engellandt, welcher dubbelt beschwägert ist mit Monsr. BENTHEIM, hat die Charge alss premier Ecuijer de Mad^{me} la Princesse. Monsr. DYCKFELD habe ich auch gesehen. Montags, Mittwochs undt Freijtags, seijdt hier meist grosse assambleen zu Hoff.

In Delfft habe ich gesehen in der Neuen Kirche dass Mausolée mitten im Chor vom Printz WILHELM VON ORANJEN, der allhier in dem Printzen hoff ist erschossen werden unten beij der treppen; wo wir auch 2 löcher in der mauer haben gesehen, da die kugeln getroffen haben. Dass Tombeau ist von marmor, undt siehst man ihn liegend von Marmor in der mitten darunter, vorn vor ihm siehet man ihn sitzend von bronz, hinten ist die fama von bronz, in den 4 Ecken stehen auch 4 lebensgrosse weiber von bronz, die bildhauereij hieran ist zimlich gut, die griffe am Tombeau seijndt wie folget, undt von metal, sonsten ist die Architectur schlecht ordonniret, aber die arbeit undt der Marmor an den Colonnen ist treflich schön.

In der alten Kirchen habe ich auf der linckeren seiten vorn gesehen das Epitaphium vom Ammiral TROMP, durch dem Bildhauer VERHÜLST ordonniret

undt gearbeitet, unten wahr er liegend wie todt vorgestellet, hinter ihm wahr wie ein gross basreliev, auf beijden seiten wahren 4 halbe Colonnen von braunen marmor, zu unterst wahr ein zimlich gross basreliev von einer See Bataille, so sehr fleissig undt wohl wahr aussgearbeitet, dass übrige wahr weder guth von Ordonnance noch von Arbeit.

Der beste Porcellain wirdt sonsten alhier auch in mengde gemacht, darvon wir die manufactur haben gesehen, sie lassen ihre erde sich nicht über ein paar wochen in der Sonne maciren; dass mahlen gehet ihnen sehr geschwinde auss der handt; den Offen haben wir auch gesehen, undt wurde uns gewiesen eine neue invention von Porcellain flasschen die man ab undt an schrauben konte, alss wenn sie von zinn wahren gewesen. Dass magazin wahr alhier sehr gross, undt werden hie die gröste blumentopffe auch gemacht.

Zu Rotterdam habe ich die Statue von ERASMO ROTTERDAMO von Bronz gesehen, so zimlich wohl gemacht ist, von ungefehr 4 ellen hoch, stehet am ende vom grossen platz. Aussen vor der Stadt auf dieser zeit wahr eine grosse mühle zum marmorzagen undt schleiffen; dreij zagen gingen nur aussen vor der mühle, weillen sie noch neue wahr. Der schleiffmühlen wahren dar zweij, dheren so bald die eine stille stundt die andere gieng, durch mittel eines kleinen rades oben, so allemahl faste in den zähnen von eines der beijden obern rädern über den schleiffstädern, welchen eben so gross in circonferentz wahr alss wie unten.

Zu Breda seijndt wir oben auf dem sehr hohen thurm gewesen, alwor wir die gantze Stadt, undt die umbliegende örther haben übersehen können.

DE ACADEMIE TE NIJMEGEN¹⁾

DOOR

DR. Y. H. ROGGE.

ONDER de papieren van CORNELIS WALRAVEN VONCK, die te Arnhem bewaard worden, is een bundel getiteld: Miscella. Hierin vinden wij aantekeningen van VONCK vooral betrekking hebbende op de geschiedenis van het geleerde Nijmegen, waarover hij een boek wilde schrijven. Wij lezen daar o. a. deze aantekening: „ad Historiam Erud. Noviom. confer MARTINI SCHOOCKII Belgium Foederatum Lib. XVI, Cap. 6, ubi, si bene memini, de academia Tetrarchiae Noviomag. agitur.” VONCK's memorie was goed, want werkelijk spreekt SCHOOCK op die plaats over de voor eenige jaren opgerichte academie. Laat ik deze belangrijke woorden geheel aanhalen: „Placuit quoque ante annos aliquot ordinibus Tetrar-

1) Over deze academie schreven:

TH. L. ROUKENS, *Oratio de Academia Noviomagensi*. Gron. 1769.

HUYGENS, *Beschrijving van het Begin, Opkomst en Aanwas der stad Doesburg*, Nijmegen 1753. Zie de voorrede van C. WALRAVEN VONCK.

J. in de Betouw, *Quartierlijke Academie en Apostolische of Latijnse school te Nijmegen*, z. j.

P. NIJHOFF, *De Akademie te Nijmegen*, Geldersche Volksalm. 1864.

J. C. F. VAN DER MEER VAN KUFFELER, *De voormalige Illustre-School en Academie te Nijmegen*, Tijdspiegel, 1890.

Oud-Holland 1900.

chiae Noviomagensis Noviomagi erigere Academiam. In qua licet occurrant sex professores, qui praeter tres superiores facultates omnes quoque philosophiae partes (mathesi non excepta) itemque eloquentiam et historias docent, ad hoc actus promotorii instituti fuerint, cum tamen alterarum duarum Tetrarchiarum ordines perpetuo Academiae huic restiterint et suprema provinciae curia renuerit inter advocatos admittere juris doctores hic creatos ¹⁾, Academia Noviomagensis hactenus controversi juris censi debet. Optandum foret, Academia Harderovicena Noviomagum (quae civitas longe amplior et commodior est) transferretur."

De vraag, in hoeverre de beide andere Quartieren zich verzet hebben tegen het oprichten van een academie te Nijmegen, is gemakkelijk te beantwoorden. De recessen van de Quartieren en Landdagen geven ons voldoende inlichtingen. In 1647 werd op den Landdag besloten, dat de drie Quartieren gezamenlijk de kosten van de Harderwijksche school zouden dragen, daar de inrichting in verval geraakte en het onderhoud te duur was voor het Quartier der Veluwe alleen. Wel-is-waar trachtte het Quartier van Nijmegen zich te verzetten, daar het de gelegenheid te schoon vond om niet te beproeven, of een Illustre School te Nijmegen kon geopend worden, maar het verzet was te vergeefs. De academie te Harderwijk bleef achteruitgaan en hierin zag Nijmegen steeds een reden om aan te dringen op verplaatsing. Eindelijk, 5. October 1653, besloot het Quartier de subsidie te geven aan den magistraat van de stad Nijmegen „tot vollest van de kosten van eene Illustre School, die in haere stadt gefundiert ende aengesteld sal worden." Dit besluit werd ter vergadering van HH. Gedeputeerden ad causas ingebracht op 7 October. Nadat alles was meegedeeld, teekenden de Quartieren van Zutphen en de Veluwe verzet aan, omdat, zoo zeiden zij, het voorstel geheel ongerijmd was. Immers de academie te Harderwijk was door de drie Quartieren ingesteld en men had hiervan octrooi verleend, zoodat het hierop zou neerkomen: een resolutie van den Landdag te verbreken. Schreed men op dezen weg voort, dan zouden alle verleende octrooien ingetrokken kunnen worden, iets wat toch niet aanging. Het antwoord der Nijmeegsche heeren was kort en de argumenten waren dezelfde als voorheen. Zij beriepen zich op het verval der academie en op het feit, dat er geen woord tegengesproken was, toen zij de subsidie hadden opgezegd. Deze opzegging had plaats gehad in 1651. Op hun vergadering van 10 Juli besloten de Gedeputeerden van het Quartier het volgende: „Het Quartier, gelet op haren beswaerlicken staet en groote tachterheyt ziet zich genoodzaakt het jaarlijksch subsidium aan de academie te Harderwijk op te heffen en niet

1) BARBEYRAC vertelt in het levensbericht van GERARD NOODT hetzelfde: „Quin etiam Provinciae Curia suprema inter advocatos admittere juris doctores Neomagi creatos abnuebat."

verder te betalen, ten ware men mocht overeenkomen die academie naar een geschikte plaats over te brengen, hetwelk ter vergaderingh van de lantschap also ingebracht sal worden." 31 Juli werd dit bij den Landdag ingebracht, alleen vinden wij in het reces aan het slot nog deze woorden: „off dat door gecommiteerden uit de resp. quartieren gedurende der landtschaps vergaderinge eene conferentie moge worden gehouden ende voorslagen gedaen, hoe het vervall van de academie geremedieert ende voorgekomen soude connen worden.”

Heeft Nijmegen niet meer de subsidie betaald en is het verzet der Quartieren van Zutphen en de Veluwe ijdel geweest? Mij dunkt de Harderwijksche rekeningen, waarin tot aan 1672 de volle toelagen der drie Quartieren door den rentmeester verantwoord zijn, kunnen niet liegen. Het Quartier van Nijmegen heeft slechts gedreigd, maar is geëindigd met te betalen, al was het met bloedend hart. Intusschen werd de Illustre School te Nijmegen 3 Mei 1655 geopend en stelde het Quartier een bedrag van 3757 g. 13 st. 4 penn. vast als subsidie ¹⁾. Waarschijnlijk heeft men te Nijmegen gemeend, dat men door deze opening het pleit zou winnen. Immers wanneer het bleek, dat de academie te Harderwijk steeds meer en meer achteruitging en de Illustre School te Nijmegen in bloei toenam, was te verwachten — zoo hoopte tenminste de Raad — dat de beide Quartieren toegaven. Deze verwachting werd teleurgesteld, maar toch hield Nijmegen niettegenstaande de groote kosten vol. Schoorvoetend deed men de eerste stappen, steeds hopen de, dat geheel Gelderland de academie zou erkennen. Zeer duidelijk zien wij dit, toen in den Raad aan de orde kwam de jurisdictie over de studenten. Evenals in de overige universiteitssteden besloot men de jurisdictie in gevallen van minder ernstigen aard over te laten aan een academierraad, terwijl de groote misdrijven „saecten daer Lijf, Leven of Lith aenhangt, mitsgaders openbaer geweld, vrouw ofte Maegde-schenderij, 't sij met wil of in weerwil deselve, alsmede alle Huwelijxe saeken, met den aencleven van dien” zouden blijven „ter judicature ende Executie van den Raedt ofte Schepenstoel der stad Nijmeegen.” Het concept voor deze academieraad werd gelezen en geëxamineerd in de Raadszitting van 2 Februari 1659. De Raad besloot niet te beslissen, voordat de Quartieren van Zutphen en de Veluwe zich voor de academie hadden verklaard, maar schijnt weldra begrepen te hebben, dat men daarop lang zou kunnen wachten, want reeds den 29sten Maart nam hij het concept aan. Op hetzelfde wijst het raadsignaat van 12 September 1659, waar wij lezen: „De heere Borgem. GORIS, soo met den Secretaris COENRAET KLERCK gecommitteert

¹⁾ Hierachter volgt als bijlage de staat van 1669, door den rentmeester opgemaakt. Wij zullen zien, dat de subsidie niet voldoende was voor het onderhoud der academie.

is geweest omme aen de magistraten van Tiel ende Bommel te versoecken, ten eijnde haer E. gecommittierden, soo op den Landtdach tot Arnhem sullen compareren, willen helpen coöpereren, dat de provinciale academie van Harderwijk hier getransporteert worden, hebbende van haer E. wedervaren rapport gedaen van dat opgemelte magistraten haer daertoe genegen getoont hebben, sijn voor hare aangewendte moeyten in desen bedanckt" ¹⁾).

In het bericht van SCHOOCK lezen wij verder, dat ook de „actus promotorii” bij deze academie zouden sijn ingesteld, maar dat het Hof van Gelderland zou geweigerd hebben als advocaten toe te laten hen, die te Nijmegen promoveerden. Voorzeker men kon te Nijmegen promoveeren. Het bewijs hiervoor valt niet alleen te halen uit de raadsbesluiten, doch ook uit de leges, gemaakt bij de oprichting. Niets is meer overgebleven van de papieren en stukken, betrekking hebbende op de universiteit, behalve één gedrukt blad, waarop eenige leges staan ²⁾, en daaronder deze bepaling: quicumque supremam Doctoris lauream expetere volent, prius Rectori Magnifico quadraginta florenos solvento. De gelegenheid bestond derhalve, en er is ook door verschillende studenten gebruik van gemaakt. In de eerste plaats toonen de volgende raadsignaten dit aan:

9 April 1656. Alsoo seecker student in den Rechten versocht heeft in dese Illustre Schole tott doctor juris gepromoviert te moegen worden, Is goet gevonden t'selve die Heeren Gedeputeerden bekent te maecken, met versoeck, dat haer Ed. tott sodaene promotie consent gelieve te draegen op approbatie vant quartier.

28 Mei 1656. Alsoo seecker student in den Rechten eerstdaeghs in de universiteijt alhier gepromoviert ende doctor juris gecreeert sall worden, Is goet gevonden tott gedachtenis van dien, als sijnde sulcx noijt voor desen geschiedt, eenige golde penningen te doen slaen ter weerde van omtrent seszendedartich gulden ijder, om aen de professoren und daer het voorts behoren sall, vereert te worden ³⁾).

1) Vergel. ook het quartiersreces van 24 September 1659. Om aan te toonen, dat de academie van Harderwijk geheel vervallen was, werd er op gewezen, hoe Ds. CHRISTENIUS, beroemd professor, een beroep naar Amsterdam had aangenomen „in obscuro gymnasio.”

2) Het fragment van deze bepalingen, dat de archivaris H. D. J. VAN SCHEYCHAVEN toevallig vond, volgt als bijlage.

3) De naam van dezen student is ons bekend nl. PETRUS JORDAN. Op deze promotie maakte JOANNES VAN SOMEREN een gedicht, zie: J. v. SOMEREN, *Uyt-Spanning der Vernuften, bestaende in Geestelijke ende Wereltlijke poësy*, Nijmegen 1660 bl. 289 De titel luidt: Praeclarissimo Juveni D. PETRO JORDAN, cum summos in utroque jure honores in Alma Tetrarchiae Noviomag. Universitate publice obtineret. Van SOMEREN was syndicus van Nijmegen. 6 December 1654 besloot de Raad, dat de curatoren VAN WELDEREN en VERHEIJDEN met den burgemeester GORIS en den raadvriend VAN BENTHEM naar Leiden zouden reizen om te beproeven, of professor HORNIUS naar Nijmegen wilde komen. Op deze reis moesten zij tevens Dordrecht bezoeken en den advocaat VAN SOMEREN het ambt van pensionaris aanbieden. De laatste nam de benoeming aan en bezwoer sijn instructie op 14 Februari 1655.

27 Mei 1657. Ópt voorstel van wegen den Rector Magnificus gedaen sal seecker student in de Medicinen, die van meijninge is sich doctor te laeten promovieren, eenen golden penningh vereert worden ter weerde met het snijen ende fatsoen van vertich gulden.

21 October 1657. N. STRAETMAN sijnde die eerste, die magister artium in d'academie alhier gepromoveert sal worden, hebben mijn heeren toegestaen, dat voor hem eenen gouden penninck van XXV gulden gemaect sal worden ¹⁾).

In de tweede plaats lezen wij bij ROUKENS: „Nominabo quosdam, quorum partim diplomata, partim disputationes oculis meis ipse usurpavi:

JOHANNES VAN TEFFELN, Tyla-Gelrus, Med. Doct. 16 Juni 1662.

JACOBUS VAN HERVELT, Noviomagus, Med. Doct. 1670.

JOHANNES LEMMERS, Theol. Doct. ± 1670 ²⁾).

Ex chronico manuscripto JOHANNIS SMETII.

ABRAHAMUS VAN SENDEN, Amstelodamo-Batavus. 12 Febr. 1678.

Quod ideo monendum duxi, quia in ipsa patria de his promotionibus dubitantes viros non infimae ordinis ipse audivi.” ROUKENS' geloofwaardigheid is boven verdenking. Daarenboven wordt in de raadsignaten van 1662 gesproken over de promotie van VAN TEFFELN. De Nijmeegsche jongens maakten bij de promoties, die in de Stephenskerk plaats vonden, groot rumoer en daarom besloot de Raad, dat voortaan de plechtigheid in het auditorium van de academie zou geschieden ³⁾).

Wanneer nu vaststaat, dat studenten te Nijmegen gepromoveerd zijn, zoo blijft de vraag over, of soms aan te toonen is, dat velen hun titel aan een andere universiteit behaalden, omdat de Nijmeegsche academie niet erkend werd en het Hof van Gelderland, gelijk SCHOOCK bericht, geen juris doctores uit die stad toeliet. Ik hoop in het volgende te kunnen bewijzen, dat vooral de juristen het verstandiger oordeelden elders zich tot doctor te laten bevorderen.

De bibliotheek te Arnhem bezit een collectie disputationes, door Nijmeegsche studenten gehouden aan de academie te Nijmegen. Laat ik beginnen met deze disputaties op te geven, zooals zij voorkomen in den catalogus der Arnhemsche bibliotheek:

1. I. VAN DEN BERGH, de testamento solenni.
2. J. BORS, de usufructu.

¹⁾ In Utrecht kreeg JUSTUS KRISIUS, de eerste, die als doctor juris promoveerde op 1 December 1636, een vergulden beker. De beschrijving hiervan vinden wij bij BENTHEM, *Holländischer Kirch- und Schulen Staat*.

²⁾ In het rekenboek van 1663 lezen wij: „Aen verscheijde speelluyden betaelt 15 gulden, als wanneer Dominus LEMMINCX in de theologie gepromoveert is.” Zou hier bij ROUKENS geen fout schuilen? Hij zelf geeft op, dat hij den titel alleen bij SMETIUS gevonden heeft, De dissertatie is blijkbaar niet door hem gezien.

³⁾ Zie het raadsign. van 22 Juni 1662.

3. W. CRAEIVANGER, de societate.
4. G. VAN DALEN, de fidei commissariis haeredit.
5. J. A. GAESBEEK, de evictionibus.
6. A. DE GREVE, de usufructu.
7. " " " de foro competenti.
8. " " " de jure dotium.
9. G. AB HAM, de compensationibus.
10. J. A. LIDT DE JEUDE, de rei vindicatione.
11. J. DE JONCKHEERE, de publicis judiciis.
12. G. KELFKEN, Conclus. ex contract. materia.
13. G. NOODT, de transactionibus.
14. " " de possessione.
15. J. DE ROOIJ, de pignoribus et hypothecis.
16. E. TENGNAGEL, de mutuo.
17. J. VERBOLT, de usufructu.
18. " " de fidejussoribus.
19. A. WENTHOLT, de usuris, mora et fructibus.
20. O. VAN DEN BERGH, de natura mentis.
21. JAC. AB HERVELT, de natura hominis.
22. JOH. FILDAR, de ideis.
23. JOH. TEILER, de anima philosophiae.

Deze opgave uit den catalogus stemt niet overeen met hetgeen men mij kon overleggen, daar No. 4, 5 en 15 niet aanwezig waren. Misschien zijn zij zoek geraakt. Verder moeten vervallen No. 11 en 12. Immers het zijn geene disputationes, gehouden te Nijmegen, maar te Leiden, alleen zijn zij te Nijmegen gedrukt, omdat DE JONCKHEERE en KELFKEN Nijmegenaars van geboorte waren. Wanneer wij nu, nadat de lijst gezuiverd is van dat, wat er niet op thuis hoort, de titelbladen bekijken, vinden wij slechts op één blad vermeld, dat de disputatio geschreven werd om den doctorsgraad te behalen. Het is in het boekje van TEILER, waar wij lezen: *Disputatio philosophica inauguralis: de anima philosophiae; pro gradu doctoratus et summis in philosophia privilegiis consequendis*, 1668. Deze promotie had plaats onder leiding van SAMUEL TENNULIUS, die 12 November 1666 op een tractement van 800 gl. naar Nijmegen beroepen was als opvolger van JOHANNES SCHULTING.

De laatste vier studenten, waaronder ook TEILER, schreven over philosophische onderwerpen. Nu staat in de boekjes van V. D. BERGH, FILDAR en VAN HERVELT: *exercitationum philosophicarum miscellaneorum secunda etc.*, zoodat wij hier te doen hebben met oefeningen, die de studenten hielden onder

hunne professoren, en niet met dissertaties, waarmee de doctorstitel behaald werd. De vraag is thans, of deze drie te Nijmegen gepromoveerd zijn. Voor één kan ik dit stellig ontkennen. Immers OTTO VAN DEN BERGH promoveerde 4 December 1676 te Leiden met een dissertatie „de Pica”. Ook de namen van FILDAR en VAN HERVELT trof ik in het Album Studiosorum van Leiden aan, maar of zij daar gepromoveerd zijn, bleef in het onzekere. Wat TEILER betreft, ook hij bezocht Leiden na zijn promotie en liet zich inschrijven als Philosophiae Doctor. Een oplossing, waarom TEILER te Nijmegen promoveerde en de andere drie Nijmegen voor hun promotie verlieten, is te vinden, al is natuurlijk wat ik zal zeggen slechts een vermoeden. Of men elders den titel te Nijmegen verkregen erkende, kon TEILER weinig schelen; hij toch bleef te Nijmegen en was misschien in zijn studententijd reeds aangewezen als professor, wanneer er een vacature kwam in de wiskundige of philosophische vakken. Wij zien dan ook, dat bij het vertrek van professor CRANEN in April 1670 naar Leiden, THOMAS PELS en JOHAN TEILER als opvolgers worden aangewezen¹⁾. De andere drie, liever het zekere voor het onzekere gekozen hebbende, behaalden den doctorsgraad aan een andere universiteit.

Wij gaan over tot de juristen. Te voren zeide ik, dat de lijst na aftrek van vijf namen gezuiverd was. Dit strookte nog niet geheel met de waarheid, omdat er twee dissertaties op zijn blijven staan, die wij eigenlijk ook moeten schrappen. Het zijn No. 7 en 18. Gelijk uit de lijst blijkt, staan No. 6, 7 en 8 op naam van ALBERTUS DE GREVE, maar dit is niet een en dezelfde persoon. De eerste twee boekjes zijn geschreven door ALBERTUS DE GREVE, zoon van den Nijmeegschen Hoogleeraar PETRUS DE GREVE, het laatste werkje is van de hand van ALBERTUS DE GREVE, zoon van den secretaris te Grave: WILLEM DE GREVE. PETRUS en WILLEM waren broeders. Zoodra wij No. 6 en 7 bekijken, zien wij een groot verschil. Op de disputatio de usufructu staat niet vermeld, dat zij gehouden werd ter verkrijging van den doctorstitel. Wel is zij opgedragen aan verschillende aanzienlijke en hooggeplaatste mannen, aan den curator THEODOOR VAN WELDEREN, den burggraaf JOANNES VAN WELDEREN, den professor en vader PETRUS DE GREVE, den oom WILLEM DE GREVE en aan de bloedverwanten THOMAS PELS en ENGELBERT BONGART, maar toch ontbreken die bekende woorden pro gradu doctoratus etc. En wat merken wij verder op? In 1675 is deze ALBERTUS ingeschreven te Leiden en in 1676 promoveert hij te Franeker met een disputatio de foro competenti, het boekje, dat als No. 7 staat opgegeven.

1) Zeer te betreuren is het, dat waarschijnlijk verloren ging de levensbeschrijving, die TEILER zelf opstelde. Zie TH. L. ROUKENS, *Oratio de Academia Noviomagensi*, 1769, p. 20: „viri hujus, sanequam eximii, commentaria de vita sua asservantur in paterna bibliotheca.

Ook dit werd te Nijmegen gedrukt en geraakte daarom in de Arnhemsche collectie verzeild. Ik behoef bijna niet te zeggen, dat wij op No. 7 kunnen lezen, hoe het den student te doen was om den graad van doctor.

Hetzelfde is het geval met No. 17 en 18, welke boekjes tot schrijver hebben J. VERBOLT Grollanus. No. 17 is een disputatio uit Nijmegen van 1671, maar No. 18 is de disputatio inauguralis pro gradu doctoratus, te Leiden gehouden in het jaar 1674.

Het spreekt van zelf, dat ik ook de namen der overige studenten opzocht in de lijsten van Leiden en Utrecht. Verscheidene dezer namen vond ik terug te Leiden. BORS, CRAEIVANGER en WENTHOLT begaven zich spoedig na het houden van hun disputatio naar deze bekende universiteit. De eerste van dit drietal, JOANNES BORS, promoveerde er met een dissertatie „de societate”, van de beide andere studenten vond ik niets. Misschien vertrokken eenigen naar Harderwijk. Daar mij echter onbekend is, of een volledige opgave van de studenten te Harderwijk soms in manuscript bestaat, kon ik dit niet nagaan. Over No. 1 ISAAC VAN DEN BERGH valt ten slotte nog dit mee te deelen. Hij was de zoon van LAURENTIUS VAN DEN BERGH, burgemeester van Nijmegen en curator van de academie. Zijn disputatio is aan verscheidene personen opgedragen, o. a. aan den professor primarius PETRUS DE GREVE en den professor ordinarius GERARD NOODT, terwijl achteraan een vers volgt: In honorem ISAAC VAN DEN BERGH, quaestoris in hac civitate vigilantissimi. Aangezien deze student reeds de betrekking vervulde van quaestor, d. w. z. rentmeester,¹⁾ op het oogenblik dat hij zijn disputatio hield, zal hij zeker de noodzakelijkheid niet gevoeld hebben om naar Leiden te gaan en een titel te behalen, die overal in den lande erkend werd. Hij liet derhalve in 1674, het jaar van zijn disputatie, zijn broeder, over wien wij te voren spraken, alleen vertrekken.

De slotsom is dus deze. Inderdaad zijn er te Nijmegen enkele studenten gepromoveerd, maar de meeste zagen in, dat het veiliger was hun titel elders te behalen, waaronder ook zonen van professoren en magistraatspersonen ¹⁾. Ongetwijfeld werd de titel behalve te Nijmegen als ongeldig beschouwd.

Wie wil weten, hoe noodlottig de jaren 1672—1674 voor Nijmegen zijn geweest, leze het belangrijke artikel van VAN SCHEVICHAVEN in de „Penschetsen uit Nijmegen's verleden” ²⁾. Na een hardnekkige verdediging, waarbij 1300 Franschen gewond en 1100 gesneuveld waren, begon de gouverneur VAN WELDEREN met den vijand te onderhandelen, met dit gevolg, dat 12 Juli het Fransche leger

¹⁾ Bij een onderzoek te Leiden bleek mij, dat ook twee zonen van den syndicus VAN SOMEREN, die zijne gedichten de academie en alles wat er mee samenhang bezong, in 1670 te Leiden in de rechten promoveerden.

²⁾ H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*, p. 118—136.

onder aanvoering van TURENNE binnentrok. Behalve de groote sommen, welke men aan de Franschen moest betalen voor onderhoud, drukten nog andere lasten op de stad. Het bombardement van uit het fort Knodsenburg had veel schade aangericht, kerken en openbare gebouwen hadden zeer geleden, en thans na de overgave was men genoodzaakt deze schade zoo spoedig mogelijk te herstellen. Niet alleen de stad, maar ook de particulieren hadden het hard te verantwoorden. Zij die uitgeweken waren werden, tegen de voorwaarde van overgave, zwaar beboet, en zij die bleven gingen gebukt onder inkwartiering en geschenken van allerlei aard. Ware de gouverneur, Graaf DE LORGES, meer te Nijmegen aanwezig geweest, waarschijnlijk zouden de Franschen niet zoo wreed huis gehouden hebben, beter lettende op de artikelen der capitulatie; maar door zijn voortdurende afwezigheid kregen de commissaris MÉTHELET en majoor de ST. MARTIN, twee mannen zonder gevoel en geweten, de handen vrij en mergelden de bevolking uit. In deze moeilijke dagen stond het onderwijs stil, te meer daar in de zalen van de academie Fransche soldaten gecaserneerd werden. Op den dies natalis van 1672 ¹⁾ had men nog volgens gewoonte den feestelijken maaltijd gevierd en op stadskosten 109 gld. 12 st. verteerd; GERARDUS NOODT J. U. D. „van goede studie en reputatie”, op het laatst van het vorige jaar tot tweede professor in de Rechten benoemd, werd nog in Januari feestelijk onthaald; maar het waren de laatste teekenen van leven, de academie sliep langzaam in. Na het vertrek der Fransche legers heeft de Raad herhaaldelijk pogingen aangewend om den bloei en luister van vroeger te herstellen, evenwel zonder gevolg, want de medewerking van het Quartier en de geldelijke middelen ontbraken. Wij zullen in de volgende bladzijden zien, dat al wat de Raad deed om de belangstelling weer aan te wakkeren, afstuitte op het gebrek aan geld en op de moedeloosheid van velen, die jaren lang meegestreden hadden voor het goed recht der Nijmeegsche academie, maar nu na de bezetting der Franschen het hoofd lieten hangen.

In het jaar 1673 melden noch de raadsignaten noch de rekenboeken iets over de academie. Men had het te druk met de onwelkome gasten. Wij kunnen met groote zekerheid zeggen, dat geen onderwijs gegeven werd uit gebrek aan collegezalen en studenten. Paaſchmaandag 30 April trokken de Franschen weg en werd de oranjevaan op den toren geheschen. Nijmegen was vrij en de Raad mocht weer zijn tijd besteden aan het welzijn van de aan hem toevertrouwde stad. Met loffelijken ijver werden, gelijk de rekenboeken ons bewijzen ²⁾, maatregelen

¹⁾ ROUKENS, I. I. p. 22. Hoc difficillimo tempore clarissimus SAMUEL TENULIUS tertio nonarum Maji, instructissimo cum exercitu licet urbi jam immineret hostis, tamen rectoratu jam abiens orationem habuit: *in laudem Juliani imperatoris*.

²⁾ Rekenboek 1674. „Aen Mr. ADRIAEN VAN DEN HAM betaelt sestien gl. tien stuif. voor arbeytsloon over 't repareren en herstellen van de professoren gestoelte in de Academie.”

„Aen Mr. ADRIAEN VAN DEN HAM en CAREL RAMPERS 18 gld. 6 st. voor hetzelfde”.

Oud-Holland 1900.

genomen om het gebouw, waar de soldaten niets hadden ontzien, voor gebruik geschikt te maken; en opdat men aan de buitenwereld zou toonen, dat de academie nog niet was opgeheven, liet LAURENTIUS VAN DEN BERGH, curator van de universiteit, zijn zoon ISAAC weinige dagen na den aftocht der Franschen in het publiek een disputatione houden. Deze maatregelen waren gemakkelijk te nemen en gingen niet met groote geldelijke kosten gepaard, maar iets anders was het van de professoren te vergen, dat zij zonder tractement en zonder de emolumenten van vroeger hun geleerdheid den studenten zouden voordragen. De behoeften van kamergeleerden mogen gering zijn, met een hongerige maag is het niet mogelijk te werken of te doceeren. Vooral was dit ondenkbaar bij de professoren van dien tijd, die te Nijmegen even goed als te Leiden en elders het werken gaarne eens onderbraken voor een schranspartijtje. Reeds vóór 1672 waren er van den kant der professoren klachten opgegaan over het slecht uitbetalen der tractementen, en dat nog wel terwijl de Raad in het begin van 1655 vóór de opening er voor gezorgd had, dat de professoren geregeld om de drie maanden hun geld kregen. Immers in het raadsignaat van 14 Februari lezen wij, dat de ontvanger en raadsvriend ARNOLD RAMPERS voor de schepenen VERBOLT en CORNELII beloofte een vierde van de subsidie, door het Quartier toegezegd, geregeld om de drie maanden te zullen betalen in handen der professoren, en het overschot te overhandigen aan den stadsrentmeester tot verdere onkosten voor de academie. Mocht er een vertraging ontstaan in de betaling, dan behield de Raad zich het recht voor „die gereetste middelen vant quartier in der stadt ende schependom voorhanden weesende” te aanvaarden en te lichten. In het uiterste geval kon de Raad de particuliere goederen van den ontvanger executeeren. Gedurende de eerste jaren geschiedde de betaling vrij geregeld, totdat in April 1658 WITTICHIUS en SCHULTING te vergeefs op het laatste kwartaal wachtten en hun nood klaagden. Om er den schrik in te brengen, liét de Raad den ontvanger aanzeggen, dat hij binnen zes dagen had te betalen, of dat hij anders door de stadsdienaren in zijn huis geëxecuteerd zou worden. Op het woord volgde de daad, maar omdat RAMPERS de belofte deed binnen veertien dagen uit te betalen, hief men de executie op ¹⁾. Deze laatste moeilijkheid en het feit, dat reeds vroeger nu en dan klachten vernomen waren, deden den Raad op 26 Mei 1658 besluiten, dat de betaling voortaan moest geschieden uit den bieraccijns. Een der pachters betaalde aan de professoren het tractement uit, welke som de ontvanger in de pacht kortte en verrekende ²⁾. Zoo schijnt het gegaan te zijn tot het ongelukkige jaar 1672.

¹⁾ Zie de raadsignaten van 31 Maart, 21 en 23 April 1658.

²⁾ Het archief van Nijmegen bezit een aantal dezer quitantiën van de jaren 1663—1669. Eén haal ik als voorbeeld aan:

Bekenne onderschreven van mr. JOHANNES KERKWIJCK, pachter der accijnsen alhier, voor een viere-

Van dat oogenblik staakte de uitbetaling. De toga der professoren moest wijken voor de wapenen der Franschen. Met het aftrekken der vijanden hield wel de knevelarij op, maar zware lasten bleven drukken op Quartier en stad. Veel wat vernield was, moest hersteld worden, en weldra stonden nieuwe gasten, de gezanten der verschillende staten, voor de deur. Dit vredelievend bezoek, dat ongeveer twee jaren duurde, bracht groote onkosten mee en was een ware plaag voor de burgerij, nauwelijks bekomen van alle doorgestane ellende ¹⁾. Het Quartier vergat de subsidie, zoodat op 28 September 1676 de zaak in den Raad ter sprake kwam. „De Heer Burchgraeff WELDEREN — zoo lezen wij in het raadsignaat — als curator der universiteit binnen dese stadt ter vergaderinge voorgedragen hebbende, dat de respective professoren nu vijff jaren geleden geene de minste betalinge van haar verschenen tractement hadden genoten en deswege redenen hadden om t'selve klachtigh te kennen te geven, ende aldewijll de directie der betalinge van derselver tractementen altijt aen een Eerb. Raadt gespecteert heeft, worden oversulcx Haer Ed. en Achtb. versocht daerinne te willen continueren, ten eijnde voorsz. professoren eenige betalinge mochten erlangen, waarop gedelibereert sijnde, is goet gevonden te committeren de Heeren raedtsvrunden SINGENDONCK en WATERS om bij de Heeren Gedep.^{den} deses q^{rs} aen te houden ende te bevorderen, ten eijnde opgemelte professoren mogen clachteloos werden gestelt.” De heeren van het Quartier waren wat hardhoorig, en waar de Raad eerst begon met verzoeken en vragen, eindigde hij in October 1679 met dreigen. Het raadsignaat van 1679 luidt: „Een Eerb. raadt heeft de Heeren Gecommden SINGENDONCK en WATERS versocht om nogmaals de Heeren Gedeputeerden op het serieuste te recommanderen, dat de professoren wegens hare achterstedige tractementen eenichsints mogen werden gesoulageert, dat andersints Haer Ed. en Achtb. sullen genootsaecht wesen om de hant in de middelen, daertoe voor desen gedestineert, te slaan.” Evenmin als het Quartier er aan dacht de subsidie te geven voor het betalen der tractementen, zoo herinnerde het zich, dat het in 1657 vrijheid van verscheidene imposten had verleend. Op voorbeeld der andere academiën was de Raad hiermede begonnen, want op 29 April 1655 bepaalde hij, dat de professoren van stonde aan vrijheid zouden genieten in den bieraccijns, en dat na afloop van de loopende pacht, die 30 Juni eindigde, zij eveneens zouden vrijgesteld worden van den wijnaccijns, „ende dat voor soo veel sij in haere

deel jaars tractement, op den 1sten November laatstleden verschenen, de somme van tweehondert en vijftwintig gulden ontvangen te hebben.

Nijmegen den 2 November A^o. 1668.

Deze 224 gld. heeft de onfr. JORDAN mij in de pacht van de bieren laeten corten en goet gedaen.

THEOD. CRAANEN.
JOHANNES KERCKWIJCK.

1) H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, *Penschetsen uit Nijmegen's verleden*.

particuliere mesnagies van node sullen hebben" ¹⁾. Daar de universiteit in bloei toenam en steeds door meerdere studenten bezocht werd, wilde het Quartier niet achterblijven, vooral toen de Raad een dergelijk verzoek deed. Ook van wege het Quartier werd aan de professoren vrijstelling van verscheidene imposten verleend. Dit alles scheen men vergeten in 1674. De Raad evenwel, die de academie boven water wilde houden, bemerkte dit nauwelijks, of bracht den heeren de oude belofte in herinnering. Immers in het raadsignaat van 30 Juni 1674 staat: „Met d'aenstaende verpachtinge van des quartiers middelen vernomen sijnde, dat de heeren gedep^{den} d'exemptie van de professoren en studenten met vrijcheijt voorbij gegaen sijn, en alsoo d'universiteijt deser stadt tacite souden schijnen te willen discontinueren tot groote praejuditie deser stadt, is goet gevonden door de Heeren COERMAN en HEIJSEN op de verpachtinge op de voorsz. exemptie t'insteren, dat deselve als van outs moge gecontinueert worden ende daervan bij de Heeren Gedeputeerden aenteijckeninge in de notulen laeten maecken." Deze moeilijkheid heeft ongetwijfeld besprekingen uitgelokt. Kon men spreken van het bestaan der academie of niet? Dit was de vraag. Bij de nieuwe verpachting van 1 Juli 1675 kwam de Raad op de zaak terug en besloot in de vergadering van 30 Juni: „Alsoo de verpachtinge nu aenstaende is ende de professoren in de bedieninge van de academie sijn herstelt, is goet gevonden met communicatie en approbatie van de Heeren Gedeputeerden ende de Heer Borchgraeff WELDEREN als curateur vant quartier, dat de voorsz. professoren haren tax en quota van exemptie in de bieren en wijnen weer sullen genieten als van outs, en t'selve bij de verpachtinge bekend te maecken."

Wat voor moeite de Raad ook deed, de academie leed een kommervol bestaan. Het college van professoren was niet voltallig; aan nieuwe benoemingen werd evenwel niet gedacht. Ja zelfs reeds voor de komst der Franschen was men overeengekomen om CHRISTOPHORUS WITTICHIUS, professor in de theologie, die naar Leiden vertrokken was, niet meer te vervangen ²⁾. Gebrek aan gelden waarschijnlijk ook gebrek aan theologische studenten dreef den Raad hiertoe. De professoren, die in 1674 zich nog te Nijmegen bevonden, waren:

PETRUS DE GRÈVE, professor primarius in de rechten ³⁾.

1) Voor de studenten was ook gezorgd. Zij hadden vrijstelling van accijns voor een half vat bier per maand en een aam (4 okshoofden) wijn per jaar.

2) Zie het raadsign. van 27 December 1670.

3) PETRUS DE GREVE, van den beginne af aan de academie werkzaam, stierf te Nijmegen op het laatst van 1677. Zijn graf is te vinden in de Groote kerk en op den grafsteen staat:

Viri clarissimi PETRI DE GREVE Juris consulti et per annos I et XXX antecessoris quidquid mortale fuit hic situm est. Obiit Prid. Kalend. Januarii MDCLXXVIII. Vermeld wordt een „Oratio funebris in P. DE GREVE" van GERARD NOODT, die ik niet te zien kreeg.

GERARD NOODT, professor ordinarius in de rechten ¹⁾.

SAMUEL TENNULIUS, professor in de historie en welsprekendheid ²⁾.

THOMAS PELS, professor in de medicijnen ³⁾.

JOANNES TEILER, professor in de mathesis ⁴⁾.

Van het Quartier kon men weinig steun verwachten, zooals wij zagen, en daarom nam de Raad een ander middel te baat. Hij wendde zich tot WILLEM III, prins van Oranje. De voorvechters van de Harderwijksche academie zaten echter mede niet stil, ook zij zochten den Prins te winnen voor hunne belangen, en traden ten slotte na jarenlang met Nijmegen gestreden te hebben, uit dit gevecht als overwinnaars te voorschijn.

WILLEM III werd in Februari 1677 in Gelderland verwacht om de regeering vast te stellen. Terstond benoemde de Raad een commissie, bestaande uit de HH. FAGEL, COERMAN, VERHEIDEN en den raadssecretaris KLERCK, opdat zij hun zaak bij den Prins zouden bepleiten en alles aanwenden „om de provinciale academie hier binnen Nijmegen te verkrijgen.” Heel veel resultaat heeft dit niet opgeleverd, want 23 Januari 1677 bepaalde de Raad, dat de gecommiteerden ter Landdage eenige punten ter consideratie zouden opstellen omtrent de academie te Nijmegen. Het plan was dit stuk aan Z. H. voor te leggen. Het Quartier bleef alle krachtdadige hulp weigeren; verscheidene der gedeputeerden beschouwden het een hopelooze zaak, te meer daar niet onduidelijk bleek, hoe de Prins zich schaarde aan den kant der voorstanders van Harderwijk. Zelfs kwam er 15 Mei 1678 een advies in van de buitengewoon-gecommiteerden en gewoon-gedeputeerden ⁵⁾, behelzende den raad om de academie op te zeggen en te

1) GERARD NOODT maakte 28 Februari 1679 aan den Raad zijn beroep naar Harderwijk bekend. 4 Augustus kwam hij nog eenmaal in den Raad, ten einde een zaak te vereffenen. Wij lezen daar: „GERARD NOODT binnen staende en van zijn E. tractement (van de Heeren Gedeputeerden geassigneerd op 't familiegelt) ten achteren sijnde een somme van 850 gulden, versoekende betaeling, waarop gedelibereert, Is verstaen, dat men zijn E. sal doen hebben contentement en sijn daer toe geordonneert de coopspenningen van seecker klein huyske aen de Nieuwstraet gelegen, bij DIDERICH SWEERS aengecoft.”

2) SAMUEL TENNULIUS, schoonvader van GRONOVIVS, hield zijn inaugurale rede „de Belgarum fortuna et eorum cum Romanis comparatione” op 14 Januari 1667. Voor het transport van zijn meubilair van Steinfurt naar Nijmegen kreeg hij 250 gulden.

3) Wij hebben pag. 159 gezien, dat THOMAS PELS tegelijk met JOHANNES TEILER in 1670 opvolger werd van CRANEN. Reeds vroeger lezen wij den naam van PELS in de raadsignaten met betrekking tot de academie. Begin Januari 1660 richtten de doctoren THOMAS PELS en GUALTERUS DE MANDEVILLE aan den Raad het verzoek, of zij naast professor EMANUEL DE MANDEVILLE de geneeskunst mochten doceeren zonder tractement. De Raad had bezwaren tegen PELS, omdat hij geen lidmaat van de Gereformeerde kerk was.

4) Over TEILER is boven pag. 159 uitvoerig gesproken.

5) 30 April had het Quartier JOHAN VAN GENT tot Winssen, DIDERICK VAN ELS en WILT VAN BROECK-HUIJSEN uit de ridderschap en COENRAAD SINGENDONCK, burgemeester van Nijmegen, JOHAN BIELL, schepen van Tiel en JOHAN VAN COCKENGEM, schepen van Bommel uit de steden benoemd, ten einde het Quartier van het advies te dienen over de geldelijke toestanden. Hun advies luidt: »De extraordinarise gecommiteerden en ordinairse gedeputeerden hebben tot voldoeninge van UEd. Mog. resolutie van den 30 April overwogen en serieuuslijk geëxamineert de poincten daer inne vervat, omme deses Quartiers finantien door t' verbeteren ende

„mortificeren” en een overeenkomst te sluiten met de professoren. Nog hield de Raad vol; 9 December 1678 gingen de burgemeester SINGENDONCK, de schepenen WATERS, de raadsvrienden ROMSWINCKEL en DE BEIJER, benevens de secretaris FREDERICK VAN HEUCKELOM naar Den Haag. Hun opdracht was, bij Z. H. al hun best te doen, dat de Illustre School te Nijmegen mocht gecontinueerd worden. Een volgende poging dateert van 28 Juli 1682. Men wist, dat de Prins te Dieren was en daarom gemakkelijk te bereiken. Burgemeester FAGEL werd verzocht de gecommitteerden van het Quartier bijeen te roepen om te beraadslagen, of men een schriftelijke deductie over de academie bij Z. H. zou indienen. Deze deductie stuurde men eerst twee jaar later naar Den Haag, toen de kansen voor Harderwijk steeds beter stonden. Te voren hadden de Raad en vooral het Quartier hun tegenstander te licht geteld, maar thans bang geworden, stelden zij alles in het werk. De Raad had zich slechts weinig te verwijten, het Quartier des te meer. Had het Quartier den Raad gesteund door de subsidie, waaruit de professoren werden betaald, niet in te houden, misschien zou de toeloop van studenten, gelijk vóór 1672, na 1674 teruggekeerd zijn en in dat geval zou het groote contrast tusschen de vervallen academie van Harderwijk en de bloeiende universiteit te Nijmegen zeker den Prins voor Nijmegen gestemd hebben. Nu kreeg Harderwijk den steun van den vorst, omdat het de oudste rechten had ¹⁾.

Waardoor werd het Quartier plotseling wakker en vol ijver voor de goede zaak? Met de herleving van de academie van Harderwijk ging natuurlijk gepaard de jaarlijksche bijdrage der drie Quartieren. In de moeilijke jaren, waarin de vijanden het land verwoestten en handel en nijverheid belemmerden, was over betaling niet gesproken. Nauwelijks was men weer eenigszins op zijn verhaal gekomen en waren de verwarde geldzaken zoo goed mogelijk geregeld, of daar klopte Harderwijk aan met de vraag, of het Quartier, zooals vroeger, jaarlijks 2800 gulden wilde bijdragen tot instandhouding van de academie. Dit beviel aan het Quartier geenszins. Het had den Raad van Nijmegen zich van den hals geschoven; op dezelfde wijze trachtte het zich te onttrekken aan het verzoek van Harderwijk en het Quartier der Veluwe. Kras liet men zich uit, toen het Quartier der Veluwe op de vergadering van den Landdag had voorgedragen om in conferentie te komen tot het herstellen der academie. Het Quartier van Nijmegen oordeelde het 29 April 1684 volstrekt niet noodig een conferentie te houden,

beneficeren van de ordinarise en extraordinarise of introductie van nieuwe middelen, soo veel doenlijk, te herstellen — hebben goetgevonden UEd. Mog. bij forme van praeadvijns voor te brengen dese navolgende consideratiën: Dat de Academie off universiteijt tot Nijmegen behoorde opgeseyt ende gemortificeert te worden, met authorisatie aen de ordinarise gedepeñden omme met de professoren, alnoch in leven sijnde, of der overleden erfgenamen over der selver pretensien te treden in compositie ende tot meesten oiber van 't Q^r t'acoordenen.”

1) Zie BOUMAN, *Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool*.

daar sedert lang de academie te Harderwijk voor onnut was verklaard. Werd er in den Landdag weer over gesproken, dan moesten de gecommiteerden niets besluiten, alvorens zij het Quartier gehoord hadden. De brief van den Stadhouder werkte niets meer uit, zooals blijkt uit het reces van 14 Januari 1685: „gelesen eene missive van sijne Hoogh. geschreven in 's Gravenhage 18 deser N.S. heeft het quartier goedgevonden, dat aen Z. H. zal worden gerescribeerd, dat zij geene redenen hebben connen vinden, waeromme van vorige Lantschaps resolutie, waarbij d'academie aldaer is inutil verclaert, zoude worden afgetreden, maer goed gevonden daerbij te persisteren. ELS en VERBOLT versocht ende gecommiteerd om sijne Hoogh. van de solide redenen en motiven naerder openingh ende omstandigh bericht te doen”. Noch WILLEM III noch Harderwijk lieten het Quartier met rust. Ook al werd „in beleefde en serieuze termen” aan den Stadhouder geantwoord, dat men voor alles orde moest stellen op de verwarde finantiën en hem later door eenige gecommiteerden nader bericht en informatie zou worden gegeven, het hielp niets. Wel werd de zaak op de lange baan geschoven, maar dit was ook het eenigste, wat men bereikte. De brief van WILLEM III, waar de heeren zoo serieus en beleefd op antwoordden, dagteekent van 9 April 1686 N.S. Een verzoek van de gecommiteerden der stad Harderwijk kwam in het Quartier van Nijmegen ter sprake op 20 Mei en een ander van het Quartier der Veluwe op 6 November. Hoe weinig voortgang achter de zaak zat, zien wij uit het reces van 17 November van hetzelfde jaar, waarin staat: „Gehoort het rapport van den amptman WELDEREN en andere gecommiteerden ingevolge van derselver resolutien commissoriaell in datis 26 Mei en 6 November ll. raeckende de praetense herstelling van de academie tot Harderwijk, Ende dienvolgens nader gedelibereert over de missive van Z. H. aan haar Ed. Mog. geschreven tot Dieren in dato 9 April, waerbij hij verclaert te sullen verwachten, dat dit quartier eindelijk sal resolutie nemen tot het behoorlich furnisement van de oncosten en lasten van een provinciale academie tot Harderwijk, met dese bijvoeginge, dat bij verder dilay niet soude connen ledigh staen tot soodanigen einde te emplojeren den wegh en het middel van decisie, Is goet gevonden en verstaen te committeren ende te versoucken VAN ELS en VERBOLT, gecom. van haer Hoog Mog. uyt dit quartier, om Z. H. nader te berichten en informatie te geven.” Zij kregen een instructie mee. Mocht het zijn, dat Z. H. de redenen, waarom men tegen een herstelling dezer academie was, op schrift wilde hebben, dan werden zij geauthoriseerd om door een bekwaam persoon „de voorsz. redenen en motieven nae de gewoonlicke behoorlicke stijl te doen dresser en schriftelick ter neder te stellen en aan Z. H. ter fine van informatie over te geven.” De aanhouder wint; door te kloppen op hetzelfde aanbeeld bereikte het Quartier

van de Veluwe het gewenschte doel. Toen op 7 Mei 1687 bij het Quartier van Nijmegen het verzoek kwam, of men zich wilde uiten en verklaren over de restauratie van de academie, werd goedgevonden, dat door eenige leden uit de verschillende Quartieren een conferentie werd gehouden „op rapport ijdër aan zijn quartier.” Dit was een schrede vooruit, doch ook niet meer. 14 Mei 1687 verschenen de gecommiteerden van het Quartier der Veluwe, de landdrost LUCAS WILLEM VAN ESSEN, de richter JOHAN VAN ARNHEM en de burgemeester ADRIAAN MENTHENS op de vergadering van het Nijmeegsche Quartier en verzochten, dat men, alvorens in conferentie te treden, het besluit tot afschaffing zou intrekken en genegen zou zijn in het vervolg van tijd de vroegere subsidie te continueeren. Het Quartier weigerde hardnekkig. 7 Juni 1687 kwamen eenige gecommiteerden uit de Veluwe over voor de conferentie. Enkele dagen te voren had men eene missive van den Stadhouder ontvangen, waarin de herstelling ernstig werd aanbevolen. Niettegenstaande dit verzoek van hooger hand kregen de gecommiteerden van het Nijmeegsche Quartier de opdracht, „dat aen de gecommiteerden van de Veluwe soo veel doenlick met alle meest crachtige redenen, motiven en allegaties van vorige genomene resolutien sullen voordragen en sooveel doenlick deselve trachten te persuaderen, ten einde wegens t'quartier van de Veluwe geene verdere instanties tot herstellinge van deselve academie behooren gedaen te worden, op rapport aen t'quartier.” De conferentie werd gehouden op 9 Juni, en op 11 Juni brachten DIDERICK VAN ELS en de andere gecommiteerden hun verslag uit in de vergadering van het Quartier. Het verzet was gebroken; vooral de ernstige woorden van den Prins maakten, dat men het hoofd boog en besloot, dat jaarlijks 2800 gulden subsidie aan Harderwijk zou worden gegeven, mits het Quartier van de Veluwe niet terugkwam op den achterstand van de laatste jaren. Beloven en betalen zijn twee. Tot 1691 scheepte men Harderwijk af met het argument, dat de oorlog alles verslond, en met moeite wisten de heeren van de Veluwe op 2 December gedaan te krijgen, dat, zoo niet de volle som, toch iets werd bijgedragen; 1200 gulden beloofde het Nijmeegsche Quartier. Volgens de quartiersrecessen kwam de zaak 1722 geheel in orde en bedroeg de subsidie voortaan weer 2800 gulden.

Door het herstel der Harderwijksche academie verdween alle hoop op een heropening van de Nijmeegsche. Deze instelling, zoo feestelijk op 3 Mei 1655 geopend en zoo snel in bloei toegenomen, verliep na 1672 gaandeweg. De promotie van ABRAHAMUS VAN SENDEN op 12 Februari 1678 zal, dunkt mij, niet vroolijk geweest zijn. Professoren, studenten en belangstellenden moeten het gevoel gehad hebben, alsof zij ter begrafenis gingen en grafwaarts droegen iets, wat hun eenmaal dierbaar was. Aan uitputting van krachten was het kindje

gestorven. Evenwel kon men met trots neerzien op het eerste vijftiental jaren. Door geen kosten te sparen, geen moeite te ontzien lokte de Raad vele knappe professoren hierheen; en waren zij met ijver werkzaam, dan werd alles gedaan om hen hier te houden. Zoo bijv. verhoogde de Raad het tractement van DE GREVE met 100 gulden, toen hij bedankte voor het beroep van professor primarius te Groningen¹⁾. GUALTERUS DE MANDEVILLE, in Februari 1661 opvolger van zijn vader EMANUEL als professor in de medicijnen, krijgt 200 gulden om een reis naar Parijs te maken en daar ongeveer een jaar de gasthuizen te bezoeken. Aan Professor CRAANEN, die als opvolger van SOUDAN de philosophie zou doceeren²⁾, werd toegestaan eenige globen in te koopen ten gebruike bij het onderwijs. Hij besteedde hiervoor 208 gld. 18 st. Wij kunnen ook nog wijzen op de bereidwilligheid, waarmee de Raad de stadsbibliotheek aan de universiteit afstond en meewerkte tot vermeerdering van het aantal boeken. Op 23 Maart 1659 besloot men de magistraten, gedeputeerden, professoren en predikanten te verzoeken om een goed boek uit hunne verzamelingen voor de bibliotheek af te staan, opdat dit ten goede zou komen aan de studeerende jongelingschap. Doch genoeg, uit deze enkele voorbeelden kunnen wij begrijpen, dat de stad veel voor deze instelling over had. Geen wonder dan ook, dat behalve een enkele uitzondering de professoren, die men beriep, begaafde mannen waren. De Raad behoefde niet aan te kloppen bij de dei minores, want daar de voorwaarden aannemelijk en de behandeling uitstekend waren, wilden mannen van grooten naam met genoegen komen. Ik behoef slechts de namen te noemen van WITTICHUS, DE GREVE, SCHULTING en NOODT. Hunne werken, ook al hebben zij voor ons veel van hun waarde verloren, werden in die dagen met lof vermeld en ijverig gelezen, en behalve deze geschriften mag ook het feit, dat drie Nijmeegsche professoren naar Leiden verhuisden, gelden als bewijs, hoe groot de roep was, die van hen uitging. WITTICHUS, de bescheiden en beminlijke Cartesiaan, om wiens bezit Nijmegen met Duisburg in 1655 moest vechten³⁾, vertrok in 1670 naar Leiden; CRAANEN, die op vele markten thuis was en de wijsbegeerte, mathesis of

1) Zie de raadsign. van 24 Januari en 28 Januari 1667.

2) Over SOUDAN schreef ik uitvoerig in de *Navorscher*, 1899 en 1900. Toen WITTICHUS aan CRAANEN geschreven had, of hij voor 300 rijksdaalders wilde komen, antwoordde hij, dat hij bereid was op te treden als „professor mathesis et philosophiae,” mits hij ook in de medicijnen mocht college geven. 1 Februari 1661 beriep de Raad hem, maar met de bepaling, dat hij viermaal per week de philosophie zou doceeren; wat de andere vakken betrof, mocht hij doen zooals het 't best uitkwam. Voorloopig was het tractement 800 gulden. Bloeiende de academie door zijn komst, dan was de Raad bereid de som te verhoogen. In 1666 was hij rector magnificus en kreeg op zijn verzoek een opslag van 100 gulden.

3) Zie J. H. WITTHOFIUS, *Acta Sacrorum Academiae Duisburgensis*. Duisburgi, 1756. De academie te Duisburg werd 14 October 1655 geopend. WITTICHUS liep in den plechtigen optocht mee en kreeg voor alle moeite, welke hij voor de oprichting gedaan had, het doctoraat in de theologie.

geneeskunde doceerde, trad in het voorjaar van 1670 als onderregent van het Statencollege te Leiden op; NOODT, leerling van de Apostolische school te Nijmegen en later van de academie, een groot jurist en waardig collega van DE GREVE, hoewel nog geen 20 jaar oud, werd eerst geroepen naar Franeker, later naar Utrecht, en ten slotte naar Leiden. Een ander leerling van de Latijnsche school, ABRAHAM GULICHIUS, was slechts een korten tijd te Nijmegen professor. Drie jaar had hij op de schoolbanken gezeten en kreeg toen reeds het verlof van den rector de colleges der professoren te volgen, wat hij met zooveel ijver deed, dat de Raad meende hem geldelijk te moeten steunen. Hij ontving zelfs een extra bijlage om zijne studien te Leiden te voltooien¹⁾. Toen hij in December 1666 terugkwam en den Raad verzocht, dat hem werd toegestaan publice et privatim de theologie te mogen doceeren, stond men dit op aanraden van WITTICHIUS toe, mits hij niet rekende op eenig salaris buiten de subsidie, die hij nog 3 jaren mocht genieten voor het aanschaffen van boeken. Reeds in Januari van het volgend jaar kon hij den Raad mededeelen, dat hij tot ordinaris professor in de philosophie en welsprekendheid in Den Ham benoemd was tegen een tractement van 170 rijksdaalders 's jaars. Twaalf jaar later werd hij tegelijk met GERARD NOODT te Franeker geinaugureerd, 6 October 1679. Mogen wij aannemen, wat ROUKENS zegt over den Waalschen predikant JOHANNES BRAUNIUS, dat deze n.l. de Hebreuwsche antiquiteiten en Oostersehe talen te Nijmegen heeft gedoceerd, dan heeft ook Groningen een harer professoren uit Nijmegen gehaald. De zaak echter is mij niet geheel duidelijk. ROUKENS drukt zich zoo uit: „JOHANNES BRAUNIUS studiosis in antiquitatibus Hebraïcis et linguis orientalibus operam praestitit”²⁾. Hij schijnt werkelijk te bedoelen, dat BRAUNIUS professor is geweest, iets wat ik niet kan gelooven. In de raadsignaten is niets van dien aard te vinden en zoo dikwijls als de magistraat met BRAUNIUS in aanraking kwam, lezen wij steeds „Waalsch predikant.” Hij was opvolger van SOUDAN in qualiteit van predikant, niet van professor. In Februari 1661 beriep men CRAANEN als

1) Raadsign. van 23 Januari 1661: „Op requeste van den quartiermeester van Gulick heeft een Eerbaer Raedt om beweeglicke redenen sijnen soon ABRAHAM VAN GULICK, soo van Godt de Heer met een uytmuntent verstant ende memorie begaeft is, ende die sijne studien in corten tijt soo seer geavanceert ende voortgeset heeft, dat hij op d'academie alhier weinigh voordeel sal connen doen, boven het beneficium van de Marienweertsche goederen, tot voortsettinge van sijne studien in d'academie van Leiden toegeleit 75 gld. 's jaers.” Het moet wel een bolleboos geweest zijn, dat de Raad hem weg liet trekken.

2) ROUKENS zegt t. a. p. nadrukkelijk, dat het gebeurde na den dood van SOUDAN. MENSO ISINCK in zijn „oratio funebris in obitum JOHANNIS BRAUNII” drukt zich zoo uit: „similis ei provincia in Academia Noviomagensi post discessum cl. WITTICHI ab illius urbis magistratu destinata est.” De geleerden zijn het niet eens en de raadsignaten zwijgen. Juist uit deze stilzwijgendheid maak ik op, dat BRAUNIUS den titel van professor niet heeft gehad. Bij zijn beroep als professor naar Groningen verscheen hij twee malen in den Raad op 27 Augustus en op 28 October 1680. Bij beide gelegenheden wordt hij genoemd „Ds. JOH. BRUIJN, praedicant in de Walsche gemeente alhier”. Geen woord over een professoraat.

professor in de philosophie om SOUDAN te vervangen, en 10 Februari van datzelfde jaar BRAUNIUS als leidsman voor de Waalsche gemeente. Misschien heeft ROUKENS geen professoraat bedoeld, maar alleen willen vertellen, dat BRAUNIUS¹⁾, later zoo bekend wegens zijn groote knapheid in de Hebreeuwsche antiquiteiten, te Nijmegen reeds de studenten voorthielp, natuurlijk zonder geldelijke vergoeding en zonder afzonderlijke benoeming van den Raad. Dit is mogelijk, hoewel ROUKENS geene bronnen aangeeft. De latere schrijvers over de Nijmeegsche academie, die niet veel meer hebben gedaan dan ROUKENS' woorden afschrijven, noemen BRAUNIUS professor; naar mij voorkomt, geheel ten onrechte. Het misverstand zal hieruit voortspruiten, dat BRAUNIUS, een knap man, die in de geschiedenis van 1672—1674 te Nijmegen een rol heeft gespeeld en een geschrift heeft gepubliceerd over de afpersingen der Franschen, SOUDAN als predikant opvolgde. Zonder de zaak behoorlijk te onderzoeken bevorderde ROUKENS hem tevens tot professor.

Natuurlijk was men niet altijd even [gelukkig in zijn keuze. SOUDAN, Waalsch predikant en eerste professor in de philosophie, liet zijne boeken meer met rust dan de Nijmeegsche dienstmeisjes. De syndicus VAN SOMEREN moge de philosophische kennis van SOUDAN nog zoo hoog opgehemeld hebben, toen hij op het huwelijk van SOUDAN met SARA VAN BENTHEM een drietal gedichten maakte²⁾, ik voor mij geloof, dat de Raad den dag, waarop deze satyr Nijmegen verliet, tot de dies fasti rekende. Ook CHRISTIAAN OTTER was hier niet op zijn plaats. Deze Pruis trad als professor op bijna zestig jaar oud. De Raad wilde

1) JOHANNES BRAUNIUS (JEAN BRUN) is de schrijver van: „*Le conseil d'extorsion ou la volerie des François*.” Amsterdam, 1675. Van dit werkje zegt DOMSELAER, die in zijn „*Ontroerd Nederland*” geheele stukken vertaalt: „een tractaet, waerdigh om van alle Naukeurige Liefhebbers van 't vaderlandt gelezen te worden.” In dit geschrift hekelt BRAUNIUS niet alleen de Franschen, maar ook enkele Katholieken, die met den vijand heulden. In 1676 verscheen een klein boekje van GUIL. VOIRST getiteld: „*Le vray portrait du Polyphème de Nimègue alias Jean Brun*.” Over dit allerinfaamste geschrift hebben wij deze twee raadsignaten:

24 Maart 1676. Is bij een Eerb. raadt goet gevonden te verbieden t' vercopen van seecker boecxken geint: le vray pourtrait du poliphème (BRAUNIUS was eenoogig) de Nimègue alias JEAN BRUYN, soo door onbekent persoon is gebracht ten huijse van ANTHONIJ ALBERTS boeckvercoper alhier, ende die noch onder den voorsz. boeckvercoper sijn, op t' raedthujs te doen brengen, gelijck geschiet is.

29 Maart 1676. Sijnde op klachte van D. JOHANNES BRUN, dienaar des goddelicken woorts in de Waltse gemeynte alhier, verlesen ende geëxamineerr seecker boecxken onlangs in deze stadt gebracht onder den titel van *Le vray portrait de Poliphème de Nimègue alias JEAN BRUN*, heeft een Eerb. Raedt verclaert t' selve boecxken te sijn een fameux libel ende dienvolgens de HH. Borgemeesteren versocht ex officio te willen inquireren nae den auteur van t' selve boecxken, mitsgaeders nae die geene, de welcke t' selve in dese stadt gebracht off doen brengen hebben om tegen deselve te procederen tot sodanige straffen en boeten als nae gemeene rechten ende statuten deser stadt op d' auteurs ende propulateurs van pasquillen ende fameuse libellen sijn gestatueert.

In de „*Polityque Ordonnantie*” achter de raadsignaten van 1660 vinden wij dit artikel: „Die fameuse libellen, pasquillen ende gedichten uitstrooit en daarvan overtuigd wordt, zal als infaem gebannen worden ende bovendien eene breucke geven van 200 golt-guldens.”

2) Zie J. v. SOMEREN, *Uyt-Spanning der Vernuft* p. 399.

in 1657 gaarne een professor hebben in de mathesis, opdat alle vakken te Nijmegen door professoren zouden vertegenwoordigd zijn, maar het mocht niet te veel geld kosten. OTTER, die veel gereisd had en in Holland onderricht in de vestingbouwkunde had gegeven, bevond zich te Arnhem, zoodat de Raad hem gemakkelijk kon laten vragen, of hij genegen was tegen een tractement van 100 zilveren ducats onderwijs te geven in de wiskunde ¹⁾. De bejaarde man liet zich verleiden, maar heeft de twee laatste jaren van zijn leven zeker niet rustig en ongestoord doorgebracht. Wanneer wij JÖCHER mogen gelooven, had OTTER in sterke mate de zonderlinge gewoonten van een man, die alleen voor zijn studie leeft. Hij was menscheïschuw en in tegenstelling van SOUDAN een vrouwenhater. Bij zijn werk vergat hij alles. Is het wonder, dat de Nijmeegsche straatjeugd, die dagelijks zich vermaakte op de academieplaats, OTTER naliep en uitjouwde, wanneer hij het gebouw verliet. De Raad nam terstond maatregelen en verbood het spelen met kooten en het schieten met den kloot in de buurt van de academie ²⁾. Afdoende is dit echter niet geweest. Gelukkig stierf hij spoedig; in Augustus 1660 begroef men hem in de groote kerk ³⁾.

Na de professoren komen de studenten aan de beurt. Wanneer ik eens opschreef de namen der studenten, welke ik uit allerlei gegevens bijeen zocht, zou menigeen verbaasd staan over het groot aantal, omdat hij zich den toeloop naar deze betwistte universiteit niet zoo belangrijk had gedacht. Hoe zijn deze namen mij bekend geworden? Voor een groot deel uit de raadsignaten, waarin zij meestal niet ter sprake komen wegens hun bijzondere deugdzaamheid. Wij zagen in de ordonnantie van 1659 ⁴⁾, dat de mindere delicten door den academierraad afgedaan werden, de grootere door den Raad. Welnu de studenten gedroegen zich in de 17de eeuw, niet alleen te Nijmegen maar ook in de andere academiesteden, zoo baldadig en woest, dat de Minervae alumni van heden er kinderen bij zijn. Zij lieten het niet bij schellen moeren, nachtkabaal maken en ruiten ingooien, maar trokken hunne degens, sloegen vuur uit de straatsteen, moleskeerden fatsoenlijke menschen en vochten herhaaldelijk met de soldaten van het

1) OTTER heeft niets geschreven, maar heeft ongetwijfeld een goeden naam gehad op wiskundig gebied. Dit blijkt bijv. uit de voorrede van FRANC. VAN SCHOOTEN, *Exercitationes mathematicae* L. IV. Hij verwondert zich, dat niemand geschreven heeft „de organica conicarum sectionum in plano descriptione,” en voegt er aan toe: „novi ingeniosissimum virum OTTERUM multa super hac re excogitasse, sed neque ille, quantum innotuit, publici juris quidquam fecit.”

2) Zie de raadsign. van 23 en 24 Februari 1659.

3) ROUKENS, II. p. 16: „Sepultus est in choro templi majoris, ubi monumentum ejus cum epitaphio in tabula aenea, additis ab ipso novorum inventorum delineationibus, etiam nunc prostat.” VAN DER MEER VAN KUFFELER heeft dit klakkeloos overgenomen, hoewel er op den huidigen dag niets meer te vinden is in het koor van de kerk.

4) Zie pag. 3.

garnizoen. Een enkel voorbeeld zij voldoende. Wij slaan op het raadsignaat van 12 Februari 1663 en lezen daar: „Een Eerbaer raedt gesien ende geexamineert hebbende seeckere informatie, genoomen over het quaet tractement, soo JAN CLOTHIER student in de Academie alhier neffens andere seecker Fransman, die in den Toelast, ten huise van JAN LAMER, gelogeert ende van daer bij nacht in het naeckte hembt door seeckere apprehensie op straet gecomen was, door geweld met sijnen degen niet alleen op straet maar oock int huijs van STIJNEKE SEURMONT heeft aengedaen; Ende gelet, waerop in desen verder te letten stonde, heeft welgemelten raedt, nae rijpe examinatie van saecken, den voorsz. CLOTHIER over sijn begaene excès gecondemneert in eene amende van 250 gld., die hij gehouden sal sijn voor sijne relaxatie in contante penn. effectivelijck met de kosten van dien af te leggen en betaelen.” Gelukkig bescheen het licht van straatlantaarns dit nachtelijk tafereeltje niet. Onder de vrienden, die meehielpen, bevond zich JAN TOEBAST, zoon van een predikant. Hij werd voor 150 gulden beboet. De straf schrikte hem niet genoeg af, want 7 April is hij er weer met vrienden op uit en gedraagt zich zoo moedwillig en insolent den geheelen nacht door, dat de Raad hem niet alleen straft, maar tevens het volgende besluit: „om eenen vasten voet in het toecomende int' stuck vande coercitie van dusdanighe moetwillighe studenten te houden, zijn bij een Eerbaer raedt gecommitteerd de raedsvrindt Dr. WILLEM WATER met den secretaris Dr. COENRAEDT KLERCK, omme te coomen in conferentie met den rectore magnifico ende de retroacta naegesien sijnde soodaene distinctie van coercitie en jurisdictie met de academieraedt te beraemen, als oordeelen sullen ten meesten dienste van de stad en de Academie te behoren, alles op rapport ende approbatie van een Eerbaer Raedt.” Meerdere voorbeelden zijn aan te halen, echter laat ik het hierbij, verwijzende naar hetgeen Dr. J. S. VAN VEEN heeft geschreven over het studentenleven te Harderwijk ¹⁾.

Uit eenige bepalingen van den Raad maken wij op, dat velen zich als student lieten inschrijven, zonder het plan om te studeeren. De voordeelen aan het student-zijn verbonden, zooals vrijdom van accijns op bier en wijn, de vrijheid, die men als student had, om eens uit den band te springen, lokten velen, terwijl wij niet moeten vergeten, dat een lastig toelatingsexamen nog niet bestond. De Raad had het niet begrepen op die studenten a non studendo en keurde de maatregel goed, dat niemand uit de triviale school tot de academie zou toegelaten

¹⁾ Zie J. S. VAN VEEN, *Uit de uitwendige en inwendige geschiedenis der voormalige Geldersche Hooge School*. Gelre 1898, Deel I, bl. 1—70.

worden tenzij op attest van den rector ¹⁾. Dit gaf tenminste eenigen waarborg. Later tijdens het rectoraat van SAMUEL TENNULIUS in 1672 besloot de Raad, dat de rector magnificus geen acte van vrijstelling der accijnsen mocht geven behalve aan hen, die werkelijk studeerden en goed college hielden. Met dergelijke maatregelen voorkwam de Raad niet alle baldadigheden. Boeten moesten onophoudelijk opgelegd worden, zoowel door den Raad zelf als door den academieraad. Uit het geld dezer boeten kregen de professoren op 18 Februari 1663 verlof eenige „juristen” aan te schaffen voor de bibliotheek; de burgermajoor DIRK DE MAN en de onderschout ontvingen ieder een gratificatie van 50 gulden voor de moeite van het arresteren en orde houden, terwijl stad en armen de rest deelden. Toen in Augustus van 1663 eenige studenten den Waalschen predikant GALLÉ uit Zierikzee in het logement „het Hert” hadden geaffronteerd en mishandeld, waren weer zware boeten gevallen, en wist de Raad er 26 September niets beters op dan aan Heeren Curatoren der academie een gouden penning aan te bieden ter waarde van 100 gld. ieder. In het curatorium hadden de twee burgemeesters van Nijmegen zitting ²⁾. Daar nu ieder jaar twee nieuwe personen voor dit ambt werden gekozen, vond de Raad het billijk, dat voortaan alle burgemeesters op een medaille of op een daarmee in waarde overeenkomende som gelds mochten rekenen. In het raadsignaat van 21 Augustus 1665 hooren wij nog iets over deze penningen. De goudsmid JELIS VERHEYDEN had er acht vervaardigd. Daar nu de laatste twee voor de burgemeesters LEEUWERS en VAN LENNEP de beste waren, werden de zes overige aan hem teruggegeven, opdat hij hen zou maken „van dezelfde forme, valeur ende curieusheyt” ³⁾. Menig vader zal gezucht hebben onder de boeten van zijn zoon en geklaagd hebben over het dure studentenleven, maar waar de Raad in dit opzicht streng en hardvochtig was, stond hij

¹⁾ De bepaling staat in een ordonnantie op de Apostolische school en luidt: „Dat niemant wt de triviale schole tot d'academie geadmitteert sal worden, als naedat den professor magnifico vertoont sal zijn attestatie van den rector van de triviale schole, waerbij dat bleecke den selven wt de triviale schole tot de academie gepromoveert te sijn.”

²⁾ Behalve de twee burgemeesters waren twee gedeputeerden van het Quartier curator. Deze curatoren werden benoemd voor een tijd van drie jaar, „naer omganck van die welcken anderen in derselver plaatsen gesurrogiert sullen worden.” Zie het quartiersreces van 10 Februari 1654.

³⁾ Zoover wij weten, is één penning bewaard gebleven. De beschrijving is te vinden bij NAHUIJS, *Médailles et Jetons inédits relatifs à l'histoire des dix-sept anciennes provinces des Pays-Bas*, Bruxelles 1873. Deze penning is van zilver, terwijl in het signaat van 1663 sprake is van een gouden. Het Rekenboek van 1667 heldert deze moeilijkheid, naar ik geloof, op. Hierin komen voor deze posten:

„Uit de breucken aen den Heere Borgermr. MELCHIOR TEN HOVE betaelt 150 gld, soo sijn Ed. voor eenen gouden ende silveren penningh, gelijk andere Borgermr. getrocken hebben, toegelegt.”

„Aan Borgermr. BEECKMAN 50 gld. sijn Ed. per reste boven den gouden penninck competerende.” Om dezelfde reden krijgen GORIS en SINGENDONCK ook nog 50 gld. tot supplement op hunne gouden penningen. Mij dunkt, er was zooveel geld, dat aan den gouden penning nog een zilveren voor ieder toegevoegd kon worden, welke een waarde van 50 gld. vertegenwoordigde. In 1669, 1670 en 1671 wordt de som van 150 gld. in de Rekenboeken vermeldt, als betaald aan WILLEM WATER, HEUKELOM en VAN DEN BERGH.

ook steeds klaar arme studenten te steunen, wanneer de studiën voor een particuliere beurs te zwaar vielen. De zoon van professor MANDEVILLE krijgt jaarlijks 75 gulden ter voltooiing van zijn studie, evenzoo ABRAHAM GULICHIUS. 50 gulden worden bestemd voor HENDRIK DE BEIJER, en in het Rekenboek van 1665 komt de post voor: „betaelt aan KOCHIUS GREVENBROECK, student in de theologie, 6 gld. voor een viaticum.” Evenzoo was de Raad zeer mild, wanneer de theses moesten gedrukt worden voor een disputatie, vooral in gevallen als in Januari 1660, toen een student uit het pausdom overging, of in 1661, toen een student „Luters gesint geweest sijnde ende nu onder WITTICHIUS studeerende” onder den voorn. professor wilde disputeeren. Zoo ook keek men op verzoek der studenten naar een muziekmeester om, opdat zij zouden leeren zingen en spelen op cornet, viool en andere instrumenten. Deze mildheid miste de uitwerking niet, vele studenten kwamen naar Nijmegen. Reeds op 3 Mei 1656 kon WITTICHIUS, toen hij het rectoraat aan zijn ambtgenoot DE GREVE overdroeg, in zijn oratie: „Gibea Gelria, sive oratio, qua convenientia inter Gibeam Benjaminis et Neomagum demonstratur,” met trots wijzen op het welslagen der academie. „Gibea, separans Judaeos Dei confessores ab Israëlitis, idololatriis,” had groote overeenkomst met Nijmegen. Nijmegen en Gibea waren middelpunten, waarheen alles samenstroomde.

Zie hier in hoofdtrekken de geschiedenis van de Nijmeegsche academie, de „*Illustris Tetrarchiae Noviomagensis Universitas*”, zooals op het poortje staat, dat nu is overgebracht naar de binnenplaats van het stadhuis. In al te veel bijzonderheden ben ik niet afgedaald. NIJHOFF en VAN DER MEER VAN KUFFELER hebben dit voor mij reeds gedaan. Door mij zijn alleen besproken eenige moeilijke punten, welke men tot nu toe of niet of slechts ter loops te berde had gebracht, en verder heb ik getracht door uit nieuwe bronnen nog het een en ander te halen de geschiedenis dezer instelling aan te vullen. Niet genoeg dankbaar kan ik zijn voor de hulp en bereidvaardigheid, die ik tijdens mijne verblijven te Nijmegen van den ijverigen archivaris H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN ondervond. Zijn groote kennis van Nijmeegsche toestanden kwam mij dikwijls te stade. Als slot nog een enkel woord over de pogingen, door enkele mannen gedaan tot herstelling van de academie.

De pogingen van CORNELIS WALRAVEN VONCK in 1756 zijn door mij vroeger uitvoerig besproken ¹⁾, zoodat alleen overblijft te vermelden wat JOHANNES IN DE BETOUW 14 November 1798 in het werk stelde voor een mogelijke restitutie. Als raadslid bood hij de vergadering een concept-missive aan, bestemd voor de Eerste Kamer van het vertegenwoordigend lichaam des Bataafschen volks. De inhoud komt hierop neer. 18 Augustus had de Raad de stad Nijmegen aanbe-

¹⁾ Zie *Oud Holland*, 1899.

volen als zetel voor een departementaal gerechtshof, „uit hoofde van de geschiktheid van de daartoe alhier gevonden wordende locaalen en ter zaake van 't groot verlies, 't welk deese stad is lijdende door 't gemis van de landelijke en quartierlijke collegien, die binnen dezelve pleegden te vergaderen.” De aanhoudende stremming in den tevoren bloeienden handel door nieuw ingevoerde belastingen had groote schade gebracht en daarvoor mocht zeker wel een kleine vergoeding als tegenwicht komen. Als tegenwicht had kunnen dienen het gerechtshof, maar er werd anders besloten. 's-Hertogenbosch wees men aan als zetel zoowel voor het rechterlijk als administratief lichaam van het zevende departement van den Dommel. Thans kwam Nijmegen met een ander verzoek. „Het is UE. — dit zijn de woorden van de missive — bekend, dat de stad Nijmegen in de voorige eeuw eene quartierlijke Academie en Universiteit binnen haare muuren heeft gehad, met alle vrijheden en voorregten van hooge scholen voorzien, waarin de Senatus Academicus regt oeffende over Burgerlijke en strafbaare zaaken, Dat de beroemdste mannen van ongemeene letterkunde, aan welkers geleerdheid men zeer veel is verplicht, van andere en wel voorname Academien herwaards beroepen, alhier geleeraard hebben: Dat, om een aantal van voortreffelijke te Nijmegen gepromoveerde mannen voorbij te gaan, GERHARDUS NOODT en ANTONIUS SCHULTING ¹⁾, voormaals schitterende ligten in de Regtsgeleerdheid aan de hoogeschool van Leiden en binnen Nijmegen gebooren, hunne studien op de Nijmeegsche Academie niet alleen hebben volbragt, maar de eerstgem. ook aan dezelve Hoogleeraar is geweest, En dat de bloei deeser Academie heeft voortgeduurd tot 't noodlottig jaar 1672, na 't welk de subsidien, die de Academie van 't voormalig quartier van Nijmegen genoot, ingetrokken en aan de vervalte Academie te Harderwijk, welke op de gewigtige voorspraak en 't aanhouden van den doenmaaligen stadhouder WILLEM III was hersteld, verleend wierden. Geschikte locaalen zijn alsnog voorhanden en de aangenaame legging der stad aan de groote Rivier de Waal, mitsgaders de gemakkelijke toegang tot dezelve van rondsomme, zijn geen geringe redenen, die meede voor onsen voordragt pleiten.

Waarmede Burgers Vertegenwoordigers! wij UL. beveelen in Gods heilige bescherminge. Geschreven te Nijmegen den 14^{en} November 1798, 't vierde jaar der Bat. Vrijheid.”

De Raad keurde het concept goed, maar de moeite was te vergeefs.

¹⁾ Hij was de zoon van den Nijmeegschen professor JOHANNES SCHULTING, die begin September 1666 aan de pest stierf. Eerst 9 Januari 1667 hield WITTICHUS de lijkrede, daar professoren en studenten gevluht waren. Zijne papieren kreeg GRAEVIUS. Deze vond hierin veel, wat hij kon gebruiken voor zijn editie van QUINTILIANUS. Naar aanleiding van dit droevig sterfgeval vroeg GRAEVIUS aan HEINSIUS, of hij met een kort gedicht den overledene wilde verheerlijken. HEINSIUS antwoordde, dat hij er niet toe geneigd was. »Me jam piget inter istas nugas consensescere, ex quibus tantum abest emolumenti aut lucelli quicquam redundare, ut vix plausum consequaris.” SCHULTING kon trouwens tevreden zijn, zeven mannen voelden zich geroepen zijn lof te bezingen.

BIJLAGE I.

Staet van betalinge door ordre van de EE. Heeren van de
magistraet der stadt Nijmegen, bij den ontf. Dr. PETER
JORDAN gedaen, in minderinge van de Ordonn. voor de
Academie van den jaere sestien hondert acht en sestich.

Volgens slot van voorgaende liquidatie op den 30 October
des voorledenen jaers sestien hondert acht en sestich gehouden,
over de betalinge in den jare 1667 gedaen, heeft den rendant
meer uijtgegeven als de ordonn. van dat selfde jaer sich was
bedragende, ter somme van ses hondert twee gulden, ses st.,
twaleff penn., die hem op dit jaer te goede komen, dus . . . 602 — 6 — 12

Betaelt aen de Heer Professor WITTICHIUS voor een jaer
tractement verschenen sedert den 22 Decemb. 1667 tot den
22 Decemb. des jaers sestien hondert acht en sestich, vermogens
vier quitancien, de somme van 1200 — 0 — —

Aen de Heer Professor GREVE voor een jaer tractement
verschenen sedert den 6 Novemb. 1667 tot den 6 Novemb. sestien
hondert acht en sestich vermogens 4 quitancien gelijcke twaleff
hondert gl., dus 1200 — 0 — —

Aen de Heer Professor CRANEN voor een jaer tractement
verschenen sedert den 2 Novemb. 1667 tot den 2 Novemb. des
jaers sestien hondert acht en sestig de somme van negen hondert gl. 900 — 0 — —

Aen de Heer Professor TENNUIJL voor een jaer tractement
verschenen sedert den 6 Novemb. 1667 tot den 6 Novemb. des
jaers sestien hondert acht en sestich vermogens quitancien, de
somme van achthondert gulden 800 — 0 — —

Aen den Pedel RANDENBORCH voor een jaer tractement
 verschenen den 17 Meij sestien hondert acht en sestich vermo-
 gens ordonn. bet. 60 — 0 — —

Soo beloopt de betalinge op de ordonn. van den jaere ses-
 tien hondert acht en sestich gedaen, te samen vier duijsent seven
 hondert twee en sestich gl., ses st., twaleff penn. dus 4762 — 6 — 12

De ordonnantie daertegens drie duijsent seven hondert
 seven en vijftich gl., dertien st., 4 penn. 3757 13 4

Soo soude bij den Rendant boven de voorsz. ordonn. over
 den jaer sestien hondert acht en sestich meer betaelt zijn de
 somme van een duijsent vier gulden, dertien st., acht penn. . . 1004 — 13 — 8

Ende sal van dese bovenstaande Een duisent en vier gld.,
 dertijen st., acht penn. den ontfanger ordonn. op den rentm.
 HEUCK verleent worden. Aldus geslooten den 12 Aprilis 1670.
 Welcke ordonn. den ontfanger bij desen bekend ontfangen te hebben.

JOHAN VAN WELDEREN.

C. KLERCK.

P. JORDAN.

BIJLAGE II.

(fragment)

modi negantes in exercitiis publicis explodunto, aut quoquo modo turbanto, imo ne minas quidem intendunto. Atque haec omnia quinque et viginti florenorum mulcta, quoties ab aliquo ejusmodi quid committitur.

V.

A monomachiis abstineto: existimatione autem laesi, reparandae illius ergo legitimam justitiae viam instituunto. Et si quis aliquem provocare sustineat, non subsequente pugna, et auctor rixae fuerit, quinquaginta ille florenorum mulcta irrogator; illa vero si consequatur, et qui singulari certamine certarint, et secundae operae promissores, pugnaeque assertores (unde gravium vulnerum, homicidiorum metuenda pericula sunt) solvendis in poenam ducentis quinquaginta florenis unaquaque vice tenentor, aut pro arbitrio juxta rei necessitatem plectuntor. Collectae ex mulctis pecuniae Rectoris custodiae traduntor, et consentiente Senatu Academico in necessarios usus collocantor, quarum quotannis apud curatores ratio et residuum redditor.

VI.

A juramentis, dejectionibus, et blasphemiiis, quibus nomen Domini Dei, passio Jesu Christi, et Sacramenta contumeliose usurpantur, desistunto.

VII.

Fenestras nulli excutiunto, contra si fiat, reus criminis, refecto etiam damno, quo affectus quis videbitur, centum florenos solvito.

VIII.

Vesperī domum se tempestive recipiunto, saltem per plateas ne grassantor, aut molestiam in iis cuiquam facessunto, fores pulsanto, tintinabula movento, et

silicibus ignem eliciunto, vociferantor, caeteroque petulantiarum genere, honestis indigno studiosis, qui ad Ecclesiae et Reipublicae ministerium educantur, abstineto. Haec omnia pro ratione et qualitate delicti, liberae Magnifici Rectoris et Professorum correctioni, usque dum aliud a Curatoribus fuerit decretum, subjiciuntor.

Cap. III.

De Academia universe; deque Professorum et Studiosorum immunitatibus.

I

In hac Academia facultatum Doctores, Licentiati, ac Magistri, iisdem moribus, ac modis, quibus in aliis Foederatae Belgicae Universitatibus fieri consuevit, creantor.

II

Quicumque supremam Doctoris lauream expetere volent, prius Rectori Magnifico quadraginta florenos solvunto: Licentiati gradum affectantes triginta; et creandi Artium Magistri viginti eidem expendunto. Qui nummi, Academiae cedentes, apud Rectorem adservantor, et pro recepto caeterarum Academicarum more inter Professores distribuuntor.

SCHILDERIJ-PRIJZEN TE AMSTERDAM OMSTREEKS 1664

DOOR

DR. A. BREDIUS.

ELKE bijdrage die ons een nieuwen blik doet werpen ook op het maatschappelijk leven onzer groote zeventiende-eeuwsche kunstenaars is niet van belang ontbloomt.

Uit de navolgende acten zien wij op welke waarde tijdens hun leven de werken van eenige onzer grootste meesters geschat werden. Hoog is de taxatie niet! *f* 100.— dorst men geen stuk waardig te keuren, *f* 60.— is voor Hollandsche meesters hier reeds het maximum.

Het is niet zeer duidelijk of de in de acte van 28 Maart genoemde schilderijen dezelfde zijn die eerst 10 Mei aan ANNETGE NOBELS verkocht worden. Maar dit doet weinig ter zake.

Op huyden den 28 Martii 1664 comparèerden Srs. DANIEL SCHELLINKS, PIETER SERMES, voor en in den naem van zijn vader JAN PIETER SERMES, JACOB RUYSDAEL, MARTIJN TELIER, WILLEM ROMEIJN, (NB. is weêr doorgehaald) JAN BLANCK, ADRIAEN VAN DE VELDE, JAN VAN DER HEYDE en ABRAHAM

COUSSENAER, mitsgaders d'eerbare RUTJE JANS, wede van HARMEN ELSHOFF..... verclarende..... machtigh gemaekt te hebben..... d'eersame JAN JANSZ ALEBRANT omme uyt hun comparanten name te ontfanghen uythanden van den E. FRANS UYTENBOGAERT, Conchierge deser stede, elcx respective achterwesen haerluyden van den geconstitueerden competerende, begrepen in de schepen-kennisse by den geconstitueerden tot haeren behoefte gepasseert, en dat uytte penn. geprocedeert van de schilderijen denselven ALEBRANT toebehoort hebbende en uijt crachte van de gemelte schepen-kennisse en daerop verworven schatbrieff door den voorn. Conchierge bij executie vercoft. Enz. ¹⁾

Jan Blauw
de wede van Harmen Elshoff
Jan Branden Bogard
Jacob van Ruysdael
Pieter Scriver
Samuel Schellinks
Adriaen vander Veldt
Martijn Leun
e. Abraham de Coussemaer.

10 Mey 1664 verkoopt d'eersame JAN JANSZ ALEBRANT aan d'eerbare ANNETJE NOBELS, wede van GERRIT NOBEL, in zijn leven herbergier, de navolgende schilderijen voor de er achter gevoegde prijzen:

een groot lantschap van JACOB RUYSDAEL	f 60.—
een winter van CLAES MOLENAER	„ 30.—
een stuck van JAN VAN DER HEYDEN.	„ 40.—
een stuck van WILLEM HENSBERGH (HAENSBERGEN)	„ 24.—

1) Prot. Not. A. OOSTHOORN. Amsterdam.

een cleyn stuck van denselven	f 13.—
een stuck van DEN JONGEN WEENICX.	„ 42.—
een stuck van FREDERICK DE MOUCHERON, gestoffeert door ADRIAEN VAN DE VELDE.	„ 32.—
een do. van denselven MOUCHERON.	„ 32.—
een stuck van JAN WYNANTS, gestoffeert door VAN DE VELDE	„ 20.—
een zee van WILLEM VAN DE VELDE	„ 20.—
een stuck van GERRIT BRONCHORST	„ 16.—
een do. van denselven	„ 16.—
een zee van JOHANNES HOEK.	„ 17.—
een stuck van ABRAHAM BEERESTRATEN, wesende de stad Leeu- warden, met een goude lijst ¹⁾	„ 24.—
dry cleyne stuckjens met goude lijsten van WILLEM HANSBERGH ²⁾	„ 30.—
2 stuckjens met goude lijsten van ROELOFF DE VRIES	„ 16.—
een geselschap van WILLEM VAN STRALEN ³⁾ met een onver- gulde gesneden lijst.	„ 24.—
een stilleven van CLAES BOURGEOIS ⁴⁾	„ 17.—
een stuck van MOUCHERON.	„ 12.—
een zeehaven van REYNIER ZEEMAN	„ 26.—

¹⁾ Het is thans gebleken, dat de *fraaie* stadsgezichten, gemerkt A. BEERESTRATEN van ABRAHAM BEERESTRATEN zijn. De zeer zwakke stukken op de Auctie SNOUCK VAN LOOSEN te Enkhuizen verkocht en ANTHONIE BEERESTRAETEN 1664 gemerkt, moeten van een ander, zwakker meester zijn. Het waren bepaald slechte schilderijen.

²⁾ Welke schilder hier bedoeld wordt weet ik niet. Het is te vroeg (1664) voor WILLEM VAN HAENSBERGEN die eerst in het begin van de vorige eeuw genoemd wordt (in den Haag.)

³⁾ 23 Dec. 1639 doen de Overlieden van het Amsterdamsche St. Lucasgilde een lange insinuatie aan ANTHONY VAN STRALEN, schilder. Hij had die Overlieden uitgescholden voor schelmen enz. Ik kom er later op terug; omtrent WILLEM VAN STRALEN kan ik niets naders vinden. 1661 wordt een JAN JANSZ VAN STRALEN, schilder genoemd.

⁴⁾ 13 Aug. 1668, JAN BOURGOIS, soldaat onder Majoor BICKER binnen Amsterdam, doet afstand van de nalatenschap van zijn zoon NICOLAES BOURGEOIS, schilder, omtrent 4 maanden geleden hier ter stede overleden, ten behoeve van AELTGEN PIETERS, Wed. van HENDRICK ALBERTS, aen dewelcke syn soon sal wettelyck verlooft is geweest. Enz. (Prot. Not. A. v. D. VEN, Amsterdam.)

Voorts vind ik hem nog vermeld in bijgaande interessante acte:

11 Mei 1668. NICOLAES OUTHUIJS, out 43 jaren, en ALEXANDER ROSEWEL, oud 44 jaer, *beide schilders*, attesteren ten verzoeke van REYNIER HALS, mede schilder:

Eerst NICOLAES OUTHUIJS, dat omtrent 4 maanden geleden, hij getuyge present en daarby geweest is, dat de requirant met CLAES BOURGOIS, schilder, in het huys genaemt het Compas, staende op de Princegracht by de Lelystraet, geacordeert en overeengekomen is, dat de voorsz. CLAES BOURGOIS voor hem requirant *soude maechen twee stuckjens schilderije van stillevens*, daervoor de requirant alsdoen terstondt aen den voorsz. CLAES BOURGOIS in zijn deposants bijwesen, gaff ende betaelde een schildery sijnde een *man-schijntje* van CLAES HALS met een ebben lijst, en een engelse rycxdaelder van den tegenwoordigen Coningh van Engelandt.

Verclaren sij getuygen te samen, dat omtrent 4 of 5 weken geleden de voorsz. CLAES BOURGOIS tegens

een boerengezelschap van CORNELIS BEGA	f 30.—
een stuk van ZEEMAN	„ 26.—
een lantschap van MEYNDERT HOPEMANS (HOBBEMA!) met een vergulde lijst	„ 20.—
twee stukken van BASSANT (BASSANO?) te samen	„ 400.—

ANNETJE NOBELS zal die stukken met hare andere schilderijen publiek verkoopen, zullende winst of verlies voor hare rekening zijn.

Not. A. OOSTHOORN. Amsterdam.

hen deposanten verscheijden malen verhaelt heeft, dat de requirant noch een stuckje schilderije, twelck hy selffs moste schilderen, van hem was competeerende, dat hy BOURGOIS op syn schilderscamer noch onderhanden en gedootverwt hadde.¹⁾

Get:

requisant ontlaes
S. wandoer Roswold

1) Prot. Not. JAC. HELLERUS. Amsterdam.

EEN NOG ONBEKEND PORTRET VAN
CONSTANTYN HUYGENS

DOOR

E. W. MOES.

UIT de opsomming van de familieportretten der HUYGENSEN, die ik in Jaargang XIV van dit tijdschrift heb gepubliceerd, blijkt, dat er van CONSTANTYN en zijn nabestaanden bijzonder veel contereitsels zijn gemaakt. En nog niet eens zijn alle portretten die bestaan hebben in dien inventaris te vinden, slechts die zich bevonden in de nalatenschap van des dichters achterkleindochter SUSANNA LOUISE HUYGENS, weduwe van WILLEM BARON VAN WASSENAER VAN RUYVEN. Ook de nakomelingen van zijn broeder MAURITS en van zijn zusters GEERTRUYD en CONSTANTIA zullen er bewaard hebben. Bij een der nakomelingen van laatstgenoemde, die in 1633 in het huwelijk was getreden met DAVID LE LEU DE WILHEM, bij den heer ERNEST DE MAY DE WAGNER te Bern, berust nog een teekeningetje, waarmee mij eerst onlangs de heer J. VAN DER HAMMEN Nz. te Besoyen in kennis stelde.

Het blaadje perkament, waarvan eene zijde hiernevens op de ware grootte is gereproduceerd, heeft klaarblijkelijk behoord tot een album amicorum, doch is stellig aan twee kanten afgesneden.

Oud-Holland 1900.

De keerzijde bevat in fraaie gulden initialen de versregels:

*Nemo dissimilem proprio conamine vultum
Increpet, heu! paucis adeo, quo aequus amavit
Iuppiter, innotuisse ferunt το ΓΝΩΘΙ ΣΕΑΥΤΟΝ.*

CONSTANTER.

S.

HUYGENS was toen als secretaris van FRANÇOIS VAN AERSSSEN verbonden aan het gezantschap, dat 5 Febr. 1621 naar Londen vertrokken was, dat in politiek opzicht weinig of niets heeft uitgericht, maar dat hem de gelegenheid verschaft heeft, aan de overzijde van het Kanaal vele oude kennissen wederom te ontmoeten en nieuwe vrienden te maken.

Vermoedelijk voor een dezer was het teekeningetje bestemd, waarin HUYGENS zijn eigen gelaatstrekken afgebeeld heeft.

De bekende prent van WILLEM JACOBZ. DELFF, HUYGENS afbeeldende toen hij 27 jaar oud was en die genomen is naar de schilderij van MIEREVELT, bevatte tot heden het vroegste portret van den dichter. Het jaartal 1625, dat op de prent staat, is kennelijk een vergissing, want in dat jaar was hij niet meer 27 jaar oud. Daar op den bovengenoemden inventaris een portret voorkomt „*Dezelve oud 27 Jaren*” ¹⁾ zal de fout niet in den aangegeven leeftijd maar in het jaartal schuilen, en mogen wij dus veilig 1624 voor het juiste jaar aannemen.

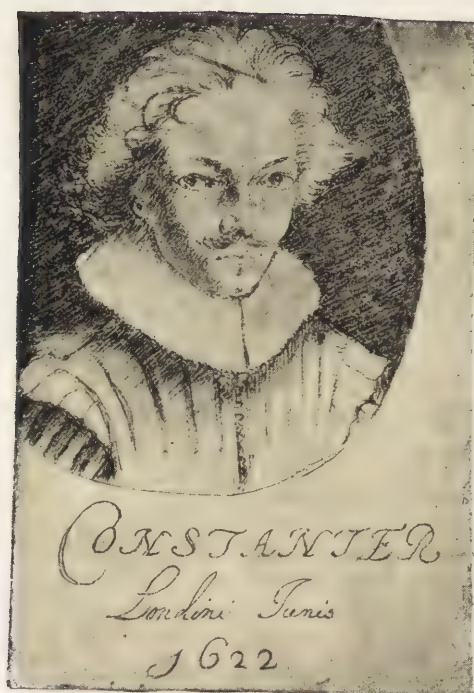
Zijn portret „*een kind zijnde met een hond verbeeld*” en „*Dezelve zeer iong op de luit spelende*”, eveneens in 1785 nog in den familieboedel aanwezig, zijn nog niet teruggevonden. Maar het albumblaadje is gedateerd *Londini Junio* 1622, en geeft ons den dichter dus op twee jaar jongeren leeftijd te zien, niet lang nadat hij het „Costelyck Mal” aan CATS gezonden had.

Een vergelijking met het portret door MIEREVELT kan niet veel verschillpunten opleveren, te meer, daar het gelaat van denzelfden kant genomen is, en hij er zelfs klaarblijkelijk dezelfde kleeding draagt. Alleen valt het licht op de prent van de linker- op de teekening van de rechter zijde.

Wat een bijzondere waarde aan het portretje verleent, is de omstandigheid, dat HUYGENS het zelf geteekend heeft.

Te vergeefs had de oude CHRISTIAEN HUYGENS, toen hij in 1611 besloot, zijn zoon in de teekenkunst te laten onderwijzen, JACQUES DE GHEYN uitgenoodigd, zijn leermeester te wezen. Deze was bemiddeld, en niet genegen les te geven. Ofschoon toen HENDRIK HONDIUS met het onderwijs belast werd, bleef toch

¹⁾ *Oud-Holland* XIV p. 177.

PORTRET VAN CONSTANTYN HUYGENS.

DE GHEYN voor HUYGENS de groote kunstenaar, dien hij het meest bewonderde. De buitengewone genegenheid die HUYGENS ook voor hem als mensch koesterde heeft hij zelf later in zijn autobiografie uitvoerig geschetst¹⁾. En het kleine tekeningetje bevat een illustratie van die genegenheid, want het is als hebben we een zwak werk van DE GHEYN voor oogen²⁾.

A. D. SCHINKEL bezat twee teekeningen van HUYGENS „die in waarheid verdienstelijk mogen heeten”³⁾, maar ik weet niet waar die gebleven zijn, noch wat ze voorstelden⁴⁾. Evenmin is er iets over van de etsen, die hij gemaakt heeft, en waarbij hij gebruik heeft gemaakt van een etsgrond, hem door JAN VAN BROSTERHUYSEN aangeraden⁵⁾.

De inscriptie op de keerzijde behoeft geen toelichting. De versregels bevatten niets wat onze kennis van HUYGENS' leven of karakter vermeerdert, maar ze zijn nog niet uitgegeven, en vermeerderen zijn werken weer met drie regels.

1) *Oud-Holland* IX p. 108, III—III4.

2) Eenigzins zal echter ook de ongunstige gevlekte toestand, waarin het perkamenten blaadje in den loop der eeuwen geraakt is, reden hiervan zijn.

3) A. D. SCHINKEL, *Nadere bijzonderheden betreffende CONSTANTYN HUYGENS en zijne familie*, 1851 p. 80.

4) Op de verkooping der nalatenschap van SCHINKEL, 28 Nov. 1864, kwamen ze niet voor.

EEN REMBRANDT TE ROME

DOOR

JHR. DR. J. SIX.

TOEN ik in Maart 1888 de verzameling in het paleis DORIA vroeger PAMPHILI te Rome bezocht, merkte ik daar een schilderij op die aan TIZIAAN was toegeschreven, maar mij toescheen een vroeg doch onmiskenbaar werk van REMBRANDT te zijn. Dit stuk no. 24 hing hoog en ik kon het niet van nabij onderzoeken, ook had ik geen werken bij mij om na te slaan of daaromtrent iets bekend was en ik veronderstelde dat de zaak lang onderzocht en uitgemaakt zou wezen. Ik teekende dus alleen in mijn BAEDEKER aan: „24 studiekop van REMBRANDT ± 1629/30” en noemde het in een brief aan mijn vader „een echten, maar vroegen REMBRANDT, met een gewaagd lichteffect, als TIZIAAN vermeld.”

Meer herinner ik mij thans nauwelijks omtrent dit stuk, maar ik wijs er op dat MICHEL in zijn opstel in Oud-Holland VIII (1890) over FRANCESCO BALDINUCCI *et les biographes de REMBRANDT*, op blz. 168 meedeelt, dat van de twee schilderijen van REMBRANDT, die deze schrijver in Italie kent, het eene is: „à Rome, dans la Galerie PANFILI, une tête de vieillard portant une barbe courte et coiffé d'un turban”. Ook RICHARDSON¹⁾ noemt na het beroemde portret van INNOCENTIUS X van VELAZQUEZ het werk van REMBRANDT met deze

¹⁾ *Traité de la peinture et de la sculpture* par Mrs. RICHARDSON, Père et fils Amsterdam 1728 III. 563.

woorden: *On voit, à côté, un Portrait de REMBRANDT, à-peu-près du même Caractère, par rapport à la manière particulière de colorier, et à la hardiesse du pinceau; mais il le surpasse en force, et beaucoup plus encore en harmonie et en beauté à l'égard des Teintes différentes.* Mij dunkt de zaak zou een nader onderzoek waard zijn.

Het feit zou zeker merkwaardig wezen dat een van de twee eenige schilderijen van REMBRANDT, die sedert zij door een tijdgenoot van den meester vermeld werden, niet van plaats zijn verwisseld, thans in alle lijsten van zijn werken gemist wordt, terwijl het in een lange jaren gemakkelijk toegankelijke verzameling hangt in een stad waar meer kunstkenneren zamen stroomen dan in eenige andere!

DE KUNSTENAARSFAMILIE DELFF

DOOR

P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

HR. B. W. F. VAN RIEMSDIJK gaf in dit tijdschrift, jaargang 1894, blz. 237, eene genealogie der kunstenaarsfamilie DELFF. Die opgave kan verbeterd en aangevuld worden door eene acte, welke op 29 Juni 1652 werd gepasseerd bij den notaris J. DUIJFHUIJZEN Jr. te Rotterdam (Protocol D. LX f 711).

De heer VAN RIEMSDIJK noemde als „vermoedelijke zoons” van den schilder CORNELIS JACOBZ. DELFF, die in 1605 gehuwd was met HESTER VAN OUTHEUSDEN, den schilder ADRIAEN CORNELISZ. DELFF en CLAES CORNELISZ. DELFF. Onderstaande acte verheft dit vermoeden wat den eerstgenoemde betreft tot zekerheid, en maakt het wat den tweede betreft zeer onzeker, tenzij CLAES vóór December 1620 overleden is. Bovendien doet zij ons nog één zoon en twee dochters kennen.

De vader van de schilders CORNELIS en ROCHUS en van den graveur WILLEM JACOBZ. DELFF kwam, gelijk bekend is, uit Gouda naar Delft, waar hij, JACOB WILLEMSZ. DELFF, gehuwd met MARIA JOACHIMSDR. NAGEL, in 1583 poorter werd. Volgens een handschrift, door den heer GIJSBERTI HODENPIJL in den 9^{en} jaargang van *De Nederlandsche Leeuw* gepubliceerd, zou JACOB WILLEMSZ. een zoon zijn van zekeren WILLEM HENDRICKSZ. en deze van HENDRICK

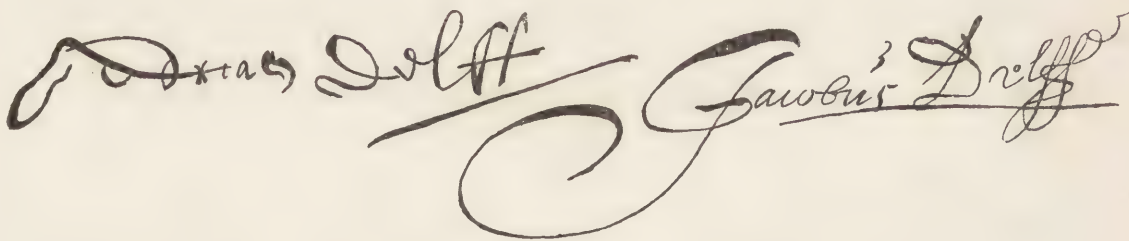
AELBRECHTSZ. Misschien kan onderstaande acte tevens helpen om wat licht te brengen in deze duisternis.

Te Gouda dan woonden JOOST ADRIJAENSZ en MARIA MICHIELS VAN TIENEN, echtelieden, en hij zeilmaker van beroep. Op den 14^{en} December 1620 passeerden zij hun testament bij den notaris THEODORUS. MARIA MICHIELS VAN TIENEN overleed in de eerste helft van het jaar 1652, en, krachtens gemeld testament, moest de helft van haar nalatenschap worden uitgekeerd aan de kinderen van CORNELIS JACOBSZ. DELFF en WILLEM JACOBSZ. DELFF. ROCHUS JACOBSZ. DELFF, die reeds in 1617 stierf, heeft geen kinderen nagelaten. Als kinderen van CORNELIS JACOBSZ. DELFF worden genoemd: de schilder ADRIAEN, ANNA, gehuwd met JACOB VAN NOORTWIJCK, CLASINA, gehuwd met GERRIT UIJTENHORST, en JACOBUS, de notaris te Rotterdam, wiens protocol loopt van 1634 tot 1670. Daar zijn broeder en zijne zusters hem zeker als deskundige beschouwden en hem tot gevolmachtigde benoemden, is het te begrijpen dat zij voor deze zaak naar Rotterdam kwamen.

De akte luidt:

ADRIAEN CORNELISZ. DELFF, JACOB VAN NOORTWIJCK als getrouwt hebbende ANNETGE CORNELIS DELFF, JACOB WILLEMSZ. DELFF, en JOHAN VAN RUIJVEN als getrouwt hebbende CHRISTINA WILLEMS DELFF, & in die qualite elck voor haerselve, en de voorn. ADRIAEN CORNELISZ. DELFF & JACOB VAN NOORTWIJCK als bij dese vervangende GERRIT UIJTENHORST als getrouwt hebbende CLASINA CORNELISS DELFF, tezaem beneffens JACOBUS CORNELISZ. DELPHIUS, mede notaris alhier, universeele erfenamen ex testamento van JOOST ADRIJAENSZ. VAN DER GOUDE, zeijlmaker, in de gerechte eene helft vande goederen, die MARRITGE MICHIELS VAN TIENEN metterdoot ontruijmt heeft, onder conditie als in het eventueele testament in dato 14 Dec. 1620 voor den notaris THEODORUS tot Gouda gepasseert.... (verklaren) te volmachtigen JACOBUS DELPHIUS.

De schilders ADRIAAN CORNELISZ. en JACOB WILLEMSZ. DELFF teekenden de acte:

Laat mij hierbij voegen eene akte, welke niet onbelangrijk is voor de geschiedenis der werken van den uitnemenden graveur WILLEM JACOBSZ. DELFF. Deze stierf op den 11^{den} April 1638. Een jaar later, op 22 Mei 1639 rekende ABRAHAM VAN WAESBERGHE, kunsthandelaar te Rotterdam, met zijn broeder

ISAACK, den boekhandelaar, af. Hun accoord werd opgemaakt door den notaris A. A. VOGEL (Protocol, D. XXV f. 38). ABRAHAM belooft ISAACK te betalen *f* 683 à 3 pCt., en die som te voldoen: „met prenten van effigies ofte tronieën „gesneden bij WILLEM JACOBSZ. DELFF, tot 7 st. t'stuck, in manier als volcht, „een maend naer dato deses *f* 20 aen dito prenten, en de resterende somme „ende de daerop te verlooopen interesten in viermael ses maenden naer dato deses, „telcken ses maenden een vierde part vande resterende ende de interesse van dien, „die telckens daerop sullen verlooopen & verschenen sijn”. Verder werd bepaald, dat ABRAHAM VAN WAESBERGHE „dergelijke prenten aen niemant anders en „sal verhandelen bij vermangeling ofte andersins tegens andere effecten, maer „deselve moeten vercoopen voor gelt tot 8 st. t'stuck”.

Bekend is, dat ABRAHAM VAN WAESBERGHE in hetzelfde jaar 1639 aan Prins CHRISTOPH RADZIVILL, gouverneur van Lithauen, een nieuwe uitgave opdroeg van diens portret, door WILLEM JACOBSZ. DELFF gegraveerd naar MIEREVELT, en in 1644 uitgaf het portret van generaal WILLEM graaf van Nassau, dat hij opdroeg aan graaf JAN MAURITS VAN NASSAU. D. FRANKEN Dz. (*L'oeuvre de W. J. Delff*, p. 14) onderstelt dat ABRAHAM VAN WAESBERGHE de koperen plaat van het eerste portret kocht na DELFF's dood en die van het tweede portret misschien na het overlijden van MIEREVELT. Het accoord met ISAAC VAN WAESBERGHE betreft dan ook den verkoop der prenten alleen.

DE TEEKENAAR.

Naar het schilderij van OLIVIER VAN DEUREN in de verzameling HOLBROOK.

OLIVIER VAN DEUREN, ROTTERDAMSCH SCHILDER,

DOOR

DR. C. HOFSTEDE DE GROOT.

IJ mijn eerste bezoek aan de Dresdener Galerie, nu elf jaar geleden, trof mij de naamteekening op Nr. 1849 dier verzameling, gerangschikt onder de „Verschiedene „und unbestimmte Schulen der Holländer des siebzehnten „Jahrhunderts.”

Deze naamteekening luidde O V DEUREN fecit, vergezeld van een jaartal dat in het facsimile van den catalogus het meest lijkt op 1624, doch dat blijkens den schildertrant alleen 1674 of 1694 kon zijn.

Zoo geheel „onbestimmt” scheen mij de schilder reeds toen niet. Immers VAN SPAAN in zijne in 1698 verschenen Beschryvinge der Stad Rotterdam en op zijn voetspoor ook VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN (I 296) en KRAMM i. v. vermelden onder de in 1698 nog levende artiesten der Maasstad OLIVIER VAN DURREN; de Rotterdammer DAVID VAN HOOGSTRATEN had een gedicht aan hem gericht en ook de Rotterdamsche historiebladen hadden reeds een en ander over hem medegedeeld. Veilig kon men hem dus onder de Rotterdamsche schilders rekenen,

Oud-Holland 1900.

al verraadt zijne kunst meer samenhang met die groep van artiesten, die hun naam aan Leiden ontleenen.

Alles bijeengenomen wat mij langzamerhand omtrent VAN DEUREN bekend is geworden, krijgen wij het volgend levensbeeld.

Den 21 December 1666 werd OLIVIER, zoon van PIETER VAN DUEREN ¹⁾ en AALTJE VAN VLIERDEN in de Remonstrantsche kerk te Rotterdam gedoopt. Onder de getuigen komt voor OLIVIER VAN VLIERDEN, waarschijnlijk de vader der moeder, aan wien de jonggeborene zijn naam zal hebben ontleend. ²⁾ Eene vroeger ³⁾ door mij geopperde gissing, dat onze schilder een der broeders van DOREN geweest zou kunnen zijn, die in 1671 met JOHAN POLYDOOR GLAUBER van Rotterdam uit naar Frankrijk en Italie op reis gingen, moet ik wel intrekken, aangezien onze artist in dat jaar slechts vijf jaren oud was.

Over zijne artistieke opleiding verkrijgen wij eenige gegevens uit een in 1697 bij JAC. VAN HARDENBERG te Amsterdam verschenen gedicht van DAVID VAN HOOGSTRATEN, dat aldus luidt ⁴⁾:

Ter gedachtenisse der drie Kunstrijke Schilders
PIETER LELI, FRANS MIERIS en KASPAR NETSCHER.

Aan den Heere Olivier van Deuren.

Wat queltge my Apelles zoon
Om eens van groene dichtlaurieren
Te vlechten eene schilderkroon
Om 't hoofd naer waerde te versieren
Van 't kunstrijk drielal, dat wel eer
In roem en glorie op quam dagen
En bloeide welig meer en meer,
En 't oog der kenners kon behagen?
Waer had die LELI wederga
Die schoon bij tweeden Karel bloeide
Wie volgde dezen luister na
Der kunst, die alle dagen groeide?
Wie volgde Leidens voesterling
Die schoon in Bacchus vocht verzopen
Van Pallas hand de kroon ontfing;
Die heel de kunst had doorgekropen

1) Deze PIETER VAN DUEREN was beddeverkooper en is niet te verwisselen met een schilder PIETER VAN DUEREN, die tusschen 2 en 9 Maart 1652 te Rotterdam overleed en den 11 Jan. 1648 een huis gekocht had. In de akte van dezen koop wordt hij schilder genoemd en in een Rotterdamsche inventaris van 2 Maart 1668 komt voor: een freutagie van VAN DEUREN. Desgelijks in een inventaris van 18 Sept. 1672 een stuck van VAN DUEREN. (Mededeeling van den heer P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK te Rotterdam).

2) Rott. Hist. Bladen III 1 blz. 597.

3) Quellenstudien, blz. 401.

4) Gedichten blz. 164, 165.

Met zijn naturelijk penceel?
 En wie zou NETSCHER, zoo verheven
 Afschildren op een dichtpaneel,
 Met juiste kleuren naer het leven?
 Hier zijn geen doode verwen, neen
 Maer zelf natuur, in top geheven,
 Praelt hier zoo schoon en ongemeen,
 Dat verwen en pencelen leven
 De stomme beelden spreken hier,
 En loven zelf de kunstpeneelen,
 De beelden, zoo volmaakt van zwier,
 Zoo net gevormt in al haer deelen.
 Men eer die helden met een kroon
 Van gout, of met een gouden keten,
 Opdat hun kunst, zoo overschoon
 Van geene tyden werd vergeten,
 Gy zelf kunt hun beroemden naem
 Door Uwe kunst ten hemel heffen,
 En offren aen den mond der faem
 Dat geene nijd hen ooit zal treffen.
 Myn veder volgt dien luister niet.
 Tis goddelijk al wat men ziet.

Uit dit gedicht blijken verschillende feiten en wel in de eerste plaats, dat de aangesproken persoon zelf schilder („Apelles zoon”) was en dat hij den dichter om dit vers verzocht had. Dat LELY¹ aan 't hof van KAREL II van Engeland bloeide en dat FRANS VAN MIERIS „in Bacchus vocht verzopen” was, was ook van elders bekend, ofschoon dit laatste wellicht in minder realistische termen uitgedrukt. Eindelijk is het stellig niet te gezocht uit de regels:

Gij zelf kunt hun beroemden naam
 Door Uwe kunst ten hemel heffen

de gevolgtrekking te maken, dat VAN DEUREN de leerling van LELY, FRANS VAN MIERIS en CASPAR NETSCHER geweest is: door zelf de kunst met succes te beoefenen, kon hij zijn leermeesters roem verschaffen. Eene andere verklaring is dunkt mij moeilijk te vinden.

Over dit leerlingschap vernemen wij verder niets, wij zouden het ook niet uit VAN DEURENS werk kunnen opmaken. Van zijne twee bekende schilderijen heeft dat te Dresden eene verre verwantschap met de Leidsche school, doch meer nog met meesters als VAN STAVEREN en andere navolgers van DOU, dan juist met den ouden MIERIS, en herinnert het tweede, hiernevens afgebeelde het meest van alles op het werk van GODFRIED SCHALCKEN. Wij zullen hier beneden een merkwaardige getuigenis omtrent die gelijkenis aanhalen.

Vier malen bekleedde VAN DEUREN in zijne vaderstad de waardigheid van hoofdman van het Lucasgilde. Den 22 October 1697, 6 October 1705, 11 October 1709, 11 October 1713 en 15 October 1714 werd hij daartoe benoemd¹⁾.

Op laatstgenoemden datum was VAN DEUREN evenwel reeds overleden. Immers in de week van 4—10 Februari 1714 werd als overleden geboekt: „OLIVIER VAN DEUREN, de vrouw JANNETJE VAN DEN BERGH, op de Hoogstraat by de Marctsteegh nalatende vier onmondige kinderen” en den 22 Maart d. o. v. werd aan de Weeskamer het testament²⁾ vertoond, waarbij zij gesecludeerd was van bemoeiingen van het benoemen van voogden enz.

Het verschijnsel dat VAN DEUREN, hoewel voor 10 Februari 1714 reeds overleden, toch in October van dat jaar in het bestuur van het Lucasgilde werd herbenoemd, laat zich naar de Heer HAVERKORN VAN RIJSEWIJK mij mededeelde daardoor verklaren, dat de benoeming van October 1714 slechts een continuatie was van die van het vorige jaar. De bestuursleden werden voor twee jaren benoemd, van de zeven traden elk jaar afwisselend vier of drie af, de overigen werden gecontinueerd. Indien derhalve VAN DEUREN onder de gecontinueerden van October 1714 voorkomt, dan is dit of te wijten aan eene slordigheid van den secretaris, die eenvoudig de namen van de geeligeerde bestuursleden van het jaar 1713, in 1714 als die van de gecontinueerden overschreef, of aan het feit, dat tusschentijdsche door den dood ontstane vacatures niet werden vervuld, zoodat het er voor gold dat de overledenen tot aan den afloop van hun mandaatzitting hadden. Inderdaad zien wij dan ook dat eerst den 15 October 1715 een opvolger voor VAN DEUREN wordt gekozen.

Van zijne schilderijen is het eene gedateerd van het jaar 1685 toen de schilder 19 jaar oud was, en van het tweede, dat te Dresden, is, gelijk wij zagen, het jaartal voor verschillende lezingen vatbaar. Toch kunnen wij thans vaststellen, dat niet alleen de lezing 1624, maar ook 1674 onwaarschijnlijk is. Immers in 1674 was VAN DEUREN slechts acht jaar oud. Derhalve blijft 1694 als eenige goede lezing over. Het schilderij stelt een kluizenaar in een grot voor, naar links gewend, lezend, in een violet bruin costuum en een rooden mantel. Links is een stukje lucht bij avondlicht zichtbaar. De vleeschkleur is vrij rood.

Zeer veel beter dan dit vrij zwakke product van den navolger der Leidsche school, ja zelfs een uitstekend werk voor een jongmensch van negentien jaar is het tweede mij bekende schilderij van onzen artiest. Dit kwam voor in de

1) Rott. Hist. bladen, II 1. 434.

2) Gepasseerd 8 Januari 1693 voor Notaris ARN. MEYSTERUS, die ook de seclusiepresenteerde in 1714. Mededeeling van den heer J. H. W. UNGER.

veiling MIÉVILLE, den 29 April 1899 te Londen gehouden, en was merkwaardigerwijze verzeild geraakt onder de voortbrengselen der moderne scholen: Nr. 29 onder den naam van O. VAN DEUVEN: *The Student, a boy, in brown dress, seated a table, working with compass.* Hierbij was het jaartal 1685 over het hoofd gezien en behalve dat ware zelfs het uitwendig bewijs, dat het een oud stuk was, gemakkelijk te leveren geweest. Immers in de galerie LEBRUN uit het einde der vorige eeuw komt reeds een gravure er naar voor, vervaardigd door P. VIEL (Dl. II blz. 30.) De schrijver had de naamteekening rechts boven op het stuk beter gelezen dan zijn collega honderd jaar later, hij deelde de letters slechts verkeerd af en noemt den artist: OV. D'EUREN. Wat hij naar aanleiding van dit stuk mededeelt, werpt een eigenaardig licht op de denkwijze van den schrijver-kunstkooper: „*Ce maître est presque inconnu. Je n'ai vu de lui qui le tableau que l'on voit ici gravé et comme il est sans date — (LEBRUN heeft dus evenals de vervaardigers van den catalogus der veiling MIÉVILLE het jaartal over het hoofd gezien) — j'ai cru devoir le placer immédiatement après SCHALKEN dont il paraît avoir été élève. En effet si je n'eusse vu au haut du tableau le nom de OV. D'EUREN je n'aurais pas manqué de l'attribuer à SCHALKEN et de le regarder comme un de ses beaux ouvrages. Il est éclairé de jour et tout à fait dans la manière du peintre dont nous venons de parler. Je ne le vendis que 600 liv. lui ayant laissé son vrai nom, mais si j'y eusse substitué celui de SCHALKEN il eut été vendu le double et n'eût rien acquis en beauté et en perfection. Il se trouve dans le cabinet du citoyen DESTOUCHES.*” Aan den in deze zinsnede vervatten lof, dien wij volkomen onderschrijven, hebben wij niets toe te voegen, de hierbijgaande afbeelding spreke in plaats van woorden.

Op de bovengenoemde veiling MIÉVILLE ging het schilderij voor 168 pond in de handen van de kunstkoopersfirma AGNEW & SONS over, die het weer aan Mr. HOLBROOK verkocht. Deze was zoo welwillend de reproductie ten behoeve van Oud-Holland toe te staan, waarvoor wij hem hier onzen dank brengen.

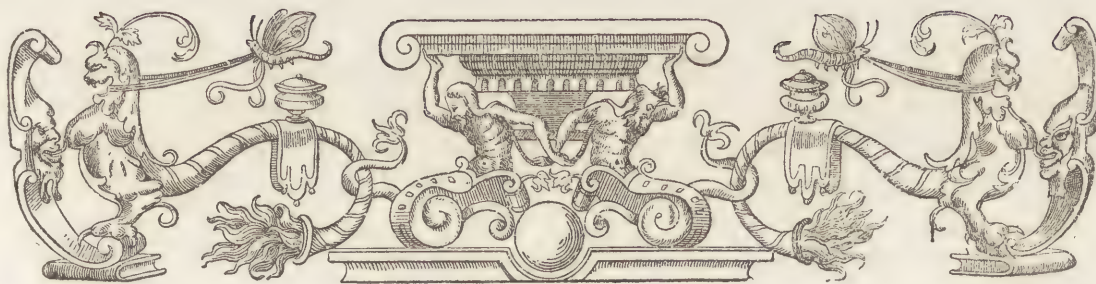
De beide laatste schilderijen van VAN DEUREN, waarvan wij melding gemaakt vinden, zijn heden ten dage niet meer bekend. Het eene bevond zich in de auctie F. PAUWELS, den 22 Augustus 1803 te Brussel gehouden, onder No. 117: *Un portrait d'une vieille femme*, en bracht 117 gulden in wisselgeld op; het tweede maakte deel uit van de beroemde verzameling DE SMETH VAN ALPHEN, dezelfde die o. a. het beroemde schilderij van REMBRANDT, de scheepsbouwmeester en zijn vrouw, thans in Buckingham Palace te Londen bevatte. De catalogus van den op 1 Augustus 1810 te Amsterdam gehouden veiling vermeldt het onder den naam van OTTO VAN DEUREN als volgt. Nr. 22. In

een nis ziet men een oude vrouw, houdende met de eene hand eene sluier; op paneel, hoog $7\frac{1}{2}$, breed $6\frac{1}{2}$ Amsterdamsche duim (d. w. z. ± 0.19 bij 0.165 M.¹⁾ Voor dit stukje van zeer bescheiden afmetingen werd de voor dien tijd niet onbelangrijke som van 100 gulden betaald. Het onderwerp: een figuurtje in een vensternis is ook een dat door de Leidsche fijnschilders met voorliefde werd behandeld, ja zelfs door hen in onze genre-schilderkunst was ingevoerd.

Hiermede is alles uitgeput, wat ons tot dusver over dezen in ieder geval in zijn jeugd zeer verdienstelijken artiest is bekend geworden. De landschappen toch die onder den naam VAN DEUR in de catalogi van TERWESTEN voorkomen, schijnen het werk van een Antwerpschen schilder J. VAN DEUR te zijn.]

¹⁾ Zie KRAMM, i. v. DEUREN (OTTO VAN).

EIN BESUCH IN HOLLAND 1687

aus den Reiseschilderungen

des schwedischen Architekten NICODEMUS TESSIN d. J.

MITGETHEILT VON

DR. GUSTAF UPMARK.

III.

IN *Antwerpen* ist in der Bildhauereij undt Malerei viel zu sehen, aber in der Architectur fast nichts. Von Bildhauern ist heut zu tage allhier eine grosse menge, undt unterschiedliche, die zimlich guth seindt. QUELLIN der dess alten QUELLIN Cousin ist, hat die meisten wercke unter händen, von dheme uns viele höffligkeit ist wiederfahren: vor eine figur von lebensgrösse bekömpft er ungefehr 300 Rdhl. Dass grosse Altar zu St. Jaques ist von seinen besten wercken, sonsten hat er auch à N. Dame auf der rechten hand vom altar einen Bischhoff von marmor gemacht, der da liegend auf einem tombeau nach dem altar siehet: undt seindt sonsten sehr viele wercke von ihm hie in Antwerpen zu sehen, undt hat er einen Sohn der auch zimlich promettiret.

H. WILLEMSEN ist sonsten auch der beste, undt sonderlich in Modellen, hat unss viele freundschaftt erwiesen undt ist ein sehr modester man, der sich selbster nicht kennt; hat viele hübsche wercke gemacht insonderheit vor Printz DE LA TOUR; hat keine Kinder, sondern ein weib, dass braf von seiner arbeit plaudern kan.

Dess alten VER BRÜGGENS¹⁾ Modellen undt sachen sahen wir bereit stehen zum aussruff, undt antworteten seine Modellen gantz nicht gegen dem geschreij, dass man von ihme gemacht hat; er hat zweij Söhne nachgelassen, so beijde Bildhauers seijn, aber nichts recht besonders versprechen.

Von Monsr. MELICK ist hier nichts zu sehen alss der Thurm auf der Domenicanerkirch, so nichts taugt, undt von keinem wirdt æstimirt; alles wass wir von ihme in bildhauereij hie gesehen haben, wahren zweij höltzerne kinder über einer Thüre auf einer gassen.

H. QUELLIN²⁾, der Cousin von dem gemelten, wirdt hie wie der beste Mahler geschätzt, hat viele grosse stijcke gemahlt, wie insonderheit zu sehen ist à St. Michel, dass gross mächtige stijck auf der rechten hand vor der kirchen im Creutz, wo unser herr Christus, an den gichtbruchen saget dass bett aufzuheben undt vortzuwandern, alwor die Architectur sehr schön mesliret, wie auch imgleichen zu sehen ist im selbigen Refectorie an allen dehnen grossen stijcken, in welchen er viele des P. VERONESI manier geimitiret hat, nach dheme er auch in Venedig gestudiret hat. Im hause beij ihme haben wir zweij stijcke gesehen, so nach Wien sollen geschicket werden, umb in ein plafond zu kommen, da 15 stijck in kommen von CAROLI V^{ti} leben; dreij wahren schon vorher hingeschickt: undt sollen sie gesetzt werden unter dass dach im grossen Sahl vom Schloss zu Wien. Sonsten wiess er uns auch zweij lebensgrosse contrefaiten die er nach dehм Keijsser und der Keijsserinnen gemahlet hat, worinnen aber zu sehen wahr, dass er gantz undt gar nicht in Contrefaiten zu recht kömpt.

Herr VON EIJKENS, so unss auch viel höffligkeit erwiesen hat, ist hier in grossem credit, undt meritiret ess wegen seiner Capacitet, ist noch jung undt

1) VERBRÜGGEN d. Ä. mit dem Vornamen PIETER war bei TESSINS Besuch 1687 eben gestorben. Für Schweden hat er das Grabdenkmal des Feldmarschalls CHRISTOPH DELPHICUS VON DOHNA († 1668) in der Domkirche zu Upsala ausgeführt. Das Denkmal, eine hohe Pyramide zu deren Basis zwei Putti die Relief. medaillons des Verstorbenen und seiner Gemahlin halten, trägt die Inschrift VERBRÜGE *Antverpiae Ao. MDCLXXIV fecit PET. SCHULTZ.. Anno 1687 erexit.*

Auch von dem Sohne HENRIK V. hat Schweden ein Werk aufzuzeigen, nämlich das Grabdenkmal des Diplomaten JOHANN PAULINUS OLIVECRANTZ († 1707) in der Domkirche zu Strengnäs. Eine Marmortafel mit Inschrift über der zwei Engel eine gemalte Darstellung mit dem Bilde des Verstorbenen halten.

2) JAN ERASMUS QUELLINUS d. J. (1634 † 1715), Sohn des ältern ERASMUS (1607 † 1668).

ein sehr faster zeichner, undt ist schade, dass er nicht weiter alss nach Frankreich gewesen ist; er hat sonsten sehr viel Genie, undt projectiret in 4 oder 5 stunden allein ein zimblich reich stijck weg, grau in grau gemahlet; wie er unss einss wiess von der Abnehmung Christi vom Creutz, so er nur in 5 stunden hatte an gemahlet, undt weist er viel feuer in seiner arbeit, ist ein feiner mensch mit umbzugehen darneben, ist verheijrathet, aber noch jung, undt wahr es er der meine zeichnungen taxirte, so ich beij die H. VAN LEYEN habe gekauft. Er mahlet auch ins kleine Cabinetstijcke sehr nett auss, wie er unss einss wiess, dass sehr sauber wahr, undt umb 10 Rdhl. wahr verdungen.

Beij VAN LEIJEN in Sterbhauss habe ich meine zeichnungen gekauft vor 128 Rdhl.; undt die kleine Copei vom Massacre des Innocents vor 15 Rdhl. Dar wahr sonsten eine sehr grosse mengde von Schildereien, von VAN DYCK, RUBENS undt andern Italienischen Meistern zu sehen, die alle sollen auctionirt werden: von kleinen Cabinetstijcken wahren dar auch artige dinge zu sehen, alss insonderheit zweij in der Miniatur vom selben Meister, dass eine wahr von der Circe mit ihren zaubereien, dass andere wahr schwartzachtig mit puncten vorgestellet undt unten neben beij stunde der es gemahlet hat, nembl. Mr. WERNER in miniatur coloriret, undt wiess gleichsamb dass andere; dar habe ich auch Perspectiven auf weissem Marmor gemahlet gesehen etc.

Mr. DE WARTS¹⁾, eines sehr reichen Portugiessers Cabinet haben wir auch gesehen, alwor wir im ersten Sahl haben gesehen eitel Schildereien von VAN DIJCK und RUBENS, unter andern wahr sonderlich schön das vom Printz DE BARBANÇON zu pferde lebensgrösse, er wahr cürassiret, undt dass pferdt wahr castaniebraun, undt wurde zimblich gedrehet von hinten gesehen fast in contraire attitude, gegen der zeychnungen die ich von VAN DYCK habe; Sonsten wahr dar auch vom selben ein sehr schön Contrefait von dess jtzigigen Keijssers Mutter, vom Printz BARBANÇON zu fuess, ein schön Crucifix wie auch unterschiedliche andere Contrefaiten so wohl lebensgrösse alss bruststijcke. In die anderen Cammer wahren zweij stijcke vom RAPHAEL wie von der Jungfrau Maria mit dem Christkindlein, undt ein anders von einem Evangelisten, Ein sehr schön achevirtes Contrefait wahr dar auch vom TITIAN, wie auch ein anderes von ihme von einem Doge, der sehr trefflich war; vom GIORGIONE, ANDREA DEL SARTO, BASSANO undt PAOLO VÉRONÈSE wahren dar auch sachen zu sehen; undt vom GUIDO RHENI ein Capital Stijck von der Lucrece, lebensgrösse. Hinter diesem zimber wahr

1) DIEGO DUARTE. Toen diens verzameling in 1682 nog te Amsterdam was, is er een inventaris met taxatieprijzen van opgemaakt, die gepubliceerd is in *De Oude Tijd*, II, Haarlem 1870 p. 397—402.

auch ein Cabinet mit eitel kleinen Schildereien aufgefüllt, so sehr curieux wahren; worunter ein sehr schön klein Contrefait von einer frauen wahr vom TITIANO, ettzliche vom VAN DIJCK, undt andern eitel vornehmen Meistern, sehr nettacheviret; aber sonderlich schön wahr die Sta Magdalena, so von dem reflex einer Lampen gantz eclairiret wurde, dessentgleichen ich nimmer artiger gemahlet gesehen, der es gemacht hat heist SCHALCKEN undt wohnet in Dort. Sonsten sahen wir dar auch zweij blumenstijcke, von einem nahmens NICLAS WEERENDAL, der noch lebet, und über 70 Jahr alt ist; dergleichen sachen net ausszumahlen, undt eine lustigkeit darbeij zu geben, glaube ich nicht, dass er seines gleichen habe, er soll aber ein gantz jahr employren, ein solch stijck zu verfertigen wie wir sahen.

Beijm Herren ANTONIO dem Post Meister haben wir dass beste Cabinet darnach gesehen, alwor sonderlich schön wahr, dass grosse Original von der kleinen Copei die ich habe vom Massacre des innocents, welches sehr herlich wahr, wie wohl man des Meisters nahmen nicht recht wuste, undt wollen es einige vom CARRACCI sousteniren, andere vom JULIO CESARE BROCACHINO, dessen handlung es doch auch gantz nicht seijn soll, in Milano ist es 4000 Rdhl. bezahlet worden. Darnach habe ich hie gesehen den St. Stephanum, undt ein ander gantz lebensgross Contrefait, von einem jungen stehenden Weibe, mit einem Kinde neben sich, so beijde sehr schön vom VAN DYCK getahn wahren. Sonsten wahr auch beij ihm zu sehen ein gross stijck von S. Geronimo, so eins der besten wahr, die ich meine tage vom VAN DYCK gesehen; Sonsten wahr dar auch ein Contrefait vom TITIANO undt eins vom TINTORETTO, so man unmöglich an handlung kunte von einander scheiden. Von RUBENS wahren dar viele Schildereien und schitzen, wie auch unter andern eine schöne Copei nach einem Weibe vom TITIANO. Von PAOLO VERONESE, BASSANO undt andern Italienern sah man dar auch viel artige dinge, von BREÜGEL wahren dar viele kleine païssagen, undt wirdt ein klein stijck von ihme biss 1200 Gulden geschätzt, nechst seinen païssagen werden die von MILAI¹⁾ vor die besten gehalten, undt kosten sehr viel, dheren auch eine mengde dar wahr.

Beij VON EIJCKEN, einem vornehmen Grosshandler alhier, wessen bruder in Venedig seijn soll, haben wir auch viele schone dinge gesehen, wie unter anderen die grosse Schijldereien die VAN DIJCK nach RUBENS Ordonnance hat geschildert, so in tapeten seijndt gemacht, die historie ist vom Keijsser Decio. Dar wahr auch ein herlich stijck vom GU. RHENI, wie der Engel schwebend

JEAN FRANCISQUE MILLET (1642 † 1679).

über der S. Caterine ihr zeijget mit der einen handt den palm, so sie durch ihre marter gewinnen würde, mit der anderem handt wiess er ihr dass schwerdt, 1000 Ducatonen æstimiret er es, ohne diessen wahren hier auch ein schön stijck mit Architectur von alten Römischen Gebeuden undt ein hauffen volck bemengt, so da gemahlet wahr von einem nahmens ANTONIO GOUBAU, der noch hier lebt, aber sehr alt ist.

Beij einem Geistlichen DE VOS genandt habe ich unterschiedliche Volumen von den raresten zeichnungen in Antwerpen gesehen, welche meist alle choisiret wahren, unter welchen stijcke sich funden, die nicht vor 150 Rdhl. dass stijck feil wahren, ich kaufte dar ein stijck von VAN DIJCK vor 6 Rdhl., welches er hat gezeichnet, nach einem Stallmeister zu Pferde, beij dhem er undt RUBENS zu zeiten gelernet haben.

Beij ALEXANDER VOET, einem alten Kupfferstecher, wahren dreij über alle die massen schöne Schitze zu sehen vom VAN DYCK, die treflich acheviret wahren, die eine wahr vom St. Augustin, darvon dass grosse am Augustins zu sehen ist, undt vor VAN DYCKS bestes stijck in Antwerpen gehalten wirdt; die andere wahr von der Creutzigung Christi, vor eine jedwede wurden 300 gülden geheist, undt 600 vor der dritten von der Ermida etc. davon ich dass Kupferstijck kaufte. Sonsten wahr dar auch eine sehr herliche Schijldereij von der aussführung Christi, lebensgrösse von VAN DYCK vorgestellt, wofür er 1000 Rdhl. begerte; zweij artige ovalikte Contrefaiten von RUBENS undt VAN DYCK wahren dar auch vom letzteren gethan, vor welchen er 100 pistolen zusammen begerte.

Beij einem Mahler GASPAR TILENS wahren auch unterschiedliche dinge, aber sonderlich schön ein alter man in einem fast Polnischen habit geschildert, biss an die Knien vom VAN DIJCK, die Mütze wahr grün Sammet mit Sobeln, und der Unterrock von rothem Sammet, der überrock wahr schwarzbreunlicht mit Sobeln, er begerte ungefehr 100 Duc. darvor, so es auch wohl werth wahr.

Beijm Admiralen habe ich gesehen die schöne Susanna vom VAN DYCK, so sehr viel æstimiret wirdt.

Beijm vornembsten Bürgemeister wahr ein treflich stijck zu sehen von der Ste Familie von RAPHAËL, so sehr nett wahr acheviret. Sonsten habe ich hier auch ein Cabinet mit dem Spiegel, handfass undt Giesskanne gesehen, so umb 40000 Rdhl. wurde aussgeboten, wor über 2000 Camei alleine am Cabinet wahren, undt sahe man unter den grossen sehr schöne Madaglien von Agat etc. Von Ordonnance wahr die Giesskanne mit dem handfass dass beste.

Dass Magazin von tapeten habe ich auch gesehen, alwor eine grosse

mengde wahr, wie auch unter andern die stijcke von der historie vom Alexander le Grand, par LE BRUN, wahren, aber nicht recht fein, den aufsatz von preijss, högde undt längde, ihrer besten tenturen habe ich mir geben lassen.

Die Jesuiter Kirche ist von ordonnance nicht sonderlich, aber sehr reich von marmor, die gantze kirche ist meist vom weissem Marmor inwendig. Beim Altar stehen 4 marmor statuen; die obersten seijndt vom alten QUELLIN zimlich wohl gemacht. An dem durchbrochenen langen Schrankwerck vorn beim Altar ist eine grosse Arbeit geschehen. Zum grossen Altar haben sie dreij stijck die sie verenderen, dass eine ist vom S. Xaviere, dass andere von S. Ignace, herlich von RUBENS vorgestellet, darvon man artige kleine stijcke auch von seiner hand siehet in einer Chapelle auf der lincken hand der Kirche; dass dritte ist auch sehr herlich von einem nahmens GERARD SEGERS getahn (der zu RUBENS zeijt auch lebte) handelt, wie man dass Creutz mit Christi aufhebt. In der Heiligen Jungfrauen Chapelle auf der rechten hand der kirche so über alle die massen reich von marmern ist, siehet man eins der besten stijcken von RUBENS, von der Himmelfahrt Mariæ. Sonsten seijnd hier noch 36 stijck in den plafonden zwischen den portiquen inwendig der Kirche über einander zu sehen, so nach RUBENS ordonnance gemahlet, undt von ihme retouchiret seijndt.

Oben in ihrem Oratorio wahren auch zweij schöne stijcke vom VAN DIJCK, deren dass eine sehr hoch wirdt æstimiret, welcher da ist von der Vereheligung Mariæ mit Joseph.

In der Hauptkirche N. Dame genandt, handelt dass grosse Altar von der Himmelfarth Mariæ, ist von RUBENS. An der rechteren seiten im Creutz der Kirche ist dass sehr hoch æstimirte Stijck von RUBENS, handelt wie man Christum vom Creutz herunter nimpt, auf der einen seiten nebenbeij auf den thüren inwendig hat er sehr treflich gemahlet den Simeon mit dem Christkindlein, auf der andern wie Maria die Elisabet heimsucht; aussen auf den thüren hat er vorgestelt den St. Christof wie er dass Christkindlein trägt.

Beij den Dominicanern ist dass stijck am grossen Altar von RUBENS, handelt darvon, wie dass S. François undt St. Domenic wollen Gott abwenden, dass er die Welt nicht strafe. Dass grosse Altar zur rechten, ehe man im Chor hineingehet ist auch von ihme, handelt von der Dispute vom Heiligen Nachtmahl. Zur rechten dicht am Eingang dess Chors ist dass sehr herliche undt sehr æstimirte stijck vom VAN DIJCK, dass sujet darvon ist, wie man Christum zum Creutz hinausführet. Zur lincken im Creutz der Kirchen ist auch ein stijck so man sehr hoch æstimiret von M. AGNOLO CARAVAGGIO gemahlet, darvon ich dass kupfferstijck habe gekauft; handelt wie einige münche auf Mariæ befehl die

pater noster bänder ausstheilen. Zur lincker der kirche ist ein stijck vom RUBENS, wie man Christum geisselt. Die Statüe vom St. Hyacint oben im Chor an der linckeren seiten der kirche, mit der zeijt undt dem tode vorgestellet, ist von QUELLIN. Sönsten sejndt hier auch im Chor die sehr hoch æstimirte gemahlte fenster mit lebensgrossen figuren von der historie S. Pauli, vorgestellt durch DIEPENBEEK.

In der Burgkirche ist dass grösste undt capitalste stijck in gantz Antwerpen von RUBENS, worinnen vorgestellet ist, wie sie dass Creutz mit Christo aufheben, undt accompagniren die inwendige gemahlte thüren dasselbe sujet, aussen auf den thüren sejndt gemahlet S. Elisius, S. Amandus, Sta Caterina undt Sta Walborgia: dieses hat er gemahlet zuerst wie er auss Italien kahlm, undt conserviret sich die colorit treflich daran. Der König van Frankreich hat 5000 Rdhl. hiervor gebotten undt 700 darneben vor 2^{en} kleinen stijcken unter den thüren dess Altars; dass eine handelt von Stae Walborgiæ Schiffbruch, dass ander von ihrem tode.

Aux Augustins ist dass stijck zu sehen vom St. Augustin in extas, welches vor dass beste stijck wirdt gehalten, so VAN DIJCK in Antwerpen gemahlet hat.

A St. François oder beij der Minnrebrüdern, ist dass andere sehr herliche stijck vom VAN DIJCK, wie dass St. François nackend aufgerichtet, zum letzten mahl die Communion verrichtet, ist auf der rechteren seiten beim Eingang dess Chors zu sehen: Auf der linckeren seiten ist auch ein sehr renomirtes Vesperbild vom VAN DIJCK: Dass grosse Altar ist vom RUBENS, wie Christus zwischen den Reubern am Creutze hängt, auch sehr wohl getahn. Auf der rechten seiten im Creutz der Kirche ist die Chronung Mariæ von RUBENS vorgestellt; hie hat man uns im Closter gewiesen ein lebensgrosses Christkindlein von wachs, so über alle die massen schön vom FRANCESCO FIAMINGO wahr vorgestellet.

Beij den Dominicaner Nonnen ist dass sehr treflich Altar vom VAN DIJCK zu sehen, vom Crucifix, woran unten ein stern ist gemahlt, da ein Kindt mit einer aussgelöschten fackel aufsitzet; auf dem stein stehet beschrieben, wie folget.

Ne patris sui manibus
terra gravis esset, hoc
saxum cruci adolvebat,
et huic loco donabat
ANTONIUS VAN DYCK.

Neben dem Creutz stehet S. Dominicus, undt S. Caterina von Siena lieget auf der lincken handt auf den Knien, undt umbfasst Christi füesse etc.

A S. Michel ist dass grosse Altar Stück von RUBENS, handelt von der ankunfft der dreijen Königen; auf der linckeren seiten im Chor ist noch ein ander stijck von ihme, handelt von S. Caterina undt anderen heiligen. Auf der rechten seiten vom Creutz der Kirche ist dass sehr grosse Stijck vom gemelten QUELLIN, wie auch dass Refectorium von ihme hie beij der Kirche zu sehen.

Aux Grands Carmes ist auf der rechten seiten fluchss neben dem Eingang zum Chor die Dreijfaltigkeit sehr schön von RUBENS vorgestellt, undt ist insonderheit schön daran dass Christbild, so in Gottes schoss liegend in Verkürzung wird angesehen.

RUBENS hauss darinnen er gewohnt, undt seine Werke gemahlt hat, welcher al fresco auf ettzliche stellen ausswendig wahr geschillert, haben wir auch gesehen imgleichen dess Vornembsten Abbéens Hauss beij S. Michel, darnach auch die Citadell, so aber sehr übel unterhalten wirdt. Vom Gouverneuren Marchese DEL PICO, alwor wir auch gespeist, ist uns alle Höflichkeit wiederfahren, er ist vom vornembsten geschlecht auss Spanien von den Castilianischen Familien; imgleichen haben wir auch gekandt den Lieutenant Gouverneuren, den Admiralen, Marg-Grafen, den vornembsten Bürgemeister, die beijden brüders DEL SOTTO, Mr. HENRICO, undt dess Hertzogs von Holsteins Residenten TASSARON von dheme uns alle höflichkeit ist wiederfahren. Mr. BRANDON imgleichen der nach Rom mit mir geschrieben.

Zu Brüssel haben wir ersten besehen dess Herren Gouverneuren Schloss, woran ausserhalb der Situation nichts besonders ist; In der grossen Gallerei haben wir gefunden sex grosse schöne stijcke von RUBENS gemahlet, so in tapeten auch sejndt gemacht. In Ihro Excell^{ce} eiigen Cammer, welche die glässerne wandt von Spiegeln separirte von der Alcove undt vom Cabinet, haben wir 2 taffeln gesehen, unter welchen die eine über alle die massen sauber wahr eingelegt, undt 100,000 fl. wurde geschätzt, der fuess darunter wahr von bronz, undt representirte den Ganimedem mit dem adler, zweij Spiegeln wahren dar auch zu sehen mit Venetianischen geschnittenen gläsern herumb, worumb wieder ein anderer bord wahr, der rundt durchschnitten in den Spiegelgläsern darunter wieder reflectirte, undt einen sehr guthen effect thate. Im Cabinet wahren auch unterschiedliche curieuse Schijldereiien zu sehen, unter welchen eins remarquable wahr, dar 36 mahler vom Lande in combattiret haben, in allerhandt differenten

subjecten. Von Ihro Maijt dem Könige undt der Königin von Sweden ¹⁾ wahren dar auch Pourtraitten. In der oberen wohnung sahen wir ein bett, welches der H. Gouverneur hatte machen lassen umb es an der Königin von Portugal zu verehren; welche da bestunde von einem weissen Chineser atlasch, welcher auff dem Dossier undt der bettdecke nach einem Chineser Dessein wahr brodired; die vorhänge wahren etwas leggerer auf selbigen grunde brodired, undt bestunde die broderei meist in grün undt gold, oben über diesen aufgezogenen vorhängen wahren wie festonen von einem grünen flor, der weitleufftig mit branchen undt blumen von gold wahr brodired, von dheme zweij bonne gracen hinten herunterhungen, unter der decke am Fuess vom bette rundt herumb; sahe man auch von demselbigen, so von der bettdecke mit bildhauereij separiret wahr, die nicht gerade hervor lief, sondern durch ihren beügungen einen guten effect tahte. Unten vor dem Schloss ist ein garten, mit einem laberint undt Parque; der garten hat eine artige situation, ist aber sonsten nichte sonderlich; im laberinth lieget die grotte, so nicht uneben ist, bestehet in dreijen grossen undt zweij kleinern Offnungen wie Arcaden, aussen sahe man die 12 büsten von den Keijssern, zweij und zweij übereinander, hier unten vor wahr eine kleine terrasse undt ein kleiner garten mit Orangéen umbsetzt, am ende von welchem ein langer salon wahr, worinnen der Herr Gouverneur die frembden Ministers pflaget zu tractiren. Die Parque bestehet in vielen sehr differenten sauvagen veüen, die hie undt dar auf undt nieder lauffen, am ende von dieser liegt ein Lusthauss, worinnen der Keijsser CARL der fünffte hatt gewohnt, hie geschiehet alle abend die promenade. Nicht weit vom Schloss lieget die Rust-Cammer, worinnen unter allen anderen curieusen Gewähren undt sachen, sonderlich zu remarquiren wahr Keijsser CAROLI Vti Cürass, Cachet undt Schild, dass Cachet wie auch der Schild allein wurden ein jegliches 10,000 flor. geschätzt, war treflich schön von Ordonnance und erhobener arbeit gemacht; sonsten wahr auch treflich schön dass vom Ertz-Hertzog ALBERT, welches mit d'or de rapport gemacht wahr.

Im Stadthaus haben wir zweij sehr herliche stijcke, die sehr gross undt schön wahren, gesehen, dass erste vom RUBENS, handelte vom Richter, den Cambijsas wieder auf den thron setzte, über welchen er dess vatters haut hatte lassen aufhängen, worinnen dess Richters demuht undt furcht sehr wohl wahr vorgestellt; dass andere wahr dass sehr trefliche stijcke vom VAN DYCK, worinnen er den gantzen Magistrat hatte abgemahlet, die zahl bestunde in 23

1) Wohl CARL XI (1655 † 1697) und Seine Gemahlin ULRICA ELEONORA d. Ä., Prinsessin von Dänmark (1656 † 1693), mit der er 1680 vermählt wurde. — Der Maler ist wahrscheinlich D. KLÖCKER EHRENSTRAHL (1629 † 1698).

lebensgrossen Contrefaiten: Sonsten wahr dar auch ein anderes von ihm von sex figuren.

In Kirchen ist hier nichts sonderliches zu sehen, als in St. Nicola ein schön stijck von RUBENS, undt in der Kirche au Sablon dass grab mit dem Epitafio und die Chapelle vom Printz DE LA TOUR, welche beijde gantz von Marmor wahren gemacht; dass Epitafium wahr guth; in der mitten wahr der Schild mit dem Wappen, auf der linckern seiten stunde die zeijt, auf der rechteren die tugend, so von der zeijt einen stück zu sich zog, der oben durch dem Schilde ging, zu oberst schwebte die Renommée; dass sujet wahr, wie dass die tugend undt nicht die zeijt eine zur renommée brachte; oben wahren noch andere kinder umb dass werck so viel mehr zu orniren.

Alle die figuren wahren lebensgrösse von marmor von einem in Antwerpen gemacht namens VAN REVEREN. Die Figuren in der Chapelle wahren gemacht von Bildhauern hier in Brüssel alss Mr. GRIPELON undt VAN DALEN.

Der erste hat unss alle höflichkeit erwiesen, seijndt aber beijde in ihrer wissenschaft nicht sonderlich.

Mr. le Prince DE LA TOURS, undt Comte D'EGMONTs beijde gärten haben wir auch gesehen, so aber nicht sonderlich seijnd.

Das Cabinet von einem namens ABBE, der mit Schilderijen handelt, sahen wir auch, worinnen unter vielen schönen sachen, sonderlich zu sehen wahr, ein stijck so RUBENS mit grossem fleiss hatte aussgemahlt mit kleinen figuren, aber dass stijck wahr über 4 ellen hoch; dass sujet wahr Lucifers fall, mit einer greulichern mengde figuren, die sehr frembd undt artig wahren vorgestellt: sonsten wahr dar auch eine bacchanaille die sehr guth von RUBENS getahn wahr, im gleichen wahr dar ein schön jachtstijck mit Tigern undt Leuen von VAN DIJCK. Von kleinen Cabinetstijcken wahren dar zweij von GIRARDON, sonderlich schön getahn; dass eine sujet wahr, wie der Feldscher einem weibe mit dem lichte im Munde sahe etc.; in dergleichen sachen ist dieser meister unvergleichlich gewesen. An einem andern ort fluchss neben unsser wirtzhauss habe ich zweij andere schöne stijcke gesehen, dass eine wahr der Heraclitus undt Democritus vom AN. CARACCI, treflich wohl gemahlt, dass andere wahr vom GUIDO RHENI, wie die Mahlereij sitzend mit einem pallet von einem Kinde, alls der liebe, gekronet wirdt mit einen laurier etc.

VAN DER NEER ¹⁾, welcher pension vom König hat, ist hie der beste mahler in kleinen historien und paüssagen. Seine frau Mad^{me} DU CHATTEL ist hie die

1) EGLON HENDRIK v. D. NEER 1643 † 1703.

beste in Contrefaiten von miniatur, von der ich eins vor 15 Rdhl. habe gekauft, so sie von dem Herrn Gouverneuren hatte gemacht.

Sonsten seijnd wir auch hie gewesen beij H. LAURENTZ ABACK, wor die beste Manufactur vom gülden lader ist. Er hat mir einen aufsatz vom Preijss darvon gegeben. Sonsten haben wir es auch machen sehen; Eine Presse soll nicht über 200 gülden kosten, imgleichen auch eine forme von metall zu machen. Die stijcke seijndt eine brabantische elle breit undt 5 qu: hoch: ein solck stijck kömpt ungefehr 3 Reichssorthe zu stehen. Die obere forme wirdt auffdubbelten ungebleichten leinwandt mit peck, wachss undt dergleichen hineingedruckt. Die rulle unten undt oben an der presse ist von metall. Die räder seijndt alle von eijsen, undt so gemacht, dass wenn dass leder einmal geprest ist, der Kerl sich umbdrehet, undt ess wieder zum andern mahl zurückdrähet. Ehe man dass leder druckt, wirdt es erstlich im kleingrunt mit blattsilber versilbert, undt wann es hernacher vergült soll werden, gehet man es gantz mit einem ferniss über, undt hernacher separiret man es darauf mit Coleüren. NB. den Ferniss zum golde zu machen ist dass gröste Secret, welches dieser am besten hat. H. Oberst WRANGEL wohnt dar im hauss.

Der jtzige Gouverneur, welcher ein sehr artiger herr ist heist Don FRANCISCO ANTONIO DE AUGUSTO, Marchese de Costanaga, Cavaliere dell Ordine d'Alcantara.

Beij Mad^{me} la Marquise DE LÈDE bin ich in der Assemblée gewesen, undt seijndt dergleichen hier in der Statt alle abendt, wor zimlich grosse freijheit ist. Alhier bin ich bekandt geworden mit Mad^{elle} GABEL auss Copenhagen, die wegen dem badt undt dass wasser so sie hier herumb gebraucht, sich zweij jahr schon hie aufhält in einem Nonnen Closter genandt aux filles de St^e Marie: alwor ich sie auch habe besucht, sie fuhr alle abend meist herumb in Assemblée, undt wahr gar wohl vergnügt etc., lebte im Closter wie in pension, undt wahr von allen vornehmen leuten wegen ihrem verstande undt conduite gerühmet undt geliebt.

Zu Anguien, dess Duc D'ARSHOTS lustgarten, welcher da lieget 4 meil diess seitz Brüssel, haben wir trefliche schöne geschnittene pallissaden gesehen: dieses werck soll vor 36 jahren ungefehr angelegt seijn, undt ist grosser schade, dass hier von Fontainen nictes rechtschaffenes ist. Dass buch welches ich habe, weisset dass meiste hiervon auss; dass schönste darin ist der bezejchnete stern von 7 grossen undt 7 kleinen Alléen, welche grosse Alléen alle von differenter grosser plantage seijn, all dass übrige ist von Hagbüchen. Darnach ist die Maille sonderlich schön zu sehen, welche ich auch einiger massen habe nach massen vorgestellet. Der fructier mit den bedeckten Arcaden von Charmille herumb, sahe auch sehr wohl auss, undt wahren die fruchtbeume über alle die massen wohl

geschnitten: der andere Bosquet darnebenbeij, mitt der geschnittenen dubbelten ballustrade von Hagbüchen, undt dem ablenigten piece d'eau mit Orangéen herumb sahe auch sehr wohl auss. Die statue equestre auf der port, wie auch der Parnassus, undt die Insel in der mitte des grossen piece d'eau ist dar nicht aussgeführt, welches in den Kupfferstijcken doch ist vorgestellt. Die Slaven auf der porte seijndt von bleij, aber schlecht gemacht.

Dieses Siebeneckigte Lusthauss in der mitten wahr von dem ungeschleiften Dutzstein gemacht und fielen die ecken über den Capitelen der Colonnen gantz nicht wohl auss, die Colonnen wahren 15 Zoll breit, undt dass intercolumnium 12 Zoll. Dieses wurde viel besser ausssehen, wo es beij die 20 el in Diameter hätte, und dass es gantz rundt wäre, so dass die Colonnen grösser wären, undt über dass Ornament sollte es erhoben seijn mitt Basserelieven herumb, undt inwendig mit einer Cornicione Architravata undt einem gewelbe; aussen auf der leiste über den bassarilieven, solte eine ballustrade seijn mitt 14 statuen herumb.

CONSTANTIJN HUYGENS' VOORNAAM EN ZINSPREUK ¹⁾

DOOR

J. ROESELING.

NOMEN est Omen". Zelden zal men gelukkiger overeenstemming aantreffen van naam en karakter dan bij den kloeken 17de eeuw, aan wien deze bladzijden zijn gewijd. Zijn geheele levensloop bewijst, dat hij het roemvolle voorbeeld zijner peters, de Bredasche mannen van 1596, van jongsaf voor oogen hield.

Het was eene kiesche hulde van CHRISTIAAN HUYGENS, destijds secretaris van den Raad van State, der stad Breda het peetschap aan te bieden over zijn jonggeboren zoon, met de bedoeling hem in zijn naam, CONSTANTIJN, eene herinnering te doen dragen van de standvastigheid door deze stad betoond in 1590 en volgende jaren, toen zij in weerwil van moeilijke omstandigheid, aan de goede zaak trouw was gebleven. Voor Breda had CHRISTIAAN HUYGENS ook groote voorliefde: hij had er zijne jeugd doorgebracht en zijne eerste opleiding genoten.

¹⁾ Deze mededeelingen zijn grootendeels ontleend aan aantekeningen van wijlen Dr. W. N. DU RIEU, die ze als bijdrage bestemd had voor een Huygens-album, tot welks uitgave het plan was gevormd bij gelegenheid der Haagsche Huygens-tentoonstelling in 1896

Bovendien was Breda als Baronie de hoofdzetel der vorsten van Nassau geweest, zij was hun erf. En het voorbeeld harer standvastigheid, zoo redeneerde de gelukkige vader, zou voor zijn zoon eene aansporing zijn tot onwankelbare trouw aan de zaak van den Prins.¹⁾

De regeering van Breda nam niet alleen het aanbod aan, maar vaardigde ook de huisvrouw van den Burgemeester MONTENS, neef van HUYGENS, naar Den Haag af om de stad bij de doopplechtigheid te vertegenwoordigen²⁾ en een pillegift aan te bieden, die bestond uit een verguld zilveren schaal ter waarde van 217 Karolus-guldens.³⁾

De kennis der aanleiding tot HUYGENS' naamgeving danken wij aan een brief van CHRISTIAAN HUYGENS d.d. 13 September 1596, gericht aan de Burge-meesteren der stad Breda, waarin hij zijn dank uitspreekt over de aanvaarding van het peetschap. Vijftig jaar later werd deze brief door zijn zoon CONSTANTIJN uit het archief der stad opgezocht en afgeschreven⁴⁾ met bijvoeging dat het zijne „oprechte intentie” was in overeenstemming met zijns vaders brief te handelen en de stad Breda van dienst te zijn zooveel hij vermocht.

Zoo werd op raad van CONSTANTIJN HUYGENS in 1646 door FREDERIK HENDRIK te Breda een doorluchtige school gesticht, die drie zoons van HUYGENS onder hare eerste leerlingen telde, van Leiden derwaarts gegaan. Hij zelf werd curator dier school.

Daar HUYGENS toonde het gewicht en de bedoeling van zijn naam zoo goed begrepen te hebben, verwondert het ons geenszins, dat zijn lijfspreuk is geweest: Constanter. Of hij die zelf heeft gekozen, of zijn vader, of zijne vrienden is onzeker, eveneens wanneer hij haar 't eerst heeft gebruikt. Wel weten wij, dat hij zich reeds als student door het kernachtig devies: Constanter kenmerkte.

In het Album amicorum van JOHAN DE HINOJOSA, contubernaal van CONSTANTIJN HUYGENS, dat bewaard wordt op de Universiteitsbibliotheek te

1) Hoe goed zijn eigen verhouding tot de Oranjevorsten was blijkt uit het feit, dat hij JUSTINUS VAN NASSAU, een der zoons van Prins WILLEM I, aanzocht de tweede doopgetuige te zijn. Deze nam het verzoek aan en onderhield ook later de betrekking met zijn petekind. O. m. woonde hij diens huwelijk bij op 25 Maart 1627 en voerde briefwisseling met hem. Drie brieven door JUSTINUS VAN NASSAU aan CONSTANTIJN HUYGENS geschreven zijn te vinden bij GROEN VAN PRINSTERER: Archives de la Maison d'Orange, IIe série, tome III.

2) Zie Bijlage I.

3) Zie Bijlage II.

4) Dit afschrift was in bezit van den Heer A. D. SCHINKEL, die het met het extract uit de Stads-rekeningen voor zijne vrienden liet afdrukken. In 1876 werd de brief herdrukt in de Mededeelingen der Vereeniging tot de Beoefening der Geschiedenis van 's Gravenhage II: 28. Zie ook hierachter, Bijlage III.

Het origineel van dezen brief berust op de Univ. Bibliotheek te Amsterdam met de notitie van CONSTANTIJN, dat hij een eigenhandig geschreven copie aan Breda heeft gelaten. Zie Bijlage III.

Leiden, komt een blaadje voor door CONSTANTIJN 16 Mei 1617 beschreven en waarboven zijn devies prijkt. Een afzonderlijk albumblaadje van 22 Aug. 1617, dat op het Gemeente-Archief van 's Gravenhage berust, heeft de spreken van

CONSTANTER
Pador. En in exco pitor: vnoas N xaege aeyos.
Mel si contrasta quel ch'ordina il Ciel.
Mais toy Ciel quel j'ay à guard?

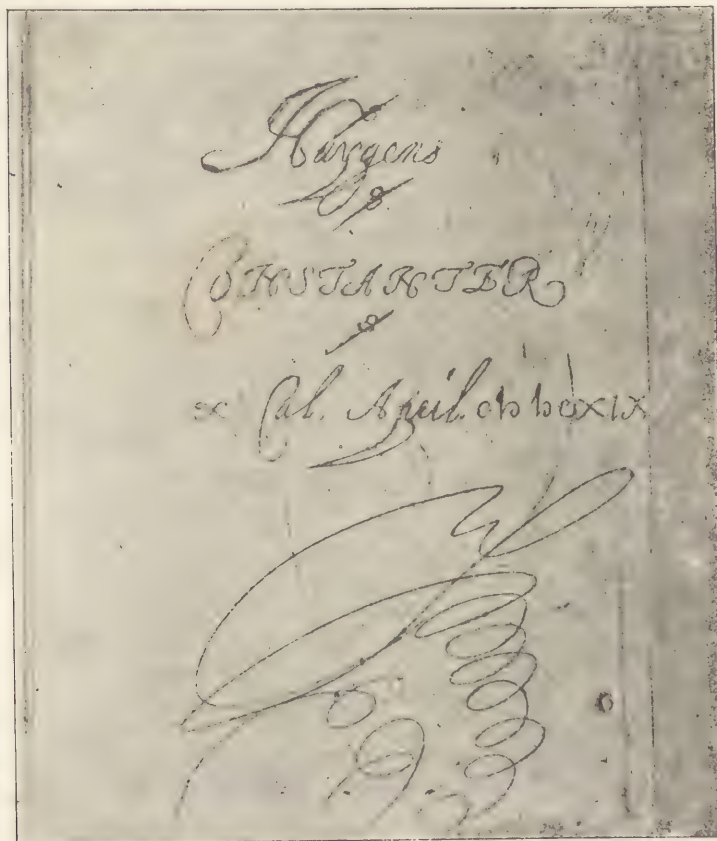
Doctissimo Doctiss. mag. Juveni
Dr. JOHANNES DE HENOSOSA
contubernale jucundissimo, singularis
amicitiae monumentum L. de Epone
Lugdun. Batav. Postid. Eid. Mai: -
1619
Constantinus Huygens.

zijne hand: „Hic murus aheneus esto. Pie et Constanter.”¹⁾ Op 30 September 1617 ondertekende hij het Latijnsche gedicht: Concordia discors (Gedichten ED. WORP I: 103) met CONSTANter en sedert komt het onder zijne gedichten en brieven herhaaldelijk voor. Ook heeft hij het op 23 Maart 1619 gegraveerd op een der in lood gevatte ruitjes van het kruiskozijn-raam der collegekamer, waar de lessen in de botanie gegeven werden door Professor AELIUS EVERARDUS VORSTIUS, in diens woning in de Nonnensteeg. Toen men in 1774 het voorste gedeelte van het huis bewoond door den Professor Botanices in de Nonnensteeg vernieuwde, werd deze ruit gevonden in een oud benedenraampje, „beschreven door den heer CONSTANTIJN HUYGENS en geteekend X Calend. april 1619, bij ons 23 Maart 1619, toen Professor Botanices was AELIUS EVERHARDUS VORSTIUS.”²⁾ Het maakte daarna deel uit van het muntkabinetje van Mr. PIETER VAN LELYVELD, burgemeester

¹⁾ Volgens de opgave in den Catalogus der Huygens-tentoonstelling, bl. 15.

²⁾ Volgens een bericht, waarschijnlijk door Mr. DAVID VAN ROYEN, secretaris van curatoren, geschreven.

van Leiden en hoogheemraad van Rijnland 1765—1828 en werd door een zijner afstammelingen¹⁾ in 1894 aan het Stedelijk Museum in de Lakenhal te Leiden geschonken. Vandaar liet Dr. W. N. DU RIEU bijgaande photographische

reproductie vervaardigen. Uit dit gelukkig bewaarde stukje vensterglas blijkt dat HUYGENS, die reeds in Juni 1617 onder DANIEL HEINSIUS promoveerde, in 1619 weer te Leiden is geweest. Wellicht heeft hij, na in het begin van 1619 te vergeefs naar een der vacante Commanderijen gedongen te hebben²⁾, zich zijn ambteloozen tijd ten nutte gemaakt door nog enkele academische lessen te volgen, waaronder dan ook die van den hoogleeraar VORSTIUS hebben behoord. Professor VORSTIUS doceerde eigenlijk de geneeskunde, maar was sedert 1617 met de botanie belast, welk vak als een onderdeel der geneeskunde werd beschouwd.

¹⁾ Namelijk door Mevrouw DU RIEU-SANTIJN KLUIT, kleindochter van Mr. PIETER VAN LELYVELD.

²⁾ Vgl. TH. JORISSEN: Constantin Huygens bl. 40.

Het is merkwaardig te zien, dat HUYGENS' vaste hand ook bij het schrijven op dit staande, geelachtige ruitje zich niet heeft verloochend, terwijl de volkomen gelijkheid tusschen de handteekening van den student en de latere van den dichter-staatsman bewijst, dat hij ook daarin *constant* is gebleven.

BIJLAGE I.

Op huyden den VI^{den} September 1596 de heeren Borgemr. Schepenen en Raedt der Stadt Breda in hunne Collegiale Vergaderinge gesien ende hooren lesen hebbende zekeren missive van den heere Mr. CRISTIAEN HUYGENS, Secretaris van den E. raede van State der Vereenichde Nederlanden, waarby deselve was versoeckende dat de V^e. Borgemr. ende Schepenen ende Raedt Uternaeme en van wegen deselve Stadt zouden willen assisteren over den doop van synen E. tweeden jongen sone, die genaempt zoude worden Constantin hebben 't selve versoeck zeer gerne aengenomen ende dyen volgende met eene goede genegentheyte geresolveert, dat men over den doop van den V^s. Constantin Uter name en van der Stadt wegen zoude doen assisteren deur de huysvrouwe van den heere Borgemr. MONTENS ende dat men tot getuygenisse van dat des V^s. heere Secretaris versoeck Borgemr. Schepenen ende Raedt V^s. zeer aengenaem is geweest, den V^s. Constantin zoude beschenken met eene zilvere vergulde schale weerdich twee hondert Kg. luttel min of meer. Aldus gedaen ende geresolveert in Collegio van Borgemr. Schepenen ende Raedt V^s. ten dage ut Supra. Present MONTENS etc.

BIJLAGE II.

Stadsrekening.

ELIAS MARCUS goutsmit betaelt voor eene zilvere vergulde schale dye van der Stadts wegen door de huysvrouwe van Borgemr. GODEVAERT MONTENS als pete uuyter selver stadtsname over den tweeden zone van Mr. Cristiaen Hugen Constantyn genaempt tot eene gifte geschoncken is geweest volgende d'ordonnantie van Drossaert, Borgemr. Schepenen ende Raet der Stadt Breda op ten 6 Novembris 96 daervan gemaect, de somme van 217 Karg.

BIJLAGE III.

Eersame, wijze, voorzienighe heeren; Ick heb UE. brief ontvangen, inhoudende soo milde verklaringhe van UE. groote genegentheit ende gunste tot mywaerts, dat ick my voorwaer daerinne grootelix beschaemt vindende, niet en

wete waarmede ick sulx verdient hebbe, oft namaels noch sal mogen verdienen. Doch sal UE. tot eenigerhande vergeldinge believe aen te nemen in 't goede den geringhen dienst, die ick en die mijne, ende namentlick desen mijnen jongen zone nu oft hiernamaels 't eeniger tijd aen die stadt oft aen elcken van UE. in 't besunder nae ons cleyn vermogen sullen connen gedoen. Soo hebbick dan UE. goedgunstighe presentatie vrymoedig aengenomen, welcken volgens ten aansien van UE. standvastich ofte constantie in dese UE. benarde gelegenheit, my goed gedacht heeft mynen soon daervan een memorie te doen dragen in synen naem, dien ick van wegen en de om UE. aller vrome constancie, CONSTANTINUS oyck heb den naem gegeven, waarmede ick hope, dat hy naemaels voor UE. onderdanich dienaer sal bekend wesen. Waertoe ick UE. denselven hiermede alnoch aanbiede en presentere. Ende my hiermede tot UE. dienstelick gebiedende, bidde Godt almachtigh,

„Eersame, wyse, voorsienighe heeren, UE, te houden in syne heilige bewaaringhe. Uyt 's Gravenhage den 13^{en} September 1596. Onderstond: UE. gansch dienstw^e. dienaer, geteekent;

CHR. HUYGENS.

„Accordeert niet alleen met den originelen brief van myn vader sal^r, maer ook met de oprechte intentie van my,

„Breda 2 Juny 1645”.

„C. HUYGENS.”

Het origineel van dezen brief, dat op den Univ. Bibl. te Amsterdam berust, heeft de volgende notitie van CONSTANTIJN:

Copie van dit origineel heb ik aen die van Breda met mijne hand geschreven gelaten en daaronder geschreven:

Accordeert niet alleen met den originelen Brief van mijn Vader sal^r. maer oock met de oprechte intentie van mij

CHR. H.

BRIEVEN VAN OUD HOLLANDSCHE KUNSTENAARS

MEDEGEDEELD DOOR

E. W. M O E S.

BRIEVEN van oud-Hollandsche kunstenaars zijn zeldzaam. Toen Dr. ERNST GUHL zijn interessanten bundel „*Künstlerbriefe, übersetzt und erläutert*” uitgaf, kon hij daar slechts eenige van REMBRANDT in opnemen. In Oud-Holland en ook in andere tijdschriften is later nog wel het een en ander gepubliceerd, maar heel groot zou ook nu nog de oogst niet wezen, wanneer ik het sedert lang door mij voorgenomen plan thans ten uitvoer bracht, van de brieven van oud-Hollandsche kunstenaars een afzonderlijken bundel samen te stellen.

Daarvoor zou eerst nog uit openbare en particuliere bibliotheken en verzamelingen van hier en elders veel materiaal bijeengebracht moeten worden.

In afwachting daarvan wil ik beginnen met het afzonderlijk uitgeven van eenige brieven, waarvan de inhoud op zich zelf weinig of niet belangrijk is, maar die voor mij een aanleiding zijn, over den briefschrijver het een en ander mede te deelen.

Voor iedere aanwijzing waar zich nog dergelijke brieven in originali bevinden houd ik mij zeer aanbevolen.

Oud-Holland 1900.

I

Brief van CORNELIS VROOM aan CONSTANTYN HUYGENS, Haarlem
14 Mei 1641.

Aan CORNELIS VROOM, den zoon van den zeeschilder HENDRICK VROOM, is pas kort geleden de plaats in de Nederlandsche kunstgeschiedenis teruggegeven, die hem rechtens toekomt als een der wegbereiders van het moderne landschap.

HOUBRAKEN heeft zijn bronnen over Haarlemsche meesters wat slordig geëxcerpeerd, en zoo vergat hij bij het bewerken van AMPZING en SCHREVELIUS dezen sympathieken meester zelfs geheel.

Bij het raadplegen van SAMUEL AMPZING moet men er steeds rekening mede houden, dat er drie uitgaven van zijn boek bestaan, of meer juist, dat de schrijver driemaal zijn stof opnieuw bewerkt en steeds uitgebreid heeft.

In den nog anoniem verschenen „*Lof van Haerlem*” van 1616 (voor SALOMON BOGAERT), worden slechts drie schilders genoemd; vooreerst natuurlijk GOLTZIUS,

die de Berghen

De Alpes overvliegt, en gaet het Romen teghen”,

dan „*Const-rijck*” CORNELIS CORNELISZ. en eindelijk „*stoute*” VROOM, die „*stelt vroom en levendich de Scheepjes op den stroom*”, met wien HENDRICK VROOM bedoeld wordt.

In „*Het Lof der stadt Haerlem in Hollandt*” van 1621 (bij ADRIAEN ROMAN) staat al iets meer. Van GOLTZIUS moest hij nu den „*on-rijpe doodt*” vermelden, en nevens CORNELIS CORNELISZ. en HENDRICK VROOM noemt hij thans, helaas zonder commentaar, een geheel lijstje.

*«Wat wil ik oock VAN DIJCK, VAN WIERINGEN hier melden,
DE GREBBERS, MATHAM, POT, JAN JACOBS, VROOM en VELDEN,
De HALSEN, CAMPEN, SMIT, BREY, BOUCHORST en MOLYN,
En and'ren die hier meer, jae sonder eynde, sijn?»*

In margine teekent hij hierbij slechts aan:

FLORIS VAN DIJCK.

CORNELIS CLAESZ. VAN WIERINGEN.

FRANS en PIETER DE GREBBER. *P. & F.*

JACOB MATHAM.

HENRIC GERRITSZ. POT.

JAN JACOBSZ. GULDEWAGEN.

CORNELIS VROOM. *F.*

JAN VAN DEN VELDE. *F.*

FRANS en DIRCK HALS, *Fr.*

JACOB VAN CAMPEN.

CORNELIS VERBEECK *alias* SMIT.

SALOMON DE BREY.

JAN BOUCHORST.

PIETER MOLIJN.

Van 1621 is dus de eerste vermelding van zijn naam¹⁾ terwijl de *F.* hierachter gevoegd *filius* beteekent. Vermoedelijk was hij HENDRICKS oudste zoon, daar het in dien tijd een gewoonte was, waar zelden van afgeweken werd, dat de oudste zoon naar den grootvader genoemd werd, en CORNELIS' beide grootvaders heetten zoo.

Iets uitvoeriger wordt AMPZING in de „*Beschryvinghe ende lof der stad Haerlem*” van 1628.

»en wat heeft VROOM een soon!

KORNELIS, sijt gij niet dijns Stads en Vaders kroon?”

THEODORUS SCHREVELIUS zegt in zijn *Harlemum sive urbis Harlemensis incunabula, incrementa, fortuna varia*, etc. L.-B. 1647 p. 294 iets meer: „*Inter Chorographos, qui regionum plagas, nemora & saltus pinxere nostra memoria, primum locum meretur & palmam CORNELIUS VROOM, HENDRICI VROOM non degener filius. Ita in arte sua excellere creditur, qui adhuc in vivis, ut hodie parem non habeat. Quamvis certare cum eo proxime videatur multorum judicio* PETRUS MOULIJN.”

De een jaar later verschenen Hollandsche uitgave van SCHREVELIUS levert niets nieuws: „*Onder de Landschapsschilders is noch in 't leven CORNELIS VROOM, die in 't sijn, sijn Vader niet en wijckt, men houdt het daer voor, dat hij alsoo uijsteeckt in zijn kunst, dat hij qualijck niemandt siins ghelijck heeft van die noch leven, hoe wel PIETER DE MOULIJN nae 't oordeel van veele hem seer naekomt, jae in gelijcke graed.*”

Als landschapschilder huldigt SCHREVELIUS hem dus in de eerste plaats. Toch had hij zich aanvankelijk ook in het genre van zijn vader bewogen.

Op hem kan dan ook slechts van toepassing wezen de vermelding in „*The Commonwealth inventory*” van de schilderijen aan de Engelsche kroon toebehoorende: „*A sea-piece of the King's Shipsbringing the Prince out of Spain,*

1) Ook van PIETER DE GREBBER is dit de vroegste vermelding. Hij moet toen nog jong geweest zijn. Zijn oudst mij bekende schilderij is het familiestuk der TEYLINGENS van 1623 in het Museum te Alkmaar, want het als van 1611 opgegeven schilderij, de Kruisiging, in 1863 op de tentoonstelling te Auch is in den *Nederlandschen Spectator* (1863 p. 186) te onrechte met PIETER DE GREBBER in verbinding gebracht.

Evenzoo van JAN JACOBZ. GULDEWAGEN.

done by Young VROOM." Dit stuk werd 23 Oct. 1651 van de King's Gallery te Oatlands voor £ 15 verkocht aan kapitein STONE e. a., maar vinden wij weer terug op een inventaris van JACOBUS II „*A sea-piece of King CHARLES I, coming from Spain, by VROOM.*" Vermoedelijk is dit stuk identiek met het thans onder nr. 876 gecatalogiseerde schilderij in Hampton Court, voorstellende hoe KAREL I 10 Sept. 1623 den haven van St. Andero in Spanje uitzeilt.¹⁾

Hierbij sluit zich dan zeer goed aan een mededeeling getrokken uit Her Majesty's State Paper Office, dat 11 Nov. 1628 last gegeven is £ 80 te betalen aan CORNELIS VROOM „*for work done and pictures painted*".²⁾

Ook in den inventaris van PIETER LASTMAN kwamen in 1632 voor „*Galeytgens nae de Jonge VROOM gedaen.*"³⁾

En zelfs kunnen wij nu nog een zeestukje van hem aanwijzen, dat zich zeer wel bij deze „*Galeytgens*" aansluit. Het berust in het Stedelijk Museum te Amsterdam en behoort tot de verzameling nagelaten door de Douair. LOPEZ SUASSO DIAZ DE FONSECA. Het kleine paneeltje (hoog 20 breed 30 c.m.) bevat een gezicht op de Zuiderzee met kalm bewogen water. Op den voorgrond zeilen twee kleine beurtschepen naar links, het eene met op den achterstevan een rood-wit-gestreepte, het andere een gewone Hollandsche vlag; op eenigen afstand zeilt nog een scheepje en in het verre verschiet is zeer flauw de kust aangegeven. Op de witte baan van de Hollandsche vlag staat de naamteekening C. V. Dit monogram is ook al als CORNELIS VROOM opgevat door den samensteller van den catalogus der verkooping, waarop dit stukje gekocht is. Een uitknipsel uit dien catalogus is achter op het paneel geplakt: no. 86, *Marine avec navires*. Het geheel is in een grijsbruinen aan VAN GOYEN herinnerenden toon gehouden.

Maar als landschapschilder was het, dat CORNELIS VROOM zijn schoonste werken zou leveren. Een uitnemend specimen bevindt zich in het Museum te Schwerin. Dit is een riviergezicht. Aan den linkeroever verheffen zich steile, weelderig begroeide heuvels, waar bovenop twee eenvoudige huizen staan; de groene heuvels spiegelen zich in den breeden stroom, die slechts weinig verlevendigd wordt door een schuit met talrijke bemanning; de rechteroever is vlakker en met struikgewas en enkele boomstronken begroeid. Het geheele landschap, waarop een stempel van idyllische eenzaamheid is gedrukt, is in een olijfgroenen toon gehouden. Een voortreffelijke ets van W. KRAUSKOPF⁴⁾ geeft een goed denk-

1) ERNST LAW, *The Royal Gallery of Hampton Court*, London 1898 p. 296—298.

2) WILLIAM HOOKHAM CARPENTER, *Pictorial notices*, London 1844 p. 179.

3) *Oud-Holland* IV p. 15.

4) *Die Graphischen Künste*, XIV, Wien 1891 p. 68.

beeld van dit hoogst aantrekkelijk kunstwerk, dat ook vooral om de dateering zoozeer de aandacht verdient. Het is nl. gemerkt

Vroom f.
1630

En toen was RUISDAEL nauwelijks twee jaar oud!

Dit landschap is stellig naar de natuur geschilderd. Zou het motief niet in de groene heuvels van Engeland te vinden zijn? Van andere reizen van CORNELIS VROOM is ons niets overgeleverd, en omstreeks dien tijd was de jonge VROOM aan de overzijde van het Kanaal.

Eerst in 1635 vinden wij hem vermeld als lid van het Haarlemsche St. Lucasgild, toen 7 Mei van dat jaar de gildebode voor de tweede maal met de bus rondging om de jaarlijksche vier stuivers te innen en hierover op een afzonderlijk stukje papier aangeteekend werd „CORNELIS VROOM *Is betaelt*”,¹⁾ onmiddelijk achter dezelfde mededeeling omtrent FRANS HALS.

Eenige jaren daarna kreeg hij een belangrijke opdracht voor de versiering van Honselersdijk. In de Ordonnantieboeken van FREDERIK HENDRIK is hieromtrent aangeteekend op 20 Dec. 1638: *Aan CORNELIS VROOM, schilder, heeft op den huysse van Hondsholredijk geschildert de navolgende stucken, waarvoor hem toegevoegd is de sommen achter dezelve uitgetrocken. Geschilderd de landschappen in de groote stucken op de sael en op de trap.... f 450.*²⁾

Helaas is van al de heerlijkheid van Honselersdijk niets over, en ook een landschap door hem geleverd aan de Haarlemsche regeering bleef althans daar niet bewaard. 24 Aug. 1639 werd door Burgemeesteren en Regeerders van Haarlem de volgende resolutie genomen:³⁾

CORNELIS VROOM *Mr. Schilder vercoopt aende Heeren Burgemeesteren ende Regeerders der stadt Haerlem ten behoeve vande selve stadt een stuck schilderij sijnde een Lantschap bij hem gemaect, om de somme van drie hondert vijf en twintich guldens, te weten hondert vijf en twintich guldens aen gelt ende de resterende twee hondert guldens om daerdoor te zijn bevrijt ende ontslagen vande schutterije deser stadt alsmede vant maentgelt voor nu ende altijt, volgende welcken, hebben de Heeren Burgemeesteren voornoemt de voors. CORNELIS*

1) Mededeeling van den heer C. J. GONNET naar aanleiding van A. v. D. WILLIGEN Pz., *Les artistes de Harlem*, Harlem 1870 p. 321.

2) *Kunstkrönik*, Nieuwe Serie, II, Leyden 1861 p. 37.

3) Mededeeling van den heer C. J. GONNET als voren.

VROOM *ontslagen ende ontslaen hem bij desen uijtte schutterije deser Stadt ende van tocht, wacht, mitsgaders maentgelt voor nu ende altijt.*

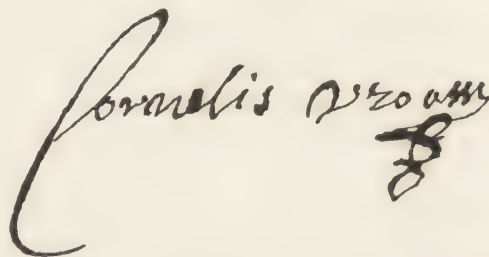
Ende is voorts vande hondert vijff en twintich gulden ordonnantie gemaect op de Thesauriers.

Bij de werkzaamheden voor den Prins van Oranje was hij stellig in aanraking gekomen met HUYGENS, die hem ook voor zich zelf werk bestelde. In de aflevering van een en ander schijnt VROOM evenwel nalatig te zijn geweest, want door PIETER POST werd hij tot voltooiing aangemaand. Deze schreef tenminste 24 Febr. 1641 aan HUYGENS „*sal de schildery van Monsr. VROOM oock voorderen*”¹⁾ Hierop heeft ook de brief²⁾ betrekking, die voor mij de aanleiding van dit artikel was:

Myn heer VAN SULECOOM dese dient als dat het stuck gedaen is, so dat het noch niet heel drooch en is, en wilde wel weten of ic op vrydach toecomende sonde het noch soude tyts genoch coemen voor myn Heer syn vertreck, hier op verwachtende myn Heer syn antwoordt en blyve altoes

U Dwillige dienaer

In Haerlem
ady 14 Mey 1641.

Daar HUYGENS denzelfden dag met den Prins naar het leger vertrokken was, zal de verzending dus nog wel geruimen tijd vertraagd zijn, want eerst 23 Oct. keerde HUYGENS naar den Haag terug³⁾.

Tusschen 1642 en 1648 zijn nog verschillende brieven tusschen HUYGENS en VROOM gewisseld. Drie brieven van den laatste werden 30 Mei 1825 te Londen verkocht.

Hij had zich inmiddels teruggetrokken uit de Haarlemsche confrerie, voor-gevende geen behagen te vinden in de „*razerij*” der gildebroeders, gelijk in 1642 aangeteekend werd: „*CORNELIS VROOM is nyt den voorn. gilde gescheyden en*

1) Uit een brief in de Universiteits-Bibliotheek te Leiden, mij medegedeeld door Dr. S. G. DE VRIES.

2) Aanwezig in de Universiteits-Bibliotheek van Amsterdam.

3) *Oud-Holland* III, Bijlage p. 37, 38.

heeft hem al over langen tijd laten uytdoen vermits hem al de razerij van 't gild niet aen en stont, heeft hem derhalven geexraseert'.¹⁾

Dit is zeer zonderling, daar er nog na dien tijd gedateerde schilderijen van hem voorkomen, en hij die niet mocht verkoopen, wanneer hij geen lid meer van het gild was. Vermogend was hij overigens genoeg, om voortaan als dilet-tant werkzaam te zijn. Tenminste, aan zijn brøder FREDERIK leende hij gedurende de jaren 1650 tot 1654 herhaaldelijk geld²⁾.

Eerst 16 Sept. 1661 werd hij begraven. Het begrafenisbriefje luidt: „*Teghens Vrijdag den 16^{den} Sept. 1661 naer den middagh ten twee uyren precis, werdt UEd. ter begraeffenisse gebeden met CORNELIS VROOM, meester schilder op het Bagijnenhoff, achter 't oude kerckhoff by de Trompet. Als vrient in huys te komen met de lange mantel.*

Groote kerck

*(Middelkerck nr. 60)''*³⁾

De begrafenis-kosten bedroegen f 61.—, een hoog bedrag, waaruit eveneens zijn welstand is op te maken.

Slechts een betrekkelijk zeer klein getal schilderijen zijn ons van CORNELIS VROOM bekend. Gedeeltelijk is dit wellicht toe te schrijven aan zijn langzame manier van werken, maar zeker nog meer aan de omstandigheid, dat zijn naam allengs in het vergeetboek is geraakt, en zijn producten onder andere vlag de wereld in zijn gegaan.

Gemerkt: C. VROOM 1651 zijn twee schilderijen in het Museum te Kopenhagen, eerst sedert kort van het slot Fredensborg daarheen overgebracht. Beide stukken zijn op doek geschilderd, het eerste is hoog 47½ breed 62½ c.m., het tweede iets grooter. Het zijn landschappen met bergen in een violetten toon op den achtergrond; de eikenboomen doen aan RUISDAEL denken, de drie koeien die bij het water op den voorgrond staan aan DUBOIS³⁾.

Op een vroeger als J. ROMBOUTS gecatalogiseerd landschapje in het Museum te Berlijn, en dat in 1870 op de verkooping der collectie D. VIS BLOKHUIJZEN als een JACOB VAN RUISDAEL prijkte, werd later zijn naamteekening gevonden. Hier zijn het hooge eiken aan den oever van een stilstaand water, met daartusschen een blik in het verschiet. Even stemmig als het landschap te Schwerin, is hier

1) A. VAN DER WILLIGEN Pz., *Geschiedkundige aanteekeningen over Haarllemsche schilders*, Haarlem 1866 p. 235, 236.

2) Mededeeling van den heer C. J. GONNET uit onlangs voor het Haarllemsche Archief ontvangen bescheiden.

3) Mededeeling van Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT.

de toon bruiner. Het kleine paneeltje (hoog 16, breed 21 c.m.) werd in 1874 met de collectie SUERMONDT te Aken voor het Berlijnsche museum verworven.

Van twee stukjes in het Museum te Dresden heette vroeger JAN VAN DER MEER de schilder, tot op een ervan de overblijfselen van VROOMS naam voor den dag kwamen. Beide stellen een boschweg voor met in het midden een grooten eikenboom en aan den rechterkant een blik in het verschiet, gestoffeerd met een jager op een schimmel; op het eene rijdt deze, gevolgd door één hond, het bosch in, op het andere, voorafgegaan door twee honden, het bosch uit. (Paneel, hoog 50 (resp. 48), breed 40 c.m.) Beide stukken zijn in 1876 langs verschillenden weg in den kunsthandel verworven, ieder voor 7500 Mark. Dr. O. EISENMANN onderwierp dezen aankoop aan een sterke kritiek. Hij betwijfelde den voorgegeven naam van JAN VAN DER MEER, noemde het stuk „höchstens ein ROMBOUTS, oder am Ende gar auch eine — —?“, en bij het tweede liet hij zelfs duidelijk doorschemeren, dat het praatje van een moderne imitatie, speciaal voor het Museum te Dresden vervaardigd, hem niet geheel onwaarschijnlijk voorkwam ¹⁾.

Op grond van deze stukken te Dresden schrijft Dr. C. HOFSTEDE DE GROOT hem ook toe het dan valsch met de initialen van JAN WOUWERMAN gemerkte stukje in de collectie ARENBERG te Brussel, waarop eveneens een jager te paard, vergezeld van één hond, een groep boomen voorbij rijdt, terwijl een omgevallen boomstam en een boomtrunk den linkervoergrond innemen. Het is geschilderd op paneel, hoog 32½ breed 37 c.m., en bevond zich reeds in 1829 als door JAN WOUWERMAN in de collectie, toen GUSTAVE SIMONAU er een lithografie naar maakte in: *Lithographies d'après les principaux tableaux de la collection de S. A. S. Monseigneur le Prince AUGUSTE D'ARENBERG, publiés par CH. SPRUYT, Bruxelles 1829, f^o.*

Thans wordt, op aanwijzing van Dr. BODE, ook een landschap met vee in het Museum te Glasgow aan CORNELIS VROOM toegeschreven. Hier is een langzaam glooiende oever voorgesteld, die naar een stilstaand water leidt. Het is afkomstig uit de verzameling van den schilder GRAHAM GILBERT, overleden in 1866, en heette toen RUISDAEL (Paneel, hoog 5 in, breed 6 in) ²⁾.

In de zeventiende eeuw kende men hem nog wel, blijkens de teekening van LEONARD BRAMER naar een landschap in de Delfsche collectie, die ik vroeger beschreven heb ³⁾. De teekening is tamelijk schetsachtig, doch doet een aantrekkelijk

¹⁾ *Kunst-Chronik*, XVI, Leipzig 1881 p. 654.

²⁾ *Oud-Holland*, XI, p. 145, 146.

³⁾ *Oud-Holland*, XIII, p. 192.

en stemmig schilderij vermoeden. Dit stelt een rivier voor, die den geheelen voorgrond in beslag neemt, en waarin zich de talrijke boomen aan den oever weerspiegelen; de stoffage is op de teekening nauwelijks te onderscheiden.

Deze is op VROOMS stukken ook van ondergeschikte beteekenis. Waar ze is aangebracht mogen we denken aan de medewerking van JACOB VAN CAMPEN. Tenminste in den inventaris van den inboedel van EVA VOET, wed. ZACHARIAS HOOFMAN, Haarlem 1648, komt voor „*Een lantschap van VROOM, de beelden van VAN CAMPEN*”.

In oude inventarissen en catalogi treffen we overigens zelden werk van CORNELIS VROOM aan. Behalve de reeds boven genoemde stukken kan ik nog slechts wijzen op: „*Een lantschap van de Jonge VROOM — f 21. — Verk. coll. PHILIPS DE FLINES, Amsterdam 20 April 1700* ¹⁾), en „*Een landschapje, bosch, van CORNELIS VROOM*” en „*Een landschapje van CORNELIS VROOM*” in den boedel van den schilder JAN VAN DE CAPPELLE, overleden in 1679 ²⁾. Het eerstgenoemde is, hoewel zonder nadere bijzonderheden, bezongen door GOVERT BIDLOO ³⁾.

Teekeningen van CORNELIS VROOM komen nu en dan voor. De hem nog door NAGLER ⁴⁾ toegekende etsen zijn het werk van BERESTEYN.

Ik voeg hieraan toe een fragment-genealogie van de familie VROOM, hiertoe voornamelijk in staat gesteld door de vriendelijke hulp van den heer C. J. GONNET te Haarlem, en doe deze vergezeld gaan van nog enkele opmerkingen over andere leden van de familie.

¹⁾ HOET, I, p. 37.

²⁾ *Oud-Holland*, X, p. 32.

³⁾ GOV. BIDLOO, *Mengelpoëzy*, Leiden 1719 p. 180.

⁴⁾ DR. G. H. NAGLER, *Neues allgemeines Künstler-Lexicon*, XXI, München 1851, p. 22.

HENDRICK beeldhouwer.

CORNELIS VROOM
X
beeldhouwer en plateelbaker te Haarlem.

CORNELISJE LOWIS,
Dochter van LOWIS JANSE en JONGE
MARITJE LAKEMAN.
Zij hertrouwde.

FREDERIK VROOM (1)
+ Danzig 1592 of 1593.
beeldhouwer, bouwmeester en landmeter te Danzig.
Hij kwam omstreeks 1567 te Danzig en werd daar ook
genoemd: FRIEDRICH FROM, Meister FRIEDRICH DER
FROMME en FREDERICK VAN HAARLEM.

X
MARGARETHE.

NANNING VROOM

X

HENDRICK VROOM.
Haarlem 1566 — begr. Haarlem 4 Febr. 1640.
De bekende zeeschilder.

X
JOOSJE CORNELISDR. + na 1640.

JACOB VROOM,
+ Sept. 1676.
X

LOWIS VROOM. CORNELIS VROOM. HARMAN VROOM.

CORNELIS VROOM (2)
geb. ca. 1600, begr. Haarlem 16 Sept. 1661.
Mr. FREDERICK (2)
VROOM, begr. Haarlem 20 Sept. 1667.

CORNELIA VROOM (3)
X Velzen 1630.
CORNELISADRIAENSZ.
BACKER,
Raad en schepen van
Haarlem.

.....

JACOB VROOM, + Oct. 1691.

METJE VROOM, + Febr. 1673.

RUTH VROOM.

I
II 10 Sept. 1651 Eli-
SABETH VAN DER NUN-
+ 15 Jan. 1667.

I MAGDALENA JOOSTEN REYNAKTS.
II ANNETJE VALK.

CORNELIS FREDERICKSZ. VAN
SANTVOORT.

.....
NEELTJE VROOM
X
GILLIS WYDOM.

FREDERICK
VROOM
+ aetatis 14. Dr. CORNELISVANDER MEER.
ANTONIA VROOM
X Aug. 1678

I AELTJE FRANSE.
II MARITJE VERSMETTE.

I JAN VROOM, geb. 1674.
I MACHTELD HENDRIKSE
II LYTJE MESNER.
+ Mei 1728.

.....
NEELTJE VROOM
X
GILLIS WYDOM.

I ISAAC VROOM

II JACOB VROOM.

.....
NEELTJE VROOM
X
GILLIS WYDOM.

I MAGDALENTJE VROOM
X
JAN DE BRUYN.

.....
NEELTJE VROOM
X
GILLIS WYDOM.

(1) De gegevens omtrent den Danziger bouwmeester FREDERICK VROOM zijn mij verstrekt door den archivaris te dier stede. GALLANDS bericht (Dr. G. GALLAND, *Geschiede der hollandschen Baukunst und Bildneri im Zeitalter der Renaissance*, Frankfurt a.M. 1890 p. 147) is geheel onjuist, waar hij melding maakt van een Amsterdamschen beeldhouwer GERARD HENDRICKSZ., die omstreeks 1572 naar Noord-Duitschland vertrok, tot 1578 te Kiel werkzaam was en daarna te Danzig, waar hij 1585 zou zijn gestorven. Zijn zoon zou daar ook beeldhouwer geweest zijn, en als zijn vermoedelijken broeder noemt hij dan FREDERICK HENDRICKSZ. VROOM, den stadsbouwmeester van Danzig.
(2) Deze FREDERICK VROOM was ook schilder. Zijn eenig bekend werk is zijn zelfportret in het Museum te Darmstadt, waarop hij met palet en penseelen in de hand voor een schilderszel staat beschildert met het opschrift: FREDERIK VROOM HENDRIKSZoon se ipse pinxit.
(3) Uit dit huwelijk van CORNELIA VROOM met CORNELIS ADRIAENSZ. BACKER, den Haarlemschen schepen, die in 1633 door FRANS HALS als kapitein en in 1642 door PIETER SOUTMAN als kolonel van de Kloveniers is afgebeeld, heeft zich de legende ontwikkeld, dat de schilder JACOB ADRIAANSZ. BACKER met een dochter van den zeeschilder HENDRICK VROOM was gehuwd.

IETS OVER DE HOLLANDSCHE SCHILDERS DE WET EN HUN ZUIDAFRIKAANSCH NAKOMELINGEN,

DOOR

MR PETER VAN MEURS.

DE Zuidafrikaansche familie DE WET, waarvan een lid thans met zooveel beleid en moed in den Oranje-Vrijstaat strijdt, en een ander, JACOBUS, helaas den Engelschen baronetstitel aannam, stamt af van Hollandsche schilders.

Hun stamvader, WILLEM DE WET, leefde omstreeks 1600, maar is alleen bekend door den naam van zijn zoon JACOB WILLEMSZ. DE WET. Deze werd te Haarlem geboren en trouwde er 20 Mei 1635 vóór schepenen met MARIA JOCHEMS VAN WOUBRUGGE, jongedochter van Haarlem. Hij hertrouwde ook te Haarlem, 15 Mei 1639, na voorafgegane huwelijksvoltrekking in de Roomsche Katholieke stasie het Begijnhof te Haarlem op 12 Mei 1639, met MARIA JACOBS, jongedochter van Diemen ¹⁾.

Waar opgegeven wordt, dat men JACOB sedert 1636 te Haarlem woonachtig vindt ²⁾, zal op grond van het voorgaande wel aangenomen mogen worden, dat hij er al in 1635 woonde. P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK zegt 1633 ³⁾, maar

¹⁾ *Catalogus der schilderijen in het Stedelijk Museum te Haarlem*, 82.

²⁾ A. VAN DER WILLIGEN Pz., *Les artistes de Harlem*, 324 en 327.

³⁾ *Oud-Holland*, XVII, 191.

ik vermoed, dat dit een vergissing is. Dat hij de zelfde is als JACOBUS DE WIT, die in 1637 als gildebroeder van het St-Lukasgilde te Alkmaar werd ingeschreven¹⁾, zooals VAN DER WILLIGEN aanneemt²⁾, is en met het oog op het jaar en wegens het naamsverschil, niet geloofwaardig. In 1644 was JACOB DE WET kandidaat voor de funksie van vinder of kommissaris van het St-Lukasgilde te Haarlem, als hoedanig hij in 1645 en 1660 optrad, terwijl hij in 1661 deken was³⁾. Hij woonde te Haarlem in de Korte St-Jansstraat en betaalde in 1670 f 15 aan direkte belastingen⁴⁾. ROELAND VAN EYNDEN en ADRIAAN VAN DER WILLIGEN bezaten een studieboekje van hem, „*waarin gezigten omstreeks Haarlem voorkomen, doch waarin ook zijne leerlingen schijnen geknoeid te hebben*”⁵⁾. Dit boekje kwam later aan een neef van laatstgenoemde, dr A. VAN DER WILLIGEN Pz., die er eenige aantekeningen uit meedeelde, o. a. deze

Livré à M. PIETER VAN MELDER deux tableaux de mon fils, pour 56 fl.; a° 1658”⁶⁾.

Deze zoon was wel de na te noemen JACOB, de jonge.

Ook in dit tijdschrift verschenen eenige aantekeningen uit dat studie- of schetsboek⁷⁾, dat van 1636 tot 1671 liep. Hieruit is af te leiden dat JACOB, de oude, niet lang daarna meer leefde. Het laatst wordt hij vermeld in 1672; zie hieronder.

Van zijn schilderijen wordt o. a. gezegd „*zij zijn doorgaans donker en groenachtig, in de manier van REMBRANDT VAN RHIJN, maar dikker, van stroevere behandeling en koud van toon. Op een' afstand zou men denken het werk van REMBRANDT te zien, dan, naderbij beschouwd, ontdekt men een groot onderscheid*”⁸⁾.

Dr A. VAN DER WILLIGEN Pz. bezat zijn geteekend portret⁹⁾. De handteekening van J. DE WET is tweemaal afgebeeld bij HERMAN RIEGEL, *Beiträge zur niederländischen Kunstgeschichte*, II, 265. Oudere schrijvers kennen deze toe aan JAN DE WET, een leerling van REMBRANDT¹⁰⁾, hoewel de naam JAN op geen schilderij en in geen stuk voorkomt. VOSMAER geloofde nog in hem¹¹⁾,

1) FR. D. O. OBREEN, *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis*, II, 30.

2) 324.

3) VAN DER WILLIGEN, 324, 21, 22; C. VOSMAER, *Rembrandt*, 2e éd., 141.

4) VAN DER WILLIGEN, 329.

5) *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst*, Aanhangel, 106 en 107.

6) VAN DER WILLIGEN, 324—326. 7) IV, 300.

8) VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, I, 131 en 132.

9) VAN DER WILLIGEN, 329.

10) Zie ALFRED WOLTMANN und KARL WOERMANN, *Geschichte der Malerei*, III, 714, noot 3.

11) 141 en 142.

maar dr VAN DER WILLIGEN heeft m. i. terecht betoogd, dat J. geen andere is dan de oude JACOB¹⁾).

JACOBS tweede vrouw is misschien bedoeld met MARIA JACOBS DE WETH te Haarlem, bij wie de schilder SIMON DU BOIS, van April 1652 tot 5 Oktober 1653 zijn intrek had²⁾).

Wij komen nu tot zijn zoon, den reeds genoemden JACOB of JACOBUS, den jonge. Volgens zijn geteekend portret, dat ook in het bezit van dr VAN DER WILLIGEN was, werd hij te Haarlem geboren³⁾. 17 Juli 1672 woonde hij te Amsterdam. „D' eersame JACOBUS DE WET, de jonge, constschilder, ende d' eerbare HELENA STALMANS, sijne huysvrouw, wonende binnen deser stede op de Nieuwe Keyzersgracht, tusschen de Uytterse straet en de Amstelgracht, beyde gesont”, maakten daar toen vóór den notaris mr C. VAN POELENBURGH een testament. De kinderen zouden erven en de langstlevende in den boedel blijven zitten. Er behoefde geen inventaris gemaakt te worden. De langstlevende zou algeheel erfgenaam zijn, indien er geen kinderen meer mochten zijn. Wanneer bij des testateurs overlijden zijn vader JACOBUS DE WET, de oude, nog in leven mocht zijn, moest hem de „naeckte en bloote legitieme portie, hem competerende”, worden uitbetaald. De testateur teekende als volgt

Jacobs de Wet de Jonge

Daar JACOBS zoons te Amsterdam geboren werden, zal hij daar wel gewoond hebben tot omstreeks 1677, in September van welk jaar hij in het St-Lukasgilde te Keulen werd ingeschreven⁴⁾. Dr. G. K. NAGLER, *Neues allgemeines Künstlerlexicon*, zegt, dat hij daar langen tijd woonde, misschien wel op grond van een door hem en door MERLO beschreven, aan dezen DE WET toegekende prent op het „*Reformations-werck in Cöln anno 1680.*”

Later zou hij schilder van koning JAKOB II, die van 1685 tot 88 over Groot Brittanje en Ierland regeerde, geweest zijn⁵⁾. Zeker is het, dat hij met den beeldhouwer JAN VAN SANTVOORT naar Schotland kwam, om Holyrood, het oude koninklijke paleis te Edinburg, te versieren, en dat hij daarna in dat land volgens een kontrakt van 1688, werkzaam was voor lord STRATHMORE, in het

1) 326 en 327. 2) *Oud-Holland*, XVII, 177.

3) VAN DER WILLIGEN, 329.

4) JOHANN JACOB MERLO, *Kölnische Künstler*, 941.

5) VAN DER WILLIGEN, 329.

beschilderen van de kapel en zolderingen op Glamis Castle en het maken van portretten ¹⁾.

Volgens zijn vermeld portret stierf JACOB 11 November 1697 te Amsterdam. Zijn vrouw overleefde hem blijkens de inschrijving in een impostregister van begrafenissen :

„Begraven 16 Nov. 1697 JACOBUS DE WET, schilder, man van HELENA STALMANS, op de Amstel f 15.— ²⁾

JACOB schilderde bijbelsche onderwerpen op de wijze van zijn vader ³⁾. Zijn naamteekening op een schilderij is afgebeeld in den vermelden Haarlemschen Catalogus. De voornaam ontbreekt. „DE WET” is met kapitale letters geschreven, met een punt tusschen de woorden. Daaronder staat „Jong”. Van hem en zijn vader zijn een groot getal stukken in en buiten ons land bewaard gebleven.

Van den jongen JACOB zijn twee kinderen bekend, die beide de Oost-Indische Kompanjie dienden :

1. JACOBUS, geboren te Amsterdam, trad als adelborst, met f 10 gazje per maand, in dienst van de Kompanjie op 17 Januari 1693, toen hij met het schip „Nichtevecht”, voor de kamer Amsterdam, uit Tessel uitzeilde. Het schip liep in Engeland, te Portsmuiden, in, vervolgde vandaar de reis op 19 April 1693 benoorden Schotland om, en kwam 19 Augustus d. a. v. aan Kaap de Goede Hoop. Hier bleef DE WET door order van den goeverneur 21 Augustus aan land, werd door dezen in de drie eerste kwartalen van 1697 bevorderd tot assistent, met f 20 per maand, en door den kommissaris WOUTER VALCKENIER in Januari of Februari 1700 tot boekhouder, met f 30 per maand, en keldermeester. Als zoodanig was hij werkzaam tot 31 Augustus 1708, toen hij op zijn verzoek „in vrijdom” werd gesteld. Men vindt hem het laatst vermeld in een statistieke lijst, opgemaakt 30 April, 1 en 2 Mei 1716, waarin hij voorkomt als inwoner van Drakensteyn, alleen wonende, in het bezit van één paard, één snaphaen of karabijn, één houwer of degen, en één paar pistolen.

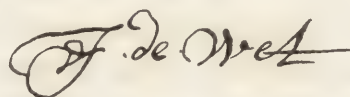
Volgens de voorschriften van de Kompanjie had JACOBUS een gedeelte van zijn gazje, jaarlijks het bedrag van twee maanden, aan zijn vader JACOB vermaakt. Deze nam het hem toekomende tweemaal te Amsterdam in ontvangst, 9 November 1694 en 10 November 1695, waarbij hij de kwitansie teekende. 27 Oktober 1698 deed de moeder, HELENA STALMANS, het. Aan den kant van de kwitansie staat „Nota. De vader is overleden.”

¹⁾ *Oud-Holland*, XVII, 191 en 192.

²⁾ *Oud-Holland*, IV, 300.

³⁾ VAN DER WILLIGEN, 329. — *Oud-Holland*, VIII, 218.

JACOBUS had bij zijn indiensttreden ook een schuld van f 150 aangeaan bij JACOB CROEGER, een van de gewone geldleeners van uitzeilende schepelingen. De obligasie ging later over in handen van den vader, JACOB DE WET, die er te Amsterdam 15 December 1694 en 10 November 1695 betalingen op inde, terwijl de weduwe 18 December 1699 het bij rest verschuldigde ontving. De kwitansie van 1695 betreft ook de maandgelden, en de handteekening daaronder is hiernevens afgebeeld.

Naar de regels van boekhouding bij de Oost-Indische Kompanjie geschieden alle betalingen, ook van de gazje, alleen bij de kamer waarvoor men was uitgezeild. DE WET moest dus een gemachtigde gebruiken. Als zoodanig trad zijn moeder voor de ontvangst van de gazje op van 30 Juli 1699 tot 27 Oktober 1707. 24 Oktober 1708 was zij waarschijnlijk dood, want toen was een vreemde gemachtigde, evenals, voor het laatst, 20 September 1709.

Met dezen JACOBUS begint in het *Geslachtregister der oude Kaapsche familien* van C. C. DE VILLIERS de genealogie DE WET. Men leest daar, dat hij zich in 1708, toen hij burger werd, aan de Liesbeekrivier vestigde, in Zuidafrika trouwde met JOSINA PRETORIUS en 13 April 1698 hertrouwde met CHRISTINA BERGH, en in 1711 overleed, na uit zijn 1^e huwelijk 1 en zijn tweede 5 kinderen verwekt te hebben.

2. WILLEM, geboren te Amsterdam, trad als soldaat in dienst van de Kompanjie 2 Mei 1698, toen hij op het schip „t Huys 't Loo”, voor de kamer Amsterdam, uit Tessel uitzeilde. Hij erkende bij zijn indiensttreding f 150 schuldig te zijn aan HELENA STARMAN, waarvoor men wel leze STALMAN. Tusschen STALMAN en STALMANS is geen verschil, daar dochters dikwijls een s achter den vadersnaam voegden.

Afwisselend als soldaat en matroos diende WILLEM de Kompanjie tweemaal aan de Kaap, waar hij op de uitreis aan wal ging, tweemaal te Batavia, en op verschillende schepen. Het saldo van zijn rekening nam hij blijkens eigenhandig geteekende kwitansie 12 Oktober 1707 te Amsterdam in ontvangst.

De voormelde kwitansies zijn geschreven op de rekeningen van JACOBUS en WILLEM in de uitreisboeken van de „Nichtevecht” en „t Huys 't Loo.” Deze en andere registers waaraan hun levensbijzonderheden ontleend zijn, berusten op het Algemeen Rijksarchief.

Wanneer men uit ons land een hulde wou bewijzen aan generaal CHRISTIAAN DE WET, zou dit op een eigenaardige wijze kunnen geschieden, door hem afbeeldingen van zijn voorouders, de beide schilders JACOB, aan te bieden.

Er is nog een schilder GERRIT DE WET geweest, die volgens zijn leeftijd, woonplaats en schilderwijze een broer van den ouden JACOB kan geweest zijn. Als schilder en burger van Haarlem komt hij in de notulen van het St-Lukas-gilde voor. Volgens het boek van ontvangsten en uitgaven van dat gilde betaalde hij in 1662 *f* 2 voor 10 jaren retribusie. Hij woonde in de Lombardsteeg ¹⁾. Later ging hij naar Leiden. „GERRET DE WET, *mr constschilder*, en GEERTRUYT VAN TONGEREN, *egteluyden, wonende binnen Leyden op het Steenschuyr, sijnde hij*, DE WET, *sieckelijck van lighaem, te bedde liggende*,” maakten er 4 November 1674 vóór den notaris L. VAN OVERMEER, hun testament. De langstlevende zou universeel erfgenaam zijn. Waarschijnlijk wegens zijn ziekte, teekende DE WET slechts met een kruis.

Ook deze DE WET schilderde bijbelsche onderwerpen in den trant van de beide JACOBS. Zijn stukken zijn zeer zwartachtig en donker van kleur ²⁾.

¹⁾ VAN DER WILLIGEN, 329.

²⁾ *Oud-Holland*, VIII, 218.

De groote Kaart van Delfland van 1712

DOOR

M. G. WILDEMAN.

DET machtige hoogheemraadschap Delfland had in 1611 aan den bekenden plaatsnijder Mr. FLORIS BALTHASARS (VAN BERCKENRODE) het vervaardigen van een kaart opgedragen, waarvoor hij slechts f 300.— als salaris ontving¹⁾. Geen honderd jaar later werd aan de „geadmitteerde Lantmeters” NICOLAAS en JACOBUS KRUIKUS, die opdracht herhaald. Blijkens de rekeningen namen de werkzaamheden den 1 September 1701 een aanvang. Al spoedig bleek het bij de opmetingen en bezoeken in loco, dat FLORIS BALTHASARS, niet met de noodige accuratesse had gewerkt. Scheidingen van jurisdictien waren verkeerd aangegeven,

¹⁾ In de „reekeninge ADRIAENS VAN KERCKHOUE penninckmr. van de acht Westsluyssen in Delfflant van den ontfang ende vuytgaeff by hem gehad ende gedaen van den Jare XVI^c ende twaelf zedert zyne voorgaende leste reeckeninge in ponden te XL grooten tpondt,” staat op fo. xxxij vso onder de rubriek „Ander Vuytgaeff”.

Betaelt Mr. FLORIS BALTHASAR plaetsnyder ter ordonnantie van(de) heere hoge heemrade te zom(m)e van drie hondert ponden van pl groote ter zaecke en(de) in volre betal(inge) van zijnen arbeit moeijte en(de) besogne gedaen int maecken en(de) snijden van een nijuwe caerte van delfflant mitte vuytgeleverde exemplare van dijen by de voorgemelde heere hem toegeleyt. Betaelt ter ordonnantie van de heeren voorn(oem)t aen BALTHASAR FLORISZ de zom(m)e van veertig ponden te pl grooten tot een schenckagie voor zijne moeijte ende behulp zyn vader gedaen int maecken en(de) vervolgen van de voorsz. nijuwe caerte van Delfflant.

Noch betaelt mr. FLORIS voorn(oem)t over een nijuwe caerte naderhant geleverd boven 't getal van dē voorgaende exemplaren anden nijens angeden heere hoge heemradt, een rosennobel als VII £ ̄viß.

Ook in OBREEN's Archief zijn aangaande die kaart eenige posten te vinden.

o. a. in Vrijenban; boezems zijn op plaatsen gesteld waar zij niet waren te vinden, zooals het spui aan den Hoogen Maasdijk bewesten Schiedam; watermolens aangeteekend, welke nu althans niet meer waren te vinden, zooals in Klein Babberspolder; ook woningen bij menigte weggelaten, zooals o. a. het vermaarde Huis te Rivier int Nieuwland aan de Schiedamsche Schie. Van de bruggen en heulen waren er verscheidene niet vermeld, zooals o. a. in de Noord-Ketelpolder, aan de Lappersheul, Papenheul, Huygen Hofheul, enz.; de kwakelbrug over de Poldervaart, tusschen binnen- en buiten-Kerklaan bij Polderenburg of 't Eendenest, benevens verscheidene windazen, verlaten, keurslooten, voetpaden verkeerd gesteld of overgeslagen.

In de desbetreffende Consideratien door de landmeters aan HH. Hoogheemraden ingediend, komt ook de vraag voor of de Kaart „generaal”, dan wel „particulier” zal worden gemaakt. Als voordeel van goed bewerkte „generale” kaarten geven zij op, dat daarin worden aangegeven: landscheiding, jurisdictie, polderscheiding, dijken, kaden, wegen, voetpaden, vaarten, wateringten, molen- en tochtslooten, hofsteden, sluizen, molens, bruggen, heulen, enz., terwijl de „particuliere” met strekweeren of kampen geteekend, al het hiervoren genoemde „delicater” vertoonen, hetzij de scheiding geschiedt op buurslooten, palen, schoorsteenen, enz., welke scheiding erg bezwaarlijk door de generale, doch gemakkelijk door de particuliere kan worden aangegeven. Ook kan in de laatste niet alleen de scheiding der polders, doch indien de getallen der meting zorgvuldig aangeteekend en in bewaring gehouden, de grootte der jurisdictien, polders en stukken land, ten allen tijde gevonden en in kaart afgepast worden.

Wanneer dan de weren of kampen met nummers waren geteekend, zoo zou ieder ingeland, ten allen tijde met één oogopslag kunnen vinden, wáar en hoe zijn land gelegen, de lengte der slooten en grebben in deze afpassen, enz. Weliswaar zou de moeite van meeting en eerste opstelling van een zoodanige kaart, meer zijn dan van een generale, doch het copieeren en in plaat snijden zou niet zooveel verschil opleveren.

Daartegenover stond, dat een particuliere kaart meer kans op verkoop had, daar alle gaarders van verponding en omslagen, schouten, ambachtsbewaarders, rentmeesters en de voornaamste ingelanden stellig een exemplaar zouden willen bezitten.

Bij de verdere onderhandelingen bleek het, dat KRUIKUS noodig zou hebben 9 platen, groot 18 × 23 duim, en 10 platen halve grootte voor de ornamenten.

Het gewicht zou van ieder moeten zijn 9 ℔ dus 126 ℔ ad 32 st. 't ℔ = f 201.12.— Het accuraat snijden met een „gladde diepe sneede sonder etswerk” zou f 1000.— kosten.

Verder diende aanbeveling om twee plaatsnijders aan te nemen, die zouden samenwerken, aangezien anders 't werk te lang duurde. Men zou die werklieden bij de week kunnen aannemen „gelijk by voornamen kaartverkopers tot Amsterdam en elders gebruikelijk is, dewyl een konstenaar of arbeydsman die zyn tydt vlijtig en na behooren waarneemt en zyn werk na vereysch der zaken net uytvoert een eerlyk daggeldt waardig is.” De kosten voor ieder werkman werden begroot op f 10 's weeks zonder kost en goed logement. KRUIKIUS biedt zijn woonhuis aan om eventueel de artisten te bergen, en dáár de werkzaamheden te doen plaats hebben, 't geen hij in zijn schrijven aan H.H. Hoogheemraden aldus uitdrukt „dewyl het mij tot blijdschap zal zijn, niet alleen, volgens mijn pligt tot de welstandt van de kaart van Delflandt te contribueren maar ook om in alle occasie aan 't illustre Collegie van Delfland's Hoogheemraadschap na mijn geringheijt met 'er daadt te mogen betoonen dat met een nedrig en dankbaer herte voor zoo vele en onverdiend genooten gunsten, waarlyk ben hunne WelEds onderdanigste en verpligste dienaar N. KRUIKIUS.”

De rescriptie van H. Hoogheemraden is nergens te vinden, doch 't schijnt dat aan KRUIKIUS een onbeperkte volmacht werd gegeven om het plan naar zijn inzichten te volvoeren.

In plaats van met twee plaatsnijders, begon hij n.l. den 1 April 1709 met drie te werken, n.l. THOMAS DOESBURG, LUGGERT VAN ANSE ¹⁾ en JAN DEUR, respectievelijk verdienende f 11.—, f 12.— en f 12.— per week, terwijl naderhand nog werden aangenomen JACOB DEUR, PIETER RUYTER en PIETER SLUYTER, tegen resp. f 10.—, f 5.— en f 15.— in de zes werkdagen. ²⁾

Terwijl de opmetingen en verdere voorbereidende maatregelen dus van 1 Sept. 1701 tot 1 April 1709 duurden, werd de kaart eerst in 1712 voltooid. Niettemin loopen de afrekeningen te dier zake tot in 1715. Den 2 April 1711 werd de beschrijving van „'t cieraet” boven de kaart aan H. Hoogheemraden ingezonden. Deze luidt aldus: „'t Aloude adelijke wapen van Delfland pronkt „op het voorhoofd van de Landkaart.

„De zorg des hemels sit t'haerder bescherming ter eener ende de voorsigtigheyt met hare sluyskroon en slangespiegel ter andere zyde, aanwijssende 't hoogheemraedschap welker eerewapenen dese kaart circaat bijzetten.

„De Meetkunde ³⁾ met hare werktuigen sit aan de voet van het pylaster ter

¹⁾ Hij teekent in 1710, LUGGARDUS VAN ANSE, „plaatsnyder en kaartmaker”.

²⁾ Zie over deze graveurs het Naschrift.

³⁾ De door een vrouwenfiguur gesymboliseerde meetkunde steunt met haar rechterarm op een basement, waarin in een ovaal het vermoedelijk wapen van 't geslacht KRUIKIUS is uitgebeiteld, waarboven de spreuk: „Een ende oneijndig.” Het wapen is gevierendeeld; 1 en 4 nog eens gevierendeeld, vertoont: a. in

„eener zyde, de verbeelding van den Landbouw en aen de andre kant de visserij, Jagt, etc. verbeeld door kindertjes, op de onderlyst elk in woeste en vrolyke „besigheid by het geklater der waterwielen, terwyl de Dankbaarheid haer wierook „swaeyt om het outaer aen het voetstuk vant pijlaster waerin Hare WelEdelheits „Wapenen ¹⁾ gebeelthoud vertoont werden om derselver naem en gedachtenisse aen „de Eeuwigheyt te wijen.”

* * *

Volgens de rekeningen van het Hoogheemraadschap kwam de aanmaak van deze kaart het College te staan op de niet geringe som van f 25119.2.— waarin begrepen de kosten van uitgaaf. ²⁾

Eerst den 1 Maart 1714 werd besloten dat de kaart zal worden gebonden „in een boek met fraaie bandt” ³⁾ en present-exemplaren zullen worden uitgereikt aan dijkgraaf en hoogheemraden, hoofdingelanden, en den secretaris, verder de colleges van Rijnland en Schieland, de stad Delft, de Gecommitteerde Raden, 't Hof, den Hoogen Raad, de Rekenkamer, 's Gravenhage, den Heer Raadpen-sionaris, den Heer Sterrenburgh, de Leenkamer en den practizijn.

De platen van de kaart schijnen niet direct aan het College te zijn over-geleverd, daar de landmeter van Delfland, BLOTELING, later daarover aan

zilver een zeilende tweemaster in natuurlijke kleur met naar links wapperende vlaggen; *b.* in keel drie gouden pompebladeren (2 en 1); *c.* in keel een schuinliggend kruis, waarover een palmtak; *d.* in zilver een kruik met stop en twee ooren, alles van keel; *2.* gekeperd van goud en keel van twaalf stukken; *3.* in azuur drie goud. gekroonde zilveren haringen.

Helmteeken: Het schip uit het eerste kwartier tusschen een vlucht.

1) De wapens in de pilasters vertoonen:

Links van boven beginnende, die van:

1. Mr. JACOB VREDENBURCH VAN ADRICHEM, Raad- en Oud-Burgemeester van Delft, Hoog Baljuw en Dijkgraaf van Delfland.
2. Mr. ANTONY VAN DER HEIM, Raad- en Mr. van de rekeningen der Domeinen van de HH. Staten van H. en W. Friesland.
3. Mr. FRANCO PAUW, Secretaris van de Rekenkamer van Holland.
4. Mr. JACOB MEERMAN, Secretaris van Delft.
5. ADRIAEN BOOGAERT VAN BELOYS, Penningmeester der Oost-Ambachten.

Rechts:

1. Mr. SIMON VAN BEAUMONT, Secretaris van de HH. Staten van H. en W.-Friesland.
2. JAN VAN RUYTENBURCH, Heer van Vlaardingen en Vlaardinger-Ambacht, Raad ter Admiraliteit van West-Friesland en de Noorder-kwartieren.
3. WILLEM LODEWIJK BARON VAN WASSENAER, Heer van Ruyven, Maasland en Maassluis, Raad ter Admiraliteit op de Maze.
4. GERARD VAN DER ESCH, Med. Dr., Penningm. der West-Ambachten.
5. Vertoont in een schild het octrooi der Staten, gedekt door een helm met zilveren vlucht, waartusschen 't wapenschild van 't Hoogheemraadschap Delfland, gedekt door de Keizerlijke Kroon (alzo heraldische onzin!)
- 2) Tusschen Mei 1714 en 1715 werd aan NICOLAES KRUIKUS f 815.6.— betaald voor 200 complete kaarten, ieder van 28 bladen, Hieronder was f 172.17.— begrepen voor NICOLAAS ROBYN, plaatdrukker bij KRUIKUS in de kost.

³⁾ In 1714 werd aan JAN ODENT f 52.10.— betaald voor 't binden van 7 „kaertboecken van Delflandt”, en nog f 12.— voor 3 „kleijne kaertjes best afgeset met gout.”

KRUIKIUS schreef. Het antwoord luidde, dat die nog steeds op zijn slaapkamer te Delft stonden, doch de sleutel van de kist reeds vóór jaren was overgegeven aan den secretaris VAN BEAUMONT. Wat evenwel het afdrucken aangaat, kan hij alleen melden „dat hoewel hij baas drukker was van de eerste afzetzels” ten huize van zijn vader, hij thans door noodzakelijke absentie niet in de gelegenheid is dit te doen, doch daarom den raad geeft, dat men zich wende tot DAVID COSTER, plaatsnijder in den Haag.

* * *

Mocht het College zich verheugen in een werkelijk voortreffelijke kaart, nu nog in hooge eere gehouden, en een waardig pendant van die van Rijnland, — bij 't voleinden van den arbeid moesten allerlei bezwaarschriften van de plaatsnijders, die door KRUIKIUS waren in dienst genomen, worden verwerkt.

Reeds den 4 Oct. 1713 wendden zich PIETER SLUYTER, wonende te Amsterdam in de Kerkstraat bij de Nieuwe Spiegelstraat, JACOBUS DEUR en THOMAS DOESBORGH, bij request tot Hoogheemraden, waarin zij klagen over „het groot ongelyk en kwaalyk onthaal” van KRUIKIUS ondervonden, daar zij niet zijn behandeld als meester-plaatsnijders, doch als leerjongens „onder het opsigt van een meester daar ter schoole bestelt.” Door gebrek aan werk waren zij wel gedwongen geweest zich in de omstandigheden te schikken, anders zou geen hunner langer dan een maand dáar hebben vertoefd. Ook over het eten wordt geklaagd, en leggen zij als bijlage een lijstje over van 't geen hen als middagmaal werd verstrekt. Zoo aten zij den 20 Juli stokvisch met peen; den 22 d. a. v. mosselen met aalbessen; den 29 dito snijboonen met worst; den 4 Augustus bestond het menu uit gort met rozijnen. Met kapitale letters wordt den 27 Aug. vermeld: „baars.” Stokvisch met peen is overigens de steeds wederkeerende voeding.

Een andere klacht betreft de betaling der tractementen, die nooit op tijd geschiedde, 't welk door KRUIKIUS werd gegrond op het feit dat de penningmeester van Hoogheemraden, solliciteur zijnde — 't geld dat inkwam ten eigen bate nog eens omzette. Ook wordt betwijfeld of aan den penningmeester $\frac{1}{3}$ % van 't arbeidsloon toekomt.

Met het vooruitzicht op extra belooning liet KRUIKIUS hen langer werken, dan de voor schilders en plaatsnijders usueele 10 uren, zonder evenwel ooit extra-gelden te hebben genoten. Ook vragen zij een afdruk van hun werk, zooals dit algemeen gebruikelijk is.

JACOBUS DEUR, de vermoedelijke drijver in deze, zond gelijktijdig een brief aan KRUIKIUS, waarvan een afschrift tevens als bijlage werd overgelegd.

Aangezien daaruit een kleine geschiedenis der kaart is te distilleeren, geven we daarvan een trouwe copie.

BRIEF van JACOBUS DEUR aan KRUIKIUS.

i. d. A'dam 4 Oct. 1713.

Menheer KRUIKIUS, ik wenste wel dat UE. my op myn brief van den 17 Sep. 1713 had geantwoort wyl UE daar in klaar heb overtuigt dat het onredelyk ja onchristelyk is dat UE my soo veel van myn arbytsloon onthout, dog met stilswygen ben ik niet voldaan, vrage dan UE my wel kunt bewijzen dat het niet byten van de generale kaart myn schult is, en soo niet waarom my daarvoor dan 12 gl afgedwongen, en soo 't myn schult is, waarom dan DOESBURG die aen gemelde plaat $4\frac{1}{2}$ maant by nagt gewerkt heeft voor welk nagtwerken gelyk billyk is en ue uytdrukkelyk belooft heeft hem extraordinaer te sullen beloonen nog daarenboven van sijn ordinaere dagloon afgeknevelt heeft 6 gulde, dat wy bijde de plaat hebbe gemaakt is geen bewijs dat het onser bijde of een derselve schult is, het kan wel aan het kooper scheelen, honderden van voorbeelden sullen dat bevestigen, is het ook wel de schult van u neef PIETER DE RUYTER de welke de tekening met uwe houte kromme liniael soo scheef en kreupel heeft gemaakt, het welk mij die op regtè linien moest werken een ongemeene moeyte en tijt gekost heeft om het in goede order op 't kooper te brengen door welke lange tijt en al dat meeten en passen opt kooper en het nagtwerken daarby mogelyk een verborgen ongeluk heeft gekregen immers dat DOESBURG en ik wel weten hoe men een plaat moet handelen in etsen en bijten daar sijn overvloedige blyken van en in allen gevallen wy syn geen borgen voor het wel byten om dat wy de plaat niet bij de hoop maar in daghuur hebbe gemaakt, soo dat het soo onredelyk is als bedagt kan werden datje ons daar voor soo veel gelt afdwingt ik vrage nogmaals waarom dat UE my onthout myn arbytsloon voor het overwerken dat UE my soo seker hebt belooft dewyl UE gesegt was dat een plaatsnydersdag is 10 uren gelyk men overal kan navragen aan die geen die plaatsnyders in daghuur laate werken, en toen ik de tweede winter savonts ten agt uren op myn tyt uyttschijde omdat UE menheer KRUIKIUS my voor het overwerken nog geen een st: had betaalt doen sijde UE dat ik weder als vooren (dat was tot half 10 of 10 uren) sou werken dat mij het overwerken soude betalen, nu is de vrage of die beloften voor het overwerken uyt last van de Heeren Dykgraaf en Hoogheemraden van Delflant is geschiet soo ja: vertoon haar Ed. Hoog agtbaaren dan maar dat wy al te saamen elk in ider week ten minste een dag hebben overgewerkt en onse betaling daarvoor sal wel haast volgen, dog soo UE. dit op eygen houtje heb gedaan om dat wy de tweede tekening die op de plaaten syn deur getrokken soo gebrekkelyk bevonden en alles na de eerste tekening moesten na meeten sou het werk wel syn denkende dat het verknoeyde te herstellen met ordienaris werken te lang en voor UE. onverantwoordelyk sou aanloopen. Wij houden ons egter aan de beloften en aan de tyd die wy hebben overgewerkt dan moet UE. menheer KRUIKIUS my die voldoen, want als wy onse tijt niet ten volle voldede soo heb UE. het my wel afgekort al was het maar een enkelde zondag avond die ik niet by de kaars kwam te werken op een heele week, wij syn ook aangenome by de week en by geval moesten wy ook by de week sijn betaalt, gelyk sulks overal gebruykelyk is, die by de week of maant of langer werden aangenome op sulk een tyt werden betaalt als sy aangenome sijn, en dat UE. menheer KRUIKIUS order heeft gehad van onse Heeren de WelEd. Heeren Dykgraaf en Hoog Heemraden van Delflant om ons wekelijks te betaalen stel ik vast om dat UE. als gy ons gelt hebt gegeven nooyt by den ontfangst den datum hebben wilde, wanneer wy het ontfangen hadde, soo dat UE. sekerlyk de orders van gemelde WelEd. Heeren niet sijt nagekomen voor welk ingehouden gelt ik billyk intrest pretendeer omdat UE. gewisselyk u eygen voordeel daarmede hebt gedaan, soo UE. voorwende mogt dat de korting van 12 gulden van myn gelt en 6 gulden van DOESBURG voor het misbyten van de generale kaart wettig is, omdat VAN ANSEN sooveel tyt tot herstelling van dien heeft moeten werken, en UE. uyt dien hoofden soud schijnen het intrest van de HoogEd. Heeren onse betaalsheeren te behartige, welke gemelde Heeren haar geensins met sulke knevelarije sulle laate karesseeren, kort dan billijker alles wat U neef PIETER DE RUYTER in rekening heeft gebragt, want bij die saaken daar UE. hem toe gebruykt heeft gants onkundig synde ook alles kwalijk heeft gedaan, hetwelk ik benevens anderen soo

overtuygelyk neem te bewysen, dat UE. sulks tot geen eere sal verstrekken, die man in dienst van de WelEd. Heeren tot dit werk te hebbe gebruykt, ja mogelyk syn naam onder de generaale kaart daarbij staat sal moeten uytgedaan werden, kort dan VAN ANSE ook af al het gelt hetwelk hy verdient heeft tot herstelling van de plaaten van Wateringe en den Haag welkers misbyten sonder tegenspreken syn schult is, kort ook af het geene de 2de tekening gekost heeft, wyl die niet alleen geen voordeel, maar omdat die op de plaaten syn deur getrokke groot nadeel heeft gedaan, eyndelyk kort U selven voor het trekken der vierkanten op de platen die malkander niet gelyk sijnde het werk op de snijlijnen kwalyk uyt kwam hetwelk my al eenig tijt om te herstellen gekost heeft dit sal al een groote somme maaken en is buyten alle tegenspraack alles u eygen schult uytgenome het misbyten van de plaat van VAN ANSE daar het geen UE. ons voor kort onbewyselyk is wie daar de schult af heeft, om reden als in het begin geseijt is dan menheer KRUIKIUS dat UE. ons zoo mishandelt heeft is ontstaan om dat UE. ons niet heeft getracteert als meesters plaetsnyders gelyk wy sijn, en van onse Heeren principaale als soodanige syn aangenome maar meer of min, als waaren wy de leerjongens en gy als meester, soo strik hebben wy ons moeten aan U onderwerpen in alles, maar hoe is het te begrypen, dat UE. onse en ook U betaals Heeren met soo openbaare onwaarhyt heb derven mislyden gelyck gy selve tegen myn hebt gesejt te weten, dat de generaale kaart van u neef PIETER DE RUYTER ter smokkel hebt laten tekenen en dat ik deselve tot ontrent de helft geest hadde UE. die aan de WelEd. Heer VAN BEAUMONT vertoonde, seggende aan zyn WelEd. dat het werkvolk wel genegen was om wat later en over te werken, en altemets geen werk klaar was, dat UE. ons dan aan de kleene kaart liet werken en dat daar door de kaart dus verre was gevordert, het een ent ander is openbaar vals want eer de wapens nog gedaan waare heeft UE. my al aan de kleene kaart laten werken, ook heb ik UE. nooyt gesejt, dat ik wel genegen was om later en over te werken, als kunnende myn genoegen wel krygen met de ordinaire tyt te werken soodanig als een eerlyk man te doen schuldig is dog wegens UE. beloften om my voor de overige tyt te sullen voldoen heb ik alles wat in myn vermogen was te werk gestelt, om nevens myn mede arbyders het werk ten spoedigste en soo goed als immers mogelyk was ten eynde te brengen, weshalven ik UE. tot overtuyginge van uwe onregtveerdige afkweseling dat maar alleen voorbehoude tgeen UE. den WelEd. Heer VAN BEAUMONT selfs heeft gesejt aangaande het overwerken, hoewel het een versiering is geweest, dat ik het heb aangeboden, maar dat ik het op U begeeren en beloften van my daarvoor te sullen voldoen heb gedaan is waar, voldoet mij dan Heer KRUIKIUS want het past een eerlyk man dat hy syn woort hout, en een christen voor al dat men een arbeyder syn loon niet onthout.

Menheer blyve UE. dienaer
JACOBUS DEUR.

Amsterdam den 4 October 1713.

Al die moeite bleek tevergeefs. Den 20 Februari 1714 richtte DEUR zich nog eens tot Hoogheemraden en wel naar aanleiding van een door het college gezonden bericht i.d. 13 Februari, waarin hem den eisch wordt ontzegd, nadat KRUIKIUS over een en ander was gehoord.

DEUR treedt nog eens in herhaling van zijn grieven, vooral wat de behandeling betreft en blijft er bij, dat zij geen loon naar werken hebben gehad, doch onderwerpt zich verder aan de „*uyspraak en discrecie van de HoogEdele Heeren, maar niet aan de tyranny van KRUIKIUS.*”

* * *

Blijkens de rekeningen van het Hoogheemraadschap, zooals wij reeds zeiden, heeft de kaart, waarover de werkzaamheden liepen van 1 Sept 1701—Mei 1715,

in 't geheel *f* 25119,2.— gekost, voorzeker een ontzettend hoog bedrag, vergeleken bij de som, welke nog geen honderd jaar vroeger aan den verdienstelijken plaatsnijder FLORIS BALTHASARS (van Berckenrode) werd uitbetaald.

Daartegenover staat evenwel, dat én de grootte van de kaart, én de in acht genomen nauwkeurigheid bij de bewerking, ten voordeele van KRUIKIUS moeten pleiten. Het is en blijft een fraai specimen van graveerkunst, de door NICOL. en JAC. KRUIKIUS ¹⁾ bewerkte kaart met titel:

„t Hooge Heemraedschap van Delflant

met alle de steden, dorpen, ambochten, litmaten, polders, blocken, gehugten, buerten, hofsteden, woningen, boomgaerden, tuynen, velden, sluyzen, vaerten, vlieten, stranden, duynen, dycken, wegen, kaden, molens, bruggen, meeren, dobbens, wateringen etc. daerin gelegen op voetmaet.

In kaart gebracht A° MDCCXII

volgens Ordre van de WelEdele Heeren Dykgraef en Hooge Heemraden van Delflant, gemeten en in kaarte gebracht door de geadmitteerde Lantmeters NICOL. en JAC. KRUIKIUS.

Nederland mag grootsch zijn op dergelijke landmeters!

¹⁾ Zooals ze hun naam persoonlijk schrijven en op de kaart graveerden. Een enkel maal teekent NICOLAAS zich: CRUQUIUS.

NASCHRIFT.

DOOR

E. W. MOES.

Ofschoon de in het artikel van den heer WILDEMAN genoemde graveurs tenauwernood op den naam van kunstenaar aanspraak kunnen maken, is het toch wenschelijk, dat naar aanleiding van hunne vermelding hier een aantal fouten, begaan door KRAMM e.a., hersteld worden.

LUGGERT VAN ANSE.

Het blijkt dus, dat de twee graveurs van dien naam, die KRAMM noemt, tot één teruggebracht moeten worden. Het had hem trouwens al verdacht kunnen voorkomen, dat hij op gezag van LE BLANC van den een, door LE BLANC verkeerdelijk HUGGERT VAN ANSE genoemd, een stel van 116 prenten noemt behoorende tot een uitgave van 1712 van de Bijbelsche geschiedenis van DE ROYAUMONT, terwijl hij zelf van den ander, trouwens door hem in het midden der 17de eeuw geplaatst, een Jonas in den walvisch blijkt gekend te hebben. Slaan we nu LE BLANC op, dan zien we, dat KRAMM zijn bron weer zonderling gebruikt heeft, want daar staat: *Lierre desséché. Larg. 152 millim. Haut. 116. Pl. pour L'histoire du vieux et du nouveau Testament... par le Sieur DE ROYAUMONT... Suivant la copie imprimée à Paris (Hollande) 1712. fol. Pag. 341.* KRAMM heeft verzuimd, er bij te vertellen, hoe al die 116 prenten op die eene bldz. 341 kunnen staan. Het is mij niet gelukt, een exemplaar in handen te krijgen van deze uitgave van DE ROYAUMONT's bekend werk, zoodat ik niet weet of mijn vermoeden juist is, dat ook de prent van Jonas er toe behoort.

Nog een ander werk op het gebied van kaarten leverde VAN ANSE in de „*Tabula nova Provinciae Ultrajectinae, quam jussu Nob: huius Dominii Ordinum*

Emensus est BERNARDUS DU ROY *Geometra et in lucem edidit* NICOL. VISSCHER." Zij is gemerkt: L. VAN ANSE Schulp."

Ten slotte vermeld ik een afbeelding van het beleg van Wismar in 1716, uitgegeven door GERARD VAN KEULEN te Amsterdam, en gemerkt: L. v. ANSE S.

Dit is tevens het laatste jaar dat LUGGERT VAN ANSE voorkomt.

JOHANNES en JACOBUS DEUR.

Ook hier noemt KRAMM weer één DEUR te veel, want de prentjes in de *Beknopte beschryving van Italien*, Amsterdam, by NICOLAAS TEN HOORN 1703, kl. 8°, zijn gemerkt J. DEUR (J. en D. in één) en dus het werk van een der beide zoons van ABRAHAM DEUR, die 16 Oct. 1666 als zoon van den naaldenmaker JAN DEUR voor ingeboren poorter van Amsterdam erkend werd¹⁾. Van dezen ABRAHAM DEUR noemt KRAMM de kaart „*Ducatus Geldriae et Comitatus Zutphaniae Tabula, Auctore F. DE WIT*”, doch gemerkt is deze niet.

Uit een mededeeling van den heer WILDEMAN blijkt dat JACOBUS 1714 inwoonde bij zijn vader ABRAHAM DEUR in de Anjeliërdwarsstraat „in de gebræijde huylf.”

THOMAS DOESBURGH.

KRAMM noemt hem F. DOESBURGH en bedilt IMMERZEEL, die 's mans naam goed gelezen had. Hij is nog de meest bekende van de medewerkers aan de kaart van Delfland, en heeft historieprenten voor verschillende boeken geleverd. MULLER noemt den „*Zeeslag tusschen de Engelse en Nederlandsche vloot op den 13 Juny A° 1665. Fol. 252*” (MULLER no. 2216A) en den „*Victorieuse Zee-slag tusschen de Engelse en Nederlandse Vloot, op den 11, 12, 13 en 14 Juny 1666. Fol. 317*” (MULLER no. 2230), waarbij ik nog kan voegen het „*Vertrek van zyn Koninglyke Hoogheid van Hellevoetsluis na Engeland. Fol. 54. Tweede Deel*”, alle gemerkt: T: DOESBURGH fe. Ik kan niet aangeven tot welk boek deze laatste prent behoort, evenmin als de evenzoo gemerkte tien gezichten op steden in Midden-Amerika, uitgegeven door COVENS en MORTIER te Amsterdam. De beide zeeslagen zijn uit het *Leven en bedryf van den vermaarden Zeeheld CORNELIS TROMP*, Amsterdam, Gedrukt voor den Autheur 1692. 4°. KRAMM noemt nog eenige prenten in de *Afgoderijen van Oostersche en andere Indische volken*, en ook verdient vermelding titel en negen prenten in THOMAS GAGE,

1) OBREEN's Archief III p. 222.

Nieuwe ende seer naeukeurige reyse door de Spaensche West-Indien, Overgeset door H. v. Q. [HENDRIK VAN QUELLENBURGH]. Den tweeden Druk. Amsterdam, by WILLEM DE COUP, WILLEM LAMSVELT, PHILIP VERBEEK en JOHANNES LAMSVELT 1700. 4°. waarvan sommige gemerkt zijn: T. DOESBURGH in. et fe."

Ook van eenige Utrechtsche steden, Utrecht, Amersfoort, Rhenen en Montfoort, leverde hij gezichten. Van dat op Amersfoort berust de koperen plaat in het Museum Flehité te dier stede. Zij zijn alle gemerkt: „T. DOESBURGH del. et fecit."

Voorts verdient nog vermelding zijn „*Nieuwe kaart van den lande van Utrecht, volgens ordre van d'Ed. Mog. Heeren. Staten van welgemelden lande doen meten, en in kaart brengen, door BERNARD DU ROY, ingénieur, uitgegeven tot Amsterdam door JOHANNES COVENS en CORNELIS MORTIER*" waarvoor GERARD HOET een hoekversiering teekende; en zijn groote kaart in drie bladen van de Eem naar denzelfden BERNARD DU ROY, 1692.

VAN DER WILLIGEN¹⁾ schreef hem ook verscheiden portretten in zwarte kunst toe, maar hoewel deze mededeeling door lateren steeds overschreven werd, als door NAGLER, LÉON DE LABORDE, IMMERZEEL e.a., zijn daarvan tot heden nog geen gevonden, en berust VAN DER WILLIGENS bericht vermoedelijk op een vergissing.

PIETER RUYTER.

Van PIETER RUYTER is geen andere werkzaamheid bekend. Het ongunstige oordeel over hem door DEUR c.s. was vermoedelijk niet onverdiend.

PIETER SLUYTER.

PIETER SLUYTER was 26 Maart 1696 als zoon van den witwerker DIRCK FRANSZ. voor ingeboren poorter van Amsterdam erkend²⁾. Hij was gehuwd met GEERTRUYT BRANDERS en maakte 36 April 1696 voor den notaris J. VAN GEUNS met haar zijn testament, wonende in de Groote Leidsche Dwarsstraat achter het Aalmoezeniersweeshuis.

Zijn beste werk is wel het portret van prof. ULRICUS HUBER op 57jarigen

¹⁾ R. VAN EYNDEN en A. v. D. WILLGEN, *Geschiedenis der vaderlandsche schilderkunst*, I, Haarlem 1816 p. 281.

²⁾ OBREEN's Archief II p. 7.

leeftijd (1692). Tweemaal leverde hij een portret van JAN LUYKEN, het gelaat naar een teekening van ARNOLD BOONEN, de allegorische omlijsting naar een ontwerp van ARNOLD HOUBRAKEN. Het grootste van beide portretten is uitgegeven door C. VAN DER SYS, het kleinste is een copie naar het eerste. Naar HOUBRAKEN heeft hij nog meer gewerkt, o.a. den titel van JOACHIM OUDAEN's *Poëzy*, voor de wed. P. ARÉNTZ. en C. VAN DER SYS 1712, en van den bundel Huwelijksgedichten van JACOB VAN LENNEP en PETRONÉLLA DE NEUFVILLE, gehuwd 6 April 1711.

In de verkooping coll. VAN HULTHEM, Gent 1846, was onder no. 2767 een koop van 38 verschillende prenten van hem, waaronder ook bijbelsche voorstellingen; deze laatste zullen de prenten zijn die hij leverde voor het groote bijbelprentwerk van HOET, als den Maagdenroof der Benjamiten, naar een teekening van GERARD HOET.

Als teekenaar heeft hij zich eindelijk verdienstelijk gemaakt door ten behoeve van de uitgave van de Rijmkronijk van MELIS STOKÉ door CORNELIS VAN ALKEMADE de gravenportretten op het Stadhuis te Haarlem in rood krijt te teekenen, welke reeks voorkwam op de verkooping coll. H. VERDONCK, Rotterdam 1811 p. 147.

Amsterdam, April 1901.

BLADWIJZER

OVER DEN JAARGANG 1900.

A.

Aback (Laurens)	209
Abber	208
Adelaer (J.)	30
Adriaensz. (Hendrick)	40
Adriaensz. (Joost)	191
Aelbrechtsz. (Hendrick)	190, 191
Aerssen (François van) ..	186
Aerschot (Hertog van) ..	209
Agnew & Sons	197
Aitzema (Leo ab)	23, 35
Alberdingk Thijm (J. A.) ..	129
Albertus, Aartshertog van Oostenrijk	206
Alberts (Anthony)	171
Albertsz. (Hendrick)	183
Alebrant (Jan Jansz.)	182
Aliamet	70
Alkemade (Cornelis van) ..	244
Allan	130
Alonne (d')	151
Alting (Menso)	90
Alva	146
Ampzing (Samuel)	218, 219
Amstel (J. van)	31
Anastasius	14
Andresen (Dr. A.)	55
Anse (Luggardus van)	235, 238, 241, 242
Anslo (Reyer)	97, 111
Anthonissen (Arnoldus van)	115
Anthonissen (Hendrick van)	115
Antonius (Petrus)	10
Arenberg (August, prins van)	224
Arenberg	79
Arendsen	80
Arentz (P.)	244
Arep	150
Arminius (Jacobus)	90
Arnhem (Johan van)	163
Arrianus	15
Augusto (Francisco An- tonio de)	209
Avercamp (Hendrick)	71
Ayscue (George) ..	32, 42, 43

B.

Backer (Cornelis Adriaensz.)	226
Backer (Jacob Adriaensz.) ..	226
Baerlandt (M. van)	96
Bailleul (Adriaan de)	103
Bakker (J. L.)	88
Balen (Matthys)	95
Balthasarsz. (Floris)	233, 240
Banckert	31, 32
Barbançon (prins de)	201
Barbeyrac	154
Barcman (P.)	71
Barnabas	11
Basan	70
Basilus	12
Beaumont (Simon van)	99, 236, 237, 239
Bebberen	31
Beeckman	97, 174
Beeldemaker (A.)	116
Beerestraten (Abraham) ..	183
Beerestraten (Anthonie) ..	183
Bega (Cornelis)	184
Bentheim	122, 148, 151
Benthem (Saravan)	171
Benthem	157
Benthem (van)	156
Bentinck	146, 151
Bérain	128
Berchem (Nicolaes) ..	113, 115
Berckenrode (Balthasar Florisz. van)	233
Berckenrode (Floris Balthasarsz. van)	233, 240
Beresteyn (Aernout van) ..	136
Beresteyn (Cornelis van) ..	136
Beresteyn (Elisabeth van) ..	225
Beresteyn (Emerentia van)	132, 133, 13
Beresteyn (Hendrick van) ..	136
Beresteyn (Jacobus van) ..	134
Beresteyn (Johannes van) ..	136
Beresteyn (Nicolaes van)	131—136
Beresteyn (Paulus van)	130—132, 135, 136
Bergen (Jan van)	64
Bergh (Christina)	231

Berg (Hendrik Graaf van den)	63
Bergh (Isaac van den)	157, 160
Bergh (Jannetje van den)	196
Bergh (Laurentius van den)	160, 162, 174
Bergh (Otto van den)	158, 159
Berkeley (William) ..	36, 40
Berkhout (A.)	43
Bernini (Lorenzo)	119
Bertius (Petrus)	55
Bertram	63
Bessarion	15
Betouw (J. in de)	153, 175
Beukhorst	37
Beuningen (Gothofredus van)	17
Beveren (Cornelia van) ..	104
Beyer (Hendrik de)	175
Beyer (de)	166
Bidloo (Govert)	225
Bie (Cornelis de)	51
Biell (Johan)	165
Biesen (Jacob van)	46, 53
Bilderdiijk (Willem)	107
Bitter	36, 37
Bjelke	24
Bjelkenstjerna	23, 24
Blaeu (Willem Jansz.)	13
Blaeu	150
Blanck (Jan)	181, 182
Blok (Simon)	40
Blok (Dr. P. J.)	90
Blokhuijzen (D. Vis)	223
Bloot (Pieter de)	116
Bloteling	236
Blyenburg (Adriaen van)	97, 99, 103, 104
Blyenburg (Adriaen van) Jr.	103
Boccaccio	107
Boddaert (Pieter)	107
Bode (Dr. W.)	78, 79, 82, 224
Böhne (W.)	136
Boeles (Mr. W. B. S.)	51
Boer (de)	30
Bogaert (Salomon)	218
Bogerman	90
Bols (Petronella Sophia) ..	114
Bolswert (Boëthius à)	50
Bolswert (Schelte à)	50

Bommert (Johannes Philips van) 150
 Bonaparte (Lucien) 70
 Bonde 119
 Bongart (Engelbert) 159
 Bonte 78
 Boogaert van Beloys (Adriaen) 236
 Boon (Jacob) 226
 Boonen (Arnold) 244
 Boreel 34, 36
 Born (D. H. de) 88
 Bors (Joannes) 157, 160
 Borssum (Anthony van) 78, 81
 Bouchorst (Jan van) 218, 219
 Bouman 166
 Bourgeois (Claes) 183
 Bourgeois (Jan) 183
 Boy (C.) 96
 Bracht (Tieleman van) 95
 Bramante 119
 Bramer (Leonard) 116, 224
 Branders (Geertruyd) 243
 Brandon 206
 Braunius (Johannes) 170
 Bray (Salomonde) 218, 219
 Bredero (Gerbrand Adriaensz.) 99
 Bredius (Dr. A.) ... 26, 37, 42, 81
 Breeckers (Hermina) 72
 Brekelencam (Quiryn van) 116
 Breugel (J. H. van) 61
 Brink (Dr. Jan ten) 97
 Broeckhuysen (Wilt van) 165
 Broeder (W.) 31
 Bronchorst (Gerrit) 183
 Bronckhorst 99
 Brosterhuysen (Jan van) 187
 Brueghel (Jan) 202
 Brugge (van der) 61
 Brun (Jean) 171
 Bruno (Henricus) 96
 Bruyn (Johannes) 170, 171
 Bruyn (Jan de) 226
 Bruynsveld (Adriaen) 23, 28
 Bucquoy (Alida de) 112
 Bucquoy (Olivier de) 112
 Burch (Coenraad) 13
 Burghoorn (J.) 96, 97
 Bijleveld (Mr. J. F.) 50, 65

C.

Cabel (Arent Arentsz.) ... 71
 Cabeljauw (Johannes) ... 7
 Camerarius (Joachim) 89
 Camerarius (Ludovicus) 89, 90
 Campen (Jacob van) 218, 219, 225
 Campen (Jan van) 23, 25
 Camphuis (J.) 88
 Camphuysen (Joachim) ... 70
 Camphuysen (Raphaël) 70, 79, 81
 Cappelle (Jan van de) 225
 Caravaggio (Michelangelo) 204
 Carlson (F. F.) 23
 Carpenter (William Hookham) 220

Carracci (Annibale) 202, 208
 Casaubonus (Mericus) 7
 Cats (Jacob) 96, 185
 Cats (Philibert van) ... 95, 99
 Cauts (Herman) 64
 Cavens 78
 Centen (Gozen) 1, 2
 Charron 96
 Christenius (Johannes) 156
 Christiaan Lodewijk Hertog van Mecklenburg-Schwerin 138—143
 Christina, Koningin van Zweden 150
 Claesdr. (Annetge) 26
 Claraling (Sara) 150
 Clemens 11
 Cloppenburgh (Jan Evertsz.) 61
 Clothier (Jan) 173
 Clowes (W. Laird) 32, 33
 Clusius (Carolus) 90—94
 Cockengen (Johan van) ... 165
 Coenders 28
 Coerman 164, 165
 Colnaghi (Martin) 81
 Colomesius 8
 Colonia (Adam) 78
 Colterman (Catharina) 130, 135
 Constantinus Porphyrogenneta 12
 Cornelisdr. (Joosje) 226
 Coornhert (B.) 26, 27, 71
 Coppens (Jan) 86
 Corenwinder (D. van) 60
 Cornelii 162
 Cornelisz. (Cornelis) 218
 Corput (Elisabethvanden) 3
 Corput (Jacobus vanden) 9
 Corput (Jenneken vanden) 64
 Cortenaer (Egbert Meeuwssz.) 28, 30—33
 Cortona (Pietro da) 121
 Cosemans (Alexander) ... 116
 Coster (David) 237
 Coup (Willem de) 243
 Cousier 115
 Coussenaer (Abraham) 181, 182
 Covens (Johannes) ... 242, 243
 Craanen (Theodoor) 159, 163, 165, 169, 170, 177
 Craeivanger (W.) 158, 160
 Crane (J. G. de) 4
 Gray (Susanna) 112
 Croeger (Jacob) 231
 Cruquius (Nicolaes) 233, 240
 Curiander (A.) 47
 Cuylenborg (Abraham van) 114—116

Cuyp (Aelbert) 79

D.

Dahl (Werner) 81
 Dahlberg (Erik) 117
 Dalen (G. van) 158
 Dalen (van) 208
 Day (J.) 113, 114
 Decker 115, 116
 Delff (Adriaen Cornelisz.) 190, 191

Delff (Anna Cornelisdr.) 191
 Delff (Christina Willemsdr.) 191
 Delff (Claes Cornelisz.) ... 190
 Delff (Clasina Cornelisdr.) 191
 Delff (Cornelis Jacobsz.) 190, 191
 Delff (Jacob Cornelisz.) 191
 Delff (Rochus Jacobsz.) ... 190
 Delff (Willem Jacobsz.) 186, 190—192
 Des Quiens (Margaretha) 113
 Des Quiens (Pierre Antoine) 113
 Destouches 197
 Deur (Abraham) 242
 Deur (Jacob) 235, 237—239, 242
 Deur (Jan) 235, 242
 Deur (J. van) 198
 Deuren (Olivier van) 193—198
 Diepenbeke (Abraham van) 51, 204
 Doberus (Petrus) 10
 Doedes (Jan) 83
 Doesburg (Thomas) 235, 237, 238, 242, 243
 Dohna (Christoph Delphicus von) 200
 Domselaer 171
 Doornick (D.) 75
 Doornweerd (van) 55
 Doren (van) 194
 Doria 188
 Dou (Gerard) 195
 Doublet (George Ratalier) 6
 Doublet (Philips) 147
 Dronrijp (Bernardus) 127
 Duarte (Diego) 201
 Dubois (Guillaume) 223
 Du Bois (Simon) 229
 Du Chatel 208
 Dueren (Pieter van) 208
 Du Facht van Kralingen Johannes) 150
 Du Quesnoy (François) 99, 100, 205
 Du Roy (Bernardus) ... 242, 243
 Durren (Olivier van) 193
 Du Thou 8
 Du Val (Robert) 150
 Duyfhuysen Jr. (J.) 190
 Duynen (van) 115, 116
 Dyck (Adriaen van) 60
 Dyck (Anthonie van) 120, 146, 201—205, 207, 208
 Dyck (Floris van) 218

E.

Edema (Fedde) 86
 Edome (L.) 86
 Eekhoff (W.) 46—48, 54
 Eem (Catharina Both van der) 131, 135, 136
 Eem (Cornelis vander) ... 135
 Eem (Hendrik Gerritsz. van der) 136
 Eem (Maria vander) 135
 Eggers (Bartholomeus) ... 126

Egmond (Graaf van) 208
 Ehrenstrahl (D. Klöcker) 206
 Eisenmann (Dr. O.) 224
 Elisabeth, Koningin van Engeland 93
 Elmeguidi (Emilius) 111
 Els (Diderick van) 165, 167, 168
 Elshoff (Harmen) 182
 Emmius (Ubbo) 47, 48, 54, 61, 62, 90
 Erasmus (Desiderius) ... 151
 Esch (Gerard van der) 236
 Essen (Lucas Willem van) 168
 Essesteijn (Adriaen van) 99
 Euripides 11
 Eusebius 11
 Evertsz. (Cornelis) 22, 29
 —31, 39
 Evertsz. (Jan) 29—33
 Eycken (van) 202
 Eyckens (Pieter) 200
 Eynden (R. van) ... 143, 228, 243

F.

Fabricius (David) 53
 Fagel 150, 165, 166
 Farnborough (Lord) 70
 Fechter (W.) 86
 Feddes (Petrus) 46—48, 54, 59, 60
 Feenstra (X. O.) 86
 Feiri (Alfonso) 101
 Ferdinand II, Groothertog van Toscana 11
 Fildar (Johannes) 158, 159
 Flemming (Erik) 150
 Flines (Philips de) 225
 Florisz. (Balthazar) 233
 Florisz. (Pieter) 22, 23
 Fontana (Carlo) 119
 Franken Dz. (D.) 192
 Franse (Aeltje) 226
 Frederik, Hertog van Mecklenburg-Schwerin 137—140, 142
 Frederik Hendrik, Prins van Oranje 54, 62, 72, 147, 212, 221
 Frederik IV, Keurvorst van de Palts 89
 Frederik V, Keurvorst van de Palts 89, 90
 Fries (J. de) 86
 Fruin (Dr. Robert) 92

G.

Gabel 209
 Gaesbeek (J. a) 158
 Gage (Thomas) 242
 Galilei (Galileo) 13
 Galland (Dr. G.) 226
 Gallé 174
 Gambas (Jan) 106
 Gardie (Magnus Gabriel dela) 150
 Gassendi (Petrus) 8, 14
 Geelkerkius Philippus) 50
 Geelkerken (Pieter) 50
 Geerts (Roelof) 88
 Gellinckhuysen (Henrick van) 133, 135

Gellinckhuysen (Johannes van) 135
 Gent (Johan van) 165
 Gent (Willem Josephus van) 39
 Gent (Baron van) 150
 Gerdes (P.) 119
 Gerdson (Hendrik) 23
 Gerwen (Abraham van) ... 113
 Geuns (J. van) 243
 Geylenkirchen (Hendrick) 50
 Geylkerck (Abigaël) 52
 Geylkerck (Arnoldus) 52
 Geylkerck (Isaac) 46, 50, 52, 53, 67
 Geylkerck (Jacob) 49, 50, 52, 55, 64
 Geylkerck (Mary Isaacsdr.) 54
 Geylkerck (Mary Nicolaesdr.) 52
 Geylkerck (Marijtje) 46, 52
 Geylkerck (Nicolaes) 45—68
 Geylkerck (Nicolaes Isaacsdr.) 53, 54
 Gheyn (Jacques de) ... 186, 187
 Gilbert (Graham) 224
 Giorgione 201
 Girardon 208
 Glauber (Johannes) 125, 194
 Godewyck (Pieter van) ... 95
 Gölnitz (Abraham) 18
 Golius (Jacobus) 5
 Goltzius (Hendrick) 218
 Goniar (Welhelm da) 126, 127
 Gonnet (C. J.) 221, 223, 225
 Goris 155, 156
 Gotzkens (H.) 30
 Goubau (Anton) 203
 Govers (Hester) 71
 Govers (Lysbeth) 71
 Goyen (Jan van) ... 114, 116, 220
 Graef (Petrus) 58
 Graef (de) 31
 Graevius 176
 Graswinckel (Theodoor) 96
 Grebber (Frans de) 218
 Grebber (Pieter de) 218, 219
 Grebber (de) 114—116
 Greve (Albertus de) 158
 Greve (Petrus de) 159, 160, 164, 169, 170, 175, 177
 Greve (Wilem de) 159
 Grevenbroeck (Kochius) 175
 Gripelon 208
 Groen van Prinsterer 212
 Groenevelt (Clara van) ... 114
 Groeneveld (Jan van) 112—116
 Groenevelt (Margaretha van) 114
 Groenevelt (Simon van) 114
 Groenewegen (Juliaen van) 114
 Groenewegen (Salomon van) 114
 Gronovius 165
 Groot (Dr. C. Hofstede de) 80, 129, 223, 224
 Groot (Hugode) 8, 10, 15—18
 Guhl (Dr. Ernst) 217
 Guise (Comte de) 41
 Guldewagen (Jan Jacobsz.) 218, 219

Gulick (Abraham van) 170, 175
 Gyllenstierna (Carl) 120
 Gijn (Mr. S. van) 54
 Gysbertsdr. (Tryntje) 27, 130

H.

Haan (Stephende) 88
 Haen (de) 40
 Haensbergen (Willem) 182, 183
 Haften (A. N. van) 138—143
 Hallett (J. A.) 35
 Halm 90
 Hals (Claes) 183
 Hals (Dirck) 218, 219
 Hals (Frans) 113, 116, 120, 129—132, 218, 219, 221, 226
 Hals (Reynier) 183
 Ham (Adriaen van den) ... 161
 Ham (G. ab) 158
 Hammen Nz. (J. vander) ... 185
 Hannot (Johannes) ... 115, 116
 Hardenberg (Jacob van) 194
 Harings (J.) 86
 Harman (John) 28
 Hartsoecker 90
 Haubois 85
 Heda (Willem) 115
 Hedwig Eleonora, Koningin van Zweden 118, 158
 Heeby (Robertus) 130
 Heem (Jan Davidsz. de) ... 125
 Heemskerk (L.) 29, 30
 Heim (Antony van der) ... 236
 Heinsius (Daniel) 214
 Heinsius (Nicolaas) 12, 17, 19, 97, 99—101, 106, 109, 167
 Hell (J. van) 72
 Hellerus (Jacobus) 72, 184
 Hellerus (Johannes) 71
 Hemert (Odilia van) 130
 Hemminck (N.) 75, 77
 Hendrik IV, Koning van Frankrijk 73, 93
 Hendrik, Prins der Nederlanden 51
 Hendricksz. (Gerard) 226
 Hendrikse (Machteld) ... 226
 Hendricksz. (Willem) 190
 Hensbergh (Willem) 182, 183
 Herman (John) 42
 Hervelt (Jacobus van) 157—159
 Heuck 178
 Heuckelom (Frederick van) 166, 174
 Heyde (Jan van der) ... 181, 182
 Heyse 164
 Hieronymus 11
 Hinojossa (Johan de) 212
 Hobbema (Meyndert) 184
 Hodenpyl (Gysberti) 190
 Hoeck (Johannes) 183
 Hoet (Gerard) 243, 244
 Hoet 225
 Hohenlohe (Philips, Graaf van) 93
 Holbrook 197
 Holford 80
 Hommius (Festus) 90
 Hondcoeter (Melchior de) 124, 125
 Hondius (Hendrik) 186
 Hondius (Jodocus) ... 56, 58

Hoofman (Zacharias) 225
 Hooft (Pieter Cornelisz.) 99
 Hoogenhoeck (C.) 30, 31
 Hoogstraten (David van) 51, 193, 194
 Hoogstraten (Samuel van) 95
 Hoorn (Nicolaas ten) 242
 Horatius 107
 Horn (Maria Barbara) 121
 Horne (Gravin van) 151
 Hornius (Georgius) 156
 Hornius 8
 Hortensius (Martinus) 13, 14
 Houbraken (Arnold) 70, 218, 244
 Hove (Melchiorten) 174
 Huber (Ulricus) 243
 Hudde (Johan) 53
 Hullet (Mart.) 116
 Hulst (Abraham van der) 30, 31
 Hulthem (van) 244
 Huydecoper 111
 Huygen (Adam) 153
 Huygens (Christiaan) 53, 211, 212, 215, 216
 Huygens (Constantia) ... 185
 Huygens (Constantyn) 34, 34, 36, 185—187, 211—216, 218, 222
 Huygens (Geertruyd) 185
 Huygens (Maurits) 185
 Huygens (Susanna Louise) 185
 Huysum (Jan van) 137—143

I.

Ignatius 11, 12
 Immerzeel 45, 47, 70, 242, 243
 Innocentius X 188
 Isinck (Menso) 170

J.

Jacob II, Koning van Engeland 28, 29, 32, 33, 42, 220, 229, 230
 Jacobsz. (Gellert) 83
 Jacobs (Maria) 227
 Jansz. (Dirk) 83
 Jansz. (Frans) 83
 Jansz. (Jan) 56, 59
 Jansz. (Lowis) 226
 Jansdr. (Rutje) 182
 Jeude (J. A. Lidt de) 158
 Joan Maurits, Prins van Nassau 192
 Jöcher 172
 Jonckheere (J. de) 158
 Jong (de) 126
 Jordaens (Jacob) 147
 Jordan (Petrus) ... 156, 177, 178
 Jorritsma (A.) 87
 Junius (Elisabeth) 4, 7—9, 11, 12, 18—20
 Junius (Franciscus) ... 6, 8
 Justinus 5
 Juvenalis 111

K.

Kam (J. vander) 31
 Kann (Rodolphe) 80
 Karel V, Keizer ... 402 '002 '971

Karel I, Koning van Engeland 6, 7, 220
 Karel II, Koning van Engeland 26, 27, 39
 Karel X Gustaaf, Koning van Zweden 22, 23, 117, 150
 Karel XI, Koning van Zweden 117, 118, 120, 150, 207
 Karel XII, Koning van Zweden, 117, 120, 121
 Karel Theodoor, Keurvorst van de Palts 90
 Keirinx (Alexander) 78
 Kelfken (G.) 158
 Kellen (J. Ph. van der) 48, 51, 60, 63
 Kempinck (Bernt) 52
 Kerckhove (Adriaen van) 233
 Kerckwyck (Johannes) 162, 163
 Ketel (J.) 84
 Keulen (Gerard van) 242
 Keulers (Herman) 102
 Kimman (J.) 129, 130
 Klerck (Coenraet) 155, 165, 173, 178
 Kleydyk (J.) 30
 Koning (de) 130
 Kramm (Chr.) 45, 48, 193, 198, 241, 242
 Krauskopf (W.) 220
 Kreyvenger (Engel) 55
 Krixius (Justus) 157
 Kruikius (Jacobus) ... 233, 240
 Kruikius (Nicolaas) 233—240
 Kuffeler (J. C. F. van der Meer van) 153, 172, 175

L.

Laborde (Léonde) 243
 Lacroix 90
 Laer (Fenneken van) 52
 Laet (Jan de) 46
 Lafenestre (Georges) 82, 131, 136
 Lahesse (Claas) 88
 Lairesse (Gerard) 125
 Lakeman (Jonge Maritje) 226
 Lam (Maria) 130
 Lam (Simon Cornelisz.) ... 130
 Lamer (Jan) 173
 Lamsvelt (Johannes) 243
 Lamsvelt (Willem) 243
 Lannoy (Josinede) 93
 Lanswolt (Midsert) ... 85, 86
 Lastman (Pieter) 220
 La Tour (prins de) 200, 208
 Law (Ernst) 220
 Lawson (J.) 32
 LeBas 70
 Le Blanc 241
 Le Brun (Charles) 121, 204
 Lebrun 197
 Lède (Marquise de) 209
 Ledebor (Dr. A. M.) ... 48, 49
 Leeuwen (Judith van) 21, 26, 27
 Leeuwens 174
 Lely (Adriaan van der) ... 114
 Lely (Jacob van der) 114

Lely (Sir Peter) 194, 195
 Lelyveld (Pieter van) 213, 214
 Le Maire (Jacob) 56—58
 Le Maire (Margaretha) ... 113
 Lemmers (Johannes) 157
 Lemmincx (Johannes) ... 157
 Lennep (Jacob van) 244
 Lennep (van) 174
 Leu de Wilhem (Davidle) 185
 Leyen (van) 201
 L'Hommel (D. de) 71
 Liefde (Jan de) 23, 25, 28, 30
 Lindsay (Lord) 79
 Loddigh 115
 Lodewijk XIV, Koning van Frankrijk 120
 Looxma (Age) 85, 86
 Looten (Maerten) 2
 Lopez Suasso Diaz de Fonseca (Douair.) 220
 Lorges (de) 161
 Loth (Carl) 127
 Louisa Ulrica, Koningin van Zweden 121
 Lowis (Cornelisje) 226
 Lubienietzkzi (Christoffel) 1
 Luyken (Jan) 244

M.

Maanen (C. van) 46
 Maes (Nicolaes) 126
 Man (Dirk de) 174
 Mandeville (Emanuel de) 5, 19, 175
 Mandeville (Gualtherus de) 165, 169
 Manen (H. van) 88
 Manley (Roger) 23
 Mansart 118
 Marcus (Elias) 215
 Maren (F. van) 86
 Maria Euphrosyna, Prinses van Zweden 150
 Maris (Jacob) 131
 Marnix van St. Aldegonde (Philips) 89—94
 Marot (Daniel) 147
 Marree (Evert Anthonisz.) 24
 Marse (I. A. vander) 61
 Martens (Lysbeth) 76
 Martialis 107
 Matham (Jacob) 218
 Mauricius 14
 Maurits, Prins van Oranje 47, 51, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 63, 72
 Maximiliaan II, Keizer 91
 May de Wagner (Ernest de) 185
 Meer (Dr. Cornelis vander) 226
 Meer (Jan vander) 224
 Meer van Barendrecht (Maximiliaen van der) 103, 104
 Meerman (Jacob) 236
 Melanchthon (Philippus) 89, 90
 Melder (Pieter van) 228
 Mentens (Adriaen) 168
 Mésner (Lyntje) 226

Meppel (Jan Cornelisz.) 28, 43
 Merian 55
 Merlo (Johann Jacob) 229
 Merwede (Adriaen Victor van de) 97
 Merwede (Amarentia van de) 103
 Merwede (Daniel van de) 97
 Merwede (Johan van de) 104
 Merwede (Johan Jacob van de) 97
 Merwede (Margaretha van de) 103, 105
 Merwede (Matthys van de) 95—111
 Meteren (Emanuel van) 48, 55
 Méthet 161
 Meurs (pater) 101
 Meursius 12
 Meyssens (Cornelis) 51
 Meyssens (Jan) 51
 Meysterus (Arnold) 196
 Michel (Émil) 188
 Mierevelt (Michiel Jansz.) 186, 192
 Mieris (Frans van) 194, 195
 Mieris (van) 113, 115
 Miéville 197
 Miller 70
 Millet (Jean Francisque) 202
 Millich (Nicolas) 125, 150, 200
 Minnema (G.) 88
 Moes (E. W.) 1, 13, 105
 Molenaar (Claes) 182
 Molengraef (J.) 21, 72
 Moly (Pieter) 115, 116, 218, 219
 Mommers (Hendrik) 114—116
 Monaco (Prins van) 41
 Monk 39, 41—43
 Monpilian 151
 Montagne 26
 Montens (Godevaert) 211, 215
 Montfaucon (Bernard de) 12, 14, 15
 Montfort (Juliaen van) ... 51
 Moor (Carel de) 113, 114
 Morriaens (Christina) ... 53
 Mortier (Cornelis) ... 242, 243
 Moucheron (Frederik de) 183
 Muller (Frederik) 48, 51, 60, 63, 64, 242
 Muller (Mr. S.) 48, 61
 Musscher (Michiel van) ... 126
 Muts (Cornelis) 30, 31
 My (Hieronymus van der) 114
 Mycielski (Graaf) 1

N.

Naeranus (Samuel) ... 7, 20
 Nagel (Maria Joachimsdr.) 190
 Nagler (Dr. G. K.) 46, 47, 55, 225, 229, 243
 Nahuys (Maurin) 174
 Naiveu (Matthys) 114, 116
 Nassau (Justinus van) ... 212
 Nassau-Ouwerkerk (Graaf van) 151

Neer (Aernout van der) 69—82
 Neer (Cornelia van der) 75, 76
 Neer (Eglon Hendrik van der) 70, 72, 75, 76, 82, 208
 Neer (Johannes van der) 70—72, 75, 81, 82
 Neer (Pieter van der) 75—77
 Nes (Aert Jansz. van) 23, 25, 28
 Netscher (Casper) ... 194, 195
 Neufville (Petronella de) 244
 Neyn (Pieter de) 115
 Nieuwhof (H. van) 30
 Nobel (Annetge) 181, 182, 184
 Nobel (Gerrit) 182
 Noodt (Gerardus) 154, 158, 160, 161, 164, 165, 169, 170
 Noortwyck (Jacob van) 191
 Norris (Sir Edward) ... 93, 94
 Norris (Sir John) 93
 Nun (Elisabeth van der) .. 226
 Nijhoff (P.) 153, 175
 Nijmegen (Elias van) 151

O.

Odent (Jan) 236
 Oldenbarneveld (Reinout van) 60
 Olivecrantz (Johann Paulus) 200
 Oosterwerf (A.) 88
 Oosterwyck (Maria van) 125
 Oosthoorn (A.) 182, 184
 Origenes 11
 Ortellius (Abraham) 55
 Ostade (Isaac van) 115
 Otter (Christiaan) ... 171, 172
 Oudaen (Joachim) 244
 Outhensden (Hester van) 190
 Outhuys (Nicolaes) ... 183, 184
 Overmeer (L. van) 232
 Overstege (Cornelis van) 95
 Overstone 79
 Oxenstierna (Axel) 118

P.

Paenderen (Egbert van) 51, 59
 Palingh 116
 Pamphili 188
 Parduyn 97
 Parma (Alexander Farnese, Hertog van) 91
 Parrhasius (Janus) 12
 Paulusz. (Robert) 26
 Pauw (Franco) 236
 Pauwels (F.) 197
 Pazzo (dal) 101
 Peene (Pieter van) 96
 Pels (Thomas) 159, 165
 Penn (Sir William) 28
 Pepys 38
 Percellis (Johannes) 115
 Persius 111
 Petavius 17

Peters (Maria) 21
 Petrarca 107, 108
 Philips de Schoone 146
 Philips II, Koning van Spanje 91
 Pico (del) 206
 Pierrucius (Johannes Michael) 12—14, 15
 Pietersdr. (Aeltgen) 183
 Pietersz. (Govert) 38
 Pietersz. (Hendrick) 112
 Pietersz. (Staets) 115
 Pinas (Jan) 115
 Plaets (David van der) .. 126
 Poel (Egbert van der) 78
 Poelenburgh (C. van) 229
 Polanen 31
 Pontanus (Joh. Is.) 49, 50
 Post (Elisabeth) 75
 Post (Pieter) 222
 Pot (Hendrick Gerritsz.) 218
 Pouwelsz. (Jan) 71
 Precht (Burchard) 119
 Pretorius (Josina) 231
 Procaccino (Giulio Cesare) 202
 Puteanus 8
 Putten (van) 101
 Pybes (Claes) 83

Q.

Quellenburgh (Hendrik van) 243
 Quellinus (Arthur) 126, 127, 199, 204
 Quellinus Jr. (Arthur) 199, 205, 206
 Quellinus (Jan Erasmus) 200
 Quintilianus 176

R.

Radzivill (Christoph) ... 192
 Rafaël 120, 149, 201, 203
 Rampers (Arnold) 162
 Rampers (Carel) 161
 Randenborch 178
 Rauwert (W.) 86
 Reael (Laurens) 13
 Rembrandt van Ryn 1, 2, 52, 77, 79, 120, 188, 189, 197, 217, 228
 Reni (Guido) 120, 201, 202
 Rentingh (Egbertus) 134, 136
 Reus (J. de) 31
 Reveren (van) 208
 Reynaerts (Magdalena Joosten) 226
 Richardson 188
 Richtenberger (Eugène) 131
 Riegel (Herman) 228
 Riemsdijk (Jhr. B. W. F.) 78, 190
 Rienstra (J.) 87, 88
 Rienstra (Petrus) 88
 Rieu (Dr. W. N. du) 211, 214
 Rieu-Sautijn Kluit (Mevr. du) 214
 Ring (Pieter de) 116

Rivetius (Andreas) 16
 Robert, Graaf van de Palts 29,
 32, 39, 43
 Robyn (Nicolaes) 236
 Robynsma 85
 Rodenburg (Albert) 38
 Rol (Pier) 86
 Roman (Adriaen) 218
 Rombouts (Jilles) ... 223, 224
 Romeyn (Willem) 181
 Romswinkel 166
 Rooy (J. de) 158
 Rosewel (Alexander) 183, 184
 Rothschild (Barones Mathil-
 de von) 131, 136
 Roukens (Th. L.) 153, 157,
 120, 150, 201—208
 Royaumont (de) 241
 Royen (David van) 213
 Rubens (Petrus Paulus)
 120, 150, 201, 238
 Ruisdael (Jacob van) 77,
 181, 182, 221, 223, 224
 Ruts (Nicolaes) 2
 Ruytenburch (Jan van) ... 236
 Ruyter (Michiel Adriaensz.
 de) 28, 33, 34, 38—44, 128, 150, 151
 Ruyter (Pieter) 235, 238,
 239, 243
 Ruyven (Jan van) 191
 Rijsewijk (P. Haverkorn
 van) 194, 196, 227

S.

Saftleven (Cornelis) 115
 Saftleven (Herman) 80
 Salmasius (Claudius) 9,
 11, 14, 15
 Saint-Martin (de) 161
 Salting 81
 Sandwich 29, 32, 34, 36
 Sangallo 119
 Santvoort (Cornelis Fre-
 dericksz. van) 226
 Santvoort (Jan van) 229
 Sarto (Andrea del) 201
 Scaliger (Josephus Justus) 15
 Schalcken (Godfried)
 195, 197, 202
 Scheepens 90
 Schellinks (Daniel) 181, 182
 Scheltema 95, 108
 Schevichaven (H. D. J. van)
 156, 160, 175
 Schey 30
 Schnieder (Wyger) 86
 Schöffner (G. C. V.) 43
 Schoockius (Martinus)
 153, 156, 157
 Schoonveld (Hans Hen-
 drik) 99
 Schooten (Franciscus van) 172
 Schotel (G. D. J.) 95
 Schouten (W.) 37
 Schoutes (Jan) ... 83, 187, 212
 Schram 28, 29, 31
 Schrevelius (Theodorus)
 218, 219
 Schubarth 79

Schuer (Jan Lodewijk) 51
 Schulting (Antonius) 176
 Schulting (Johannes) 158,
 162, 169, 176
 Schultz (Peter) 200
 Schurman (Anna Maria
 van) 4
 Scioppius (Caspar) 12, 13, 15
 Scriverius (Petrus) 57
 Scylax 5
 Scytte (Bengt) 9, 10
 Scytte (Jacob) 10
 Scytte (Johan) 10
 Scytte (Johan) Jr. 10
 Seghers (Gerard) 204
 Sello (Georg) 63
 Senden (Abraham van)
 157, 168
 Senten (B.) 30
 Sermes (Jan Pieter) 181
 Sermes (Pieter) 181, 182
 Siderius (Arnoldus) 86
 Sierstorpff-Driburg 79
 Silfvercrona (Johann Phi-
 lipp) 150
 Silfvercrona (Peter Spi-
 ring) 150
 Simonau (Gust.) 224
 Singendonck (Coenraet)
 163, 165, 166, 174
 Sjaarda (Frans) 85
 Sjaarda (Saskien) 86
 Slichtenhorst (A. van) 46,
 49, 53
 Slord 31
 Sluyter (Dirck Fransz.) 243
 Sluyter (Pieter) 235, 237,
 243, 244
 Smeth van Alphen (de) 197
 Smetius (Johannes) 157
 Smit (Cornelis Verbeeck
 gez.) 218, 219
 Snellius 3
 Snouck van Loosen 183
 Snijders 113, 115
 Solmer (Graaf) 151
 Someren (Joannes van)
 156, 160, 171
 Someren (J. F. van) 47
 Sotto (del) 206
 Soudan 159—172
 Soutman (Pieter) 226
 Spaan (Gerrit van) 193
 Spens (Jacob) 10
 Spilbergen (Joris van) 46,
 56—58
 Spinola (Ambrosius Mar-
 kies van) 61—63
 Spiring (Peter) 150
 Spoorwater (Henricus) ... 134
 Spronssen (Debora) 97
 Spruyt (Ch.) 224
 Stachouwer 28
 Stalmans (Helena) ... 229—231
 Starter (Jan Jansz.) 46,
 47, 54, 60
 Staveren (Johan van) 195
 Staveren (van) 115, 116
 Stellingwerf (Auke) 28,
 29, 31—33
 Stenbock (Hedwig Eleo-
 nora) 121

Stevin (Simon) 112
 Stevin (Susanna) 112
 Steyn (Anna) 130, 135
 Steyn (Tyman) 130, 135
 Stockius (Claesje) 112
 Stoffe (van der) 115, 116
 Stoke (Melis) 244
 Stone 220
 Straetman (N.) 157
 Strafford 6
 Stralen (Anthony van) ... 183
 Stralen (Jan Jansz. van) 183
 Stralen (Willem van) 183
 Strathmore (Lord) 229
 Suermont (Styneke) 173
 Suermondt 224
 Swahn (Maria Persdotter) 118
 Swart (Jacob Andriesz.) 41
 Sweers (Diderick) 165
 Sweerts (Michiel) 99
 Sweers (Isaac) 43
 Swoll (J. S. van) 71
 Sybrandsdr. (Elisabeth) 135
 Symons (Jan) 83
 Sys (C. van der) 244

T.

Tassarou 206
 Teffelen (Johannes van) 157
 Telier (Martyn) 181, 182
 Tegnagel (E.) 158
 Tennilius (Samuel) 158,
 165, 174, 177
 Terwesten 198
 Tessin (Carl Gustav) 121
 Tessin (Nicodemus) Sr.
 117, 118
 Tessin (Nicodemus) Jr.
 117—128, 144—152, 199—210
 Tessin (Valentin) 117
 Teyler (Johannes) 158, 159, 165
 Teylingen 219
 Thopas (Johannes) 135
 Tiel (van) 115
 Tienen (Maria Michielsdr.
 van) 191
 Tilens (Caspar) 203
 Tintoretto 202
 Titiaan 120, 146, 149, 188,
 201, 202
 Toebast (Jan) 173
 Tol (Dominicus van) 113, 115
 Tongeren (Geertruyt van) 232
 Trajanus 14
 Travaglino (Mr. J. A. N.) ... 129
 Treslong (Otto van) 31,
 40, 41
 Tromp (Cornelis) 28—34,
 39—43, 242
 Tromp (Maerten Har-
 pertsz.) 150, 151
 Turenne 161
 Tyddiman (Sir Thomas)
 34, 36, 37

U.

Ulrica Eleonora, Koningin
 van Zweden 206
 Unger (J. H. W.) 196
 Upmark (G.) 150

Urbicius 14
 Usserius Armachanus II, 12
 Uyttenhorst (Gerrit) 191

V.

Vaerne (Abigaëlde) ... 46, 52
 Vaerne (Hester de) ... 46, 52
 Vaerne (Jacques de) ... 46, 52
 Valckenier (Wouter) 230
 Valk (Annetje) 226
 Veder (Mr. W. R.) 27
 Veen (Elisabeth Cornelisdr. van) 136
 Veen (J. S. van) 173
 Velazquez 188
 Velde (Adraen van de) 21, 27, 113—116, 181—183
 Velde (Jan van de) 218
 Velde (Willem van de) Sr. 21—44
 Velde (Willem van de) Jr. 21, 183
 Ven (J. vande) 26
 Veno (Johanna de) 5
 Verbeek (Augustyn Claesz.) 83
 Verbeek (B. Jansz.) 71
 Verbeek (Cornelis) 219
 Verbeek (Philip) 243
 Verbeek (Pieter) 136
 Verbolt (J.) ... 158, 160, 162, 167
 Verbruggen (Hendrik) ... 200
 Verbruggen (Pieter) 200
 Verdonck (H.) 244
 Verdyck (Warner) 75—77
 Verendael (Nicolaes) 202
 Verheyden (Joris) 174
 Verheyden 156, 165
 Verhulst (Rombout) 150
 Veronese (Paolo) 200—202
 Versmette (Maritje) 226
 Veselaer (Joris) 62
 Veth (Jan) 1
 Viel (S.) 197
 Vignola 119
 Villiers (C. C. de) 231
 Vingboons (David) 116
 Virgilius 107, 110, 111
 Visscher (Anna Roemers) 99
 Visscher (Nicolaes) 242
 Vlaming van Outhoorn (de) 8
 Vliedthoorn (Clasina) ... 113
 Vliedthoorn (Cornelis) ... 112
 Vliedthoorn (Petrus) 112
 Vliedthoorn (Simon) 112—116
 Vliedthoorn (Susanna Margaretha) 113, 116
 Vlierden (Aeltje van) 194
 Vlierden (Olivier van) ... 194
 Voet (Alexander) 203
 Voet (Eva) 225
 Vogel (A. A.) 192
 Vogelsangh (Ylske) ... 85, 86
 Voirst (Guil.) 171
 Vonck (Cornelis Walraven) 153, 175
 Vondel (Joost van den) 7, 110, 111
 Voocht (Deliana de) 136
 Vorstius (Aelius Everardus) 213, 214
 Vos (E.) 96
 Vos (de) 203
 Vosmaer (C.) 51, 228
 Vossius (Cornelia) 4
 Vossius (Dionysius) 4, 5, 10
 Vossius (Franciscus) 4, 7, 20
 Vossius (Gerardus) 4
 Vossius (Gerardus Johannes) 3
 Vossius (Gerardus Johannes) Jr. 5, 19
 Vossius (Isaac) 3—20
 Vossius (Joanna) 4
 Vossius (Johannes) ... 3, 4
 Vossius (Matthaeus) ... 4, 5
 Vranken van Lokeren 70
 Vredenburg van Adrichem (Jacob) 236
 Vries (Mr. A. D. de) ... 61, 71
 Vries (J. de) 96
 Vries (Roelof van) 183
 Vries (Dr. S. G. de) 222
 Vries (Tjerk Hiddes de) 29, 39
 Vroom (Antonia) 226
 Vroom (Cornelia) 226
 Vroom (Cornelis) 218—226
 Vroom (Frederick) ... 223, 226
 Vroom (Geertje) 226
 Vroom (Harmen) 226
 Vroom (Hendrick) 218, 219, 226
 Vroom (Isaac) 226
 Vroom (Jacob) 226
 Vroom (Jan) 226
 Vroom (Luwis) 226
 Vroom (Maarten) 226
 Vroom (Magdaleentje) ... 226
 Vroom (Metje) 226
 Vroom (Nanning) 226
 Vroom (Neeltje) 226
 Vroom (Ruth) 226
 Vulcanius (Bonaventura) 90

W.

Waesberghe (Abraham van) 191, 192
 Waesberghe (Isaac van) 192
 Wagenaar (A.) 87, 88
 Wagensvelt (Maria) 72
 Wallace 80
 Wassenaer van Obdam (Jacob van) 22, 23, 25, 28—33
 Wassnaer van Ruyven (Willem Baron van) 185
 Wassenaer (Willem Lodewijk Baron van) 236
 Water (Willem) 163, 166, 173, 174
 Weede van Dijkveld (van) 151
 Weenix (Jan) 183
 Welderen (Joannes van) 159, 160, 163, 164, 178
 Welderen (Theodoor van) 156, 159, 167
 Wentholt (A.) 158, 160
 Werf (D. vander) 88
 Werner 201
 Westfrisijs (H.) 72
 Wet (Christiaan de) 227, 232
 Wet (Gerrit de) 232
 Wet (Jacob Willemsz. de) 227—229, 232
 Wet (Jacob de) de Jonge 229—231
 Wet (Jacobus de) 230
 Wet (Jacobus de) Baronet .. 227
 Wet (Jan de) 228
 Wet (Willem de) 227, 231
 Weth (Maria Jacobs de) ... 229
 Wiaerda (W.) 86
 Wicquefort 19
 Wieringen (Cornelis Claesz. van) 218
 Wildeman (M. G.) 242
 Wildt (Gideon de) 28
 Willars 151
 Willem I, Prins van Oranje 151, 212
 Willem II, Prins van Oranje 6, 10
 Willem III, Prins van Oranje 112, 165—168, 176
 Willem, Graaf van Nassau 192
 Willem Lodewijk, Graaf van Nassau-Dietz ... 47, 48, 54, 59
 Willemssens (Lodewijk) 200
 Willigen (Adriaan van der) 228
 Willigen Pz. (A. van der) 193, 221, 223, 227—230, 232, 243
 Wiltshut (J.) 31
 Winandts (Abraham) 118
 Winckler 46, 48
 Wit (Frederik de) 62
 Wit (Jacobus de) 228
 With (Witte Cornelisz. de) 22, 23, 25
 Withofius (J. H.) 169
 Witt (Frederik de) 127, 242
 Witt (Jan de) 22, 28, 29, 33, 34, 36
 Wittichius (Christophorus) 162, 164, 169, 170, 175—177
 Woermann (Karl) 228
 Wolff (Jacob Willemsz. de) 26
 Woltmann (Alfred) 228
 Wood 70
 Woubrugge (Maria Jochems van) 227
 Wouwerman (Jan) 224
 Wrangel (Gustaaf) ... 23, 25
 Wrangel (C. G.) 23
 Wrangel 209
 Wren (Matthaeus) 6
 Wtenbogaert (Frans) 75, 182
 Wtenbogaert 8
 Wyck (Thomas) 116
 Wydom (Gillis) 226
 Wynants (Jan) 183
 Wijnngaerd (P. H. van) 131, 132, 136

Y.

Ydama (O.) 86

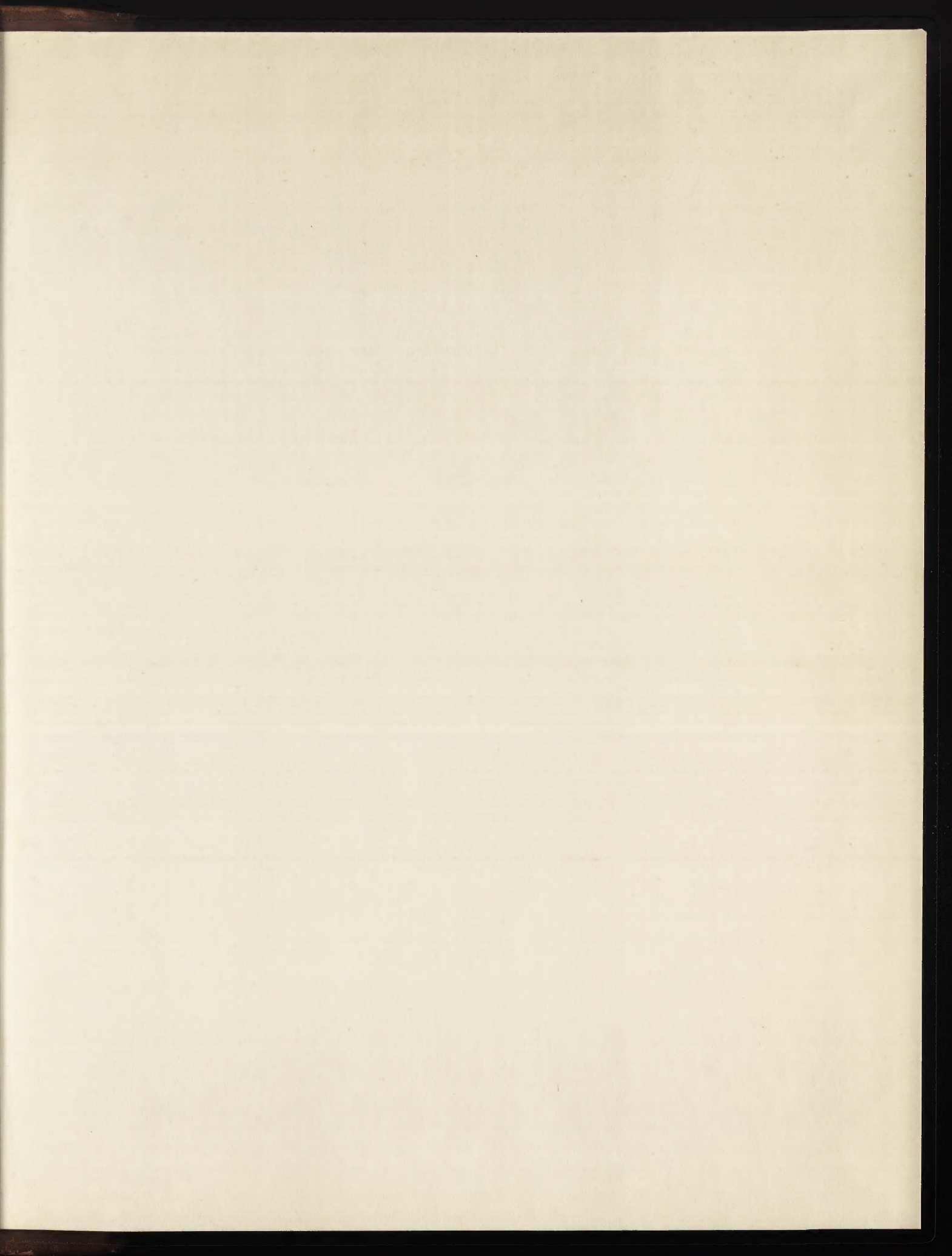
Z.

Zeeman (Reynier) 183, 184

GETTY CENTER LIBRARY

3 3125 00610 8134

